YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN OIKEUSASTEEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (laajennettu kolmas jaosto)

20 päivänä huhtikuuta 1999 *

Yhdistetyissä asioissa T-305/94, T-306/94, T-307/94, T-313/94, T-314/94, T-315/94, T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94,

Limburgse Vinyl Maatschappij NV, Belgian oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Bryssel, edustajanaan asianajaja Inne G. F. Cath, Hoge Raad der Nederlanden, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Lambert Dupong, 4—6 rue de la Boucherie,

Elf Atochem SA, Ranskan oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Pariisi, edustajinaan asianajajat Xavier de Roux, Charles-Henri Léger ja Jacques-Philippe Gunther, Pariisi, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Jacques Loesch, 11 rue Goethe,

BASF AG, Saksan oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Ludwigshafen (Saksa), edustajanaan asianajaja Ferdinand Hermanns, Düsseldorf, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Jacques Loesch ja Marc Wolters, 11 rue Goethe,

Shell International Chemical Company Ltd, Englannin oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Lontoo, edustajinaan Kenneth B. Parker, QC, Englannin ja Walesin asianajajayhteisö, ja solicitor John W. Osborne, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Jean Hoss, 2 place Winston Churchill,

DSM NV ja **DSM Kunststoffen BV,** Alankomaiden oikeuden mukaan perustettuja yhtiöitä, kotipaikka Heerlen (Alankomaat), edustajanaan asianajaja Inne

* Oikeudenkäyntikielet: englanti, hollanti, italia, ranska ja saksa.

G. F. Cath, Hoge Raad der Nederlanden, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Lambert Dupong, 4—6 rue de la Boucherie,

Wacker-Chemie GmbH, Saksan oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka München (Saksa),

Hoechst AG, Saksan oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Frankfurt am Main (Saksa),

edustajinaan asianajajat Hans Hellmann ja Hans-Joachim Hellmann, Köln, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Jacques Loesch ja Marc Wolters, 11 rue Goethe,

Société artésienne de vinyle, Ranskan oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Pariisi, edustajanaan asianajaja Bernard van de Walle de Ghelcke, Bryssel, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Alex Schmitt, 7 Val Sainte-Croix,

Montedison SpA, Italian oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Milano (Italia), edustajinaan asianajajat Giuseppe Celona ja Giorgio Aghina, Milano, ja asianajaja Piero Angelo Maria Ferrari, Rooma, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Georges Margue, 20 rue Philippe II,

Imperial Chemical Industries plc, Englannin oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Lontoo, edustajinaan David Vaughan, QC, ja barrister David Anderson, Englannin ja Walesin asianajoyhteisö, sekä solicitor Victor White ja solicitor Richard Coles, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Lambert Dupong, 4—6 rue de la Boucherie,

Hüls AG, Saksan oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Marl (Saksa), edustajanaan aluksi asianajaja Hansjürgen Herrmann, Köln, ja sittemmin asianajaja Frank Montag, Köln, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Jacques Loesch, 11 rue Goethe,

Enichem SpA, Italian oikeuden mukaan perustettu yhtiö, kotipaikka Milano, edustajinaan asianajaja Mario Siragusa, Rooma, ja asianajaja Francesca Maria Moretti, Bologna, prosessiosoite Luxemburgissa asianajotoimisto Elvinger, Hoss ja Prussen, 2 place Winston Churchill,

kantajina,

vastaan

Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään aluksi oikeudellisen yksikön virkamiehet Berend Jan Drijber, Julian Currall ja Marc van der Woude, avustajinaan asianajaja Éric Morgan de Rivery, Pariisi, asianajaja Alexander Böhlke, Frankfurt am Main, barrister David Lloyd Jones, Englannin ja Walesin asianajoyhteisö, asianajaja Renzo Maria Morresi, Bologna, ja Nicholas Forwood, QC, sekä sittemmin Julian Currall, avustajanaan lisäksi vielä asianajaja Marc van der Woude, Bryssel, prosessiosoite Luxemburgissa c/o oikeudellisen yksikön virkamies Carlos Gómez de la Cruz, Centre Wagner, Kirchberg,

vastaajana,

joissa kantajat vaativat yhteisöjen tuomioistuinta kumoamaan EY:n perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 27 päivänä heinäkuuta 1994 tehdyn komission päätöksen 94/599/EY (IV/31.865 — PVC) (EYVL L 239, s. 14),

EUROOPAN YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN OIKEUSASTEEN TUOMIOISTUIN (laajennettu kolmas jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja V. Tiili sekä tuomarit K. Lenaerts ja A. Potocki,

kirjaaja: hallintovirkamies J. Palacio González,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 9.—12.2.1998 pidetyssä suullisessa käsittelyssä esitetyn,

on antanut seuraavan

tuomion

Kanteiden perustana olevat tosiseikat

1 Euroopan yhteisöjen komissio ryhtyi 6 päivänä helmikuuta 1962 annetun neuvoston asetuksen N:o 17 (perustamissopimuksen 85 ja 86 artiklan ensimmäinen täytäntöönpano-asetus) (EYVL 1962, 13, s. 204; jäljempänä asetus N:o 17) 14 artiklan perusteella 13. ja 14.10.1983 tekemiensä tarkastusten perusteella tutkimaan polyvinyylikloridia (jäljempänä PVC) koskevaa tapausta. Tämän johdosta se teki useita tarkastuksia asianomaisten yritysten tiloissa ja esitti näille yrityksille useita tietojensaantipyyntöjä.

2 Komissio aloitti 24.3.1988 asetuksen N:o 17 3 artiklan 1 kohdan nojalla omasta aloitteestaan menettelyn 14:ää PVC:n valmistajaa vastaan. Se osoitti 5.4.1988 kullekin näistä yrityksistä neuvoston asetuksen N:o 17 19 artiklan 1 ja 2 kohdassa säädetyistä kuulemisista 25 päivänä heinäkuuta 1963 annetun komission asetuksen N:o 99/63/ETY (EYVL 1963, 127, s. 2268; jäljempänä asetus N:o 99/63/ETY) 2 artiklan 1 kohdassa säädetyn väitetiedoksiannon. Kaikki ne yritykset, joille väitetiedoksianto oli osoitettu, esittivät huomautuksensa vuoden 1988 kesäkuussa. Shell International Chemical Company Ltd:tä lukuun ottamatta näitä kaikkia yrityksiä kuultiin vuoden 1988 syyskuussa.

3 Kilpailunrajoituksia ja määräävää markkina-asemaa käsittelevä neuvoa-antava komitea antoi 1.12.1988 lausuntonsa alustavasta ehdotuksesta komission päätökseksi.

4 Menettelyn päätteeksi komissio teki 21.12.1988 päätöksen 89/190/ETY (IV/31.865, PVC) ETY:n perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta (EYVL 1989, L 74, s. 1; jäljempänä alkuperäinen päätös tai vuoden 1988 päätös). Tässä päätöksessään komissio määräsi perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan rikkomisesta seuraamuksia seuraaville PVC:n tuottajille: Atochem SA, BASF AG, DSM NV, Enichem SpA, Hoechst AG, Hüls AG, Imperial Chemical Industries plc, Limburgse Vinyl Maatschappij NV, Montedison SpA, Norsk Hydro AS, Société artésienne de vinyle, Shell International Chemical Company Ltd, Solvay et Cie ja Wacker-Chemie GmbH.

5 Kaikki nämä yritykset Solvay et Cie -nimistä yritystä (jäljempänä Solvay) lukuun ottamatta nostivat yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa tästä päätöksestä kanteen, jossa ne vaativat päätöksen kumoamista.

6 Asiassa T-106/89, Norsk Hydro vastaan komissio, 19.6.1990 antamassaan määräyksessä (ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa) ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin jätti Norsk Hydro AS:n nostaman kanteen tutkimatta.

7 Rekisteriin asianumeroilla T-79/89, T-84/89, T-85/89, T-86/89, T-89/89, T-91/89, T-92/89, T-94/89, T-96/89, T-98/89, T-102/89 ja T-104/89 merkityt asiat yhdistettiin suullista käsittelyä sekä tuomion antamista varten.

8 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi yhdistetyissä asioissa T-79/89, T-84/89, T-85/89, T-86/89, T-89/89, T-91/89, T-92/89, T-94/89, T-96/89, T-98/89, T-102/89 ja T-104/89, BASF ym. vastaan komissio, 27.2.1992 antamassaan tuomiossa (Kok. 1992, s. II-315) vuoden 1988 päätöksen mitättömäksi.

9 Komission haettua muutosta tähän tuomioon yhteisöjen tuomioistuin kumosi asiassa C-137/92 P, komissio vastaan BASF ym., 15.6.1994 antamallaan tuomiolla (Kok. 1994, s. I-2555; jäljempänä 15.6.1994 annettu tuomio) ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomion ja vuoden 1988 päätöksen.

10 Tämän tuomion johdosta komissio teki 27.7.1994 uuden päätöksen, joka koski niitä tuottajia, joista alkuperäisessä päätöksessä oli kyse, Solvayta ja Norsk

Hydro AS:ää (jäljempänä Norsk Hydro) lukuun ottamatta [EY:n perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 27 päivänä heinäkuuta 1994 tehty komission päätös 94/559/EY (IV/31.865 - PVC) (EYVL L 239, s. 14; jäljempänä Päätös)].

11 Tässä Päätöksessä todetaan muun muassa seuraavaa:

"1 artikla

BASF AG, DSM NV, Elf Atochem SA, Enichem SpA, Hoechst AG, Hüls AG, Imperial Chemical Industries plc, Limburgse Vinyl Maatschappij NV, Montedison SpA, Société artésienne de vinyle SA, Shell International Chemical [Company] Ltd ja Wacker-Chemie GmbH ovat rikkoneet tässä päätöksessä mainittuina ajanjaksoina perustamissopimuksen 85 artiklan määräyksiä osallistuessaan (yhdessä Norsk Hydron — — ja Solvayn — —) kanssa sopimuksiin ja/tai yritysten yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, joita on noudatettu arviolta ainakin noin vuoden 1980 elokuusta alkaen ja joiden nojalla tuottajat, jotka toimittavat PVC:tä yhteismarkkinoiden alueella ovat osallistuneet säännöllisin väliajoin pidettäviin kokouksiin vahvistaakseen 'tavoitteellisia' hintoja ja 'tavoitteellisia' kiintiöitä, suunnitellakseen yhdenmukaistettuja aloitteita hintatason korottamiseksi ja valvoakseen näiden salaisten järjestelyjen toteutumista.

2 artikla

Edellä 1 artiklassa mainittujen yritysten, jotka vielä toimivat PVC-alalla, lukuun ottamatta Norsk Hydroa — — ja Solvayta — — , jotka jo on määrätty lopettamaan kilpailusääntöjen rikkominen, on välittömästi lopetettava edellä mainitut rikkomiset (jos ne eivät vielä ole lopettaneet niitä) ja pidättäydyttävä jatkossa PVC-alalla harjoittamassaan toiminnassa kaikista sellaisista sopimuksista ja yhdenmukaistetuista menettelytavoista, joiden tarkoitus voi olla samanlainen tai vastaava tai joilla voi olla samanlaisia tai vastaavia seurauksia, mukaan lukien kaikkien sellaisten tietojen vaihto, jotka yleensä ovat liikesalaisuuksia ja

joiden vaihtamisella menettelyyn osallistuvat saisivat suoraan tai välillisesti tietoja muiden tuottajien tuotannosta, toimituksista, varastojen koosta, myyntihinnoista tai investointikustannuksista tai -suunnitelmista tai tietoja, joiden nojalla ne voisivat panna täytäntöön hintoja tai markkinoiden jakamista yhteisössä koskevan nimenomaisen tai hiljaisen sopimuksen tai noudattaa hintoja tai markkinoiden jakamista yhteisössä koskevaa yhdenmukaistettua menettelytapaa. Kaikki yleisluonteoisten tietojen vaihtamista koskevat järjestelmät, joihin tuottajat osallistuvat PVC-alalla, on toteutettava siten, etteivät ne koske sellaisia tietoja, joiden perusteella on mahdollista yksilöidä tiettyjen tuottajien käyttäytyminen; yritysten on erityisesti pidättäydyttävä vaihtamasta keskenään sellaisia lisätietoja, joilla on merkitystä kilpailun kannalta ja jotka eivät kuulu tällaisen järjestelmän piiriin.

3 artikla

Tässä päätöksessä tarkoitettujen yritysten maksettavaksi määrätään 1 artiklassa todetun rikkomisen vuoksi seuraavat sakot:

i) BASF AG: 1 500 000 ecun suuruinen sakko;

ii) DSM NV: 600 000 ecun suuruinen sakko;

iii) Elf Atochem SA: 3 200 000 ecun suuruinen sakko;

iv) Enichem SpA: 2 500 000 ecun suuruinen sakko;

v) Hoechst AG: 1 500 000 ecun suuruinen sakko;

vi) Hüls AG: 2 200 000 ecun suuruinen sakko;

vii) Imperial Chemical Industiries plc: 2 500 000 ecun suuruinen sakko;

viii) Limburgse Vinyl Maatschappij NV: 750 000 ecun suuruinen sakko;

ix) Montedison SpA: 1 750 000 ecun suuruinen sakko;

x) Société artésienne de vinyle SA: 400 000 ecun suuruinen sakko;

xi) Shell International Chemical Company Ltd: 850 000 ecun suuruinen sakko;

xii) Wacker-Chemie GmbH: 1 500 000 ecun suuruinen sakko." *

Oikeudenkäyntimenettely

12 Yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen 5.—14.10.1994 toimittamillaan eri kannekirjelmillä Limburgse Vinyl Maatschappij NV (jäljempänä LVM), Elf Atochem, BASF AG (jäljempänä BASF), Shell International Chemical Company Ltd (jäljempänä Shell), DSM NV ja DSM Kunststoffen BV (jäljempänä DSM), Wacker-Chemie GmbH (jäljempänä Wacker), Hoechst AG (jäljempänä Hoechst), Société artésienne de vinyle (jäljempänä SAV), Montedison SpA

* Tässä ja jäljempänä tuomiossa esitetyt lainaukset päätöksestä on suomennettu yhteisöjen tuomioistuimessa, koska EYVL:ssä ei ole julkaistu suomenkielistä tekstiä.

(jäljempänä Montedison), Imperial Chemical Industries plc (jäljempänä ICI), Hüls AG (jäljempänä Hüls) ja Enichem SpA (jäljempänä Enichem) nostivat nyt esillä olevat kanteet.

13 Laajennetun kolmannen jaoston jäsenet ja asianosaiset pitivät ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 64 artiklan nojalla neuvottelun 6.4.1995. Neuvottelussa asianosaiset suostuivat kirjallisen menettelyn keskeyttämiseen ja sellaisen suullisen käsittelyn järjestämiseen, jossa tarkastellaan vain oikeudenkäyntiväitteitä, ja asianosaiset esittivät huomautuksensa myös asioiden T-305/94, T-306/94, T-307/94, T-313/94, T-314/94, T-315/94, T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94 yhdistämisestä.

14 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin (laajennettu kolmas jaosto) päätti esittelevän tuomarin kertomuksen perusteella aloittaa suullisen käsittelyn, jossa tarkastellaan vain oikeudenkäyntiväitteitä, ilman edeltäviä asian selvittämistoimia tai prosessinjohtotoimia.

15 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen laajennetun kolmannen jaoston puheenjohtajan 25.4.1995 antamalla määräyksellä (ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa) toisiinsa liittyvät asiat T-305/94, T-306/94, T-307/94, T-313/94, T-314/94, T-315/94, T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94 yhdistettiin suullista käsittelyä varten työjärjestyksen 50 artiklan mukaisesti.

16 Suullinen käsittely käytiin 13. ja 14.6.1995.

17 Laajennetun kolmannen jaoston puheenjohtajan 14.7.1995 antamalla määräyksellä (ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa) suullinen käsittely määrättiin uudelleen aloitettavaksi ja yhdistämispäätös peruttiin.

18 Kirjallinen menettely päättyi 20.2.1996.

19 Prosessinjohtotoimina ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin (laajennettu kolmas jaosto) ilmoitti asianosaisille 7.5.1997 päivätyllä kirjeellään päätöksestään myöntää jokaiselle kantajalle oikeuden tutustua komission asiakirja-aineistoon Päätökseen johtaneessa asiassa lukuun ottamatta komission sisäisiä asiakirjoja ja niitä asiakirjoja, joissa mainitaan liikesalaisuuksia tai muita luottamuksellisia tietoja.

20 Tutustuttuaan asiakirja-aineistoon vuoden 1997 kesä- ja heinäkuussa kaikki kantajat, asian T-315/94 ja asian T-316/94 kantajia lukuun ottamatta, toimittavat huomautuksensa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon tapauksesta riippuen vuoden 1997 heinä- tai syyskuussa. Komissio esitti vastaukseksi esittämänsä huomautukset vuoden 1997 joulukuussa.

21 Asianosaisia kuultuaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen laajennetun kolmannen jaoston puheenjohtaja yhdisti uudelleen 22.1.1998 antamallaan määräyksellä nyt kyseessä olevat asiat suullista käsittelyä varten.

22 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin (laajennettu kolmas jaosto) päätti esittelevän tuomarin kertomuksen perusteella aloittaa suullisen käsittelyn ja prosessinjohtotoimina se pyysi asianosaisia vastaamaan tiettyihin kirjallisiin kysymyksiin ja esittämään tiettyjä asiakirjoja. Asianosaiset toimivat pyydetyllä tavalla.

23 Asianosaisten lausumat ja vastaukset ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen esittämiin kysymyksiin kuultiin 9.—12.2.1996 pidetyssä istunnossa.

24 Tässä yhteydessä asianosaiset ilmoittivat, ettei niillä ole mitään sitä vastaan, että asiat yhdistettäisiin tuomion antamista varten.

25 Istunnossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen muodostivat jaoston puheenjohtaja V. Tiili sekä C. P. Briët, K. Lenaerts, A. Potocki ja J. D. Cooke. Koska tuomari Briët'n toimikausi päättyi 17.9.1998, tästä tuomiosta neuvottelivat ja sen antoivat työjärjestyksen 32 artiklan 1 kohdan mukaisesti ne kolme tuomaria, jotka ovat allekirjoittaneet tuomion.

Asianosaisten vaatimukset

26 Jokainen kantaja vaatii, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

— kumoaa kokonaan tai osittain Päätöksen,

— toissijaisesti kumoaa määräyksen siitä sakosta, joka se on määrätty maksamaan tai pienentää sen määrää ja

— velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

27 Asioissa T-315/94, T-316/94 ja T-329/94 Wacker, Hoechst ja Hüls vaativat myös, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

— määrää liittämään asiakirja-aineistoon kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan kertomuksen ja velvoittaa antamaan sen tiedoksi kantajalle ja

— määrää antamaan kuulemistilaisuudesta laaditun pöytäkirjan liitteineen tiedoksi kantajalle.

28 Asioissa T-315/94 ja T-329/94 Wacker ja Hüls vaativat lisäksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

— määrää vastaajan toimittamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle riidanalaiseen päätökseen liittyviä prosessuaalisia kysymyksiä koskevan oikeudellisen yksikön lausunnon ja antamaan sen niille tiedoksi.

29 Asioissa T-315/94 ja T-316/94 Wacker ja Hoechst vaativat, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

— ottaa huomioon asiassa T-92/89 kertyneen oikeudenkäyntiaineiston.

30 Asiassa T-325/94 Montedison vaatii myös, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

— velvoittaa komission maksamaan vahingonkorvausta määrän, joka vastaa vakuuden asettamisesta aiheutuneita kuluja ja kaikkia muita Päätöksestä aiheutuneita kuluja,

— liittää tämän asian asiakirja-aineistoon asian T-104/89 oikeudenkäyntiasiakirjat ja muut asiakirjat, ja

— kuulee todistajana henkilöä, joka oli Montedisonin hallituksen varapuheenjohtaja 1.11.1982, ja henkilöä, joka oli yhtiön vastaava johtaja 1.11.1982.

31 Komissio vaatii näissä kussakin asiassa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

— kumoaa kanteen ja

— velvoittaa kantajan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Kanneperusteiden tutkittavaksi ottaminen työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan, 46 artiklan 1 kohdan ja 48 artiklan 2 kohdan kannalta

32 Komissio on esittänyt kantajien esittämiä kanneperusteita vastaan useita oikeudenkäyntiväitteitä, jotka tapauskohtaisesti perustuvat joko työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan c alakohtaan tai sen 48 artiklan 2 kohtaan. Myös yksi kantajista on esittänyt oikeudenkäyntiväitteen, joka perustuu työjärjestyksen 46 artiklan 1 kohtaan. Kutakin tutkimatta jättämistä koskevaa oikeudenkäyntiväitteiden ryhmää tarkastellaan erikseen.

I *Työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan c alakohtaan perustuvat oikeudenkäyntiväitteet*

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

33 Komissio toteaa, että Montedison viittaa vastauskirjelmässään yleisesti niihin kaikkiin oikeudenkäyntiväitteisiin, jotka asianosaiset olivat yhteisissä suullisissa lausumissaan esittäneet 13. ja 14.6.1995 pidetyssä istunnossa. Näitä lausumia ei komission mukaan ole liitetty sen kirjelmään, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen oletettiin olevan tietoinen niistä.

34 Komissio korostaa myös, että Enichem luettelee vastauskirjelmänsä oikeudenkäyntiväitteitä koskevan osan johdannossa kaikki ne oikeudenkäyntiväitteet, jotka kantajat olivat yhteisissä suullisissa lausumissaan tehneet 13. ja 14.6.1995 pidetyssä istunnossa, ja esittää nämä väitteet omasta puolestaan. Tätä varten Enichem on liittänyt vastauskirjelmäänsä kantajien kaikkien asianajajien suulliset lausumat puhtaaksi kirjoitettuina.

35 Tällaiset viittaukset eivät komission mukaan kuitenkaan ole ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan c alakohdan säännösten mukaisia (asia T-56/92, Koelman v. komissio, tuomio 29.11.1993, Kok. 1993, s. II-1267, 21—23 kohta). Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei komission mukaan näet voi toimia kantajan asemesta ja yrittää itse etsiä ja yksilöidä niihin asiakirjoihin, joihin viitataan, sisältyviä sellaisia tekijöitä, joita se voisi pitää sellaisena, että niillä voitaisiin perustella kannekirjelmässä esitetyt vaatimukset.

36 Komissio väittää myös, että ne Shellin perusteet, jotka se on pääpiirteittäin esittänyt vastauskirjelmässään ja kehittänyt edelleen vastauskirjelmänsä liitteissä, on jätettävä tutkimatta ja huomiotta (asia C-347/88, komissio v. Kreikka, tuomio 13.12.1990, Kok. 1990, s. I-4747, 29 kohta; asia C-43/90, komissio v. Saksa, tuomio 13.3.1992, Kok. 1992, s. I-1909, 8 kohta; asia T-37/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, Kok. 1995, s. II-1901, 46 kohta ja asia T-85/92, de Hoe v. komissio, määräys 28.4.1993, Kok. 1993, s. II-523).

37 Kirjelmistä on komission mukaan näet ilmettävä selvästi kaikki tapausta koskevat tosiseikat ja oikeudelliset seikat ja niissä on kannetta lukuun ottamatta vastattava vastapuolen edelliseen kirjelmään. Kun Shell näin viittaa sellaisiin liitteenä oleviin asiakirjoihin, jotka muissa asioissa edustajina toimivat asianajajat ovat esittäneet, se pakottaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yrittämään itse yksilöidä ne tekijät, joihin se halusi vedota kanteensa tueksi. Liitteenä olevat asiakirjat ovat sitä paitsi ainoastaan muistioita, jotka tietyt asianajajat ovat laatineet 13. ja 14.6.1995 pidettyä istuntoa varten mutta jotka eivät välttämättä vastaa sitä, mitä tuolloin todellisuudessa lausuttiin; istunnon pöytäkirjaa ei kuitenkaan ole saatavilla. Lisäksi kantaja tukeutuu ainoastaan tiettyihin osiin niistä muistioista, jotka eräs asianajajista oli laatinut suullisia lausumia varten; lisäksi jopa osassa näitä muistioita viitattiin niihin väitteisiin ja niiden perusteluihin, jotka muut asianosaiset olivat esittäneet vaatimuksia tehdessään ja kirjelmissään.

38 Lopuksi komissio huomauttaa, että suullisen käsittelyn päätyttyä — asiat oli yhdistetty ainoastaan suullista käsittelyä varten — ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen laajennetun kolmannen jaoston puheenjohtaja peruutti asioiden yhdistämisen.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

39 Työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan c alakohdan mukaan kanteessa on mainittava oikeudenkäynnin kohde ja yhteenveto kanteen oikeudellisista perusteista. Maininnan on oltava riittävän selvä ja täsmällinen, jotta vastaaja voi valmistella puolustustaan ja jotta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin voi ratkaista kanteen tarvittaessa ilman muiden seikkojen tukea. Oikeusvarmuuden ja hyvän oikeudenhoidon takaamiseksi kanteen tutkittavaksi ottaminen edellyttää, että ne olennaiset tosiseikat ja oikeudelliset seikat, joihin kyseinen kanneperuste perustuu, käyvät ilmi ainakin pääpiirteittäin itse kannekirjelmästä, kunhan ne on esitetty johdonmukaisesti ja ymmärrettävästi. Kannekirjelmää voidaan tukea ja täydentää tietyiltä osin viittaamalla sen liitteenä olevien asiakirjojen kohtiin, mutta viittaamalla yleisluonteisesti joihinkin asiakirjoihin, vaikka ne olisivatkin kannekirjelmän liitteinä, ei voida korjata sitä, että kanteessa ei ole mainittu olennaisia seikkoja (ks. erityisesti em. asia Koelman v. komissio, määräyksen 21 kohta). Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehtävänä ei myöskään ole yrittää etsiä ja tunnistaa liitteistä perusteita, joihin kanteen voitaisiin katsoa perustuvan, koska liitteillä on puhtaasti todistuksellinen ja täydentävä tehtävä (asia T-84/96, Cipeke v. komissio, tuomio 7.11.1997, Kok. 1997, s. II-2081, 34 kohta).

40 Tällainen työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan c alakohdan tulkinta koskee myös sellaisen vastauskirjelmän tutkittavaksi ottamisen edellytyksiä, jolla on työjärjestyksen 47 artiklan 1 kohdan mukaisesti tarkoitus täydentää kannekirjelmää.

41 Tässä tapauksessa on todettava, että Shell, Montedison ja Enichem tekivät vastauskirjelmissään yleisen viittauksen niihin perusteisiin ja perusteluihin, jotka tietyt kantajat ovat yhdessä esittäneet ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa 13. ja 14.6.1995 pidetyssä suullisessa käsittelyssä. Yleisellä viittauksella joihinkin asiakirjoihin, vaikka ne olisi liitetty vastauskirjelmään, ei voida korvata tosiseikkojen, oikeudellisten perusteiden ja perustelujen esittämistä itse kirjelmässä.

42 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa myös, että Enichem täydentää vastauskirjelmänsä tekstiä tietyiltä osin viittaamalla kirjelmän liitteenä oleviin asiakirjoihin. Nämä viittaukset ovat kuitenkin vain yleisiä viittauksia kyseiseen liitteenä olevaan asiakirjaan, eikä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin siis voi niiden perusteella yksilöidä täsmällisesti niitä perusteluja, joiden se voisi katsoa täydentävän kannekirjelmässä esitettyjä perusteita.

43 Näin ollen Shellin, Montedisonin ja Enichemin vastauskirjelmät eivät täytä työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan c alakohdassa määrättyjä edellytyksiä siltä osin kuin kirjelmissä viitataan yhteisesti esitettyihin suullisiin lausumiin, joten kirjelmiä ei voida ottaa huomioon.

II *Työjärjestyksen 46 artiklan 1 kohtaan perustuva oikeudenkäyntiväite*

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

44 Hüls katsoo työjärjestyksen 46 artiklan 1 kohdan b alakohdan nojalla, ettei komissio voi viitata asiassa T-86/89, Hüls vastaan komissio, suullista käsittelyä varten laadittuun kertomukseen vastatessaan tiettyihin Hülsin kanteessa esitettyihin perusteisiin (yhdistetyt asiat 19/63 ja 65/63, Prakash v. komissio, tuomio 8.7.1965, Kok. 1965, s. 677 ja 693; asia 4/69, Lütticke v. komissio, tuomio 28.4.1971, Kok. 1971, s. 325, 2 kohta; em. asia komissio v. Saksa, tuomion 7 ja 8 kohta; asia T-82/89, Marcato v. komissio, tuomio 5.12.1990, Kok. 1990, s. II-735, 22 kohta ja em. asia ICI v. komissio, tuomion 47 kohta).

45 Komissio katsoo, että sen vastauskirjelmässään käyttämä viittaustapa ei merkitse kantajan mainitsemassa oikeuskäytännössä tarkoitetun yleisen viittauksen tekemistä. Itse asiassa kantaja ei komission mukaan ole oikealla tavalla ymmärtänyt liitteen varsinaista tehtävää eli sitä, että liitteen avulla voidaan tehdä nimen-

omainen viittaus sortumatta tarpeettomaan toistoon. Lisäksi komissio katsoo, että asiassa voidaan tehdä viittaus toiseen kanteeseen, joka koskee samoja asianosaisia ja samaa asiakokonaisuutta (em. asia ICI v. komissio, tuomion 47 kohta).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

46 Työjärjestyksen 46 artiklan 1 kohdan b alakohdan mukaan vastineessa on mainittava ne tosiseikat ja oikeudelliset perusteet, joihin vedotaan. Ne tosiseikat ja oikeudelliset perusteet, joihin vastaaja vetoaa, on esitettävä riittävän selvästi ja täsmällisesti — vaikka ne esitettäisiin tiivistetysti — itse vastinekirjelmässä, jotta kantaja voi valmistella vastineensa ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin voi ratkaista asian vaikka ilman muita selvityksiä.

47 Nyt kyseessä olevassa tapauksessa komissio tyytyy vastineensa siinä osassa, jonka otsikkona on "Pääasiaa koskevat perusteet", toteamaan, että "puolustuksensa varmistamiseksi [sen] on esitettävä tässä oikeudenkäynnissä [vuoden 1988 päätöksestä nostettujen kanteiden yhteydessä] jo esittämänsä perustelut. Sen sijaan, että sanatarkasti toistettaisiin vastineessa esitetty, komissio katsoo, että oikeudenkäynnin tässä vaiheessa on tarkoituksenmukaista ja järkevää viitata sen asiassa T-86/89 esittämään selvitykseen, sellaisena kuin se on tiivistettynä suullista käsittelyä varten laaditussa kertomuksessa". Tämän jälkeen komissio mainitsee suullista käsittelyä varten laaditun kertomuksen vastaavat otsakkeet, viittaa kyseisen kertomuksen sivunumeroihin ja esittää huomautuksia, joilla se pyrkii täydentämään niitä perusteita, joihin se viittaa.

48 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että niistä tosiasiaperusteista ja oikeudellisista perusteista, joihin vastaaja vetoaa "Pääasiaa koskevat perusteet" -nimisen otsikon alla, mainitaan vain otsakkeet, joten niiden ei voida katsoa täyttävän tutkittavaksi ottamisen edellytyksenä olevia selvyyttä ja täsmällisyyttä koskevia vaatimuksia. Tämän johdosta nämä tosiasiaperusteet ja oikeudelliset perusteet on jätettävä tutkimatta.

III *Työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohtaan perustuvat oikeudenkäyntiväitteet*

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

49 Komissio korostaa, että jokainen oikeudellinen peruste, johon ensimmäistä kertaa vedotaan vastauksessa ja jonka ei voida katsoa perustuvan käsittelyn kuluessa esille tulleisiin tosiseikkoihin tai oikeudellisiin seikkoihin, on uusi peruste, joka on jätettävä tutkimatta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan nojalla (yhdistetyt asiat T-68/89, T-77/89 ja T-78/89, SIV ym. v. komissio, tuomio 10.3.1992, Kok. 1992, s. II-1403, 82 kohta; asia T-16/91, Rendo ym. v. komissio, tuomio 18.11.1992, Kok. 1992, s. II-2417, 131 kohta ja asia T-29/92, SPO ym. v. komissio, tuomio 21.2.1995, Kok. 1995, s. II-289, 409 kohta).

50 Tässä tapauksessa useat LVM:n, BASF:n, DSM:n ja ICI:n esittämät perusteet on komission mukaan jätettävä tämän säännön nojalla tutkimatta.

51 Komissio esittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen laajennetun kolmannen jaoston puheenjohtajan 14.7.1995 antamaa määräystä, jolla kirjallinen menettely aloitettiin uudelleen ja asioiden yhdistäminen peruutettiin, ei voida tulkita siten, että sen nojalla yhdellä asianosaisella olisi oikeus esittää kaikki oikeudenkäyntiväitteet, mukaan lukien ne, joihin vain muut kantajat olivat vedonneet kannekirjelmissään.

52 Lisäksi suurin osa Hülsin vastauskirjelmän liitteistä on komission mukaan jätettävä huomiotta, koska niitä ei työjärjestyksen 35 artiklan 3 kohdan vastaisesti ole laadittu oikeudenkäyntikielellä.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

53 Työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan ensimmäisen alakohdan mukaan asian käsittelyn kuluessa ei saa vedota uuteen perusteeseen, ellei se perustu käsittelyn aikana esille tulleisiin tosiseikkoihin tai oikeudelliseen perusteeseen.

54 Tässä tapauksessa on todettava, että BASF on vasta vastauskirjelmässään ensimmäisen kerran vedonnut perusteisiin, jotka koskevat kahdenkertaisen seuraamuksen kiellon periaatteen loukkaamista, Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen (jäljempänä ETA-sopimus) rikkomista, kyseisenä ajanjaksona voimassa olleen komission työjärjestyksen rikkomista, vanhentumista ja ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 4.11.1950 tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (jäljempänä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus) rikkomista, sekä myös perusteeseen, joka koskee sen velvollisuuden rikkomista, jonka mukaan kantajaa on kuultava ennen kuin päätetään poiketa asetuksessa N:o 17 ja asetuksessa N:o 99/63/ETY säädetystä menettelystä.

55 Vastauksessaan ICI vetoaa perusteeseen, jonka mukaan komission työjärjestystä on rikottu, koska komission oikeudellista yksikköä ei ole kuultu ennen Päätöksen tekemistä. ICI väittää, että se, että komission oikeudellista yksikköä ei ole kuultu ennen Päätöksen tekemistä, mikä tämän kantajan mukaan todettiin asiaa T-307/94 koskevassa, suullista käsittelyä varten laaditussa kertomuksessa, joka laadittiin ennen vuoden 1995 kesäkuussa järjestettyä kuulemistilaisuutta, on käsittelyn aikana esille tullut uusi tosiseikka. Tätä väitettä ei voida hyväksyä. Tältä osin riittää, kun todetaan, että tässä suullista käsittelyä varten laaditussa kertomuksessa ei todeta, että oikeudellista yksikköä ei ole ollenkaan kuultu, vaan siinä todetaan, että "oikeudellinen yksikön lausuntoa siitä, voidaanko PVC:n tuottajien osalta tehdä uusi päätös 21.12.1988 tehtyä päätöstä edeltävän hallinnollisen menettelyn perusteella, ei ole" ("Die Kommission behauptet, es gebe kein Gutachten des Juristischen Dienstes zu der Frage, ob eine neue Entscheidung gegenüber den PVC-Herstellern auf der Grundlage des Verwaltungsverfahrens erlassen werden könne, das vor dem Erlaß der Entscheidung vom 21. Dezember 1988 durchgeführt worden sei.") Ei siis voida päätellä, että tämä ote asiaa T-307/94 koskevasta suullista käsittelyä varten laaditusta kertomuksesta olisi uusi tosiseikka, joka osoittaisi, ettei oikeudellinen yksikkö ollut antanut lausuntoaan ennen Päätöksen tekemistä.

56 Lisäksi on todettava, että jos ICI:n perustelut on ymmärrettävä siten, että tällä samalla perusteella ja viittauksella ICI:n vastauskirjelmän liitteenä olevaan yhden yhteisen suullisen lausuman tekstiin väitetään, että Päätöksen tekohetkellä voimassa ollut komission työjärjestys oli lainvastainen, tämä lainvastaisuusväite on esitetty ensimmäisen kerran vasta vastauksessa, vaikka mikään ei olisi estänyt kantajaa esittämästä sitä kannekirjelmässään.

57 Hüls vetoaa vastauksessaan niihin suullisia lausumia varten laadittuihin muistioihin, jotka koskevat 13. ja 14.6.1995 pidetyssä istunnossa yhteisesti esitettyjä seikkoja, ja liittää ne vastaukseensa. On todettava, että näissä muistioissa käsitellyt seikat, sikäli kuin niitä on kehitelty vastauskirjelmässä, koskevat perusteita, jotka kantaja on esittänyt kannekirjelmässään; ainoa poikkeus on peruste, joka koskee Euroopan vapaakauppa-alueen (jäljempänä EFTA) valvontaviranomaisen osallistumisen puuttumista, johon on vedottu ensimmäisen kerran vasta vastauksessa.

58 Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että Hülsin vastaukseen liitettyjä, yhteisiä suullisia lausumia varten laadittuja muistioita ei ole laadittu kantajan valitsemalla oikeudenkäyntikielellä ja että kantaja ei ole esittänyt käännösotteita näistä laajoista asiakirjoista, mikä on vastoin työjärjestyksen 35 artiklan 3 kohtaa. Tämän tapauksen hyvin erityisten ominaispiirteiden vuoksi ja ottaen huomioon se, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on antanut luvan käyttää mitä tahansa oikeudenkäyntikielistä esitettäessä tiettyjä yhteisiä seikkoja koskevia lausumia 13. ja 14. pidetyssä suullisessa käsittelyssä, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että huolimatta siitä, että asiat määrättiin kyseisen suullisen käsittelyn jälkeen yksittäin käsiteltäviksi, muulla kuin kantajan valitsemalla oikeudenkäyntikielellä laadittujen liitteiden sivuuttaminen merkitsisi liiallista muotosidonnaisuutta. Näin ollen Hülsin vastauksen liitteet on hyväksyttävä sellaisina kuin ne ovat.

59 LVM ja DSM esittävät vastauksissaan niiden kannekirjelmissä jo esitetyn, suhteellisuusperiaatteen loukkaamista koskevan kanneperusteen tueksi, että komissio ei ole noudattanut sille EY:n perustamissopimuksen 190 artiklan mukaan kuuluvaa perusteluvelvollisuutta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomio-

istuin katsoo, että ottaen huomioon tämän väitteen muotoilu kyseisen perusteen yhteydessä, tällaisella väitteellä ei ole mitään itsenäistä merkitystä siihen perusteeseen nähden, jonka yhteydessä siihen vedotaan. Näin ollen sitä ei voida pitää erillisenä perusteena, johon olisi vedottu ensimmäisen kerran vasta vastauksessa.

60 On vielä huomautettava, että työjärjestyksen 113 artiklan mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin voi omasta aloitteestaan tutkia, onko asia jätettävä tutkimatta ehdottoman prosessinedellytyksen puuttumisen vuoksi.

61 Tältä osin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että Elf Atochem on väittänyt ensimmäisen kerran vastauksessaan, että komissio ei ole noudattanut velvoitettaan tehdä yhteistyötä EFTA:n valvontaviranomaisen kanssa.

62 SAV:n osalta on todettava, että se vetoaa kannekirjelmässään perusteeseen, joka koskee "hyvän oikeudenhoidon ja puolustautumisoikeuksien periaatteiden loukkaamista, koska komissio ei ole aloittanut menettelyä kohtuullisessa ajassa". Vastauksensa siinä osassa, jonka otsikkona on "Hyvän oikeudenhoidon ja puolustautumisoikeuksien periaatteiden loukkaaminen", kantaja lisää, että komissio ei ole ottanut huomioon vuoden 1988 syyskuussa pidettyä kuulemistilaisuutta, koska sillä ei ollut riittävästi aikaa tutkia kuulemisestilaisuudesta laadittua pöytäkirjaa ennen vuoden 1988 päätöksen tekemistä. Tätä viimeksi mainittua perustelua on pidettävä täysin erillisenä perusteena, koska se ei mitenkään liity siihen, onko menettely aloitettu kohtuullisessa ajassa. Tämä peruste, joka ei liity mihinkään kannekirjelmässä esitettyyn perusteeseen, on siis katsottava esitetyn ensimmäisen kerran vasta vastausvaiheessa.

63 Tässä tapauksessa ei kuitenkaan ole tullut esille mitään sellaista uutta tosiseikkaa tai oikeudellista perustetta, jonka perusteella Elf Atochemilla ja SAV:lla olisi oikeus esittää perusteensa viiveellä. Näillä kahdella kantajalla on nimittäin ollut mahdollisuus vedota näihin perusteisiin kannekirjelmissään. Näin ollen ne eivät 48 artiklan 2 kohdan mukaisesti voi esittää kyseisiä perusteita vasta vastausvaiheessa.

64 Edellä esitetty huomioon ottaen niitä perusteita, joihin Elf Atochem, BASF, SAV ICI ja Hüls ovat vedonneet ensimmäisen kerran vasta vastausvaiheessa ja jotka eivät perustu asian käsittelyn kuluessa esille tulleisiin oikeudellisiin perusteisiin tai tosiseikkoihin, ei voida ottaa tutkittavaksi.

Komission Päätöksen kumoamisvaatimukset

I *Muoto- ja menettelyvirheitä koskevat perusteet*

65 Muoto- ja menettelyvirheitä koskevat perusteet, joihin kantajat ovat vedonneet, voidaan ryhmitellä neljään pääryhmään. Ensinnäkin kantajat katsovat, että sekä tulkinta, jonka komissio on tehnyt sen 15.6.1994 annetun tuomion ulottuvuudesta, jolla vuoden 1988 päätös kumottiin, että ne johtopäätökset, jotka komissio on kyseisestä tuomiosta tehnyt, ovat virheellisiä (A). Tämän lisäksi kantajat väittävät, että päätöstä tehtäessä ja sitä todistusvoimaiseksi saatettaessa on menetelty sääntöjenvastaisesti (B). Kantajat korostavat myös, että vuoden 1988 päätöstä edeltävässä menettelyssä oli sääntöjenvastaisuuksia (C). Lopuksi kantajat väittävät, että päätöstä on perusteltu riittämättömästi tiettyjen kolmeen edelliseen ryhmään kuuluvien kysymysten osalta (D).

A *Sen 15.6.1994 annetun tuomion vaikutukset, jolla vuoden 1988 päätös kumottiin*

66 Kantajien perusteet ja perustelut keskittyvät kolmen eri ajatuksen ympärille. Eräät kantajista väittävät ensinnäkin, että 15.6.1994 annetun tuomion johdosta komissio ei olisi saanut tehdä uutta päätöstä. Toiseksi tietyt kantajat korostavat, että kun 15.6.1994 annetulla tuomiolla kumottiin vuoden 1988 päätös, sillä takautuvasti häivytettiin niiden yritysten osalta, joille päätös oli osoitettu, kyseisen päätöksen tekemiseen johtaneet valmistelevat toimenpiteet. Kolman-

neksi jotkut kantajat katsovat, että vaikka komissio olisi voinut tehdä uuden päätöksen pannakseen täytäntöön 15.6.1984 annetun tuomion, sen olisi kuitenkin pitänyt noudattaa tiettyjä prosessuaalisia vaatimuksia.

1. Komission toimivalta tehdä uusi päätös 15.6.1994 annetun tuomion jälkeen

67 Kantajien perustelut voidaan ryhmitellä kolmeen osaan. Ensimmäiseen osaan kuuluvissa perusteluissa väitetään, että komissio ei 15.6.1994 annetun tuomion jälkeen olisi saanut tehdä uutta päätöstä "PVC-tapauksessa". Toiseen osaan kuuluvat ajan kulumista koskevat perustelut, joiden mukaan komissio ei enää olisi saanut käyttää toimivaltaansa tehdäkseen Päätöksen. Kolmanteen osaan kuuluvat perustelut koskevat sitä, että komission väitetään käyttäneen harkintavaltaansa väärin.

68 Kutakin näistä kantajien perustelujen ryhmästä tarkastellaan jatkossa erikseen.

a) Perusteet, joissa väitetään, että komissio ei olisi saanut tehdä Päätöstä

69 Niiden vaatimustensa tueksi, joilla kantajat vaativat sen toteamista, että komissio ei olsi saanut tehdä päätöstä, kantajat vetoavat kahteen perusteeseen.

70 Ensimmäisen peruste koskee sitä, että oikeusvoimaa on loukattu. Toinen peruste koskee kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevan periaatteen loukkaamista.

Oikeusvoiman loukkaamista koskeva peruste

— Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

71 LVM, DSM, ICI ja Enichem korostavat, että komissio ei voinut tehdä Päätöstä loukkaamatta 15.6.1994 annetun tuomion oikeusvoimaa.

72 LVM ja DSM korostavat, että erottelulla kumottua päätöstä koskeviin menettelyvirheisiin ja aineellisiin virheisiin ei ole oikeudellista perustaa, ei säädösperustaa eikä oikeuskäytäntöperustaa. Ne katsovat, ettei perustamissopimuksen 174 artiklassa eikä yhdistetyissä asioissa T-80/89, T-81/89, T-83/89, T-87/89, T-88/89, T-90/89, T-93/89, T-95/89, T-97/89, T-99/89, T-100/89, T-101/89, T-103/89, T-105/89, T-107/89 ja T-112/89, BASF ym. vastaan komissio, 6.4.1995 annetussa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomiossa (Kok. s. II-729, 78 kohta) tehdä tällaista eroa. Koska muutakaan ei mainita 15.6.1994 annetussa tuomiossa, kyseisen tuomion on kantajien mukaan tulkittava merkitsevän asian lopullista ratkaisua (asia 138/79, Roquette Frères v. neuvosto, tuomio 29.10.1980, Kok. 1980, s. 3333, 37 kohta; asia 108/81, Amylum v. neuvosto, tuomio 30.9.1982, Kok. 1982, s. 3107, 5 kohta ja julkisasiamies Reischlin tässä asiassa antama ratkaisuehdotus, Kok. 1982, s. 3139, erityisesti s. 3151 ja 3152). Se seikka, että kumottuaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomion yhteisöjen tuomioistuin ratkaisi pääasian, joka oli ratkaisukelpoinen, vahvistaa kantajien mukaan tätä tulkintaa.

73 Enichem puolestaan väittää, että yhteisöjen tuomioistuin on 15.6.1994 antamallaan tuomiolla halunnut lopullisesti päättää PVC:n tuottajia vastaan aloitetun menettelyn käyttämällä EY:n tuomioistuimen perussäännön 54 artiklan ensimmäisen kohdan toisen virkkeen mukaisia valtuuksiaan. Siitä huolimatta, että yhteisöjen tuomioistuin on tutkinut vain tietyt perusteet, se on kantajan mukaan kuitenkin ratkaissut koko riidan. Niinpä oikeusvoima koskee riidan kaikkia aspekteja.

74 Komission menettely johtaa Enichemin mukaan tosiasiassa siihen, että asiasisältöä koskevia perusteita pidettäisiin tärkeämpinä kuin menettelyä koskevia

perusteita, jotka olisivat vain liitännäisiä perusteita. Kaikki menettelyssä esiintyneet sääntöjenvastaisuudet voitaisiin näin ollen helposti korjata. Menettelyvirheisiin vetoaminen yhteisöjen tuomioistuimissa olisi tämän vuoksi turhaa, ja tässä tapauksessa ensin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa, sitten yhteisöjen tuomioistuimessa tehdyt ponnistelut olisivat olleet hukkaanheitettyjä.

75 Komission mukaan oikeusvoima liittyy vain niihin seikkoihin, joista yhteisöjen tuomioistuin on jo lausunut. Tässä tapauksessa ainoa sellainen vuoden 1988 päätöksen kumoamisperuste, jonka yhteisöjen tuomioistuin on hyväksynyt 15.6.1994 antamassaan tuomiossa, on komission mukaan kuitenkin se, että kyseistä päätöstä ei ole saatettu todistusvoimaiseksi säädetyllä tavalla, joten ainoastaan yhteisöjen tuomioistuimen muotovirheistä tekemä arviointi on komission mukaan tullut oikeusvoimaiseksi. Yhteisöjen tuomioistuin ei komission mukaan ole tutkinut muita menettelyä koskevia perusteita eikä asiaa koskevia perusteita.

76 Komissio lisää, että vuoden 1988 päätöksen tultua kumotuksi yhteisöjen tuomioistuin ei minkään säännön nojalla olisi voinut palauttaa asiaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi.

— Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

77 Oikeusvoima ulottuu ainoastaan niihin tosiasia- ja oikeuskysymyksiin, jotka tuomioistuimen päätöksellä nimenomaisesti tai väistämättä on ratkaistu (asia C-281/89, Italia v. komissio, tuomio 19.2.1991, Kok. 1991, s. I-347, 14 kohta ja asia C-277/95 P, määräys 28.11.1996, Kok. 1996, s. I-6109, 50 kohta).

78 Tässä tapauksessa on todettava, että 15.6.1994 antamassaan tuomiossa yhteisöjen tuomioistuin katsoi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli tehnyt oikeudellisen virheen todetessaan päätöksen 89/190/ETY mitättömäksi, ja totesi, että tuomio, johon siltä oli haettu muutosta, oli kumottava (perustelujen 53 ja 54 kohta). Näissä olosuhteissa yhteisöjen tuomioistuin päätti ETY:n tuomio-

istuimen perussäännön 54 artiklan ensimmäisen kohdan toisen virkkeen mukaisesti ratkaista asian lopullisesti itse, koska asia oli ratkaisukelpoinen (perustelujen 55 kohta).

79 Tämän johdosta ne perusteet, joihin kantajat ovat vedonneet vuoden 1988 päätöstä vastaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa nostamassaan kumoamiskanteessa, esitettiin yhteisöjen tuomioistuimen tuomiossa seraavasti tiivistettynä: "Oikeudenkäyntiä edeltävässä menettelyssä on useita virheitä; riidanalaista päätöstä ei ole perusteltu tai sitä on perusteltu riittämättömästi; puolustautumisoikeuksia ei ole kunnioitettu; komission käyttämä todistustaakkajärjestelmä on kyseenalainen; riidanalainen päätös on perustamissopimuksen 85 artiklan ja yhteisön oikeuden yleisten periaatteiden vastainen; päätös on vanhentumissääntöjen vastainen; päätöstä tehtäessä harkintavaltaa on käytetty väärin ja maksettaviksi määrätyt sakot ovat lainvastaisia" (perustelujen 56 kohta).

80 Tämän jälkeen yhteisöjen tuomioistuin totesi, että "erityisesti riidanalaisen päätöksen perustelujen puuttumista tai niiden riittämättömyyttä koskevan perusteen" tueksi osa kantajista korostaa lähinnä sitä, että "niille ilmoitettujan päätöksen perustelujen oli itse asiassa todennäköisesti poikettava useilta osin, joista eräät olivat olennaisia, siitä päätöksestä, jonka [komission jäsenten] kollegio teki 21.12.1988 pitämässään kokouksessa" (perustelujen 57 kohta). Lisäksi yhteisöjen tuomioistuin totesi seuraavaa: "Eräät kantajista ovat lisäksi päätelleet komission puolustukseen esittämästä, että päätöstä ei ollut tehty kahdella todistusvoimaisella kielellä eli italiaksi ja hollanniksi, koska kollegiolle esitettiin ainoastaan saksaksi, englanniksi ja ranskaksi laaditut päätösluonnokset." (Perustelujen 58 kohta.) Tämän jälkeen yhteisöjen tuomioistuin täsmensi seuraavaa: "Perustelujensa viimeisessä kappaleessa kantajina olleet yhtiöt ovat väittäneet, että komission työjärjestyksen 12 kohtaa on rikottu." (Perustelujen 59 kohta.) Tämän jälkeen yhteisöjen tuomioistuin ryhtyi tutkimaan sitä, onko "peruste pitävä" (perustelujen 61 kohta).

81 Todettuaan, että komissio oli rikkonut työjärjestyksensä 12 artiklan ensimmäistä kohtaa, kun se ei ollut saattanut vuoden 1988 päätöstä todistusvoimaiseksi kyseisessä artiklassa säädetyn mukaisesti, yhteisöjen tuomioistuin totesi seuraavaa: "Tämän vuoksi kyseinen päätös on kumottava olennaisen menettelymääräyksen rikkomisen vuoksi ilman, että olisi tarpeen tutkia muita kantajien esittämiä perusteita." (Perustelujen 78 kohta.)

82 Tästä seuraa, ettei 15.6.1994 annetussa tuomiossa ole nimenomaisesti tai väistämättä otettu kantaa muihin kantajien ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa esittämiin menettelyjä koskeviin perusteisiin eikä asiaperusteisiin eikä myöskään maksettavaksi määrättyjä sakkoja koskeviin toissijaisiin perusteisiin.

83 Lisäksi todettakoon, että yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 54 artiklan ensimmäisessä kohdassa määrätään, että "jos muutoksenhaku todetaan aiheelliseksi, yhteisön tuomioistuin julistaa yhteisön ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päätöksen mitättömäksi. Se voi joko ratkaista asian lopullisesti itse, jos asia on ratkaisukelpoinen, tai palauttaa asian yhteisön ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi".

84 Tämän säännöksen toisesta virkkeestä ei seuraa, että kun yhteisöjen tuomioistuin ratkaisee itse lopullisesti asian ja hyväksyy yhden tai useamman perusteen, jonka tai jotka kantajat ovat esittäneet, se ipso jure ratkaisisi kaikki ne tosiasiakysymykset ja oikeuskysymykset, joihin kantajat ovat asiassa vedonneet. Enichemin väitteen hyväksyminen merkitsisi sitä, ettei hyväksyttäisi sitä, että oikeusvoima merkitsee sitovaa vaikutusta vain niiden tosiasiakysymysten ja oikeuskysymysten osalta, jotka nimenomaisesti tai väistämättä on ratkaistu.

85 Edellä esitetty huomioon ottaen tämä peruste on hylättävä.

Kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevan periaatteen loukkaamista koskeva peruste

— Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

86 LVM, DSM, Montedison ja ICI väittävät, että komissio on loukannut kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevaa periaatetta tekemällä uuden päätöksen sen jälkeen, kun yhteisöjen tuomioistuin oli kumonnut vuoden 1988 päätöksen.

87 LVM, DSM ja ICI huomauttavat, että yhteisöjen tuomioistuimen tehtävänä on varmistaa yleisten oikeusperiaatteiden kuten kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevan periaatteen noudattaminen (yhdistetyt asiat 18/65 ja 35/65, Gutmann v. komissio, tuomio 5.5.1966, Kok. 1966, s. 149 ja yhdistetyt asiat 18/65 ja 35/65, Gutmann v. komissio, tuomio 15.3.1967, s. 75); kyseinen periaate todetaan myös Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen pöytäkirjassa nro 7 ja 16.3.1966 New Yorkissa allekirjoitetun, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklan 7 kohdassa.

88 LVM:n ja DSM:n mukaan komissio on loukannut tätä periaatetta kahdessa eri suhteessa: se on ensinnäkin määrännyt kahdesti seuraamuksen samasta rikkomisesta; toisaalta se on saman tosiseikaston perusteella kahdesti ryhtynyt toimenpiteisiin, vaikka jälkimmäisessä tapauksessa toimenpiteet käsittivät vain Päätöksen tekemisen ja sen tiedoksiantamisen (em. yhdistetyt asiat Gutmann v. komissio, tuomio 5.5.1966, s. 174 ja tuomio 15.3.1967, s. 81 sekä julkisasiamies Mayras'n ratkaisuehdotus asiassa 7/72, Boehringer v. komissio, tuomio 14.12.1972, Kok. 1972, s. 1281, ratkaisuehdotus s. 1296).

89 Näiden kantajien mukaan kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevan periaatteen loukkaamisen toteamisen kannalta ratkaisevaa on vain niiden tekojen yksilöinti, joista yrityksiä moititaan (em. asia Boehringer v. komissio, tuomion 6 kohta); näin on myös tässä tapauksessa. Sillä ei ole merkitystä asian kannalta, että alkuperäinen päätös kumottiin, minkä johdosta sen oikeusvaikutukset mitätöityivät, eikä myöskään sillä, että kyseinen seuraamuksia koskeva menettely käytiin, rikkominen todettiin ja sakot määrättiin maksettaviksi, eikä asian kannalta ole merkitystä myöskään oikeusvoimalla.

90 ICI korostaa puolestaan, että 15.6.1994 annettu tuomio on sitova ja lopullinen, mikä merkitsee, että se on saavuttanut oikeusvoiman (yhteisöjen tuomioistuin työjärjestyksen 65 artikla) ilman, että yhteisöjen tuomioistuin palauttaa asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle. Koska vuoden 1988 päätös on kumottu kokonaisuudessaan eikä ainoastaan joltain osin, yhteisöjen tuomioistuimen tuomio on ICI:n mukaan lopullinen ratkaisu. Komissio on siis ICI:n mukaan loukannut kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevaa periaatetta tehdessään uudestaan samoihin oikeuskysymyksiin ja tosiasiakysymyksiin perustuvan samanlaisen päätöksen. Nyt kyseessä oleva kantaja huomauttaa vielä, että 15.6.1994 antamassaan tuomiossa yhteisöjen tuomioistuin ei ole velvoittanut komissiota tekemään uutta päätöstä (ks. toisin asia 17/74, Transocean Marine Paint v. komissio, tuomio 23.10.1974, Kok. 1974, s. 1063, 22 kohta).

91 Komissio korostaa ensinnäkin, että LVM:n, DSM:n ja ICI:n tämän perusteen yhteydessä kehittelemät perustelut ovat ristiriidassa sen kyseisten kantajien esittämän väitteen kanssa, jonka mukaan vuoden 1988 päätöstä ei ole koskaan ollut olemassakaan, koska se mitätöitiin *ex tunc*.

92 Tämän jälkeen komissio huomauttaa, että yhteisöjen tuomioistuin on tunnustanut kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevalla periaatteella olevan merkitystä yhteisön kilpailuoikeudessa (em. asia Boehringer v. komissio), joten kantajien on tarpeetonta viitata Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen tai kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen.

93 Komissio katsoo joka tapauksessa, että kantajien väite ei ole perusteltu, koska sen jälkeen, kun yhteisöjen tuomioistuin kumosi vuoden 1988 päätöksen, Päätöksen on katsottava olevan ensimmäinen päätös, jolla määrätään PVC-markkinoilla toimiville yrityksille seuraamus perustamissopimuksen 85 artiklan säännösten rikkomisesta. Yritysten maksettaviksi ei oikeudellisesti eikä tosiasiallisestikaan ole määrätty kaksia sakkoja.

94 Komissio lisää, että kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskeva sääntö koskee vain mahdollisuutta määrätä seuraamuksia; kyseistä sääntöä ei siis pidä sekoittaa oikeusvoiman periaatteeseen.

— Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

95 Kantajat moittivat komissiota siitä, että se on Päätöksen tekemisellä loukannut kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevaa yleistä periaatetta, joka kieltää toisaalta määräämästä kahdesti seuraamusta samasta rikkomisesta ja toisaalta ryhtymästä kahdesti seuraamusten määräämistä koskevaan menettelyyn saman tosiseikaston perusteella.

96 Tältä osin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo juuri tätä kanneperustetta arvioidessaan, että komissio ei voi ryhtyä toimenpiteisiin yritystä vastaan asetuksen N:o 17 ja asetuksen N:o 99/63/ETY nojalla yhteisön kilpailusääntöjen rikkomisen vuoksi tai rangaista yritystä määräämällä tälle sakon sellaisen kilpailua rajoittavan käyttäytymisen vuoksi, jonka osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tai yhteisöjen tuomioistuin on jo todennut, että komissio oli näyttänyt toteen kyseisen käyttäytymisen tai jättänyt näyttämättä sen toteen.

97 Tässä tapauksessa on huomattava ensinnäkin, että yhteisöjen tuomioistuin kumosi vuoden 1988 päätöksen 15.6.1994 antamallaan tuomiolla. Komissio ei siis ole langettanut kantajille kahdesti seuraamusta yhdestä ja samasta kilpailusääntöjen rikkomisesta tehdessään kumoamisen jälkeen Päätöksen.

98 Toiseksi huomautettakoon, että 15.6.1994 antamassaan tuomiossa yhteisöjen tuomioistuin ei vuoden 1988 päätöstä kumotessaan ratkaissut yhtäkään niistä asiaperusteista, joihin kantajat olivat vedonneet (ks. edellä 81 kohta). Tehdessään Päätöksen komissio on tyytynyt korjaamaan yhteisöjen tuomioistuimen toteaman menettelyvirheen. Tämä merkitsee, että komissio ei ole ryhtynyt kahdesti toimenpiteisiin kantajia vastaan saman tosiseikaston perusteella.

99 Peruste on näin ollen hylättävä.

b) Ajan kulumista koskevat perusteet

100 Tietyt kantajat vetoavat Päätöksen kumoamista koskevien vaatimustensa tueksi useisiin ajan kulumista koskeviin perusteisiin. Komissio on kyseisten kantajien mukaan ensinnäkin loukannut periaatetta, jonka mukaan jokaisessa asiassa on toimittava kohtuullisessa ajassa. Toiseksi komissio on käyttänyt sille annettua oikeutta väärin. Lopuksi kantajat väittävät, että komissio on loukannut oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyviä periaatteita. Ottaen huomioon, että komissio on antanut näihin perusteisiin yhden yhteisen vastauksen, komission näitä perusteita vastaan esittämät väitteet ja niiden perustelut esitetään kokonaisuudessaan vasta kantajien esittämien perusteluiden jälkeen.

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

— Kohtuullisessa ajassa toimimista koskevan periaatteen loukkaamista koskeva peruste

101 LVM, DSM ja ICI korostavat, että yrityksillä, joita perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamismenettely koskee, on oikeus siihen, että komissio ratkaisee asian kohtuullisessa ajassa. Kohtuullisessa ajassa toimimista koskevan periaatteen muodostama tae on vahvistettu yhteisön oikeudessa (ks. erityisesti asia 223/85, RSV v. komissio, tuomio 24.11.1987, Kok. 1987, s. 4617, 14 kohta) ja se on itsenäinen suhteessa vanhentumisajoista liikennettä ja kilpailua koskeviin Euroopan talousyhteisön sääntöihin liittyvissä menettelyissä ja niiden nojalla määrättyjen seuraamusten täytäntöönpanossa 26 päivänä marraskuuta 1974 annetun neuvoston asetuksen (ETY) N:o 2988/74 (EYVL L 319, s. 1; jäljempänä asetus N:o 2988/74) vanhentumista koskeviin sääntöihin nähden.

102 Lisäksi Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleesta ilmenee, että rikossyytteiden paikkansapitävyys on ratkaistava kohtuullisessa ajassa, jotta vältetään se, että oikeussubjektit ovat liian pitkään epätietoisia oikeudellsiesta asemastaan.

103 LVM ja DSM väittävät, että kohtuullisen ajan alkamishetkenä on pidettävä asetuksen N:o 2988/74 2 artiklassa tarkoitetun tutkintatoimenpiteen toteuttamishetkeä (ks. seuraavat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomiot: asia Eckle, tuomio 15.7.1982, A-sarja, nro 51, 73 kohta; asia Foti ym., tuomio 10.12.1982, A-sarja, nro 56, 52 kohta ja asia Corigliano, tuomio 10.12.1982, A-sarja, nro 57, 34 kohta). Kyseisen ajanjakson päättymishetkenä on pidettävä sitä päivämäärää, jona alkuperäinen päätös tehtiin.

104 Tässä tapauksessa aika on kantajien mukaan alkanut kulua vuoden 1983 joulukuusta, jolloin komissio teki tutkimuksensa, ja se on päättynyt vuoden 1988 joulukuussa; kyseessä on näin ollen viiden vuoden ajanjakso vuoden 1984 huhtikuusta vuoden 1987 tammikuuhun, jonka kuluessa komissio ei ole toiminut asiassa.

105 Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen mukaan kohtuullinen aika ei voi ylittää kahta vuotta, paitsi jos kyseessä ovat erityiset olosuhteet (asia König, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 28.6.1978, A-sarja, nro 27, 98 ja 99 kohta). Pelkästään se seikka, että asiassa on kyse kilpailuoikeudesta, ei merkitse erityistä olosuhdetta.

106 Sen johdosta, että vuoden 1988 päätöstä ja varsinkaan Päätöstä ei ole tehty kohtuullisen ajan kuluessa, yrityksille on LVM:n ja DSM:n mukaan muodostunut perusteltu luottamus siihen, ettei tutkimuksen johdosta ryhdytä jatkotoimenpiteisiin.

107 ICI puolestaan katsoo, että kyseinen viive käsittää tässä tapauksessa kaksi vaihetta. Tutkintavaiheen osalta ICI korostaa sitä, että komissio oli passiivinen päivämäärästä 5.6.1984 lähtien eli siitä päivämäärästä lähtien, jona kantaja vastasi asetuksen N:o 17 11 artiklan 5 kohdan mukaiseen päätökseen, ja tämä passiivisuus jatkui vuoden 1987 tammikuuhun asti, jolloin aloitettiin tutkimukset muiden PVC:n tuottajien toimitiloissa.

108 Kanteiden nostamisessa esiintynyt viive, joka oli lähes viisi vuotta, on ICI:n mukaan luettava komissiosta johtuvaksi ottaen huomioon sen osalta todetut menettelymääräysten rikkomiset.

109 LVM, DSM ja ICI väittävät, että koska komissio ei ollut toiminut kohtuullisessa ajassa, komissiolla ei enää ollut toimivaltaa tehdä vuoden 1988 päätöstä eikä varsinkaan Päätöstä. Näin ollen Päätös on kumottava komissiolta puuttuneen toimivallan vuoksi (asia 344/85, Ferriere San Carlo v. komissio, tuomio 12.11.1987, Kok. 1987, s. 4435 ja em. asia RSV v. komissio).

— Oikeuden väärinkäyttöä koskeva peruste

110 Wacker ja Hoechst väittävät, että vaikka asiaa ei arvioitaisi vanhentumista koskevien sääntöjen nojalla, se, että vuosien 1983 ja 1987 välillä on kulunut pitkä aika, jonka aikana komissio ei kyseisten kantajien mukaan ollut aktiivinen, ja se, että tapahtuneeksi väitetyn rikkomisen alkamisen ja Päätöksen tekemisen välillä on kulunut pitkä aika eli 14 vuotta, merkitsevät oikeuden väärinkäyttöä. Tämä viive johtui yksinomaan komissiosta.

— Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyvien periaatteiden loukkaamista koskeva peruste

111 Hüls ja Enichem väittävät komission loukanneen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyviä periaatteita.

112 Enichemin mukaan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on loukattu, koska ensimmäisten tutkimusten tekopäivien ja Päätöksen tekopäivän välillä kului hyvin pitkä aika. Asianosaiset ovat tämän johdosta joutuneet erittäin vaikeaan ja hankalaan tilanteeseen, koska on ollut mahdotonta jälkikäteen tarkasti selvittää tapahtunutta.

113 Hüls puolestaan väittää, että komission noudattama käytäntö on ristiriidassa oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen liittyvien sääntöjen kanssa.

114 Hüls toteaa ensinnäkin, että vaikka komissio oli tietoinen kilpailusääntöjen tapahtuneeksi väitetystä rikkomisesta viimeistään vuonna 1983, komissio on tehnyt tutkimuksen Hülsin toimitiloissa vasta vuoden 1987 syyskuussa. Tällainen viive menettelyn aloittamisessa on vaikuttanut Hülsin puolustautumismahdollisuuksiin ja johtanut tosiasiassa siihen, että todistustaakka on kääntynyt Hülsin haitaksi. Tämä pätee vielä suuremmassa määrin vuonna 1994. Lisäksi kertaan-

tuneella viiveellä pitää Hülsin mukaan olla vaikutus maksettavaksi määrättyjen sakkojen suuruuteen (yhdistetyt asiat 6/73 ja 7/73, Istituto Chemioterapico ja Commercial Solvents v. komissio, tuomio 6.3.1974, Kok. 1974, s. 223).

115 Toiseksi kyseinen kantaja väittää, että kadusoitumisperiaate, on osa asiaan sovellettavaa yhteisön oikeutta (asia 48/69, ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, Kok. 1972, s. 619, Kok. Ep. II, s. 25, 49 kohta ja asia 374/87, Orkem v. komissio, tuomio 18.10.1989, Kok. 1989, s. 3283, 30 kohta; ks. myös Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artikla ja asia Melchers & Co. v. Saksan liittotasavalta, Euroopan ihmisoikeustoimikunnan päätös 9.2.1990, nro 13258/87). Asetuksella N:o 2988/74 ei ole voitu lopullisesti ratkaista kysymystä; jos ristiriitaa esiintyisi, kyseisellä periaatteella, joka on yhteisön oikeuden yleinen periaate, olisi väistämättä etusija tähän asetukseen nähden. Tämän oikeuden menettämisen johdosta komissio ei kyseisen kantajan mukaan ole voinut tehdä lähes 15 vuotta aiemmin tapahtuneita tosiseikkoja koskevaa päätöstä vuonna 1994.

116 Komissio ei ensinnäkään kiistä, sitä, että yhteisön oikeudessa olisi olemassa yleinen periaate, joka perustuu oikeusvarmuuden ja hyvän hallintotavan vaatimuksiin ja jonka mukaan hallintoviranomaisen on käytettävä toimivaltuuksiaan tietyissä aikarajoissa (asia 45/69, Boehringer v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok. 1970, s. 769, 6 kohta).

117 Asetuksella N:o 2988/74 huolehditaan komission mukaan kuitenkin juuri tästä oikeusvarmuuden tavoitteesta, sillä komissio ja muut talouden toimijat voivat kyseisen asetuksen nojalla etukäteen tietää, mitkä ovat ne määräajat, joissa komissio voi toimia todetakseen, että yhteisön kilpailusääntöjä on rikottu.

118 Tästä asetuksesta seuraa, ettei voida mitenkään viitata sellaisiin erilaisiin juridisiin arviointiperusteisiin kuten "liian pitkään viiveeseen", kohtuuttoman pitkään aikaan, oikeuden väärinkäyttöön, epäoikeudenmukaiseen menettelyyn tai kanneoikeuden menettämiseen. Tällaisilla arviointiperusteilla sitä paitsi vain

aiheutettaisiin sekaannusta ja oikeudellista epävarmuutta, koska ne eivät sisälly ennalta vahvistettuihin kirjallisiin sääntöihin (em. asia Boehringer v. komissio, tuomio 15.7.1970, 47 kohta) ja koska ne perustuvat epämääräiseen ja subjektiiviseen käsitteeseen.

119 Komissio vastaa LVM:n ja DSM:n perusteluihin täsmentämällä, että tämän asetuksen johdosta Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan soveltamisella ei ole merkitystä yritysten oikeudelliseen asemaan. Vaikka Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen vetoamisella todettaisiin olevan merkitystä, sillä oikeuskäytännöllä, johon nämä kantajat vetoavat, ei ole merkitystä, sillä se koskee kohtuullisen ajan käsitettä luonnollisia henkilöitä koskevissa rikosasioissa eikä sellaisissa asioissa, joissa sovelletaan elinkeinooikeutta oikeushenkilöihin. Tällä viimeksi mainitulla alalla monitahoisissa tosiasiatilanteissa kahden vuoden määräaika, jonka LVM ja DSM ovat esittäneet, on komission mukaan ilmeisen riittämätön, minkä osoittaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa tai yhteisöjen tuomioistuimessa käytyjen asiaa koskevien oikeudenkäyntien kesto. Lopuksi komissio toteaa, että vaikka yhä katsottaisiin, että viittauksella Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaan olisi merkitystä asian kannalta, kohtuullisen ajan kuluminen voi alkaa vasta väitetiedoksiannon tiedoksi antamisesta; selvitystoimilla, kuten tutkimuksilla ja tietojensaantipyynnöillä, pyritään yksinkertaisesti selvittämään tosiseikat, eivätkä ne ole syytöksiä. Vuoden 1988 päätös on komission mukaan tehty tässä tapauksessa muutama kuukausi väitetiedoksiannon tiedoksi antamisen jälkeen. Päinvastoin kuin LVM ja DSM väittävät, komissiota ei näin ollen voida moittia passiivisuudesta, joka olisi synnyttänyt hallintomenettelyn lopputulosta koskevan perustellun luottamuksen.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

120 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan perusoikeudet ovat olennainen osa yleisiä oikeusperiaatteita, joiden noudattamista yhteisöjen tuomioistuin valvoo (ks. erityisesti yhteisöjen tuomioistuimen lausunto 2/94, 28.3.1996, Kok. 1996, s. I-1759, 33 kohta ja asia C-299/95, Kremzow, tuomio 29.5.1997, Kok. 1997, s. I-2629, 14 kohta). Yhteisöjen tuomioistuin ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tukeutuvat tältä osin jäsenvaltioiden yhteiseen valtiosääntöperinteeseen ja kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja muihin ihmisoikeuksien turvaamiseksi tehtyihin asiakirjoihin, joiden syntyyn jäsenvaltiot ovat vaikutta-

neet ja joihin ne ovat liittyneet. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksella on tässä suhteessa erityismerkitys (asia 222/84, Johnston, tuomio 15.5.1986, Kok. 1986, s. 1651, 18 kohta ja em. asia Kremzow, tuomion 14 kohta). Lisäksi Euroopan unionista tehdyn sopimuksen F artiklan 2 kohdassa todetaan seuraavaa: "Unioni pitää arvossa yhteisön oikeuden yleisinä periaatteina perusoikeuksia, sellaisina kuin ne taataan [Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa] ja sellaisina kuin ne ilmenevät jäsenvaltioiden yhteisessä valtiosääntöperinteessä".

121 Tämän vuoksi on tutkittava, onko komissio edellä esitettyjen seikkojen valossa loukannut yhteisön oikeuden yleistä oikeusperiaatetta, joka koskee toimenpiteisiin ryhtymistä kohtuullisessa ajassa, tehdessään päätöksiä kilpailuasioita koskevien hallintomenettelyjen päätteeksi (yhdistetyt asiat T-213/95 ja T-18/96, SCK ja FNK v. komissio, tuomio 22.10.1997, Kok. 1997, s. II-1739, 56 kohta).

122 Tämän periaatteen loukkaaminen — jos se voidaan näyttää toteen — oikeuttaa kuitenkin kumoamaan Päätöksen vain, jos se samalla merkitsee kyseisten yritysten puolustautumisoikeuksien rikkomista. Koska ei ole näytetty toteen, että liian pitkän ajan kuluminen olisi vaikuttanut kyseisten yritysten kykyyn puolustautua tehokkaasti, kohtuullisen ajan periaatteen loukkaamisella ei ole vaikutusta hallintomenettelyn pätevyyteen eikä sitä näin ollen voida pitää sellaisena vahinkoa aiheuttavana syynä, johon yhteisöjen tuomioistuimissa voidaan vedota perustamissopimuksen 178 artiklan ja 215 artiklan toisen kohdan nojalla nostetuissa kanteissa.

123 Tässä tapauksessa komissiossa käyty hallintomenettely kesti nyt kyseessä olevassa asiassa kokonaisuudessaan noin 62 kuukautta. Ajanjaksoa, jona yhteisöjen tuomioistuin tutki vuoden 1988 päätöksen lainmukaisuutta ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomion pätevyyttä, ei voida ottaa huomioon määriteltäessä komissiossa käydyn menettelyn kestoa.

124 Komissiossa käydyn hallintomenettelyn kohtuullisuutta arvioitaessa on tehtävä ero sen menettelyvaiheen osalta, joka alkoi vuoden 1983 marraskuussa PVC-alalla asetuksen N:o 17 14 artiklan nojalla tehdyillä tarkastuksilla, ja sen menettelyvaiheen välillä, joka alkoi siitä päivämäärästä, kun kyseiset yritykset vastaanottivat väitetiedoksiannot. Näiden kummankin vaiheen keston kohtuullisuutta arvioidaan jäljempänä erikseen.

125 Ensimmäinen 52 kuukauden ajanjakso kului asetuksen N:o 17 3 artiklan mukaisesti vuoden 1983 marraskuussa tehtyjen ensimmäisten tarkastusten suorittamisen ja sen välillä, kun komissio vuoden 1988 maaliskuussa aloitti menettelyn asetuksen N:o 17 9 artiklan 3 kohdan nojalla.

126 Tällaisen menettelyvaiheen kohtuullisuutta on arvioitava kunkin asian ominaispiirteiden perusteella ja erityisesti ottaen huomioon kulloinenkin asiayhteys, se, kuinka asianosaiset ovat toimineet menettelyn aikana, ja se, mikä merkitys asialla on asianomaisille eri yrityksille, sekä asian monitahoisuus.

127 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo kaiken asiaan liittyvän aineiston perusteella, että sen käsiteltäviksi saatetuissa yksittäisissä asioissa tämän tutkintamenettelyn kesto oli kohtuullinen.

128 Tältä osin on korostettava niiden tosiasiakysymysten monitahoisuutta, joita komission on pitänyt selvittää kyseessä olevien kilpailunvastaisten menettelytapojen lajin vuoksi ja sen vuoksi, kuinka laajasti näitä menettelytapoja sovellettiin kyseisillä maantieteellisillä markkinoilla; kyseiset menettelytavat kattavat kaikki PVC:n tärkeimpien tuottajien harjoittamat toiminnan osa-alueet yhteismarkkinoilla.

129 Selvitettävien tosiasiakysymysten monitahoisuuteen vaikuttavat myös komissiolle kertyneiden asiakirjojen lukumäärä ja niiden sekavuus. Ne asiakirjat, jotka komissio keräsi tehdessään tarkasteltavana olevana ajanjaksona tarkastuksia useiden petrokemian tuotteiden valmistajien tiloissa, ja kyseisten valmistajien vastaukset kysymyksiin, jotka komissio esitti asetuksen N:o 17 11 artiklan nojalla, muodostivat poikkeuksellisen laajan asiakirja-aineiston. Sitä paitsi komission on pitänyt jakaa hallinnollisen menettelyn aikana hankitut hyvin lukuisat asiakirjat niihin, jotka koskevat PVC-tapausta, ja niihin, jotka koskevat sen kanssa rinnakkain tutkittua tapausta lähialalla eli PEBD-alalla, joka sekin on, kuten muutkin termoplastisten tuotteiden alat kyseisenä ajanjaksona, sellaisen

tutkimuksen ja menettelyn kohteena, jossa selvitetään, ovatko yritykset, joista useat ovat asianosaisia myös näissä yhdistetyissä asioissa, syyllistyneet sellaisiin rikkomisiin, joista niitä moititaan. On myös mainittava, että asiakirja-aineistossa, jonka perusteella Päätös tehtiin, oli ensimmäisen hallinnollisen numeroinnin mukaan asiakirjakokonaisuus, jossa oli yhteensä 1 072 sivua, ja toisen numeroinnin mukaan yli 5 000 sivua, eikä tähän ole laskettu mukaan komission sisäisiä asiakirjoja.

130 Selvitettävien tosiasiakysymysten monitahoisuus johtui vaikeudesta hankkia todisteita yritysten osallistumisesta suoritetuksi väitettyyn yhteisjärjestelyyn ja asiaan liittyvien yritysten lukumäärästä. Tämän osalta Päätöksessä todetaan, että "17 yritystä oli rikkonut kilpailusääntöjä — — ajanjaksona" (perustelujen 2 kohdan toinen alakohta) ja että alkuperäinen päätös oli osoitettu 14 yritykselle.

131 Toinen ajanjakso kului väitteiden tiedoksiannon ja Päätöksen tekopäivän eli päivämäärän 27.7.1994 välillä.

132 Myös tämän menettelyvaiheen kohtuullisuutta on arvioitava edellä esitettyjen arviointiperusteiden perusteella (126 kohta), ja erityisesti sen arviointiperusteen perusteella, joka koskee asian merkitystä asianomaisille yrityksille. Tämä arviointiperuste on nimittäin erittäin tärkeä arvioitaessa kilpailusääntöjen rikkomisen toteamista koskevan menettelyn tämän vaiheen keston kohtuullisuutta. Toisaalta väitetiedoksiannon saattaminen asianomaisen tietoon rikkomisen toteamista koskevassa menettelyssä edellyttää asetuksen N:o 17 3 artiklan mukaisen menettelyn aloittamista. Aloittamalla tämän menettelyn komissio ilmaisee tahtonsa tehdä kilpailusääntöjen rikkomisen toteamista koskeva päätös (ks. vastaavasti asia 48/72, Brasserie de Haecht, tuomio 6.2.1973, Kok. 1973, s. 77, 16 kohta). Toisaalta yritys voi vasta väitetiedoksiannon tiedoksisaamisesta alkaen tietää, mikä sitä vastaan aloitetun menettelyn kohde on ja mistä kilpailunvastaisista menettelytavoista komissio sitä moittii. Yrityksillä on siten erityinen intressi siihen, että komissio noudattaa tässä menettelyn toisessa

vaiheessa erityistä ripeyttä, kunhan se ei kuitenkaan loukkaa niiden puolustautumisoikeuksia.

133 Tässä tapauksessa tämä komissiossa käydyn menettelyn toinen vaihe kesti 10 kuukautta. On perusteetonta moittia kuluneen ajan kestäneen liian kauan. Väitteet nimittäin annettiin tiedoksi asianomaisille yrityksille vuoden 1988 huhtikuun alussa. Yritykset vastasivat väitetiedoksiantoon vuoden 1988 kesäkuussa. Shelliä lukuun ottamatta, joka ei pyytänyt kuulemistaan, yrityksiä, joille väitetiedoksianto oli osoitettu, kuultiin 5.— 8.9.1988 ja 19.9.1988. Kilpailunrajoituksia ja määräävää markkina-asemaa käsittelevä neuvoa-antava komitea antoi 1.12.1988 lausuntonsa komission päätösluonnoksesta ja 20 päivää myöhemmin komissio teki alkuperäisen päätöksen. Itse Päätös tehtiin 42 päivää 15.6.1994 annetun tuomion julistamisen jälkeen.

134 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo tämän vuoksi, että alkuperäinen päätös ja yhteisöjen tuomioistuimen kumottua sen, Päätös tehtiin kohtuullisessa ajassa rikkomista koskevien väitteiden tiedoksiantamisesta.

135 Edellä esitetyt seikat huomioon ottaen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että komissio on Päätöksen tekemistä edeltäneessä hallinnollisessa menettelyssä toiminut sen periaatteen mukaisesti, jonka mukaan tietyssä ajassa on toimittava kohtuullisessa ajassa. Ajan kuluminen ei siten ole merkinnyt asianomaisten yritysten puolustautumisoikeuksien loukkaamista.

136 Tästä seuraa, että ajan kulumista koskevat kanneperusteet on hylättävä.

c) Kanneperusteet, jotka koskevat sitä, että komission väitetään käyttäneen väärin harkintavaltaansa

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

137 Enichem väittää, että kun komissio katsoi olevansa velvollinen tekemään uuden päätöksen sen jälkeen, kun yhteisöjen tuomioistuin oli kumonnut alkuperäisen päätöksen, komissio on ymmärtänyt väärin oman toimivaltansa laajuuden, sillä kyseinen toimivalta on näissä asioissa puhtaasti harkintaan perustuvaa (em. asia Transocean Marine Paint v. komissio; yhdistetyt asiat 97/86, 193/86, 99/86 ja 215/86, Asteris ym. v. komissio, tuomio 26.4.1988, Kok. 1988, s. 2181 ja asia C-249/90, British Aerospace ja Rover v. komissio, tuomio 4.2.1992, Kok. 1992, s. I-493). Perustamissopimuksen 176 artikla ja asetus N:o 2988/74 eivät voi Enichemin mukaan muodostaa oikeudellista perustaa velvollisuudelle tehdä uudelleen kumottu päätös.

138 LVM ja DSM katsovat, että vaikka komissiolla on harkintavaltaa kilpailusääntöjen rikkomisten tutkimisen ja kyseisiä rikkomisia koskevien kanteiden nostamisen suhteen, tätä valtaa on käytettävä yhteisön oikeuden ja erityisesti suhteellisuusperiaatteen asettamissa rajoissa. Suhteellisuusperiaatetta on arvioitava ottaen huomioon säädöksen tekemisellä tavoiteltu päämäärä ja ne keinot, joihin tämän päämäärän saavuttamiseksi on turvauduttu.

139 Ensinnäkin kyseiset kantajat väittävät, että Päätöksen tekemisellä tavoiteltu päämäärä ei ole kilpailun turvaaminen PVC-alalla vaan 15.6.1994 annetun tuomion, jolla komission toiminta todettiin virheelliseksi, vaikutusten mitätöiminen, mikä ilmenee Päätöksen tekemistä edeltävän menettelyn puuttumisesta. Itse Päätöksen tekemisen, jota kyseisessä tuomiossa ei edellytetty, tarpeellisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta ei näin ollen kyseisten kantajien mukaan ole näytetty toteen. Tosiasiassa tavoiteltu päämäärä huomioon ottaen sakkojen tai ainakaan yhtä korkeiden sakkojen määrääminen ei näiden kantajien mukaan ole perusteltua.

140 Toiseksi nämä kantajat väittävät, että olettaen, että Päätöksellä tavoitellaan kilpailun turvaamista, Päätös on lainvastainen, koska sen tekemistä edeltävän tutkimuksen puuttuessa se on tämän päämäärän saavuttamisen kannalta väärässä suhteessa oleva keino.

141 Komission tehtävänä on LVM:n ja Enichemin mukaan näyttää toteen se, että sen toiminta oli tarpeellista ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Tässä tapauksessa Päätöksessä ei kuitenkaan käsitellä tätä kysymystä, mikä on perustamissopimuksen 190 artiklan vastaista.

142 Montedison puolestaan väittää, että Päätöstä tehtäessä harkintavaltaa on käytetty väärin, koska Päätöksen tekeminen on vain seurausta komission virkamiesten innokkuudesta määrätä seuraamuksia ja heidän jääräpäisyydestään.

143 Vastauksena Enichemin väitteisiin komissio esittää voivansa harkintavaltansa vuoksi olla puuttumatta asiaan (asia T-24/90, Automec v. komissio, tuomio 18.9.1992, Kok. 1992, s. II-2223). Yritys sitä vastoin ei komission mukaan voi moittia komissiota siitä, että komissio on käyttänyt valtuuksiaan (asia T-77/92, Parker Pen v. komissio, tuomio 14.7.1994, Kok. 1994, s. II-549, 64 ja 65 kohta).

144 Tässä tapauksessa ei olisi ollut loogista, että komissio, joka oli käyttänyt harkintavaltaansa tehdessään vuoden 1988 päätöksen, jättäisi käyttämättä valtuuksiaan, sillä 15.6.1994 annetussa tuomiossa todetut virheet koskivat päätöksen tekemisen viimeistä vaihetta (em. yhdistetyt asiat Asteris ym. v. komissio, tuomion 28 kohta). Lisäksi sakkojen määrääminen on komission mukaan sellaisenaan seikka, jonka vuoksi päätöksen tekeminen on perustelua, vaikka asianosaiset olisivat jo lopettaneet kilpailusääntöjen rikkomisen. Komission mukaan tapauksessa ei myöskään ole kyse perustamissopimuksen 176 artiklan määräyksistä.

145 Vastauksena LVM:n ja DSM:n väitteisiin komissio esittää, että tekemällä Päätöksen se on osoittanut haluavansa soveltaa kilpailusääntöjä noudattaen

15.6.1994 annettua tuomiota ja asetusta N:o 2988/74. Koska maksettaviksi määrätyt sakot ovat samat kuin vuoden 1988 päätöksessä, komissiota ei voida syyttää suhteellisuusperiaatteen loukkaamisesta.

146 Erityisesti Päätöksen perustelujen osalta komissio katsoo, että ottaen huomioon perustamissopimuksen 155 artiklan mukaan sille kuuluva tehtävä, sen velvollisuutena ei ole perustella toimenpiteensä tarkoituksenmukaisuutta.

147 Lopuksi komissio väittää, että Montedison ei ole esittänyt sellaisia objektiivisia, asiaankuuluvia ja yhtäpitäviä seikkoja, jotka osoittaisivat, että harkintavaltaa on käytetty väärin (em. asia Automec v. komissio, tuomion 105 kohta ja asia T-465/93, Consorzio gruppo di azione locale "Murgia Messapica" v. komissio, tuomio 19.5.1994, Kok. 1994, s. II-361, 66 kohta).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

148 Komission velvollisuuksien laajuutta kilpailuoikeuden alalla on tutkittava suhteutettuna perustamissopimuksen 89 artiklan 1 kohtaan, joka ilmentää kilpailuoikeuden alalla sitä komission yleistä valvontatehtävää, joka komissiolle perustamissopimuksen 155 artiklassa on annettu.

149 Komissiolle kilpailuoikeuden alalla annettuun valvontatehtävään kuuluu velvollisuus tutkia yksittäisiä rikkomisia ja estää niiden jatkuminen, mutta siihen kuuluu myös velvollisuus noudattaa sellaista yleistä politiikkaa, jonka mukaan kilpailuasioissa pyritään soveltamaan perustamissopimuksessa asetettuja periaatteita ja yritysten käyttäytymistä pyritään ohjaamaan näiden periaatteiden suuntaan (yhdistetyt asiat 100/80 — 103/80, Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomio 7.6.1983, Kok. 1983, s. 1825, 105 kohta).

150 Lisäksi perustamissopimuksen 85 artiklassa ilmaistaan perustamissopimuksen 3 artiklan g alakohdassa yhteisön toiminnalle asetettu yksi yleinen tavoite eli sellaisen järjestelmän luominen, jolla taataan, ettei kilpailu yhteismarkkinoilla vääristy (ks. vastaavasti asia 85/76, Hoffman-La Roche v. komissio, tuomio 13.2.1979, Kok. 1979, s. 461, 38 kohta).

151 Ottaen huomioon tämän yleisen tavoitteen ja komissiolle annetun tehtävän ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että vaikka komissiolla ei sen jälkeen, kun 15.6.1994 annetulla tuomiolla kumottiin vuoden 1988 päätös, ollut velvollisuutta tehdä Päätöstä todetakseen, että menettelytavat, joista sille oli kanneltu, olivat kilpailunvastaisia, mikään ei myöskään estänyt sitä tekemästä niin, koska käyttäessään itselleen kuuluvaa harkintavaltaa se ei ole jättänyt huomiotta oikeusvoimaa (ks. edellä 77—85 kohta) eikä toisaalta ryhtynyt toimenpiteisiin kyseisiä yrityksiä vastaan tai määrännyt niille seuraamuksia sellaisista kilpailunvastaisista menettelytavoista, joista ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tai yhteisöjen tuomioistuin olisi jo todennut komission esittäneen näyttöä tai jättäneen esittämättä sitä (ks. edellä 95—99 kohta).

152 Tästä seuraa, että juuri komission oli sille perustamissopimuksessa määrätyn tehtävän mukaisesti arvioida, oliko Päätös syytä tehdä.

153 Mitä tulee niihin perusteluihin, jotka LVM ja DSM ovat esittäneet suhteellisuusperiaatteen loukkaamista koskevan kanneperusteen tueksi (ks. edellä 138 ja 139 kohta), ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että ne on ymmärrettävä siten, että komission väitetään käytäneen harkintavaltaansa väärin, kun se teki Päätöksen, kuten Montedison nimenomaisesti väittää.

154 Tältä osin riitää, kuin huomataan, että päätöstä tehtäessä harkintavaltaa on käytetty väärin, jos objektiivisten, asiaankuuluvien ja yhtäpitävien seikkojen perusteella on selvää, että päätös on tehty yksinomaan tai ainakin olennaisilta osin muussa kuin esitetyssä tarkoituksessa tai perustamissopimuksessa asian käsittelyjärjestämiseksi erityisesti määrätyn menettelyn välttämiseksi (asia

C-84/94, Yhdistynyt kuningaskunta v. neuvosto, tuomio 12.11.1996, Kok. 1996, s. I-5755, 69 kohta ja asia C-285/94, Italia v. komissio, tuomio 25.6.1997, Kok. 1997, s. I-3519, 52 kohta).

155 Koska LVM, DSM ja Montedison eivät ole esittäneet yhtään tällaista seikkaa, tätä väitettä ei voida hyväksyä.

156 LVM:n ja DSM:n väite, jonka mukaan Päätös on edeltävän tutkimuksen puuttuessa suhteeton keino saavuttaa kilpailun turvaamista koskeva päämäärä, koskee kysymystä, jota tarkastellaan Päätöksen tekemistä koskevien yksityiskohtien laillisuutta arvioitaessa (ks. jäljempänä 269 kohta).

157 Lopuksi todettakoon, että sen väitteen osalta, jonka mukaan Päätöksessä ei olisi perusteltu sitä, miksi komission puuttuminen asiaan on tarpeen, ja sitä, miksi puuttuminen on oikeassa suhteessa sillä tavoiteltuun päämäärään nähden, riittää, kun todetaan, että komission Päätöksen ensimmäisessä perustelukappaleessa viitataan "Euroopan yhteisöjen perustamissopimukseen", mikä implisiittisesti mutta väistämättä on nimenomainen viittaus komissiolle annettuun tehtävään.

158 Edellä esitetyt seikat huomioon ottaen komission harkintavallan väärinkäyttöä koskevat kanneperusteet on hylättävä.

2. 15.6.1994 annetun tuomion ulottuvuus

a) Kanneperusteet, jotka koskevat 15.6.1994 annetun tuomion vaikutuksia *erga omnes*

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

159 Elf Atochem, BASF ja SAV väittävät, että vuoden 1988 päätöksen kumoamisella, jonka yhteisöjen tuomioistuin teki 15.6.1994 antamallaan tuomiolla, oli vaikutuksia erga omnes ja että kumoamisesta näin ollen seuraa kaikkien asianosaisten osalta uusi oikeudellinen tilanne (asia 3/54, Assider v. korkea viranomainen, tuomio 11.2.1955, Kok. 1955, s. 123), myös niiden osalta, jotka eivät olleet nostaneet kannetta ajoissa.

160 SAV huomauttaa tältä osin katsovansa, että sitä syrjitään Solvayhin ja Norsk Hydroon nähden; Päätöstä ei ole osoitettu Solvaylle eikä Norsk Hydrolle eikä vuoden 1988 päätöksellä ole enää mitään vaikutuksia näiden osalta 15.6.1994 annetun tuomion johdosta.

161 Samoin LVM ja DSM väittävät, että komissio ei ole noudattanut syrjintäkiellon periaatetta, koska Päätöksen 1 artiklassa todetaan kaikkien PVC:n tuottajien rikkoneen kilpailusääntöjä, ja siinä näin ollen asetetaan LVM ja DSM vastaavaan tilanteeseen, kun taas Päätöksen 2—4 artiklassa, jossa vahvistetaan seuraamukset, todetaan nimenomaisesti, etteivät ne koske Norsk Hydroa ja Solvayta.

162 Komissio ei LVM:n ja DSM:n mukaan voi yrittää puolustautua vetoamalla siihen, että vuoden 1988 päätös on pätevä näiden kahden yrityksen osalta, sillä perustamissopimuksen 174 artiklan mukaan kumottua toimenpidettä on pidettävä "mitättömänä" ja asianosaisten aseman on katsottava palautuneen samaksi mitä se oli aiemmin (asia 22/70, komissio v. neuvosto, tuomio 31.3.1971, Kok. 1973, s. 263, 60 kohta). Kumoamisella on näiden kantajien mukaan vaikutuksia myös erga omnes; perustamissopimuksen 174 artiklassa ei nimittäin

mitenkään rajata kumoamisen vaikutuksia koskemaan ainoastaan niitä yrityksiä, jotka ovat menestyksekkäästi nostaneet kanteen kyseisestä toimenpiteestä. Sitä paitsi on niin, että vaikka päätös EY:n perustamissopimuksen 189 artiklan mukaan sitoo kaikkia niitä, joille se on osoitettu, mitättömyys voi koskea vain kaikkia.

163 Jos lisäksi hyväksyttäisiin komission väitteet, väitetyksi tapahtunutta syrjintää voitaisiin todeta myös täytäntöönpanossa; vaikka Päätös voitaisiin panna täytäntöön kaikkien niiden osalta, joille se on osoitettu, vuoden 1988 päätöstä ei enää voitaisi panna täytäntöön Solvayn ja Norsk Hydron osalta. Nämä välttyisivät kaikilta seuraamuksilta, vaikka ne ovatkin muiden yritysten tilanteeseen verrattavassa tilanteessa.

164 Komissio väittää, että vuoden 1988 päätös on kokonaisuus, joka sisältää monta yksittäispäätöstä. Koska Solvay ei ole nostanut kannetta tästä päätöksestä ja koska Norsk Hydro ei ole nostanut kannettaan ajoissa, vuoden 1988 päätös on heidän osaltaan tullut lopulliseksi (ks. erityisesti asia 20/65, Collotti v. yhteisöjen tuomioistuin, tuomio 17.11.1965, Kok. 1965, s. 1045; asia 52/64, Pfloeschner v. komissio, tuomio 14.12.1965, Kok. 1965, s. 1211 ja asia 161/87, Muysers ja Tülp v. tilintarkastustuomioistuin, tuomio 14.6.1988, Kok. 1988, s. 3037, 9 ja 10 kohta).

165 Komissio täsmentää, ettei tässä tapauksessa ole kyse oikeussubjekteja yleisesti koskevien normatiivisten toimien kumoamista koskevien kumoamistuomioiden vaikutuksista erga omnes; yksittäispäätöstä koskevalla kumoamistuomiolla voi olla vain relatiivinen vaikutus.

166 Lopuksi komissio vaatii, että LVM:n ja DSM:n syrjintäkiellon periaatteen loukkaamista koskeva kanneperuste on jätettävä tutkimatta, koska Solvayn ja Norsk Hydron asema ei voi loukata näiden kahden kantajan etuja. Komissio

katsoo lisäksi, että tämä peruste on perusteeton, koska vuoden 1988 päätös sitoo edelleen Solvayta ja Norsk Hydroa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

167 Vaikka vuoden 1988 päätös on yhden ainoan päätöksen muotoon laadittu ja siinä muodossa julkaistu, sitä on pidettävä kokonaisuutena, joka koostuu useista yksittäispäätöksistä, joissa todetaan kunkin sellaisen yrityksen osalta, jolle päätös on osoitettu, se perustamissopimuksen 85 artiklan määräysten rikkominen, johonka sen katsotaan syyllistyneen, ja määrätään kyseisen yrityksen maksettavaksi sakko. Komissio olisi halutessaan voinut tehdä muodollisesti useita erillisiä yksittäispäätöksiä, joissa olisi todettu ne perustamissopimuksen 85 artiklan rikkomiset, jotka se katsoi toteen näytetyiksi.

168 Perustamissopimuksen 189 artiklan perusteella jokainen näistä vuoden 1988 päätökseen kuuluvista yksittäispäätöksistä velvoittaa kaikilta osiltaan sitä, jolle se on osoitettu. Mikäli joku, jolle päätös on osoitettu, ei ole nostanut vuoden 1988 päätöksestä 173 artiklan mukaista kumoamiskannetta, päätös pysyy siis voimassa hänen osaltaan ja velvoittaa häntä (ks. vastaavasti asia C-188/92, TWD Textilwerke Deggendorf, tuomio 9.3.1994, Kok. 1994, s. I-833, 13 kohta).

169 Tämän vuoksi on niin, että jos joku, jolle päätös on osoitettu, päättää nostaa kumoamiskanteen, asia tulee yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa vireille vain siltä osin kuin päätös koskee kantajaa. Sen sijaan niitä muita, joille päätös on osoitettu, koskevat päätöksen osat, joita ei ole riitautettu, eivät kuulu sen riidan kohteeseen, joka yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen on ratkaistava.

170 Yhteisöjen tuomioistuimet voivat kumoamiskannetta käsitellässään lausua vain asianosaisten niiden tutkittavaksi saattamasta oikeudenkäynnin kohteesta. Näin

ollen vuoden 1988 päätös on voitu kumota vain päätöksen sellaisten adressaattien osalta, jotka ovat voittaneet asiansa yhteisöjen tuomioistuimissa.

171 Näin ollen 15.6.1994 annetun tuomion tuomiolauselman 2 kohta merkitsee vuoden 1988 päätöksen kumoamista vain siltä osin, kuin päätös koskee niitä asianosaisia, jotka ovat voittaneet asiansa yhteisöjen tuomioistuimessa.

172 Oikeuskäytännöllä, johon kantajat ovat vedonneet *erga omnes* -vaikutusta koskevan väitteensä tueksi, ei ole merkitystä tässä tapauksessa, koska edellä mainitussa asiassa Assider vastaan korkea viranomainen annettu tuomio koskee EHTY:n perustamissopimuksen nojalla tehdyn yleisen päätöksen eikä tässä tapauksessa kyseessä olevan, yksittäispäätöksistä koostuvan päätöskokonaisuuden kumoamista koskevan tuomion vaikutusta.

173 Edellä esitetystä seuraa, että komissio ei ole mitenkään syrjinyt kantajia jättäessään mainitsematta Solvayn ja Norsk Hydron Päätöksen päätösosan kohdissa. Jotta komissiota voitaisiin moittia syrjinnästä, sen olisi pitänyt menetellä toisiinsa verrattavissa tilanteissa eri tavalla, mistä olisi aiheutunut tietyille toimijoille haittaa toisiin toimijoihin verrattuna, ilman, että tätä menettelytavan eroa voitaisiin perustella vähäistä suuremmilla objektiivisilla eroilla (asia 250/83, Finsider v. komissio, tuomio 15.1.1985, Kok. s. 131, 8 kohta). Tässä tapauksessa riittää, kun todetaan, että päinvastoin kuin kantajat väittävät, kantajat sekä Norsk Hydro ja Solvay eivät ole olleet toisiinsa verrattavissa tilanteissa, koska vuoden 1988 päätöstä ei ole kumottu näiden kahden viimeksi mainitun yrityksen osalta. Lisäksi on todettava, että komissio on vastauksena ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kysymykseen ilmoittanut, että Norsk Hydro ja Solvay olivat maksaneet niille määrätyt sakot, joten kantajat eivät voi väittää olevansa epäedullisemmassa tilanteessa kuin nämä kaksi yritystä.

174 Edellä esitetty huomioon ottaen on katsottava, että päinvastoin kuin kantajat väittävät, sillä, että yhteisöjen tuomioistuin kumosi vuoden 1988 päätöksen, ei

ole ollut *erga omnes* -vaikutusta, ja että syrjintäkiellon periaatteen loukkaamista koskeva kanneperuste on hylättävä perusteettomana.

b) Kanneperusteet, jotka koskevat Päätöksen tekemistä edeltävien hallintotoimien pätemättömyyttä

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

175 Elf Atochem ja BASS väittävät, että vuoden 1988 päätöksen kumoamisella, jonka yhteisöjen tuomioistuin teki 15.6.1994 antamassaan tuomiossa, on taannehtiva vaikutus. Kyseiset kantajat päättelevät tästä, että vuoden 1988 päätöksestä erillinen Päätös voitiin joka tapauksessa tehdä vain uuden hallinnollisen menettelyn päätteeksi.

176 Wacker, Hoechst ja Hüls katsovat, että se, että yhteisöjen tuomioistuin kumosi vuoden 1988 päätöksen, joka oli tehty hallinnollisen menettelyn päätteeksi, merkitsee sellaisenaan sitä, että kontradiktorinen hallinnollinen menettely on kokonaisuudessaan eli väitetiedoksiannosta lähtien ollut virheellinen (asia 41/69, ACF Chemiefarma v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok. 1970, s. 661, 48—52 kohta; asia 107/82, AEG v. komissio, tuomio 25.10.1983, Kok. 1983, s. 3151, 30 kohta; yhdistetyt asiat T-10/92, T-11/92, T-12/92 ja T-15/92, Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomio 18.12.1992, Kok. 1992, s. II-2667, 47 kohta ja em. yhdistetyt asiat SIV ym. v. komissio, tuomion 83 kohta). Komissiossa käyty kontradiktorinen menettely ja lopullinen päätös muodostavat

näiden kantajien mukaan näet yhden hallinnollisen menettelyn. Näin ollen Päätös on lainvastainen, sillä komissio ei ole ennen Päätöksen tekemistä aloittanut uutta hallinnollista menettelyä. Väitteen tueksi Wacker ja Hoechst esittävät, että asetuksen N:o 17 3 artiklan 1 kohdan nojalla suoritettuun hallinnolliseen menettelyyn kuuluvat toimet ovat ainoastaan valmistelevia toimia, joiden lainmukaisuutta voidaan arvioida vain silloin, kun lopullisen päätöksen suhteen harjoitetaan valvontaa (asia 60/81, IBM v. komissio, tuomio 11.11.1981, Kok. 1981, s. 2639, 9 kohta ja sitä seuraavat kohdat sekä yhdistetyt asiat 142/84 ja 156/84, BAT ja Reynolds v. komissio, määräys 18.6.1986, Kok. 1986, s. 1899, 13 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

177 Wacker, Hoechst ja Hüls esittävät, että voidakseen tehdä kumoamistuomion jälkeen uuden päätöksen komission olisi pitänyt aloittaa uusi kontradiktorinen hallinnollinen menettely (em. yhdistetyt asiat Cimenteries CBR ym. v. komissio) ja noudattaa kaikkia olennaisia menettelymääräyksiä.

178 Wacker ja Hoechst korostavat lisäksi, että minkään 15.6.1994 annetun tuomion tuomiolauselmassa tai perusteluissa todetun seikan perusteella ei voida päätellä, että yhteisöjen tuomioistuin olisi halunnut toimia näiden periaatteiden vastaisesti ja turvautua aina todettua virhettä myöten siihen hallinnolliseen menettelyyn, joka oli käyty vuoden 1988 päätöksen tekemiseksi (asia 92/78, Simmenthal v. komissio, tuomio 6.3.1979, Kok. 1979, s. 777, 106—109 kohta). Lopuksi nämä kantajat täsmentävät, että komissiolla ei ole oikeutta korjata olennaisten menettelymääräysten rikkomisia (yhdistetyt asiat 15/76 ja 16/76, Ranska v. komissio, tuomio 7.2.1979, Kok. 1979, s. 321, 7—11 kohta ja asia 30/78, Distillers Company v. komissio, tuomio 10.7.1980, Kok. 1980, s. 2229, julkisasiamies Warnerin ratkaisuehdotus s. 2267, erityisesti sivut 2297 ja sitä seuraavat sivut).

179 Enichem puolestaan väittää, että vuoden 1988 päätöksen kumoamisen johdosta tämän päätöksen tekemistä edeltävät menettelyä koskevat toimenpiteet, jotka kyseiseen päätökseen nähden ovat vain liitännäisiä toimia, ovat mitätöityneet. Näillä toimilla ei Enichemin mukaan ole mitään itsenäistä merkitystä; niistä ei

sitä paitsi sellaisenaan voida nostaa kumoamiskannetta (em. asia IBM v. komissio ja em. yhdistetyt asiat CBR ym. v. komissio).

180 Lopuksi Montedison väittää, että yrityksellä, jolle on määrätty sakko, on oikeus päätöksen tekemistä edeltävään menettelyyn. Montedisonin mukaan on virheellistä väittää, että virheellistä vaihetta edeltävät hallinnolliset vaiheet jäisivät voimaan ja että niiden perusteella voitaisiin tehdä uusi päätös, varsinkin kun hallinnollisen menettelyn tarkoituksensa on turvata kyseisen asianosaisen oikeus kontradiktoriseen näkemystenvaihtoon ja hänen puolustautumisoikeutensa. Menettelyn eri vaiheet ovat näet tarpeellisia etappeja, jotka komission on selvitettävä ennen kuin se voi määrätä sakon (em. asia IBM v. komissio, tuomion 17 kohta).

181 Komissio huomauttaa, että noudattaakseen kumoamistuomiota asianomaisen toimielimen on noudatettava paitsi tuomion tuomiolauselmaa myös niitä perusteluja, joiden nojalla tuomiolauselmaan on päädytty ja jotka muodostavat tuomiolauselman tarpeellisen perustan (em. yhdistetyt asiat Asteris ym. v. komissio, tuomion 27 kohta). Tässä tapauksessa vuoden 1988 päätöksen ainoa kumoamisperuste oli komission mukaan komission tuolloin voimassa olleen työjärjestyksen säädösten todistusvoimaiseksi saattamista koskevan 12 artiklan ensimmäisen kohdan rikkominen (15.6.1994 annetun tuomion 76—78 kohta). Tämän vuoksi yhteisöjen tuomioistuimen tuomiolla ei ole ollut vaikutusta päätöksen tekemistä edeltävän hallinnollisen menettelyn kannalta eikä tuomiossa ole asetettu kyseenalaiseksi kyseistä menettelyä.

182 Perustamissopimuksen 176 artiklan mukaan tuomion täytäntöönpano edellyttää sitä, että tilanne palautetaan sellaiseksi kuin se oli ennen niiden toimenpiteiden tekemistä, jotka yhteisöjen tuomioistuin on kumonnut (yhdistetyt asiat T-17/90, T-28/91 ja T-17/92, Camara Alloisio ym. v. komissio, tuomio 15.7.1993, Kok. 1993, s. II-841, 79 kohta). Komissiolla oli siis oikeus tehdä uusi päätös, kunhan se noudatti niitä menettelymääräyksiä, joita oli rikottu (asia C-331/88, Fedesa ym., tuomio 13.11.1990, Kok. 1990, s. I-4023, 34 kohta; julkisasiamies Mischon ratkaisuehdotus tuossa asiassa, Kok. 1990, s. 4042, 57 kohta ja em. yhdistetyt asiat Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomion 47 kohta).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

183 Yhteisöjen tuomioistuimen 15.6.1994 antaman tuomion tuomiolauselman 2 kohdassa todetaan seuraavaa:

"ETY:n perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 21 päivänä joulukuuta 1988 tehty komission päätös 89/190/ETY (IV/31.865, PVC) kumotaan."

184 Sen tuomion ulottuvuuden määrittelemiseksi, jolla vuoden 1988 päätös kumottiin, on viitattava kyseisen tuomion perusteluihin. Juuri näissä perusteluissa näet yksilöidään, mikä tarkkaan ottaen oli lainvastaisena pidetty säännös, ja ilmoitetaan ne täsmälliset syyt, joiden vuoksi se on tuomiolauselmassa todettu lainvastaiseksi (em. yhdistetyt asiat Asteris ym. v. komissio, tuomion 27 kohta; asia T-26/90, Finsider v. komissio, tuomio 5.6.1992, Kok. 1992, s. II-1789, 53 kohta ja asia C-415/96, Espanja v. komissio, tuomio 12.11.1998, Kok. 1998, s. I-6993, 31 kohta).

185 Tältä osin 15.6.1994 annetun tuomion perusteluista ilmenee, että vuoden 1988 päätös on kumottu tuolloin voimassa olleen komission työjärjestyksen 12 artiklan ensimmäisessä kohdassa tarkoitetun todistusvoimaiseksi saattamisen laiminlyönnin vuoksi.

186 Todettuaan, että komissiolla oli velvollisuus muun muassa ryhtyä asianmukaisiin toimenpiteisiin, joiden avulla voitiin varmuudella yksilöidä niiden säädösten täydellinen teksti, jotka kollegio on antanut (perustelujen 73 kohta), yhteisöjen tuomioistuin huomautti, että tuolloin voimassa olleen työjärjestyksen 12 artiklan ensimmäisessä kohdassa todettiin, että "[p]uheenjohtaja ja pääsihteeri saattavat allekirjoituksillaan todistusvoimaisiksi todistusvoimaisella kielellä tai todistus-

voimaisilla kielillä komission istunnossa tai kirjallista menettelyä noudattaen hyväksymät säädökset" (perustelujen 74 kohta).

187 Tämän jälkeen yhteisöjen tuomioistuin totesi seuraavaa: "Sen sijaan, että työjärjestyksen 12 artiklan ensimmäisessä kohdassa määrätty säädöksen tai päätöksen todistusvoimaiseksi saattaminen olisi vain pelkkä muodollisuus, jolla pyrittäisiin takaamaan sen arkistointi, todistusvoimaiseksi saattamisen tarkoituksena on oikeusvarmuuden takaaminen siten, että kollegion hyväksymän säädöksen tai päätöksen sanamuoto on lopullisesti vahvistettu todistusvoimaisilla kielillä. Todistusvoimaiseksi saatetun säädöksen tai päätöksen avulla voidaan riitatapauksissa tarkistaa, vastaavatko tiedoksi annetut päätökset tai julkaistut säädökset täysin kollegion hyväksymää tekstiä ja vastaavatko ne myös antajansa tahtoa." (Perustelujen 75 kohta.) Näin ollen "komission työjärjestyksen 12 artiklan ensimmäisessä kohdassa tarkoitettu säädösten ja päätösten todistusvoimaiseksi saattaminen on [— —] perustamissopimuksen 173 artiklassa tarkoitettu olennainen menettelymääräys, jonka rikkomisesta voidaan nostaa kumoamiskanne" (perustelujen 76 kohta).

188 Todettuaan, että komissio ei kiistä sitä, että se on jättänyt saattamatta riidanalaisen päätöksen todistusvoimaiseksi komission työjärjestyksen säännösten mukaisesti, yhteisöjen tuomioistuin lausui, että vuoden 1988 päätös oli kumottava "olennaisen menettelymääräyksen rikkomisen vuoksi ilman, että olisi tarpeen tutkia muita kantajien esittämiä kanneperusteita" (perustelujen 78 kohta).

189 Edellä lainatusta kohdasta ilmenee, että yhteisöjen tuomioistuin kumosi vuoden 1988 päätöksen sellaisen menettelyvirheen vuoksi, joka koski yksinomaan komission päätöksen lopullisen tekemisen yksityiskohtia. Koska todettu menettelyvirhe tapahtui vuoden 1988 päätöksen tekemisen viimeisessä vaiheessa, kumoamisella ei ole ollut vaikutuksia niiden toimenpiteiden pätevyyteen, joilla tätä päätöstä valmisteltiin ja jotka edelsivät vaihetta, jonka todettiin olevan virheellinen (ks. vastaavasti em. asia Fedes ym., tuomion 34 kohta ja em. asia Espanja v. komissio, tuomion 32 kohta).

190 Tätä päätelmää eivät horjuta ne tiettyjen kantajien esittämät väitteet, joiden mukaan vuoden 1988 päätöksen kumoaminen väistämättäkin mitätöi päätöksen

tekemistä edeltävät menettelyä koskevat toimet, koska kyseisiä toimia ei voida erottaa lopullisesta päätöksestä. Itse asiassa se seikka, että pelkästään valmistelevasta toimenpiteestä ei sellaisenaan voida nostaa kumoamiskannetta (em. asia IBM v. komisiso, tuomion 12 kohta), selittyy sillä, että komissio ei vielä ole lopullisesti vahvistanut kantaansa. Tästä seikasta ei siis seuraa, että näiden toimenpiteiden pätevyys olisi saatettu kyseenalaiseksi, kun lopullinen päätös kumotaan näiden toimenpiteiden viimeisessä vaiheessa tehdyn menettelyvirheen vuoksi, kuten tässä tapauksessa on käynyt.

191 Päätelmää eivät myöskään horjuta ne väitteet, jotka perustuvat edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Cimenteries CBR ym. vastaan komissio annettuun tuomioon. Asioissa, joissa kyseinen tuomio annettiin, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ottanut tutkittavaksi kantajien kannetta siitä komission päätöksestä, jolla kantajilta evättiin oikeus tutustua kaikkiin komission asiakirjavihkossa oleviin asiakirjoihin, sillä ei ollut olemassa kannekelpoista toimea. Tapausta arvioidessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että jos sen mahdollisesti "olisi todettava menettelyn päätteeksi tehdystä päätöksestä nostettua kannetta käsitellessään, että asianomaisella on oikeus tutustua koko asiakirjavihkoon ja että tätä oikeutta on loukattu, minkä vuoksi komission lopullinen päätös olisi puolustautumisoikeuksien rikkomisen vuoksi kumottava, lainvastaisuus koskisi koko menettelyä" (perustelujen 47 kohta).

192 Tätä viittausta "koko menettelyyn" ei voi tulkita erillään tuomion perustelujen seuraavasta virkkeestä, jonka mukaan komissiolla on oikeus aloittaa menettely uudestaan "kunhan se antaa kyseisille yrityksille ja yritysten yhteenliittymille mahdollisuuden esittää uudelleen huomautuksensa niitä vastaan esitetyistä väitteistä kaikkien niiden uusien asiakirjojen perusteella, joihin niillä olisi pitänyt olla oikeus tutustua" (perustelujen 47 kohta). Niinpä jo tämän arvion sanamuodostakin ilmenee, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole katsonut, että väitetiedoksiannon pätevyys voitaisiin asettaa kyseenalaiseksi.

193 Edellä esitetyn johdosta on todettava, että sillä, että yhteisöjen tuomioistuin kumosi vuoden 1988 päätöksen, ei ole vaikutusta kyseisen päätöksen tekemistä edeltävien valmistavien toimien pätevyyteen. Tämän vuoksi näiden toimien pätemättömyyttä koskevat väitteet on hylättävä perusteettomina.

3. Vuoden 1988 päätöksen kumoamisen jälkeen tehdyn Päätöksen tekemisen yksityiskohdat

Yhteenveto kantajien väitteistä ja niiden perusteluista

194 Kantajat väittävät lähinnä, että vaikka todettu virhe on tapahtunut vuoden 1988 päätöksen tekemisen viimeisessä vaiheessa, se, että komissio korjasi tämän virheen, olisi edellyttänyt tiettyjen prosessuaalisten takeiden noudattamista ennen Päätöksen tekemistä.

195 Kantajat korostavat, että Päätös on vuoden 1988 päätökseen verrattuna uusi, koska viimeksi mainittu päätös on kumottu. Pelkästään tämä seikka olisi kantajien mukaan edellyttänyt, että tapauksessa olisi aloitettu uusi hallinnollinen menettely ennen Päätöksen tekemistä. Tietyt kantajat väittävät, että tällainen hallinnollinen menettely olisi pitänyt käydä kokonaisuudessaan uudelleen, kun taas toiset kantajat katsovat, että tietyt tämän menettelyn vaiheet olisi pitänyt hyväksyä sellaisenaan. Kantajat katsovat yleisesti, että komissio on loukannut kantajien oikeutta tulla kuulluksi.

— Johdannaisessa oikeudessa säädetyt menettelyvaiheet

196 LVM, Elf Atochem, BASF, Shell, DSM, SAV, Montedison, ICI ja Hüls väittävät, etteivät ne ole voineet esittää huomautuksiaan niiden asetuksen N:o 17 ja asetuksen N:o 99/63/ETY säännösten mukaisesti, jotka ilmentävät puolustautumisoikeuksia koskevaa yhteisön oikeuden perusperiaatetta, jota on sovellettava vaikka siitä ei ole annettu erityissäännöksiä (em. asia Transocean Marine Paint v. komissio; em. asia British Aerospace ja Rover v. komissio; em. asia Hoffman-La Roche v. komissio, tuomion 9 kohta; yhdistetyt asiat 209/78—215/78 ja 218/78, Van Landewyck ym. v. komissio, tuomio 29.10.1980, Kok. 1980, s. 3125, 81 kohta; em. yhdistetyt asiat Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 9 ja 10 kohta; asia 322/81, Michelin v. komissio, tuomio 9.11.1983, Kok. 1983, s. 3461, 7 kohta; asia T-64/89, Automec v. komissio, tuomio 10.7.1990, Kok. 1990, s. II-367, 46 kohta ja asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, Kok. 1995, s. II-1847, 69 kohta). SAV korostaa, että on

katsottava, että vuoden 1988 päätöstä ei ole koskaan ollut olemassa, joten komission olisi pitänyt käydä koko hallinnollinen menettely uudestaan, kuten se sitä paitsi on *Neljännessä kilpailuoikeutta koskevassa kertomuksessaan* sitoutunut tekemään (49 kohta). Lisäksi SAV ja ICI väittävät, että komission kanta, jonka mukaan uusi menettely olisi ollut tarpeen vain siinä tapauksessa, että kumotun päätöksen sisältöön olisi tehty olennaisia muutoksia päätöstä uudelleen laadittaessa, perustuu ainoastaan siihen yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntöön, joka koskee institutionaalista tasapainoa, josta tässä tapauksessa ei ole kyse (em. asia Fedesa).

197 ICI on eri mieltä siitä komission väitteestä, jonka mukaan komissiolla olisi ollut oikeus tyytyä korjaamaan yhteisöjen tuomioistuimen toteama virhe asianosaisia kuulematta, sillä vuoden 1988 päätös ja Päätös perustuvat toimijoiden, markkinoiden taloudellisen tilanteen tai Päätöksen tekemistä edeltävinä vuosina kehittyneen oikeuskäytännön osalta erilaiseen tosiseikastoon ja oikeudelliseen tilanteeseen.

198 SAV ja Montedison puolestaan väittävät tässä yhteydessä, että koska kumottu päätös oli tehty harkintavaltaa käyttäen, toimielin voi tehdä menettelyvirheen takia kumotun päätöksen uudelleen vain, jos se noudattaa asetettuja menettelyvaatimuksia ja kunnioittaa puolustautumisoikeuksia, vaikka asiasta ei ole erityissäännöksiä (em. asia Transocean Marine Paint v. komissio, tuomion 16 kohta).

199 LVM, Elf Atochem, BASF, Shell, DSM, Wacker, Hoechst, SAV, ICI, Hüls ja Enichem lisäksi täsmentävät, että kun komissio ei käynyt päätöksen tekemistä edeltävää hallinnollista menettelyä, se jätti noudattamatta niitä kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan roolia koskevia velvoitteita, jotka se on itselleen asettanut. Elf Atochem, Shell, SAV, ICI ja Enichem vetoavat ETY:n perustamissopimuksen 85 ja 86 artiklan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 ja 66 artiklan soveltamismenettelyissä suoritettavien kuulemisien kulusta 23 päivänä marraskuuta 1990 tehtyyn komission päätökseen (20. *kilpailupolitiikkaa koskeva kertomus,* s. 350). BASF ja Hüls väittävät komission rikkoneen kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan toimivaltuuksista 8 päivänä syyskuuta 1982 tehdyn komission päätöksen 5, 6 ja 7 artiklaa (13. *kilpailupolitiikkaa koskeva kertomus*, s. 291).

200 ICI väittää, että Päätös olisi ollut huomattavasti erilainen, jos kuulemismenettelyistä vastaava neuvonantaja olisi voinut puuttua tapaukseen, koska ICI olisi tuossa yhteydessä voinut vedota muun muassa siihen, että tosiseikkojen tapahtumisesta on kulunut kauan ja että Päätöksen tekeminen viivästyi, siihen, että komissio epäsi siltä oikeuden tutustua asiakirjavihkoon, itse syytöksiä koskevaan kysymykseen, asetuksen N:o 17 20 artiklan ulottuvuuteen ja yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteeseen.

201 Hülsin mukaan kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan osallistumisesta tapauksen käsittelyyn vuonna 1988 ei voi seurata, että tällä olisi ollut oikeus vuonna 1994 harjoittaa hänelle kuuluvia tehtäviä; Hülsin mukaan sillä, kun kuulemismenettelyistä vastaava neuvonantaja puuttuu tapaukseen, ja vastaavan päätöksen tekemisellä on välttämättä oltava tietty ajallinen läheisyys. Komission tässä tapauksessa omaksuma kanta on sitäkin yllättävämpi, kun otetaan huomioon, että kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan tehtäväkenttää on laajennettu (XXIII *kilpailuoikeutta koskeva kertomus*, 203 kohta ja sitä seuraavat kohdat; komissiossa kilpailun alalla pidettävistä kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan toimivaltuuksista 12 päivänä joulukuuta 1994 tehty komission päätös 94/810/EHTY, EY; EYVL L 330, s. 67).

202 Enichem lisää, että asiassa T-9/89, Hüls vastaan komissio, 10.3.1992 annetusta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomiosta (Kok. 1992, s. II-499), johon komissio vetoaa, ei voida päätellä, että kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan kuuleminen ei olisi pakollinen vaihe kaikissa menettelyissä. Jos kyseistä neuvonantajaa olisi tässä tapauksessa kuultu, hän olisi voinut esittää huomautuksensa päätöksen uudelleentekemisen tarkoituksenmukaisuudesta, Päätöksen perustelujen 55—59 kohdasta, jotka ovat uusia alkuperäisen päätöksen perusteluihin nähden (asia C-135/92, Fiskano v. komissio, tuomio 29.6.1994, Kok. 1994, s. I-2885, 40 kohta) ja jotka kuuluvat komission jäsenistä muodostuvan kollegion yksinomaiseen toimivaltaan; lisäksi se olisi voinut huomauttaa syrjivän ja virheellisesti vuoden 1987 liikevaihdon eikä vuoden 1993 liikevaihdon perusteella määrätyn sakon suuruudesta, vanhentumista koskevasta arviosta, joka, päinvastoin kuin komissio väittää, on pääasiaa koskeva peruste, säännöistä, jotka koskevat oikeutta tutustua asiakirja-aineistoon, yhteisöjen tuomioistuimen tuomion *erga omnes* -vaikutuksesta, sen oikeusvoimaa koskevan periaatteen soveltamisesta, jonka mukaan komissiolla ei ollut valtuutta tehdä samoja tosiseikkoja koskevaa Päätöstä ja täten rikkoa kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskeva periaatetta, sekä PVC-markkinoiden, joilta kantaja vetäytyi vuonna 1986, jolloin se luovutti toimintansa sellaiselle yhteisyrityksille, josta se

samoin kuin ICI omisti 50 % ja josta se nyttemmin omistaa enää vähemmistöosuuden, kehityksestä. Näillä seikoilla olisi kantajan mukaan voinut olla huomattava vaikutus Päätökseen. Komissio tekemän valinnan vuoksi kantajan on ollut pakko nostaa kanne esittääkseen tällaisia huomautuksia.

203 LVM, Elf Atochem, BASF, DSM, Wacker, Hoechst, SAV, ICI, Hüls ja Enichem katsovat, että komissio on rikkonut asetuksen N:o 17 10 artiklan 3 kohdassa säädettyä velvollisuutta kuulla kilpailunrajoituksia ja määräävää markkina-asemaa käsittelevää neuvoa-antavaa komiteaa (jäljempänä neuvoa-antava komitea) ennen Päätöksen tekemistä. Neuvoa-antavaa komiteaa on kyseisten kantajien mukaan nimittäin kuultava ennen kuin tehdään mitään sellaista päätöstä, jossa todetaan asetuksen N:o 17 10 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu kilpailusääntöjen rikkominen, tai mitään sellaista päätöstä, jossa kyseisen asetuksen 15 artiklan 3 kohdan mukaisesti määrätään sakko. Koska Päätös on alkuperäiseen päätökseen nähden uusi päätös, neuvoa-antavan komitean vuonna 1988 tapahtunut kuuleminen on kantajien mukaan joko merkityksetöntä tai riittämätöntä. Itse Päätös on kantajien mukaan näin ollen kumottava olennaisen menettelymääräyksen rikkomisen vuoksi (julkisasiamies Gandin ratkaisuehdotus em. asiassa Chemiefarma v. komissio, Kok. 1970, ratkaisuehdotus s. 707, erityisesti s. 709—711; julkisasiamies Warnerin ratkaisuehdotus em. asiassa Distillers Company v. komissio, Kok. 1980, ratkaisuehdotus s. 2267, erityisesti s. 2293; yhdistetyt asiat 228/82 ja 229/82, Ford v. komissio, tuomio 28.2.1984, Kok. 1984, s. 1129, julkisasiamies Sir Gordon Slynnin ratkaisuehdotus s. 1147, erityisesti s. 1173; eräät kantajista vetoavat myös kuulemisvelvollisuuden rikkomista koskevaan oikeuskäytäntöön: asia 2/54, Italia v. korkea viranomainen, tuomio 21.12.1954, Kok. 1954, s. 73; em. asia Roquette Frères v. neuvosto; asia C-65/90, parlamentti v. neuvosto, tuomio 16.7.1992, Kok. 1992, s. I-4593; yhdistetyt asiat C-13/92, C-14/92, C-15/92 ja C-16/92, Driessen ym., tuomio 5.10.1993, Kok. 1993, s. I-4751 ja asia C-388/92, parlamentti v. neuvosto, tuomio 1.6.1994, Kok. 1994, s. I-2067). Yhteisöjen tuomioistuimen asiassa 71/74, Frubo vastaan komissio, 15.5.1975 antamalla tuomiolla (Kok. 1974, s. 563), johon komissio vetoaa, ei kantajien mukaan sen sijaan ole merkitystä tämän tapauksen kannalta, koska tiettyjen kilpailusääntöjen soveltamisesta maataloustuotteiden tuotantoon ja kauppaan 4 päivänä huhtikuuta 1962 annetun neuvoston asetuksen N:o 26/62 (EYVL 1962, 39, s. 993) mukaista yleistä jäsenvaltioiden kuulemista silloin, kun komissiolla ei ole epäilystäkään siitä, että kyseisessä asetuksessa säädetyt poikkeukset eivät sovellu tilanteeseen, ja asetuksessa N:o 17 täsmällisesti järjestettyä neuvoa-antavan komitean kuulemista ei voida verrata toisiinsa.

204 Neuvoa-antavan komitean kuuleminen olisi tässä tapauksessa ollut erityisen tärkeää kahdesta syystä. Ensinnäkin BASF, Wacker, Hoechst, SAV, Hüls ja Enichem väittävät, että Päätös on ensimmäinen asiassa sen jälkeen tehty päätös, kun yhteisöjen tuomioistuin kumosi aiemman päätöksen näiden samojen

yritysten osalta. Kuten SAV ja ICI väittävät, neuvoa-antavalle komitealle annetun tehtävän vuoksi kyseistä komiteaa, jonka on välittömästi osallistuttava kilpailupolitiikan yhdenmukaiseen kehittämiseen (*XIII kilpailuoikeutta koskeva kertomus*, 79 kohta), olisi pitänyt kuulla siitä, onko uuden päätöksen tekeminen tarkoituksenmukaista aikaisemman päätöksen tultua kumotuksi, minkä arvioiminen kantajien mukaan selvästi on asiaa koskevan oikeuskäytännön puuttuessa kilpailupolitiikkaa. Sen johdosta, että uuden päätöksen tekeminen aiemman päätöksen tultua kumotuksi kuuluu komission harkintavaltaan, on sitäkin enemmän tarpeen kuulla neuvoa-antavaa komiteaa tällaisen toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta. Juuri tämän suuntaisesti komissio on kantajien mukaan aiemmin toiminut [ETY:n perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 23 päivänä lokakuuta 1975 tehty komission päätös 75/649/ETY (IV/233—Transocean Marine Paint Association) (EYVL L 286, s. 24)].

205 Toiseksi BASF, Wacker, Hoechst, ICI, Hüls ja Enichem esittävät, että neuvoa-antavaa komiteaa olisi pitänyt kuulla myös niistä muutoksista, joita Päätökseen tehtiin alkuperäiseen päätökseen verrattuna, mutta eräät näistä kantajista katsovat, että komiteaa olisi pitänyt kuulla myös menettelyn keston pituudesta, alkuperäinen päätöksen kumoamiseen johtaneista erityisistä olosuhteista, niistä komission virheistä, jotka tulivat ilmi tutkittaessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa tästä päätöksestä nostettuja kanteita, ja kyseisen tuotteen markkinoiden kehityksestä vuodesta 1988 alkaen. ICI toteaa tässä yhteydessä, että neuvoa-antavan komitean kuuleminen uudelleen olisi ollut perusteltua myös kyseisen komitean kokoonpanossa tehdyn muutoksen johdosta. BASF esittää tässä samassa yhteydessä, että neuvoa-antavan komitean kuulemisen tarkoituksena on myös se, että niille yrityksille, joita moititaan kilpailusääntöjen rikkomisesta, taataan oikeus oikeudenmukaiseen menettelyyn ja oikeus tulla kuulluksi, joista säädetään asetuksen N:o 99/63 1 artiklassa, 7 artiklan 1 kohdassa ja 8 artiklan 2 kohdassa.

206 BASF, Wacker, Hoechst ja ICI katsovat, että komissio olisi voinut kuulemisen perusteella tehdä toisenlaisen päätöksen, varsinkin sakkojen osalta, tai jopa jättää koko Päätöksen tekemättä. BASF huomauttaa tältä osin, että jättäessään alkuperäisen päätöksen perustelujen 37 kohdassa, joka koskee yritysten välisen yhteisjärjestelyn haitallisia seuraamuksia, olevat tietyt kaksi virkettä pois komissio on samalla poistanut päätöksestä sellaisen näkökohdan, jolla siis väistämättä oli ollut vaikutus sakon määräämistä ja sen suuruutta koskevaan päätökseen.

207 BASF ja ICI katsovat lisäksi, että jos neuvoa-antavaa komiteaa on kuultava ennen poikkeusluvan uusimista, sitä on kuultava myös silloin, kun komissio tekee päätöksen, jolla korvataan kumottu päätös.

208 LVM ja DSM korostavat erityisesti sitä, että kun komissio jätti kuulematta neuvoa-antavaa komiteaa ennen Päätöksen tekemistä, se samalla vei jäsenvaltioilta mahdollisuuden osallistua yhteisön kilpailupolitiikan määrittelyyn, ja sitä, että kyseisen komitean pakollinen kuuleminen edistää institutionaalisen tasapainon saavuttamista tällä alalla. Itse Päätös on kyseisten kantajien mukaan kumottava tällaisen velvollisuuden rikkomisen johdosta tai olennaisten menettelymääräysten rikkomisen johdosta tai jopa puuttuvan toimivallan perusteella, jos tämä velvollisuus ymmärretään siten, että se edellyttää jäsenvaltioiden toimivaltaisten viranomaisten suostumusta.

209 SAV toteaa, ettei institutionaalista tasapainoa koskevaa oikeuskäytäntöä, jossa on kyse velvollisuudesta kuulla parlamenttia sellaisesta direktiiviehdotuksesta, jota on muutettu useasti peräkkäin (ks. erityisesti em. asia parlamentti v. neuvosto, tuomio 16.7.1992), voida soveltaa analogisesti tapaukseen, jossa neuvoa-antavaa komiteaa ei ole kuultu sellaisesta uudesta päätöksestä, joka on vastainen sille, jolle se osoitetaan.

210 Lopuksi SAV ja ICI katsovat komission rikkoneen perustamissopimuksen 190 artiklaa, sillä Päätöksen perustelukappaleissa viitataan pelkästään siihen neuvoa-antavan komitean kuulemiseen, joka suoritettiin ennen vuoden 1988 päätöksen tekemistä.

211 SAV korostaa erityisesti sitä, että komissio on laiminlyönyt EFTA:n valvontaviranomaisen kanssa tehtävää yhteistyötä koskevan velvollisuutensa. Se toteaa erityisesti, että Portossa 2.5.1992 allekirjoitetun ja 1.1.1994 voimaan tulleen Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen 53, 56 ja 58 artiklan määräyksissä samoin kuin kyseisen sopimuksen pöytäkirjoissa 21 ja 23 velvoitetaan komissio tekemään yhteistyötä EFTA:n valvontaviranomaisen kanssa määritettäessä kilpailupolitiikkaa ja tehtäessä yksittäispäätöksiä tällä alalla. Jättäessään kuulematta neuvoa-antavaa komiteaa komissio on SAV:n mukaan ottanut EFTA:n

valvontaviranomaiselta pois tämän mahdollisuuden esittää huomautuksensa. Komissiolla on velvollisuus tehdä yhteistyötä tämän viranomaisen kanssa jo pelkästään siitä syystä, että tehdään päätös, riippumatta siitä, onko tämä päätös samanlainen kuin aiempi kumottu päätös. Koska esillä lisäksi on kilpailupolitiikkaa koskeva asia, valvontaviranomaista olisi pitänyt pyytää tekemään yhteistyötä komission kanssa.

— Kuulemiseksi tulemista koskeva oikeus, johon kantajat vetoavat

212 Komissio on kantajien mukaan loukannut yritysten oikeutta esittää näkökantansa.

213 Ensinnäkin LVM ja DSM väittävät, että jo pelkästään se, että aiotaan tehdä uusi yrityksille vastainen päätös, riittää synnyttämään komissiolle velvollisuuden kuulla asianosaisia tästä aikomuksesta (yhdistetyt asiat C-48/90 ja C-66/90, Alankomaat ym. v. komissio, tuomio 12.2.1992, Kok. 1992, s. I-565, 44 kohta). ICI katsoo, että sitä olisi joka tapauksessa pitänyt kuulla siitä, olisiko uuden päätöksen tekeminen tapauksessa vallinneissa olosuhteissa toivottavaa tai lainmukaista.

214 Toiseksi SAV:in, Hülsin ja Enichemin mukaan uuden päätöksen tekemistä edeltävä päätös siitä, että tapauksessa ei noudateta tavallista päätöksentekomenettelyä, olisi edellyttänyt sitä, että asianosaisia olisi kuultu tästä uuden päätöksen tekemistä edeltävästä päätöksestä.

215 SAV katsoo komission tehneen teitoisen valinnan kun se ei Päätöstä tehdäkseen käynyt uudelleen läpi koko hallinnollista menettelyä. Viranomaisilla on kuitenkin velvollisuus kunnioittaa sen, jolle päätös osoitetaan, oikeutta saada tietää ne olosuhteet, joissa komissio aikoo tehdä päätöksen, vaikka tästä ei olisi erityissäännöksiä (asia C-49/88, Al-Jubail Fertilizer ja Saudi Arabian Fertilizer v. neuvosto, tuomio 27.6.1991, Kok. 1991, s. I-3187, 16 kohta ja em. asia

Alankomaat ym. v. komissio). Komission olisi siis pitänyt kuulla yrityksiä siitä prosessuaalisesta valinnasta, jonka se aikoi tehdä.

216 Hüls puolestaan katsoo, että sille olisi pitänyt antaa mahdollisuus esittää huomautuksensa sen menettelyn lainmukaisuudesta, jota komissio aikoi tapauksessa noudattaa 15.6.1994 annetun tuomion jälkeen, ja erityisesti siitä, voidaanko uusi päätös tehdä ilman uutta kuulemista.

217 BASF, Wacker, Hoechst ja Hüls korostavat, että koska komissio oli epävarma sen suhteen, millaista menettelyä sen olisi noudatettava Päätöksen tekemisessä, se on pyytänyt oikeudellista yksikköään laatimaan muistion tästä seikasta. BASF, Hüls ja Wacker vaativat, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin määrää komission toimittamaan tämän muistion asiakirja-aineistoon liitettäväksi, ja BASF vaatii lisäksi, että jos tästä on annettu vain suullinen lausunto, sen antanutta virkamiestä on kuultava.

218 Kolmanneksi LVM, BASF, Shell, DSM, SAV, ICI ja Enichem väittävät, että uuden päätöksen tekeminen merkitsee komissiolle velvollisuutta kuulla asianomaisia yrityksiä ennen niille vastaisen päätöksen tekemistä (asia 234/84, Belgia v. komissio, tuomio 10.7.1986, Kok. 1986, s. 2263, 27 kohta; asia 40/85, Belgia v. komissio, tuomio 10.7.1986, Kok. 1986, s. 2321, 28 kohta; asia 259/85, Ranska v. komissio, tuomio 11.11.1987, Kok. 1987, s. 4393, 12 kohta; asia C-301/87, Ranska v. komissio, tuomio 14.2.1990, Kok. 1990, s. I-307, 29 kohta ja em. asia Alankomaat ym. v. komissio, tuomion 44 kohta). Yritykset olisivat näin voineet esittää huomautuksensa erityisesti sen oikeuskäytännön kehittymisestä, joka liittyy yritysten yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteeseen ja sen olemassaolon näyttämiskeinoihin. Ne olisivat myös voineet esittää huomautuksensa sen oikeuskäytännön kehittymisestä, joka koskee komission asiakirja-aineistoon tutustumista koskevan oikeuden saamisedellytyksiä, vanhentumissääntöjen tulkinnasta, komission päätöksenteon viivästymisestä, siitä, että niitä syrjitään Norsk Hydroon ja Solvayhin nähden, sekä kahdenkertaisen seuraamuksen kiellon periaatteesta.

219 Wacker, Hoechst ja ICI katsovat tässä yhteydessä, että komissio on väärässä katsoessaan oikeuden tulla kuulluksi koskevan ainoastaan niitä väitteitä, joita

yritystä vastaan on esitetty. Yrityksen on voitava esittää huomautuksensa joka kerta, kun komissio esittää uusia kannanottoja, joita ei kyseiseen hetkeen mennessä ole annettu tiedoksi, koskivatpa ne tosiasiakysymyksiä tai oikeuskysymyksiä.

220 LVM ja DSM katsovat myös, että yritysten oikeus saattaa riita ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen käsiteltäväksi ei vapauta komissiota kuulemasta niitä ennen päätöksen tekemistä (em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 108 kohta) ja että perustavanlaatuisen oikeuden rikkomista ei voida näin korjata ilman institutionaalisen tasapainon horjuttamista.

221 SAV:in mukaan aiempaa menettelyä olisi voitu jatkaa siitä vaiheesta, jossa siinä meneteltiin virheellisesti, vain siinä tapauksessa, että menettelystä kertynyt aineisto olisi päivitetty, mikä olisi edellyttänyt, että komissio olisi päätöstä uudelleen tehdessään ottanut huomioon tällä välin tapahtuneet tosiseikkojen ja oikeudellisten seikkojen muutokset (asia C-261/89, Italia v. komissio, tuomio 3.10.1991, Kok. 1991, s. I-4437 ja em. asia British Aerospace ja Rover v. komissio ja julkisasiamies van Gervenin tuossa asiassa esittämä ratkaisuehdotus, Kok. 1992, s. I-504, 10 ja 12 kohta). SAV korostaa, että sitä olisi pitänyt kuulla, jotta se olisi voinut vedota oikeuskäytännön kehitykseen (ks. edellä 218 kohta), mikä on hallinnollisen menettelyn erityisen tavoitteen mukaista. Lisäksi SAV toteaa, että pelkästään sillä seikalla, että se voisi vedota tähän oikeuskäytäntöön nyt käsiteltävänä olevan kanteen yhteydessä, ei olisi vaikutusta komission velvollisuuteen, jonka mukaan sen olisi pitänyt kuulla kyseistä yritystä aiemmin tästä aiheesta ja jonka noudattaminen olisi voinut johtaa toisenlaisen päätöksen tekemiseen.

222 Neljänneksi LVM, Elf Atochem, BASF, Shell, DSM, Wacker, Hoechst, SAV, ICI, Hüls ja Enichem katsovat, että yrityksiä olisi pitänyt kuulla, sillä Päätöksen teksti poikkeaa alkuperäisen päätöksen tekstistä ratkaisevilta kohdin (asia 51/69, Bayer v. komissio, tuomio 14.7.1972, Kok. 1972, s. 745, 11 kohta ja asia 55/69, Cassella v. komissio, tuomio 14.7.1972, Kok. 1972, s. 887, 11 kohta), kuten esimerkiksi vanhentumista koskevien sääntöjen arvioinnin osalta ja siltä osin, että Päätöksestä on aiempaan päätökseen verrattuna poistettu kaksi yritysten välistä yhteisjärjestelyä koskevaa virkettä (Päätöksen perustelujen 37 kohta), lisätty vuoden 1988 jälkeen käytyä menettelyä koskeva osa ja jätetty määräämättä seuraamuksia Solvaylle ja Norsk Hydrolle. Shell katsoo lisäksi, että

määräys pidättäytyä jatkossakin kilpailusääntöjen rikkomisesta (Päätöksen 2 artikla) osoittaa, että komissiolla on pitänyt olla sellaisia ajanjaksoa 1988—1994 koskevia tietoja, joista Shelliä ei ole kuultu.

223 Viidenneksi BASF väittää, että koska aiempi hallinnollinen menettely saatettiin päätökseen vuoden 1988 päätöksellä, yrityksiä olisi pitänyt kuulla uudestaan.

224 Kuudenneksi BASF, Wacker, Hoechst, ICI ja Hüls väittävät, että niitä olisi pitänyt kuulla, koska kuulemisen ja Päätöksen tekemisen välillä oli kulunut kuusi vuotta. Shell esittää saman suuntaisen väitteen, jonka mukaan tapahtuneeksi väitetyn rikkomisen ja Päätöksen tekemisen välillä on kulunut liian pitkä aika; tämän vuoksi nousee esiin kysymys siitä, onko menettely virheellinen ja epäoikeudenmukainen kantajan kannalta. BASF, Wacker, Hoechst ja Hüls korostavat, että rikkomisen toteamista koskevalla, sakkojen määräämiseen päättyvällä menettelyllä on ennaltaehkäisevä vaikutus (em. yhdistetyt asiat Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 106 kohta) ja että se on luonteeltaan lähes rikosprosessia. Niinpä menettelyssä on noudatettava samoja takeita kuin rikosprosessissa. Tällainen tae on kyseisten kantajien mukaan muun muassa velvollisuus tehdä päätös kohtuullisessa ajassa kuulemisesta (asia T-43/92, Dunlop Slazenger v. komissio, tuomio 7.7.1994, Kok. 1994, s. II-441, 167 kohta). Tässä tapauksessa sitä, että näiden kahden ajankohdan välillä on kulunut kuusi vuotta, mitä ei voida lukea kyseisistä yrityksistä johtuneeksi, koska vuoden 1988 päätöksessä oli vakavia virheitä, ei voida pitää kohtuullisena. BASF lisää, että ottaen huomioon PVC-markkinoiden kehitys, BASF:n aseman kehitys sekä Päätöksen tekstiin tehdyt olennaiset muutokset, yrityksiä olisi pitänyt kuulla uudestaan, jotta Päätöstä tehtäessä olisi voitu ottaa huomioon kaikki silloiset oikeudelliset seikat ja tosiasiat.

225 ICI väittää lopuksi, ettei sen voida katsoa voineen puolustaa etujaan tehokkaasti, koska sen kirjallisten ja suullisten huomautusten esittämistä Päätöksen tekemiseen kului kuusi vuotta; oikeus esittää tehokkaasti huomautuksia edellyttää sitä, että henkilöä kuullaan niiden oikeudellisten ja tosiasiallisten olosuhteiden vallitessa, jotka vallitsevat välittömästi päätöksen tekemistä edeltävänä ajanjaksona.

Komission väitteet ja niiden perustelut

226 Vastauksena kantajien perusteisiin, väitteisiin ja niiden perusteluihin komissio esittää, että vuoden 1988 päätös kumottiin kantajien osalta 15.6.1994 annetulla yhteisöjen tuomioistuimen tuomiolla sillä perusteella, että vuoden 1988 päätöstä ei tuolloin voimassa olleen komission työjärjestyksen 12 artiklan vastaisesti ollut saatettu todistusvoimaiseksi (15.6.1994 annettu tuomio, 76—78 kohta).

227 Näin ollen kumoamisella ei ole vaikutusta sitä vaihetta edeltävän menettelyn pätevyyteen, jossa virhe tapahtui. Komissiolla on siis yhteisöjen tuomioistuimen tuomion täytäntöönpanemiseksi ollut oikeus rajoittaa toimintansa siihen, että se tekee uuden, asianmukaisesti todistusvoimaiseksi saatetun päätöksen, koska ei ole olemassa toisaalta sellaisia uusia perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamista koskevia sääntöjä, jotka olisi annettu kumotun päätöksen tekopäivän jälkeen, eikä myöskään uusia tosiseikkoja, koska teot, joita moitteet koskevat, on tehty kauan aikaa sitten. Tämä on komission mukaan lisäksi päätöksen tekemistä edeltävän hallinnollisen menettelyn erityisen tavoitteen mukaista (yhdistetyt asiat 43/82 ja 63/82, VBVB ja VBBB v. komissio, tuomio 17.1.1984, Kok. 1984, s. 19, 52 kohta). Vastakkainen ratkaisu merkitsee komission mukaan liiallista sitoutumista menettelyvaatimuksiin (em. asia Frubo v. komissio, tuomion 11 kohta).

228 Komissio lisää, että vuoden 1988 päätöksen ja Päätöksen sanamuotojen erot eivät ole olennaisia (em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 178 kohta; asia 817/79, Buyl ym. v. komissio, tuomio 4.2.1982, Kok. 1982, s. 245, 23 kohta; em. asia Fedesa; em. asia parlamentti v. neuvosto, tuomio 16.7.1992 ja em. asia parlamentti v. neuvosto, tuomio 1.6.1994), joten oikeuskäytännöllä, johon tietyt kantajat ovat vedonneet (erityisesti asiassa Transocean Marine Paint v. komissio annettu tuomio ja asiassa British Aerospace ja Rover v. komissio annettu tuomio), ei ole merkitystä tämän tapauksen kannalta.

229 Komission mukaan on tosiasiassa niin, että kuulemisen järjestäminen uudelleen tekstiin tehtyjen pelkästään toimituksellisten muutosten vuoksi ei ole perusteltua, koska nämä lisäykset eivät ole väitteitä. Se, että vuoden 1988 päätöksen saksankielisen version perustelujen 37 kohdassa olleita kahta virkettä ei enää ole samassa kohdassa Päätöksessä, johtuu komission mukaan yksinomaan siitä, että

se haluttiin saattaa yhdenmukaiseksi muiden kieliversioiden kanssa, jotka myös ovat todistusvoimaisia. Tekstin muuttaminen ei kuitenkaan merkitse väitettä, joten kantajia ei ole ollut tarpeen kuulla tästä kysymyksestä.

230 Koska virheen, jonka johdosta vuoden 1988 päätös kumottiin, on selvästi todettu tapahtuneen vuoden 1988 päätöksen viimeisessä vaiheessa ja koska Päätös ei olennaisilta osiltaan poikkea aiemmasta päätöksestä, kaikki vuoden 1988 päätöksen tekemistä edeltävät vaiheet ovat komission mukaan edelleen päteviä.

231 Koska kantajia vastaan ei ole esitetty mitään uusia väitteitä, komissio näin ollen katsoo, ettei sen velvollisuutena ole ollut antaa tiedoksi uutta väitetiedoksiantoa eikä antaa yrityksille tilaisuutta esittää huomautuksiaan suullisesti tai kirjallisesti eikä sillä myöskään ole ollut velvollisuutta pyytää kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan osallistumista, mitä ei voida erottaa menettelyn kahdesta edellisestä vaiheesta.

232 Komissiolla ei mielestään ollut myöskään velvollisuutta kuulla neuvoa-antavaa komiteaa. Vuoden 1988 päätöksen kumoaminen huomioon ottaen 30.11.1988 suoritettua neuvoa-antavan komitean kuulemista on komission mukaan pidettävä Päätöksen tekemistä edeltävänä kuulemisena, koska tapauksessa ei ole esitetty uusia väitteitä. Näin ollen asetuksen N:o 17 10 artiklan 3 kohdan tarkoitus ja tavoite on täytetty. Komissio korostaa myös, että viittauksella neuvoa-antavan komitean oikeuteen tulla kuulluksi poikkeuslupapäätöstä uusittaessa ei ole merkitystä tässä tapauksessa. Tällainen uusiminen koskee nimittäin toista ajallista viitekehystä, joten arvioinnit perustuvat erilaisiin parametreihin.

233 Asioissa BASF ja ICI komissio täsmentää, että sen neuvoa-antavaa komiteaa koskeva kanta ei estä sellaisten muutosten tekemistä tekstiin, jotka eivät ole olennaisia, kuten esimerkiksi ajan kulumisesta johtuvien muutosten tekemistä ja Päätöksen saksankielisessä versiossa olleiden kahden virkkeen poistamista. Asiassa Transocean Marine Paint vastaan komissio annetusta tuomiosta, johon

SAV viittaa, ilmenee komission mukaan, että uusi lausunto on tarpeen ainoastaan silloin, kun neuvoa-antavaa komiteaa ei ole alun perinkään kuultu jostain aineellisesta seikasta. Tästä ei tässä tapauksessa kuitenkaan ole kyse.

234 Komissio toteaa lisäksi, että neuvoa-antavan komitean lausunto ei sido sitä, mikä komission mukaan ilmenee asetuksen N:o 17 10 artiklan 6 kohdan toisesta virkkeestä.

235 SAV:ia koskevassa asiassa komissio huomauttaa, että neuvoa-antavalle komitealle on joka tapauksessa ilmoitettu ne perustelut, jotka SAV esitti vastaukseksi sitä vastaan esitettyihin väitteisiin (em. asia Michelin v. komissio, tuomion 7 kohta ja em. asia Hüls v. komissio, tuomion 86 kohta), ja että kyseisiä väitteitä ei ole muutettu vuoden 1988 jälkeen. Komissio lisää, että neuvoa-antavaa komiteaa ei ollut kuultava uuden päätöksen tekemisen tarkoituksenmukaisuudesta.

236 Komission mukaan asetuksen N:o 99/63/ETY 1 artiklasta seuraa, että neuvoa-antavaa komiteaa on kuultava vasta sen jälkeen, kun asianosaisia on kuultu. Koska asianosaisten kuuleminen uudelleen ei ole ollut tarpeen, myöskään neuvoa-antavaa komiteaa ei ole kuultava, koska perustelut ovat samat (yhdistetyt asiat 46/87 ja 227/88, Hoechst v. komissio, tuomio 21.9.1989, Kok. 1989, s. 2859, 54 kohta).

237 Komissio huomauttaa lisäksi, että ainoastaan sen tehtävänä on arvioida, onko päätöksen tekeminen tai sen tekeminen toistamiseen tarkoituksenmukaista (em. asia Parker Pen v. komissio, tuomion 65 kohta), joten sen ei ole ollut tarpeen kuulla asianosaisia seikasta, jota väitetään prosessuaaliseksi valinnaksi. Sitä paitsi ei ole olemassa mitään sellaista varsinaista päätöstä, jossa komissio olisi päättänyt käyttää muuta kuin säännösten mukaista menettelyä.

238 Komissio lisää vielä, että oikeuskäytännön kehityksellä, jota väitetään tapahtuneen sekä yritysten yhdenmukaistetun menettelyn käsitteen osalta että asiakirja-

aineistoon tutustumista koskevan oikeuden osalta, ei ole merkitystä, koska se ei mitenkään liity viitejaksoa koskevien väitteiden sisältöön. Tästä tapahtuneeksi väitetystä oikeuskäytännön kehityksestä ei komission mukaan seuraa, että kantajia vastaan esitettyjä väitteitä olisi pitänyt muuttaa. Vaikka kantajat voisivat vedota tähän oikeuskäytännön kehitykseen perustellakseen vaatimustaan päätöksen tekemistä edeltävän hallinnollisen menettelyn pätevyyden kumoamisesta, kehityksestä ei sitä vastoin voi seurata, että Päätös kumottaisiin sen vuoksi, että kyseistä menettelyä ei ole aloitettu uudelleen.

239 Ne menettelykysymykset, joiden osalta oikeuskäytännön väitetään kehittyneen, eivät sitä paitsi normaalisti kuulu väitetiedoksiantoon, eikä komission tarvitse tarkastella niitä päätöksessään (em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972 ja em. asia Michelin v. komissio). Tältä osin on todettava, että Päätöksessä olevat, asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden saamista koskevat toteamukset eivät ole osa sellaisista olennaisista perusteluista, joihin päätösosa tukeutuu.

240 Asian Elf Atochem osalta komissio korostaa, että kantajan väite siitä, että sitä olisi pitänyt kuulla kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevasta periaatteesta ja suhteellisuusperiaatteesta, on järjetön, koska tässä tapauksessa ei ole kyse kummastakaan näistä periaatteesta. Myöskään sillä tämän kantajan esittämällä väitteellä, joka koskee PVC-markkinoiden kehitystä vuosien 1988 ja 1994 välillä, ei ole merkitystä, koska tällä kehityksellä, olettaen, että se näytettäisiin toteen, ei ole merkitystä vuosien 1980 ja 1984 välillä tapahtuneiden tosiseikkojen arvioinnissa. Vastaavasti komissio täsmentää asiassa T-313/94, että Päätöksessä ei mistään ilmene, että päätöslauselman 2 kohdan perustana olisi käytetty ajanjaksoon 1988-1994 liittyviä seikkoja.

241 Asiassa BASF, asiassa Wacker ja asiassa Hoechst komissio huomauttaa vastauksena kuulemisen ja Päätöksen tekemisen välillä kuluneen ajanjakson pituutta koskevaan kanneperusteeseen, että kilpailuasioissa noudatettava hallinnollinen menettely ei ole luonteeltaan rikosprosessuaalista ja että siinä ei tunneta suullisuusperiaatetta. Tämän vuoksi mikään ei estä sitä, että kuulemisen tulokset ilmoittavat komissiolle sellaiset henkilöt, jotka komissio on asetuksen N:o 99/63/ETY 9 artiklan 1 kohdan nojalla valtuuttanut toimittamaan kuulemisen, eikä komission jäsenten tarvitse olla henkilökohtaisesti läsnä kuulemisessa (em. asia Boehringer v. komissio, tuomion 23 kohta). Komissio muistuttaa lisäksi, että

kuulemismenettelyistä vastaava neuvonantaja huolehtii pöytäkirjan laatimisesta ja että asianomaiset yritykset lukevat ja hyväksyvät pöytäkirjan.

242 Lopuksi komissio toteaa, että pelkästään sen johdosta, että kilpailusääntöjen rikkomisen ja Päätöksen tekemisen, vuoden 1988 päätöksen ja Päätöksen tekemisen sekä kuulemisen ja Päätöksen tekemisen välillä on kulunut aikaa, ei synnytä oikeutta tulla kuulluksi, koska yhteisön lainsäätäjä on halunnut, että vanhentumisaika pysähtyy oikeudenkäynnin vireilläolon ajaksi (asetuksen N:o 2988/74 3 artikla). Shellille, joka vetoaa rikkomisen ja Päätöksen tekemisen välillä kuluneeseen aikaan, ei tässä suhteessa ole aiheutunut mitään vahinkoa.

243 Päätöstä ei myöskään ole tehty yllättäen. Komissio nimittäin ilmoitti aikomuksistaan lehdistötiedotteessa, joka julkaistiin samana päivänä, kun yhteisöjen tuomioistuimen tuomio julistettiin.

244 Komissio kiistää sen, että se olisi jättänyt noudattamatta ETA-sopimuksen määräyksiä; kyseistä sopimusta ei nimittäin ole sovellettava *ratione temporis*, sillä Päätöksen tekemiseen johtaneet tosiseikat tapahtuivat ennen kyseisen sopimuksen voimaantuloa eli ennen päivämäärää 1.1.1994.

245 Asiassa BASF, asiassa Wacker ja asiassa Hüls komissio huomauttaa, ettei sen oikeudellinen yksikkö ole antanut lausuntoa siitä, voitiinko PVC:n tuottajien osalta tehdä uusi päätös vuoden 1988 päätöksen tekemistä edeltävän hallinnollisen menettelyn perusteella. Joka tapauksessa tällainen lausunto olisi luonteeltaan puhtaasti komission sisäinen, eikä kolmansilla olisi oikeutta tutustua siihen (em. asia Hüls v. komissio, tuomion 86 kohta).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

246 Puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen kaikissa sellaisissa menettelyissä, joissa voidaan määrätä seuraamuksia – erityisesti sakkoja tai uhkasakkoja – on yhteisön oikeuden perusperiaate, jota on noudatettava myös luonteeltaan hallinnollisessa menettelyssä (em. asia Hoffmann- La Roche v. komissio, tuomion 9 kohta).

247 Asetuksen N:o 17 19 artiklan 1 kohdassa ja asetuksen N:o 99/63 /ETY 4 artiklassa sovelletaan tätä periaatetta, kun niissä säädetään, että komissio saa lopullisessa päätöksessään ottaa huomioon ainostaan sellaiset väitteet, joiden osalta yrityksille ja yritysten yhteenliittymille on varattu tilaisuus esittää näkökantansa.

248 Asianomaisten yritysten ja yritysten yhteenliittymien oikeus esittää hallinnollisen menettelyn kirjallisessa ja suullisessa vaiheessa huomautuksensa komission esittämistä väitteistä on puolustautumisoikeuksen olennainen osa (em. yhdistetyt asiat Hoechst v. komissio, tuomion 52 kohta). Tällainen kuuleminen on tarpeen, jotta yrityksille ja yritysten yhteenliittymille turvataan oikeus tutkimuksen päättyessä esittää huomautuksensa kaikista niitä vastaan esitetyistä väitteistä, jotka komissio aikoo päätöksessään hyväksyä (asetuksen N:o 99/63/ETY kolmas perustelukappale).

249 Puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen edellyttää siis, että jokaiselle asianomaiselle yritykselle tai yritysten yhteenliittymälle annetaan tilaisuus tulla kuulluksi niistä väitteistä, jotka komissio aikoo hyväksyä kutakin niitä vastaan lopullisessa päätöksessä, jossa kilpailusääntöjen rikkominen todetaan.

250 Tässä tapauksessa on jo todettu, että vuoden 1988 päätöksen kumoamisella ei ole vaikutusta niiden kyseisen päätöksen valmistelevien toimien pätevyyteen, jotka tehtiin ennen sitä vaihetta, jossa virhe tapahtui (ks. edellä 189 kohta). Niinpä

15.6.1994 annetulla tuomiolla ei ole saatettu kyseenalaiseksi jokaiselle kantajalle vuoden 1988 huhtikuun alussa lähetetyn väitetiedoksiannon pätevyyttä. Kyseisellä tuomiolla ei samoista syistä myöskään ole ollut vaikutuksia komissiossa vuoden 1988 syyskuussa käydyn, hallinnollisen menettelyn suullisen vaiheen pätevyyteen.

251 Tämän johdosta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että asianomaisia yrityksiä olisi pitänyt kuulla ennen Päätöksen tekemistä ainoastaan siltä osin kuin Päätökseen sisältyi sellaisia väitteitä, jotka olivat uusia verrattuna niihin väitteisiin, jotka mainittiin yhteisöjen tuomioistuimen kumoamassa alkuperäisessä päätöksessä.

252 Kantajat eivät kuitenkaan kiistä sitä, että Päätöksen tekstissä ei ole mitään sellaista väitettä, joka olisi uusi vuoden 1988 päätöksen tekstissä mainittuihin väitteisiin nähden. Näin ollen komissio on menetellyt moitteettomasti tehdessään Päätöksen kuulematta asianomaisia yrityksiä uudelleen. Tässä suhteessa se, että Päätös tehtiin sellaisissa tosiasiallisissa ja oikeudellisissa olosuhteissa, jotka poikkesivat sinä ajankohtana vallinneista olosuhteista, jona alkuperäinen päätös tehtiin, ei merkitse, että Päätös sisältäisi uusia väitteitä.

253 Koska komissiolla ei ollut velvollisuutta kuulla asianomaisia yrityksiä uudelleen, se ei ole voinut rikkoa ETY:n perustamissopimuksen 85 ja 86 artiklan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 ja 66 artiklan soveltamismenettelyissä toimitettavien kuulemisien kulusta 23 päivänä marraskuuta 1990 tekemäänsä päätöstä. Tätä päätöstä ei nimittäin sovellettu sinä ajankohtana, jona Päätöksen tekemistä edeltäneen hallinnollisen menettelyn suullinen vaihe käytiin.

254 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että neuvoa-antava komitea, jonka toimivaltuuksista, kokoonpanosta ja kuulemismenettelystä säädetään asetuksen N:o 17 10 artiklan 3—6 kohdassa, on 1.12.1988 antanut lausuntonsa komission päätösluonnoksesta.

255 Kantajien väitettä, jonka mukaan komission olisi tämän tapauksen olosuhteet huomioon ottaen pitänyt kuulla neuvoa-antavaa komiteaa uudelleen ennen Päätöksen tekemistä, ei voida hyväksyä.

256 Asetuksen N:o 99/63/ETY 1 artiklassa nimittäin todetaan, että "ennen kuin komissio kuulee kilpailunrajoituksia ja määräävää markkina-asemaa käsittelevää neuvoa-antavaa komiteaa, sen on järjestettävä asetuksen N:o 17 19 artiklan 1 kohdan mukainen kuuleminen". Tässä säännöksessä vahvistetaan se, että asianomaisten yritysten ja neuvoa-antavan komitean kuuleminen ovat tarpeen samoissa tilanteissa (em. yhdistetyt asiat Hoechst v. komissio, tuomion 54 kohta).

257 Kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on aiemmin todennut (ks. edellä 252 kohta), asianomaisten yritysten uusi kuuleminen ennen Päätöksen tekemistä ei kuitenkaan ollut mitenkään tarpeen tämän tapauksen olosuhteissa. Ottaen huomioon, että verrattuna vuoden 1988 päätökseen, jonka luonnoksesta komiteaa oli kuultu asetuksen N:o 17 10 artiklan 5 kohdan mukaisesti, Päätöksessä on tehty ainoastaan toimituksellisia muutoksia, joilla ei ole vaikutusta väitteisiin, neuvoa-antavaa komiteaa ei ole ollut tarpeen kuulla uudelleen.

258 Lisäksi tässä yhteydessä on korostettava, että Päätöksen johdanto-osassa nimenomaisesti mainitaan neuvoa-antavan komitean kuuleminen. SAV:n ja ICI:n väite siitä, että Päätöstä on tältä osin perusteltu riittämättömästi, on näin ollen hylättävä.

259 EFTA:n valvontaviranomaisen kanssa tehtävän yhteistyön laiminlyöntiä koskevan väitteen osalta riittää, kun todetaan, että koska asianomaisten yritysten uusi kuuleminen ja neuvoa-antavan komitean uusi kuuleminen ei ole ollut tarpeen ennen Päätöksen tekemistä, ETA-sopimuksen ja sen pöytäkirjojen 21 ja 23 asiaa koskevat määräykset eivät soveltuneet käytyyn hallinnolliseen menettelyyn. Nämä määräykset tulivat nimittäin voimaan 1.1.1994 eli päivämääränä, jolloin

ne menettelyn vaiheet, jotka edellyttivät yhteistyötä komission ja EFTA:n valvontaviranomaisen välillä — eli yritysten ja neuvoa-antavan komitean kuuleminen — oli jo käyty.

260 Kantajat vetoavat myös oikeuskäytäntöön, jonka mukaan puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen kaikissa tiettyä henkilöä vastaan aloitetuissa menettelyissä, joissa voidaan päätyä hänelle vastaiseen toimeen, on yhteisön oikeuden perustavanlaatuinen periaate, jonka toteutuminen on varmistettava erityislainsäädännön puuttuessakin (em. yhdistetyt asiat Alankomaat ym. v. komissio, tuomion 44 kohta).

261 Tästä oikeuskäytännöstä ei kuitenkaan voida päätellä, että komission olisi pitänyt kuulla kantajia uudelleen ennen niille vastaisen päätöksen tekemistä.

262 On nimittäin todettava, että perustamissopimuksen 85 artiklan määräysten rikkomisen toteamista koskevasta hallinnollisesta menettelystä säädetään asetuksissa N:o 17 ja N:o 99/63/ETY. Tässä erityislainsäädännössä on säännöksiä (ks. edellä 247 kohta), joilla nimenomaisesti ja tehokkaasti taataan puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen.

263 Tämän oikeuskäytännön mukaan puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaate edellyttää joka tapauksessa, että sille, jolle päätös osoitetaan, annetaan ennen hänelle vastaisen lopullisen päätöksen tekemistä tiedoksi täsmällinen ja täydellinen selvitys niistä häntä vastaan esitetyistä väitteistä, jotka komissio aikoo hyväksyä päätöksessään.

264 Päinvastoin kuin kantajat väittävät, tästä oikeuskäytännöstä ei näin ollen voida päätellä, että puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen merkitsisi komissiolle sen aloittaessa yhteisön kilpailusääntöjen rikkomisen toteamista koskevan menettelyn useita yrityksiä vastaan muuta velvollisuutta kuin velvollisuutta

antaa tämän menettelyn aikana kullekin näistä yrityksistä tilaisuus esittää tehokkaasti näkökantansa tosiseikkoja ja olosuhteita koskevien väitteiden paikkansapitävyydestä ja asiaankuuluvuudesta sekä niistä asiakirjoista, joita komissio käyttää yhteisön oikeuden rikkomisen olemassaoloa koskevan väitteensä tueksi.

265 Samoin on todettavaa, että edellä mainitulla asialla Transocean Marine Paint vastaan komissio, johon kantajat vetoavat uuden kuulemisen tarpeellisuutta koskevan väitteensä tueksi, ei ole merkitystä tässä tapauksessa, koska kyseinen tuomio koski erityistilannetta eli erään yrityksen puolustautumisoikeuksien kunnioittamista silloin, kun komissio aikoi asettaa perustamissopimuksen 85 artiklan 3 kohdan mukaiselle poikkeukselle tiettyjä ehtoja.

266 Tästä seuraa, että komission ei ennen Päätöksen tekemistä ole ollut tarpeen kuulla asianomaisia yrityksiä aikomuksestaan tehdä niille vastainen uusi päätös, tehdystä prosessuaalisesta valinnasta, asianomaisten yritysten tietyistä tosiasiakysymyksistä ja oikeuskysymyksistä esittämistä erilaisista huomautuksista eikä myöskään Päätöksen tekstin ja kumotun alkuperäisen päätöksen tekstin välisistä eroista. On tärkeää korostaa, että tässä tapauksessa ei ole väitetty, että nämä seikat muodostaisivat uusia väitteitä.

267 Lisäksi todettakoon, että hallinnollisen menettelyn suullisen vaiheen ja Päätöksen tekemisen välillä kuluneella kuuden vuoden ajanjaksolla ei ole vaikutusta siihen, että komissiolla ei ole ollut velvollisuutta kuulla asianomaisia yrityksiä uudelleen. Näillä yrityksillä on nimittäin ollut vuoden 1988 syyskuussa mahdollisuus esittää suullisesti näkökantojaan näistä väitteistä, joita ei kyseisen ajankohdan jälkeen ole muutettu ja jotka heille vastaisesti hyväksyttiin Päätöksessä.

268 Lopuksi todettakoon, että vaikka komission oikeudellinen yksikkö olisi antanut lausunnon siitä, voitiinko uusi PVC:n tuottajia koskeva päätös tehdä vuoden 1988 päätöksen tekemistä edeltäneen hallinnollisen menettelyn pohjalta, puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen ei edellytä, että perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan mukaisessa menettelyssä mukana olleet yritykset voisivat

esittää huomautuksensa tällaisesta lausunnosta, joka on pelkästään komission sisäinen asiakirja. Tältä osin on korostettava, että komission ei ole tarvinnut noudattaa oikeudellisen yksikkönsä lausuntoa ja ettei lausunnolla näin ollen ole mitään sellaista ratkaisevaa merkitystä, joka yhteisöjen tuomioistuinten olisi otettava huomioon asiaa käsitellessään (ks. vastaavasti em. asia Hüls v. komissio, tuomion 86 kohta).

269 Myös se LVM:n ja DSM:n väite (ks. edellä 140 kohta) on hylättävä, jonka mukaan Päätös on lainvastainen, koska edeltävän tutkimuksen puuttuessa se on väärässä suhteessa oleva keino kilpailun turvaamista koskevan päämäärän saavuttamiseksi. Tältä osin riittää, kun todetaan, että komission ei ole ollut tarpeen kuulla asianomaisia yrityksiä uudelleen ennen Päätöksen tekemistä. Kantajien esittämä suhteettomuutta koskeva väite perustuu näin ollen virheelliseen lähtökohtaan.

270 Kaikki edellä esitetyt seikat huomioon ottaen kaikki kantajien esittämät väitteet on hylättävä.

B *Komission Päätöstä tehtäessä ja sitä todistusvoimaiseksi saatettaessa tehdyt virheet*

271 Kantajat väittävät, että komissio teki virheitä Päätöstä tehdessään ja saattaessaan sen todistusvoimaiseksi.

272 Istunnossa Wacker ja Hoechst ovat luopuneet Päätöksen todistusvoimaiseksi saattamatta jättämistä koskevasta kanneperusteestaan, minkä kirjaaja on kirjannut asiakirjoihin. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että tämä luopuminen merkitsee luopumista myös siitä kanneperusteesta, joka koskee Päätöksestä Wackerille ja Hoechstille annettujen jäljennösten ja alkuperäisen Päätöksen yhdenmukaisuuden puuttumista, sillä tämä toinen kanneperuste liittyy erottamattomasti ensiksi mainittuun kanneperusteeseen.

273 Kantajien väitteet sisältävät useita perusteita.

1. Komission 17.2.1993 hyväksymän työjärjestyksen lainvastaisuutta koskevat perusteet

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

274 LVM ja DSM huomauttavat, että Päätös tehtiin komission 17.2.1993 antaman työjärjestyksen (EYVL L 230, s. 16; jäljempänä komission työjärjestys) säännösten nojalla. Työjärjestyksen 16 artiklan mukaan komission puheenjohtaja ja pääsihteeri saattavat sen istunnon pöytäkirjaan, jossa säädökset on hyväksytty, liitetyt säädökset todistusvoimaisiksi pöytäkirjan ensimmäiselle sivulle tekemillään allekirjoituksilla.

275 LVM:n ja DSM:n mukaan asianosainen voi vedota komission tällaisen työjärjestyksen rikkomiseen, koska komission työjärjestys on olennainen menettelymääräys (em. asia BASF ym. v. komissio, 27.2.1992 annetun tuomion 75 kohta). Tässä tapauksessa todistusvoimaiseksi saattamista koskevat säännökset eivät kantajien mukaan ole edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa BASF ym. vastaan komissio 27.2.1992 annetussa tuomiossa (75 ja 78 kohta) ja edellä mainitussa asiassa komissio vastaan BASF ym. 15.6.1994 annetussa tuomiossa (75, 76 ja 78 kohta) todettujen periaatteiden mukaisia; kyseisten periaatteiden mukaan velvollisuus saattaa säädös todistusvoimaiseksi siten, että komission puheenjohtaja ja pääsihteeri allekirjoittavat itse säädöksen, on yhteisön oikeuden perustavanlaatuinen vaatimus, joka perustuu oikeusvarmuusnäkökohtiin. Tämän vuoksi ei kyseisten kantajien mukaan ole olemassa sellaista todistusvoimaista hollanninkielistä säädöstä, joka olisi asianmukaisesti saatettu todistusvoimaiseksi.

276 Enichem väittää, että tehdessään Päätöksen komissio on rikkonut joko 15.6.1994 annetussa tuomiossa todettuja periaatteita tai työjärjestystään. Työjärjestyksen 2 artikla, joka koski valtuuttamismenettelyä, ja 16 artikla, joka koski valtuuttamismenettelyssä annettujen säädösten todistusvoimaiseksi saattamista, eivät olleet yhteensopivia kollegisen päätöksenteon periaatteen noudattamisen kanssa.

277 Lisäksi säädösten todistusvoimaiseksi saattamista koskevat yksityiskohdat, joista määrättiin komission työjärjestyksen 16 artiklassa, eivät Enichemin mukaan takaa yhteisöjen tuomioistuimen edellyttämää oikeusvarmuutta, koska todistusvoimaiseksi saatetaan pöytäkirja eikä annettu säädös.

278 Vastauksena LVM:n ja DSM:n esittämiin perusteisiin komissio vaatii, että työjärjestystä koskeva lainvastaisuusväite on jätettävä tutkimatta. Toimielimen työjärjestys ei komission mukaan ole perustamissopimuksen 184 artiklan soveltamiseksi tarkoitettu yleisesti sovellettava säädös, joka olisi kaikilta osiltaan velvoittava ja joka olisi välittömästi sovellettavissa kaikissa jäsenvaltioissa. Komissio huomauttaa, että LVM ja DSM joka tapauksessa sekoittavat perustamissopimuksen 163 artiklassa tarkoitetun kollegisen päätöksenteon periaatteen ja päätösten todistusvoimaiseksi saattamisen toisiinsa. Näin ollen olisi virheellistä väittää, että työjärjestyksen 12 artikla, sellaisena kuin se oli voimassa vuoden 1988 päätöstä tehtäessä, olisi ollut ainoa keino kollegisen päätöksenteon periaatteen noudattamisen turvaamiseksi (15.6.1994 annetun tuomion 72—77 kohta).

279 Komissio katsoo, että Enichem ei ole osoittanut, miltä osin komission työjärjestys olisi ristiriidassa yhteisöjen tuomioistuimen tuomion kanssa, eikä sitä, miltä osin ristiriita koskisi Päätöksen tekemiseen liittyviä tekijöitä (asia T-35/92, Deere v. komissio, tuomio 27.10.1994, Kok. 1994, s. II-957).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

280 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo ensiksi, että kantajien väitteet on ymmärrettävä siten, että kantajat vetoavat Päätöksen tekemishetkellä voimassa olleen komission työjärjestyksen tiettyjen määräysten lainvastaisuuteen. Kantajat nimittäin liitännäisesti asettavat perustamissopimuksen 184 artiklan mukaisesti kyseenalaiseksi komission työjärjestyksen tiettyjen määräysten pätevyyden, kun ne vetoavat yhteen perustamissopimuksen 173 artiklassa mainittuun kanneperusteeseen eli perustamissopimuksen tai sen soveltamista koskevan oikeussäännön rikkomiseen.

281 Komission työjärjestyksen määräysten lainvastaisuutta koskeva väite jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa LVM, DSM ja Enichem väittävät, että komission työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäinen kohta, joka koski annettujen säädösten todistusvoimaiseksi saattamisen yksityiskohtia, on vastoin oikeusvarmuusperiaatetta, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuin on sitä tulkinnut 15.6.1994 antamassaan tuomiossa. Toisessa osassa Enichem väittää, että työjärjestyksen 2 artiklan c alakohdan ja 16 artiklan toisen kohdan määräykset, jotka koskivat valtuuttamismenettelyä, ovat ristiriidassa kollegisen päätöksenteon periaatteen kanssa.

— Lainvastaisuusväitteen tutkittavaksi ottaminen

282 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo tarpeelliseksi tutkia joka suhteessa viran puolesta, voidaanko lainvastaisuusväite ottaa tutkittavaksi, eikä se tyydy tutkimaan pelkästään komission väitettä.

283 Perustamissopimuksen 184 artiklassa määrätään, että "vaikka 173 artiklan viidennessä kohdassa mainittu määräaika on päättynyt, asianosainen voi riidassa, joka koskee Euroopan parlamentin ja neuvoston yhdessä antamaa asetusta taikka neuvoston, komission tai [EKP:n] asetusta, vaatia yhteisön tuomioistuimessa 173 artiklan toisessa kohdassa mainitulla perusteella, että asetusta ei sovelleta".

284 Ensiksi on korostettava, että yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan (em. asia Simmenthal v. komissio, tuomion 39—41 kohta) perustamissopimuksen 184 artikla on ilmaus yleisestä periaatteesta, jonka mukaan jokaiselle, jotta hän voi saada häntä suoraan ja erikseen koskevan päätöksen kumotuksi, on taattava oikeus riitauttaa sellaisten aiemmin annettujen toimielinten säädösten pätevyys, jotka muodostavat riidanalaisen päätöksen oikeudellisen perustan, jos kyseisellä henkilöllä ei ollut oikeutta nostaa perustamissopimuksen 173 artiklan nojalla kannetta näistä säädöksistä, joiden seuraukset hän joutuu kantamaan ilman, että hänellä olisi ollut tilaisuus vaatia niiden kumoamista.

285 Perustamissopimuksen 184 artiklaa on siis tulkittava laajasti, jotta taattaisiin toimielinten antamien säädösten tehokas laillisuusvalvonta. Yhteisöjen tuomioistuin on toiminut tämän suuntaisesti edellä mainitussa asiassa Simmenthal vastaan komissio antamassaan tuomiossa (40 kohta), jossa se katsoi, että tämän artiklan soveltamisalaan on kuuluttava myös sellaiset toimielinten säädökset, joilla, vaikka ne eivät muotonsa puolesta ole asetuksia, on vastaavia vaikutuksia.

286 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että perustamissopimuksen 184 artiklan soveltamisalaan on kuuluttava myös sellaiset toimielimen työjärjestyksen määräykset, joissa, vaikka ne eivät muodostakaan riidanalaisen päätöksen oikeudellista perustaa ja vaikka niillä ei olekaan perustamissopimuksen tässä artiklassa tarkoitetun asetuksen vaikutuksia vastaavia vaikutuksia, määritellään päätöksen tekemiseksi vaaditut olennaiset menettelymääräykset ja joilla näin ollen taataan oikeusvarmuus niiden henkilöiden osalta, joille tämä päätös on osoitettu. On nimittäin tärkeää, että jokainen, jolle päätös on osoitettu, voi liitännäisesti riitauttaa sellaisen säädöksen laillisuuden, jolla on merkitystä tämän päätöksen muodollisen pätevyyden kannalta, huolimatta siitä, että kyseinen säädös ei ole päätöksen oikeudellinen perusta, jos hänellä ei ole ollut tilaisuutta vaatia kyseisen säädöksen kumoamista ennen kuin riidanalainen päätös annettiin hänelle tiedoksi.

287 Näin ollen komission työjärjestyksen määräyksistä voidaan esittää lainvastaisuusväite sikäli kuin niillä varmistetaan yksityisten oikeussubjektien suoja.

288 Toiseksi on muistettava, että lainvastaisuusväite on rajoitettava koskemaan vain sitä, mikä on asian ratkaisun kannalta välttämätöntä.

289 Perustamissopimuksen 184 artiklan tarkoituksena ei ole mahdollistaa sitä, että asianosainen voisi kiistää minkä tahansa luonteeltaan yleisen säädöksen sovellettavuuden minkä tahansa kanteen tueksi. Yleistä säädöstä, jonka lainvastaisuuteen vedotaan, on voitava soveltaa joko välittömästi tai välillisesti kanteen kohteena olevaan asiaan, ja kanteen kohteena olevan yksittäispäätöksen ja kyseisen yleisen säädöksen välillä on oltava välitön oikeudellinen yhteys (asia 21/64, Macchiorlati Dalmas e Figli v. korkea viranomainen, tuomio 31.3.1965, Kok. 1965, s. 227, erityisesti s. 245; asia 32/65, Italia v. neuvosto ja komissio,

tuomio 13.7.1966, Kok. 1966, s. 563, erityisesti s. 594 ja yhdistetyt asiat T-6/92 ja T-52/92, Reinarz v. komissio, tuomio 26.10.1993, Kok. 1993, s. II-1047, 57 kohta).

290 Tässä tapauksessa lainvastaisuusväitteen toisessa osassa vaaditaan sen toteamista, että komission työjärjestyksen valtuuttamista koskevat määräykset ovat ristiriidassa kollegisen päätöksenteon periaatteen kanssa. Enichem ei edes väitä, että Päätös olisi tehty toimivallan siirtoa koskevan valtuutuksen perusteella, eikä esitä mitään sellaista, minkä perusteella voitaisiin katsoa näin tehdyn. Koska Enichem ei ole osoittanut, että Päätöksen ja työjärjestyksen määräysten, joiden lainvastaisuuteen se vetoaa, olisi välitön oikeudellinen yhteys, lainvastaisuusväitteen toinen osa on hylättävä tutkittavaksi ottamisen edellytysten puuttumisen vuoksi.

291 Lainvastaisuusväitteen ensimmäisen osan osalta on muistettava, että Päätös saatettiin todistusvoimaiseksi komission työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäisen kohdan määräysten nojalla. Näin ollen Päätöksen ja komission työjärjestyksen sen artiklan välillä, jonka lainvastaisuuteen kantajat vetoavat, on välitön oikeudellinen yhteys.

292 Työjärjestyksen tässä artiklassa asetetaan kantajille vastaisen säädöksen todistusvoimaiseksi saattamista koskevat yksityiskohtaiset säännöt. Komission työjärjestyksessä säädettyjen yksityiskohtaisten sääntöjen mukaisen säädösten todistusvoimaiseksi saattamisen tarkoituksena on oikeusvarmuuden turvaaminen siten, että lopullisesti vahvistetaan kollegion antaman säädöksen teksti todistusvoimaisilla kielillä (15.6.1994 annettu tuomio, 75 kohta). Tästä seuraa, että tällä määräyksellä pyritään turvaamaan niiden, joille säädös on osoitettu, suoja ja että siitä tämän johdosta voidaan esittää lainvastaisuusväite.

293 Edellä esitetystä seuraa, että lainvastaisuusväitteen ensimmäisen osa, jonka LVM, DSM ja Enichem ovat esittäneet työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäisestä kohdasta, on otettava tutkittavaksi. Tämän johdosta on tarkasteltava väitteen paikkansapitävyyttä siltä osin kuin väitetään, ettei oikeusvarmuusvaatimusta olisi noudatettu.

— Kysymys siitä, onko komission työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäinen kohta lainvastainen oikeusvarmuusvaatimuksen noudattamatta jättämisen vuoksi

294 Kantajien mukaan Päätös on lainvastainen, sillä säädösten todistusvoimaiseksi saattamista koskevan komission työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäisessä kohdassa olevat yksityiskohtaiset säännöt olivat yhteensopimattomia yhteisöjen tuomioistuimen 15.6.1994 antamassaan tuomiossa toistaman oikeusvarmuusvaatimuksen kanssa.

295 Komission Päätöksen tekemishetkellä voimassa olleen työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäisessä kohdassa määrättiin seuraavaa:

"Istunnoissa tai kirjallista menettelyä noudattaen annetut säädökset liitetään todistusvoimaisella kielellä tai todistusvoimaisilla kielillä sen komission istunnon pöytäkirjaan, jossa ne on annettu tai todettu annetuiksi. Puheenjohtaja ja pääsihteeri saattavat nämä säädökset todistusvoimaisiksi pöytäkirjan ensimmäiselle sivulle tekemällään allekirjoituksella."

296 Yhteisöjen tuomioistuin totesi 15.6.1994 antamassaan tuomiossa, että perustamissopimuksen 162 artiklan 2 kohdasta seuraa, että komission velvollisuutena on muun muassa toteuttaa toimenpiteet, joilla voidaan varmuudella yksilöidä kollegion antamien säädösten täydellinen teksti (perustelujen 72 ja 73 kohta).

297 Tältä osin yhteisöjen tuomioistuin katsoi, että vuoden 1988 päätöksen tekemishetkellä voimassa olleen työjärjestyksen 12 artiklan ensimmäisen kohdan, jossa määrättiin, että "komission istunnossaan tai kirjallisessa menettelyssä antamat säädökset saatetaan puheenjohtajan ja pääsihteerin allekirjoituksilla todistusvoimaisiksi todistusvoimaisella kielellä tai todistusvoimaisilla kielillä", tarkoituksena on oikeusvarmuusperiaatteen noudattamisen turvaaminen siten, että lopullisesti vahvistetaan kollegion antaman säädöksen teksti todistusvoimaisilla kielillä. Yhteisöjen tuomioistuin lisäsi, että "todistusvoimaiseksi saatetun sää-

döksen tai päätöksen avulla voidaan riita-tapauksessa tarkistaa, vastaavatko tiedoksi annetut päätökset tai julkaistut säädökset täysin kollegion hyväksymää tekstiä ja siten myös laatijansa tahtoa" (perustelujen 75 kohta).

298 Nämä 15.6.1994 annetun tuomion perustelut huomioon ottaen on varmistettava, ovatko työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäisessä kohdassa asetetut yksityiskohtaiset säännöt (ks. edellä 295 kohta) sellaisia, että niitä noudattaen voidaan varmuudella yksilöidä kollegion antamien säädösten ja päätösten täydellinen teksti.

299 Ensiksi on täsmennettävä, että päinvastoin kuin kantajat väittävät, yhteisöjen tuomioistuin ei ole ottanut 15.6.1994 antamassaan tuomiossa kantaa siihen, oliko vuoden 1988 päätöksen tekemishetkellä voimassa olleen komission työjärjestyksen 12 artiklan ensimmäisen kohdan säännösten mukainen todistusvoimaiseksi saattaminen ainoa oikeusvarmuusvaatimuksen kannalta hyväksyttävä todistusvoimaiseksi saattamisen tapa. Vaikka yhteisöjen tuomioistuin on nimittäin maininnut säädösten ja päätösten todistusvoimaiseksi saattamisen tavoitteen (perustelujen 75 kohta), se ei kuitenkaan ole täsmentänyt, että tuolloin voimassa olleen komission työjärjestyksen 12 artiklan ensimmäisessä kohdassa todistusvoimaiseksi saattamiselle asetetut yksityiskohtaiset säännöt olisivat olleet ainoa keino taata tämän tavoitteen saavuttaminen.

300 Lisäksi yhteisöjen tuomioistuimessa vireillä olleen asian asianosaisille oli selvää, että komissio ei ollut noudattanut todistusvoimaiseksi saattamista koskevia määräyksiä, sellaisena kuin ne olivat komission työjärjestyksessä, joten yhteisöjen tuomioistuin saattoi todeta alkuperäisen päätöksen lainvastaiseksi olennaisten menettelymääräysten rikkomisen perusteella ilman, että sen olisi ollut lausuttava komission vanhan työjärjestyksen 12 artiklan ensimmäisen kohdan määräysten mukaisen todistusvoimaiseksi saattamisen laillisuudesta.

301 Lopuksi kantajat katsovat, että pöytäkirjaan tehty allekirjoitus ei täytä oikeusvarmuusvaatimusta, sillä koska ei ole olemassa sellaista säädöstä, jossa olisi puheenjohtajan ja pääsihteerin allekirjoitus, ei ole mahdollista valvoa, että tiedoksi annetut tai julkaistut tekstit vastaisivat täysin komission jäsenten muodostaman kollegion hyväksymää tekstiä. Kantajat päättelevät tästä, että ainoastaan pöytäkirjan ensimmäinen sivu saatetaan todistusvoimaiseksi.

302 Tätä väitettä ei voida hyväksyä. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että komission työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäisessä kohdassa määrättyjen yksityiskohtaisten sääntöjen noudattaminen on sellaisenaan riittävä tae, jolla voidaan riitatapauksessa varmistaa, että tiedoksi annetut tai julkaistut tekstit vastaavat täysin kollegion hyväksymää tekstiä ja tätä kautta myös laatijansa tahtoa. Koska tämä teksti on liitetty pöytäkirjaan ja koska puheenjohtaja ja pääsihteeri allekirjoittavat pöytäkirjan ensimmäisen sivun, pöytäkirjan ja siihen liittyvien asiakirjojen välillä on yhteys, jonka nojalla voidaan varmistua kollegion päätöksen täsmällisestä sisällöstä ja muodosta.

303 Viranomaisen on tässä suhteessa oletettava toimineen asiaan sovellettavan lainsäädännön mukaisesti niin kauan kun yhteisöjen tuomioistuimet eivät ole todenneet sen toimineen säännösten vastaisesti.

304 Näin ollen työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäisessä kohdassa asetettujen yksityiskohtaisten sääntöjen mukaisesti tehtyä todistusvoimaiseksi saattamista on pidettävä laillisena. Tämä kanneperuste on tämän vuoksi hylättävä.

2. Kollegisen päätöksenteon periaatteen loukkaamista ja komission työjärjestyksen rikkomista koskevat kanneperusteet

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

305 LVM ja DSM väittävät komission jättäneen noudattamatta työjärjestyksensä määräyksiä Päätöstä tehdessään. Vastauskirjelmissään kyseiset kantajat toteavat, että kilpailuasioista vastaava komission jäsen oli allekirjoittanut niille tiedoksiannetun, "oikeaksi todistetun" jäljennöksen Päätöksestä, mikä osoittaa, että Päätöstä ei ollut tehnyt komission jäsenistä koostuva kollegio vaan kollegisen päätöksenteon periaatteen vastaisesti kyseinen jäsen yksin. Tämä seikka riittää saattamaan Päätöksen pätevyyttä koskevan olettaman paikkansapitävyyden

kyseenalaiseksi (em. asia T-37/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995 ja asia T-31/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, Kok. 1995, s. II-1821). LVM ja DSM vaativat, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin velvoittaa komission antamaan tältä osin lisätietoja.

306 Elf Atochem väittää, että yhteisöjen tuomioistuimen tuomion antamisesta oli kulunut tuskin kuukauttakaan ennen kuin Päätös tehtiin; lisäksi se väittää, että komission lehdistötiedottajan ilmoituksen mukaan Päätös olisi tehty ilman, että siitä olisi keskusteltu kollegiossa. Näiden seikkojen vuoksi Päätöksen pätevyys voidaan asettaa kyseenalaiseksi kollegisen päätöksenteon periaatteen loukkaamisen perusteella.

307 Komissio katsoo, että päätöksentekoa koskevien sisäisten sääntöjen rikkomiseen voidaan vedota vain silloin, kun kantaja voi osoittaa konkreettisilla seikoilla, että päätöksenteon pätevyyttä on syytä epäillä. Jos tällaisia seikkoja ei ole, on katsottava, että komission säädös tai päätös on annettu pätevästi (em. asia Deere v. komissio, tuomion 31 kohta). Tässä tapauksessa kantajat eivät ole esittäneet mitään konkreettista seikkaa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

308 Se seikka, että LVM:lle ja DSM:lle Päätöksestä lähetetyssä jäljennöksessä on kilpailuasioista vastaavan komission jäsenen nimi ja maininta "oikeaksi todistettu jäljennös" (hollanniksi "voor gelijkluidend afschrift"), ei osoita, että Päätös olisi tehty kollegisen päätöksenteon periaatetta loukaten. Tältä osin on todettava, että Päätöksen tekstin mukaan kyseessä on "komission päätös". Lisäksi tästä samasta tekstistä ilmenee, että juuri "Euroopan yhteisöjen komissio" on tosiseikat tutkittuaan ja asiaa oikeudellisesti harkittuaan tehnyt Päätöksen.

309 Nämä kantajat eivät näin ollen ole vedonneet mihinkään sellaiseen seikkaan tai täsmällisesti ilmaistuun olosuhteeseen, jonka nojalla voitaisiin sivuuttaa yhteisön säädöksiä koskeva pätevyysolettama (ks. erityisesti em. asia Dunlop Slazenger v. komissio, tuomion 24 kohta).

310 Koska tällaiseen seikkaan ei ole vedottu, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehtävänä ei ole määrätä, että vaadittuihin asian selvittämistoimiin olisi ryhdyttävä.

311 Lisäksi se, että Päätös tehtiin lyhyen ajan kuluttua 15.6.1994 annetusta tuomiosta, ja se, että se tehtiin — mikäli se näytetään toteen — ilman, että komission jäsenistä koostuvassa kollegiossa olisi keskusteltu siitä, eivät mitenkään merkitse, että kollegisen päätöksenteon periaatetta olisi loukattu.

312 Edellä esitetystä seuraa, että nämä kanneperusteet on hylättävä.

3. Komission jäsenistä koostuvan kollegion tarkasteltavaksi saatetun asiakirjavihkon koostumusta koskeva kanneperuste

313 ICI väittää, että hallinnollisessa menettelyssä tehtyjen virheiden takia komission jäsenistä koostuva kollegio ei ole ennen Päätöksen tekemistä voinut tutustua kaikkiin tapauksen kannalta merkityksellisiin asiakirjoihin, erityisesti kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan uuteen lausuntoon ja neuvoa-antavan komitean kuulemisen tuloksista laadittuun uuteen pöytäkirjaan. Komission jäsenistä koostuva kollegio, jonka koostumus muuttui suurelta osin vuoteen 1988 verrattuna, ei siis ollut tietoinen ICI:n puolustukseen esittämistä perusteista.

314 Komissio katsoo, ettei tällä kanneperusteella on mitään oikeudellista perustaa.

315 On todettava, että sen jälkeen, kun yhteisöjen tuomioistuimen 15.6.1994 annetussa tuomiossa kumottiin vuoden 1988 päätös, komissio ei ole tehnyt mitään oikeudellista virhettä, kun se ei kuullut asianomaisia yrityksiä ja neuvoa-antavaa komiteaa uudelleen ennen Päätöksen tekemistä (ks. edellä 246—258 kohta).

316 Koska kantajan perustelujen lähtökohta on virheellinen, kanneperusteella ei ole oikeudellista perustaa ja se on tämän johdosta hylättävä.

4. Sen periaatteen, jonka mukaan asiasta neuvotelleen elimen ja siitä päättäneen elimen on oltava sama elin, ja välittömyysperiaatteen loukkaamista koskevat kanneperusteet

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

317 Hüls väittää, että sen periaatteen mukaan, jonka mukaan asiasta neuvotelleen elimen ja siitä päättäneen elimen on oltava sama elin, päätöksen voivat tehdä vain sellaiset henkilöt, jotka ovat osallistuneet menettelyyn tai joilla on ollut mahdollisuus muodostaa suoraan käsitys asiasta. Tässä tapauksessa useimmat Päätöksen tekemishetken aikaiset komission jäsenet ja erityisesti kilpailuasioista vastaava jäsen samoin kuin komission kilpailuasioista vastaavan pääosaston (PO IV) pääjohtaja eivät enää olleet samoja kuin näissä viroissa asiaa vuonna 1988 tutkittaessa olleet henkilöt.

318 Kilpailuasioissa komissiota ei Hülsin mukaan pidä pitää hallintoviranomaisena sellaisenaan eli jäsenistään erillisenä instituutiona. Tässä suhteessa on viitattava

komission työjärjestyksen 1 ja 12 artiklaan, joissa määrätään, että komissio toimii kollegiona, ja kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan perussäännön 6 artiklaan.

319 BASF, Wacker ja Hoechst puolestaan väittävät komission loukanneen välittömyysperiaatetta. BASF huomauttaa, että Päätöksen tekemisen ajankohtana suurin osa komission jäsenistä ja PO IV:n pääjohtaja eivät enää olleet samoja kuin näissä tehtävissä vuonna 1988 olleet henkilöt. Tämän vuoksi Päätöksen on näiden kantajien mukaan tehneet henkilöt, jotka eivät ole olleet tietoisia kaikista asiaa koskevista seikoista ja jotka eivät olleet ehtineet tutustua asiaan 15.6.1994 annetun tuomion julistamisen jälkeen. Tässä kanneperusteessa ei vaadita sitä, että komission jäsenten olisi oltava henkilökohtaisesti läsnä kuulemisistilaisuuksissa, mutta siinä vaaditaan, että heille on tarkasti ilmoitettava siitä, mitä kuulemisessa on sanottu; tämä voidaan tehdä noudattamalla menettelysääntöjä ja erityisesti kuulemalla kuulemismenettelyistä vastaavaa neuvonantajaa.

320 Lopuksi Wacker ja Hoechst väittävät, että henkilöiden, jotka valmistelevat päätöstä, on pitänyt osallistua kuulemistilaisuuksiin tai ainakin heidän on voitava lyhyessä ajassa saada tieto siitä näkemyksestä, jonka muut kuulemisiin osallistuneet ovat niistä saaneet. Näin ei ole käynyt tässä tapauksessa, sillä suurin osa kuulemisajankohtana komission jäseninä olleista henkilöistä ei enää ollut virassa Päätöstä tehtäessä.

321 Komissio katsoo, ettei ole olemassa periaatetta, jonka mukaan asiasta neuvotelleen elimen ja siitä päättäneen elimen on oltava sama elin, eikä myöskään välittömyysperiaatetta. Komission mukaan kilpailuasioissa sovellettava yhteisön prosessioikeus nojautuu tietyn tehtävän omaaviin toimielimiin eikä henkilöihin, jotka suorittavat kyseisiä tehtäviä (em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 71 ja 72 kohta). Missään säännöksessä ei edellytetä, että kilpailuasioita koskevan menettelyn eri vaiheet on käytävä komission jäsenten yhden ja saman toimikauden kuluessa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

322 Kantajat vetoavat yleisen periaatteen loukkaamiseen, joka edellyttää sellaisen elimen, jossa on vireillä menettely, joka voi päätyä sakkojen määräämiseen, kokoonpanon pysymistä muuttumattomana.

323 Tällaista yleistä periaatetta ei kuitenkaan ole olemassa (em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomio 72 kohta).

324 Näin ollen tämä kanneperuste ei ole perusteltu, ja se on hylättävä.

C *Virheet, joita hallinnollisessa menettelyssä väitetään tehdyn*

325 Kantajat vetoavat toissijaisesti useisiin kanneperusteisiin, jotka koskevat sellaisia virheitä, joita väitetään tehdyn Päätöksen tekemistä edeltäneen hallinnollisen menettelyn aikana. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa tässä yhteydessä, että Wacker ja Hoechst ovat istunnossa luopuneet kanneperusteestaan, joka koskee Euroopan talousyhteisössä käytettäviä kieliä koskevista järjestelyistä 15 päivänä huhtikuuta 1958 annetun neuvoston asetuksen N:o 1 (EYVL 1958, 17, s. 385) 3 artiklan rikkomista, minkä kirjaaja on kirjannut asiakirjoihin.

326 Kanneperusteet voidaan jakaa niihin, jotka koskevat väitetiedoksiantoa koskevia virheitä, ja niihin, jotka koskevat kuulemisessa tapahtuneita virheitä. Komission asiakirjavihkoon tutustumista koskevan oikeuden loukkaamista koskevaa kanneperustetta tarkastellaan tämän tuomion aineellisia kysymyksiä koskevan osan jälkeen.

1. Väitetiedoksiantoja koskeviin virheisiin liittyvä kanneperuste

a) Väitetiedoksiantoon liittyviä menettelyvirheitä koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

327 Wacker ja Hoechst väittävät, että Päätös perustuu sääntöjenvastaisiin väitetiedoksiantoihin. Ne on ensinnäkin antanut tiedoksi vain eräs komission virkamies, mikä on vastoin asetuksen N:o 99/63/ETY 2 artiklaa. Toiseksi väitetiedoksiannot, jotka koostuivat moniosaisesta asiakirjasta, josta oli mahdotonta tietää, oliko se täydellinen, olivat 2 artiklan säännösten vastaisia; kyseisen säännöksen mukaan komission on annettava väitteet tiedoksi kirjallisesti. Väitteet olisi tämän johdosta pitänyt antaa tiedoksi yhdellä ainoalla asiakirjalla. Kolmanneksi väitetiedoksiannon olisi pitänyt olla laatijansa allekirjoittama.

328 Komissio katsoo tämän kanneperusteen olevan selvästi perusteeton.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

329 Sen perusteen osalta, joka koskee sitä, että komission erään virkamiehen väitetään saaneen valtuutuksen väitteiden tiedoksiantoon, asiakirjaaineistoon kuuluvista asiakirjoista ilmenee, että kantajat saivat niille osoitetun väitetiedoksiannon yhteydessä kirjeen, jonka komission pääosasto IV:n apulaispääjohtaja oli allekirjoittanut kyseisen pääosaston pääjohtajan puolesta.

330 Allekirjoittaessaan kirjeen apulaispääjohtaja toimi pääjohtajan toimivaltaiselta komission jäseneltä saaman, pelkkää allekirjoittamista koskevan valtuutuksen nojalla, eikä hän käyttänyt delegoituja toimivaltuuksia (asia 52/69, Geigy v. komissio, tuomio 14.7.1972, Kok. 1972, s. 787, 5 kohta). Tällainen valtuutus on tavanomainen keino, jolla komissio käyttää toimivaltaansa (em. yhdistetyt asiat VBVB ja VBBB v. komissio, tuomion 14 kohta).

331 Koska kantajat eivät ole esittäneet mitään seikkoja, joiden perusteella olisi syytä olettaa, että yhteisön hallintoelimet olisivat laiminlyöneet asiaa koskevien määräysten noudattamisen (em. yhdistetyt asiat VBVB ja VBBB v komissio, tuomion 14 kohta), väite on hylättävä.

332 Myöskään väitteitä, jotka perustuvat väitetiedoksiantoja koskevien menettelysääntöjen tapahtuneeksi väitettyyn rikkomiseen, ei voida hyväksyä.

333 Asetuksen N:o 99/63/ETY 2 artiklan 1 kohdan mukaan "komission on annettava yrityksille ja yritysten yhteenliittymille kirjallisesti tiedoksi niitä vastaan esitetyt väitteet". Tässä säännöksessä ei edellytetä, että väitetiedoksiantoasiakirjassa itsessään olisi käsin tehty allekirjoitus, eikä sitä, että väitetiedoksianto koostuisi muodollisesti yhdestä asiakirjasta.

334 Edellä esitetty huomioon ottaen tämä kanneperuste on hylättävä.

b) Neuvoston asetuksen N:o 1 3 artiklan rikkomista koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

335 BASF, Hüls ja Enichem väittävät komission rikkoneen asetuksen N:o 1 3 artiklaa. Väitetiedoksiantoon sisältyi nimittäin väitteiden oikein ymmärtämisen kannalta välttämättömiä liitteitä, joita ei ollut laadittu sen jäsenvaltion kielellä, jonka tuomiovaltaan ne kuuluvat. Tämä peruste koskee myös niitä asiakirjoja, jotka komissio toimitti 3.5.1988. Enichem lisää, että komission on näin rikkonut myös asetuksen N:o 99/63/ETY 4 artiklaa.

336 Komissio katsoo, että kantajien väitteet ovat asetuksen N:o 1 3 artiklan sanamuodon ja tarkoituksen vastaisia. Näiden kantajien reaktioiden runsaus osoittaa lisäksi hyvin, että niillä tosiasiassa ei ole ollut mitään erityistä vaikeutta ymmärtää todisteeksi esitettyjen asiakirjojen sisältöä.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

337 Väitetiedoksiannon liitteitä, jotka eivät ole peräisin komissiosta, ei ole pidettävä neuvoston asetuksen N:o 1 3 artiklassa tarkoitettuna "asiakirjana". Näitä liitteitä on itse asiassa pidettävä todistusaineistona, johon komissio tukeutuu. Niinpä ne on saatettava vastaanottajan tietoon sellaisina kuin ne ovat (ks. erityisesti asia T-148/89, Tréfilunion v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok. 1995, s. II-1063, 21 kohta). Komissio ei siis ole mitenkään rikkonut neuvoston asetuksen N:o 1 3 artiklan säännöksiä.

338 Asetuksen N:o 99/63/ETY 4 artiklan rikkomista koskevan, Enichemin esittämän väitteen osalta on todettava, että tälle kantajalle lähetetty väitetiedoksiannon italiankielinen tekstiosa sisälsi asian kannalta merkityksellisiä otteita näistä liitteistä. Tämä esittämistapa on saattanut kantajan tietoon tarkasti sen, mihin tosiasioihin ja millaiseen oikeudelliseen päättelyyn komissio on tukeutunut (em. asia Tréfilunion v. komissio, tuomion 21 kohta). Kantaja on näin ollen voinut tehokkaasti puolustaa oikeuksiaan.

339 Tästä seuraa, että tämä kanneperuste on hylättävä.

c) Kanneperuste, joka koskee sitä, ettei kantajilla ole ollut riittävästi aikaa valmistella väitetiedoksiantoon annettavaa vastausta

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

340 Wacker ja Hoechst väittävät, että komissio ei ole antanut niille tilaisuutta tutustua asiakirja-aineistoon, eikä myöskään tilaisuutta tämän jälkeen esittää tehokkaasti huomautuksiaan (asia 121/76, Moli v. komissio, tuomio 27.10.1977, Kok. 1977, s. 1971, 20 kohta). Kieltäytyessään tapauksen olosuhteista huolimatta jatkamasta määräaikaa, joka yritykselle oli annettu väitetiedoksiannon vastaukseksi annettavien huomautusten esittämistä varten, komissio on rikkonut sekä puolustautumisoikeuksia että asetuksen N:o 99/63/ETY 11 artiklan säännöksiä.

341 BASF väittää, ettei sillä ole ollut riittävästi aikaa tutkia niitä asiakirjoja, jotka sille annettiin tiedoksi 3.5.1988 päivätyllä kirjeellä.

342 Komissio vastaa Wackerille ja Hoechstille, että tapauksessa on noudatettu asetuksen N:o 99/63/ETY 11 artiklan säännöksiä. Kantajalla on näin ollen ollut kaksi kuukautta aikaa vastata kirjallisesti väitetiedoksiantoon ja viisi kuukautta aikaa valmistautua vuoden 1988 syyskuussa pidettyyn kuulemistilaisuuteen. Nämä määräajat ovat täysin riittäviä, erityisesti jos niitä verrataan perustamissopimuksen 173 artiklan viidennen kohdan mukaisiin määräaikoihin (asia 27/76, United Brands v. komissio, tuomio 14.2.1978, Kok. 1978, s. 207, 270—273 kohta). Se seikka, että tiettyjä väitetiedoksiannon liitteitä ei ollut laadittu kantajan käyttämällä kielellä, ei voi muuttaa tätä johtopäätöstä, koska kantajalla ja sen asianajajalla ei ole voinut olla ymmärtämisvaikeuksia.

343 BASF:in väitteiden osalta komissio katsoo, että komission 3.5.1988 päivätyn kirjeen sanamuoto huomioon ottaen BASF ei voi kyseisen kirjeen liitteinä olevien asiakirjojen osalta väittää ymmärtäneensä vasta päätöksen tekemisen jälkeen, että liitteet olisivat olleet hyödyllisiä sen puolustautumiselle; juuri kantajan tehtävänä on arvioida niiden hyödyllisyyttä. Koska kirje lähetettiin 3.5.1988 ja vastaukset saapuivat 10.6.1988, kantajalle varattu määräaika on ollut riittävä; kantaja on sitä paitsi esittänyt runsaasti kommentteja vaatimatta määräajan jatkamista. Asetuksen N:o 99/63/ETY 11 artiklan 1 kohdan määräyksiä on näin ollen noudatettu.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

344 Asetuksen N:o 99/63/ETY 2 artiklan 4 kohdassa säädetään seuraavaa: "Antaessaan väitteet tiedoksi komission on asetettava määräaika, jonka kuluessa yritykset ja yritysten yhteenliittymät voivat esittää huomautuksensa komissiolle". Tätä varten asetuksen 11 artiklan 1 kohdassa täsmennetään, että "komission on otettava huomioon sekä vastineen valmisteluun tarvittava aika että tapauksen kiireellisyys. Määräaika ei saa olla kahta viikkoa lyhyempi; sitä voidaan pidentää".

345 Väitetiedoksianto on tässä tapauksessa lähetetty kyseisille yrityksille 5.4.1988. Näiden oli esitettävä huomautuksensa niitä vastaan esitetystä väitteistä 16.5.1988 mennessä.

346 Komissio lähetti 3.5.1988 päivätyssä kirjeessään yrityksille, joille väitetiedoksianto oli osoitettu, joukon täydentäviä asiakirjoja ja totesi, että vaikka niitä ei ole mainittu väitteissä, "[niillä] voisi olla merkitystä arvioitaessa asiaa kokonaisuutena".

347 Wacker ja Hoechst pyysivät määräajan jatkamista päivämäärään 15.7.1988 asti. Komissio ilmoitti 18.5.1988 päivätyssä kirjeessään päätöksestään jatkaa kantajien osalta määräaikaa päivämäärään 10.6.1988 asti erityisesti sen vuoksi, että täydentäviä asiakirjoja oli lähetetty 3.5.1988.

348 Vastauksena BASF:in 5.5.1988 esittämään ja komissioon 17.5.1988 saapuneen, määräajan jatkamista koskevaan pyyntöön komissio vahvisti 24.5.1988 päivätyssä kirjeessään, että väitetiedoksiantoon annettava vastine oli toimitettava viimeistään 10.6.1988.

349 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että tämän tapauksen olosuhteissa kantajille myönnetty noin kahden kuukauden pituinen määräaika on ollut riittävän pitkä, jotta kantajat ovat voineet valmistella vastauksensa väitetiedoksiantoon (ks. vastaavasti em. asia United Brands v. komissio, tuomion 272 ja 273 kohta).

350 Tästä seuraa, että tämä kanneperuste on hylättävä.

2. Kuulemisessa tapahtuneita virheitä koskevat kanneperusteet

a) Kanneperuste, joka koskee kuulemiseen valmistautumiselle varatun ajan riittämättömyyttä

351 Wacker ja Hoechst väittävät, että kuulemismenettelyistä vastaavalla neuvonantajalla ei ole ollut riittävästi aikaa valmistella kuulemistilaisuutta.

352 Komissio katsoo, että tällä väitteellä ei ole mitään perustetta.

353 Vaikka kantajat voisivat esittää tällaisen väitteen, ne eivät kuitenkaan ole osoittaneet, miksi kuulemismenettelyistä vastaavalle neuvonantajalle kuulemistilaisuuden valmistelemista varten varattu aika ei olisi riittänyt hänelle, eivätkä kantajat ole edes esittäneet, että jos heidän väitteensä olisi perusteltu, miltä osin hallinnollisen menettelyn pätevyys olisi tämän seikan johdosta voinut tulla kyseenalaiseksi.

354 Tästä seuraa, että tämä kanneperuste on hylättävä perusteettomana.

b) Asetuksen N:o 1 3 artiklan rikkomista koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

355 BASF, Wacker, Hoechst ja Enichem väittävät, että komissio on rikkonut asetuksen N:o 1 3 artiklaa. Kuulemisestilaisuudesta pidettyyn pöytäkirjaan on nimittäin kirjattu eri asianosaisten lausunnot vain sillä kielellä, jota asianosaiset

ovat käyttäneet, eikä yksinomaan sen jäsenvaltion kielellä, jonka tuomiovaltaan kyseiset kantajat kuuluvat. BASF:n mukaan myös nämä lausunnot ovat oleellisia, koska tässä tapauksessa kaikkia yrityksiä vastaan esitetään väite siitä, että ne ovat toteuttaneet yritysten välisen yhteisjärjestelyn.

356 Komissio katsoo, että tämä väite on perusteeton.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

357 On todettava, että asetuksen N:o 99/63/ETY 9 artiklan 4 kohdan mukaan "kunkin kuultavan henkilön lausuntojen olennainen sisältö on otettava pöytäkirjaan, jonka kuultava hyväksyy sen lukemisen jälkeen".

358 Tässä tapauksessa on selvää, että kantajilla on ollut tilaisuus saada tehokkaasti tietoonsa omien lausuntojensa olennainen sisältö, joka on kirjattu pöytäkirjaan.

359 Kantajat, jotka eivät kiistä sitä, että heillä on ollut simultaanitulkkauksen johdosta tilaisuus seurata sitä, mikä kuulemisestilaisuudessa sanottiin, eivät myöskän väitä, että koska muulla kuin sen jäsenvaltion kielellä, jonka tuomiovaltaan ne kuuluvat, laadituista osista ei ole käännöksiä, pöytäkirjassa olisi heidän osaltaan sellaisia olennaisia epätarkkuuksia tai puutteita, joilla voisi olla haitallisia seurauksia, joiden johdosta hallinnollisen menettelyn pätevyys voisi tulla kyseenalaiseksi (em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 52 kohta ja em. asia Parker Pen v. komissio, tuomion 74 kohta).

360 Tästä seuraa, että tämä kanneperuste on hylättävä.

c) Kuulemistilaisuudesta laaditun pöytäkirjan puutteellisuutta koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

361 BASF väittää kuulemistilaisuudesta laaditun pöytäkirjan olevan puutteellisen. Siinä ei nimittäin ole muiden yritysten lausuntojen ratkaisevia osia. Niinpä pöytäkirjaan ei ole liitetty, päinvastoin kuin siinä todetaan, kaikkien asianomaisten yritysten nimissä esitettyjä lausumia, kantajan lausumaa eikä muiden yritysten lausumaa. Salaista yhteistyötä koskevien väitteiden osalta tiedon saaminen muiden asianosaisten puolustuksekseen esittämistä lausumista ja kyseisten lausumien tutkiminen on olennaista. BASF lisää, että komissio ei voi vedota asetuksen N:o 99/63/ETY 9 artiklan 4 kohtaan, sillä se koskee ainoastaan sitä, että asianosainen, jota on kuultu, tarkastaa pöytäkirjan sisällön paikkansapitävyyden, mutta ei oikeutta tutustua muiden asianosaisten lausuntoihin.

362 Wacker ja Hoechst esittävät samanlaisen kanneperusteen, joka perustuu siihen, ettei pöytäkirjassa mainita eri yritysten yhteisiä lausumia.

363 Komissio katsoo, että kuulemisesta laadittu pöytäkirja, sellaisena kuin se on annettu tiedoksi BASF:ille, on asetuksen N:o 99/63/ETY 9 artiklan 4 kohdan mukainen, koska BASF voi sen perusteella tarkistaa omat lausuntonsa. Muiden asianomaisten yritysten ja niiden asianajajien kuulemisestilaisuudessa esittämien lausuntojen tekstin toimittamisessa kantajan tarkistettavaksi ei siis ole mitään järkeä.

364 Lisäksi BASF, Wacker ja Hoechst ovat komission mukaan saaneet tiedon näistä lausunnoista, sillä ne olivat edustettuina kuulemistilaisuudessa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

365 Komissiossa käydyn hallinnollisen menettelyn suullisessa vaiheessa, joka käytiin 5.—8.1988 ja 19.9.1988, asianomaisilla henkilöillä oli mahdollisuus esittää tiettyjä seikkoja koskevat yhteiset näkökantansa.

366 Kuulemistilaisuudesta laaditusta pöytäkirjasta, joka on annettu tiedoksi jokaiselle kuulemiseen osallistuneelle, ilmenee, että yhteiset lausunnot on kirjattu tiivistetysti.

367 Pöytäkirjasta ilmenee myös, että asianomaisten henkilöiden nimissä esitettyjen eri lausuntojen täydellinen teksti olisi pitänyt sisältyä pöytäkirjaan kuuluviin liitteisiin. On kuitenkin pakko todeta, ettei näitä liitteitä ole liitetty tähän asiakirjaan.

368 Tämä seikka ei kuitenkaan ole sellainen hallinnollisessa menettelyssä oleva virhe, jonka vuoksi menettelyn päätteeksi tehty Päätös olisi lainvastainen. Asetuksen N:o 99/63/ETY 9 artiklan 4 kohdan (ks. edellä 357 kohta) tarkoituksena on taata kuulluille henkilöille pöytäkirjan yhtäpitävyys heidän lausuntojensa olennaisen sisällön kanssa (em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, 29 kohta). Siltä osin kuin yhteiset lausumat koskivat näitä kantajia, nämä ovat kuitenkin voineet tutustua lausuntojen olennaiseen sisältöön, koska niiden olennainen sisältö on kirjattu kuulemistilaisuudesta laadittuun pöytäkirjaan. Nämä kantajat eivät myöskään väitä, että näistä lausunnoista tehdyissä tiivistelmissä olisi epätarkkuuksia. Lopuksi todettakoon, että koska lausumat

esitettiin kantajien nimissä, kantajat eivät menestyksekkäästi voi väittää, etteivät ne saaneet niistä riittävästi selvitystä.

369 Se, että BASF:in ja muiden huomautuksensa esittäneiden lausuntojen tekstejä ei ollut annettu tiedoksi pöytäkirjan liitteinä, ei myöskään ole sellainen hallinnollisessa menettelyssä tehty virhe, jonka vuoksi Päätös olisi lainvastainen, sillä itse pöytäkirjaan on kirjattu lausuntojen olennainen sisältö.

370 On joka tapauksessa korostettava, että BASF, Wacker ja Hoechst ovat osallistuneet kuulemiseen ja ne ovat tuossa yhteydessä voineet saada tiedon yhteisesti esitetyistä seikoista ja muiden yritysten yksin esittämistä huomautuksista.

371 Tämä kanneperuste on tämän vuoksi hylättävä.

d) Kanneperuste, joka koskee sitä, että kuulemismenettelyistä vastaava neuvonantaja ei ole antanut lausuntoaan

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

372 Wacker ja Hoecsht väittävät, että niille olisi pitänyt antaa tilaisuus tutustua kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan lausuntoon ja kommentoida sitä. Komissio on siis lainvastaisesti jättänyt esittämättä neuvonantajan lausuntoa.

373 BASF ja Hüls esittävät, että Päätös on lainvastainen siitä syystä, ettei kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan laatimaa kertomusta ole otettu huomioon. Neuvonantajan vuoden 1988 päätöksen tekemisajankohtana laatimassa kertomuksessa voi kyseisten kantajien mukaan olla tosiasiakysymyksiä ja oikeuskysymyksiä koskevia arvioita, jotka ovat yritysten esittämien huomautusten suuntaisia. Kantajat vaativat tämän vuoksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kehottaisi komissiota esittämään neuvonantajan kertomuksen.

374 Komissio ei hyväksy vaatimusta kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan kertomuksen tiedoksiantamisesta, sillä kyse on sisäisestä asiakirjasta, johon ulkopuolisilla ei ole oikeutta tutustua.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

375 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että puolustautumisoikeudet eivät edellytä, että perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan mukaisessa menettelyssä mukana olevat yritykset voisivat kommentoida neuvonantajan kertomusta, joka on pelkästään komission sisäinen asiakirja. Kuten on todettu, koska tällä kertomuksella on komissiolle vain lausuntoarvo, komission ei mitenkään tarvitse noudattaa sitä, joten kertomuksella ei näin ollen ole mitään ratkaisevaa merkitystä, joka yhteisöjen tuomioistuinten olisi otettava huomioon valvontavaltaansa harjoittaessaan (asia 212/86 R, ICI v. komissio, määräys 11.12.1986, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa, 5—8 kohta). Puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen taataan oikeudelliselta kannalta riittävästi silloin, kun eri elimille, jotka osallistuvat lopullisen päätöksen tekemiseen, on asianmukaisesti ilmoitettu ne väitteet ja niiden perustelut, jotka yritykset ovat esittäneet vastauksena komission niille tiedoksi antamiin väitteisiin ja todisteisiin, joilla komissio on perustellut väitteitään (em. asia Michelin v. komissio, tuomion 7 kohta).

376 Tältä osin on todettava, ettei kuulemismenettelyistä vastaavan neuvonantajan kertomuksen tarkoituksena ole yritysten väitteiden ja niiden perustelujen täydentäminen tai korjaaminen eikä uusien väitteiden tai uusien todisteiden

esittäminen yrityksiä vastaan (ks. erityisesti asia T-2/89, Petrofina v. komissio, tuomio 24.10.1991, Kok. 1991, s. II-1087, 54 kohta ja em. asia Hüls v. komissio, tuomion 87 kohta).

377 Tästä seuraa, ettei yrityksillä ole oikeutta vaatia puolustautumisoikeuksiinsa vedoten sitä, että neuvonantajan kertomus annettaisiin niille tiedoksi, jotta ne voisivat kommentoida sitä (em. asia Petrofina v. komissio, tuomion 55 kohta ja em. asia Hüls v. komissio, tuomion 88 kohta).

378 Näin ollen tämä kanneperuste on hylättävä.

D *Perustamissopimuksen 190 artiklan rikkominen*

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

379 Osa kantajista väittää, että perustamissopimuksen 190 artiklassa asetettu perusteluvaatimus on jätetty useissa kohdissa ottamatta huomioon.

380 Niinpä Wacker ja Hoechst väittävät, ettei Päätöstä ole perusteltu riittävästi kolmelta olennaiselta osalta, jotka koskevat seuraavia seikkoja: kilpailusääntöjen rikkomisen tunnusmerkkien olemassaoloa, sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan määrittämistä ja näiden kantajien osallistumista niihin.

381 Montedison korostaa, että Päätöksen perusteella ei voi ymmärtää niitä syitä, joiden johdosta komissio on päättänyt vahvistaa sakot, jotka jo oli määrätty maksettavaksi sellaisten tekojen johdosta, jotka väitetään tehdyiksi 10—15 vuotta aiemmin (asia C-27/89, Scarpe, tuomio 2.5.1990, Kok. 1990, s. I-1701, 27 kohta ja asia T-3/89, Atochem v. komissio, tuomio 24.10.1991, Kok. 1991, s. II-1177, 222 kohta). Tässä tapauksessa toimenpiteisiin ryhtymistä markkinoilta yli 10 vuotta sitten vetäytynyttä yritystä vastaan ei voida perustella millään perustellulla intressillä (ks. toisin asia 7/82, GVL v. komissio, tuomio 2.3.1983, Kok. 1983, s. 483 ja em. asia Automec v. komissio, tuomio 18.9.1992, 85 kohta).

382 ICI:n mukaan Päätöksessä ei esitetä mitään selitystä viiveestä, jolla komissio teki päätöksensä, prosessuaalisesta valinnasta olla antamatta väitteitä uudelleen tiedoksi ja olla kuulematta asianosaisia, eri tapausta koskevassa tutkimuksessa löydettyjen asiakirjojen käytöstä tai sellaisten todisteiden käytöstä, jotka on saatu rikkoen oikeutta olla syyttämättä itseään, asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden epäämisestä oikeuskäytännön mukaisten edellytysten täyttymisestä huolimatta, sellaisen sakon määräämisestä, joka kuitenkin perustuu tosiasioita koskevaan virheeseen, eikä päätelmästä, jonka mukaan vuoden 1988 päätös jäisi voimaan Solvayn ja Norsk Hydron osalta.

383 Hüls väittää, että Päätöksen varsinaista tekstiä ei voida ymmärtää ilman niitä asiakirjoja, joihin siinä viitataan; näitä asiakirjoja ei kuitenkaan ole liitetty Päätökseen. Tapausta oikeudellisesti arvioidessaan komissio ei myöskään viittaa konkreettisiin ja tarkkoihin todisteisiin eikä Päätöksen alussa esitettyihin tosiseikkoihin. Lopuksi Hüls väittää, ettei Päätöstä ole perusteltu asianmukaisesti, varsinkin, jos otetaan huomioon menettelyn kesto (em. asia Sytraval ja Brink's France v. komissio, tuomion 77 kohta yhdessä 56 kohdan kanssa).

384 Enichem puolestaan väittää, että komissio on jättänyt kertomatta ne syyt, joiden johdosta se määräsi niille yrityksille, joille Päätös on osoitettu, uudelleen seuraamuksia näin pitkän ajan kuluttua. Asetus N:o 2988/74, jolla voitaisiin perustella korkeintaan komission toimivaltuudet mutta ei komission tekemää valintaa, ja se seikka, että komissio oli jo päättänyt määrätä sakkoja vuonna 1988, mikä ei merkitse, että sen oli tehtävä se uudelleen 15.6.1994 annetun tuomion jälkeen, ei voi riittää tällaisiksi syiksi.

385 Komissio pitää tätä kanneperustetta perusteettomana. Komissio väittää, että Päätös on perustamissopimuksen 190 artiklassa määrättyjen edellytysten mukainen.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

386 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yksittäispäätöksen perusteluvelvollisuuden tavoitteena on mahdollistaa se, että yhteisöjen tuomioistuimet voivat valvoa päätöksen laillisuutta ja se, että sille, jota asia koskee, annetaan riittävästi tietoja sen selville saamikseksi, onko päätös asianmukainen tai onko siinä sellainen virhe, jonka johdosta päätöksen pätevyys voidaan riitauttaa ja on täsmennettävä, että tämän velvollisuuden ulottuvuus riippuu kyseessä olevan toimenpiteen luonteesta ja siitä asiayhteydestä, missä se on toteutettu (ks. erityisesti asia T-49/95, Van Megen Sports v. komissio, tuomio 11.12.1996, Kok. 1996, s. II-1799, 51 kohta).

387 Tässä tapauksessa on ensiksi korostettava, että Päätöksen ensimmäisessä perustelukappaleessa viitataan "Euroopan yhteisöjen perustamissopimukseen", mikä implisiittisesti mutta väistämättä merkitsee nimenomaista viittausta komissiolle annettuun tehtävään (ks. edellä 148 ja 149 kohta). Tämä pelkkä viittaus muodostaa riittävän perustelun komission intressille todeta rikkominen ja määrätä sen johdosta seuraamuksia yrityksille. Koska komissiolla on harkintavaltaa niiden oikeuksien käytön suhteen, jotka sille on perustamissopimuksessa annettu kilpailuoikeuden alalla, komission ei tarvitse selittää enempää niitä syitä, johdon johdosta se on valinnut tämän toimintatavan. Näin ollen Montedisonin ja Enichemin väitteet on hylättävä.

388 Wackerin, Hoechstin ja Hülsin esittämän perustelujen riittämättömyyttä koskevan väitteen osalta on todettava, että vaikka komissio on perustamissopimuksen 190 artiklan nojalla velvollinen perustelemaan päätöksensä ilmoittamalla ne tosiasialliset ja oikeudelliset seikat, joihin toimenpiteen laillisuus perustuu, sekä ne toteamukset, joiden vuoksi se on tehnyt päätöksensä, komissiolta ei kuitenkaan edellytetä, että sen olisi käsiteltävä kaikkia tosiasiallisia ja oikeudellisia seikkoja, joita kukin asianosainen on esittänyt hallinnollisen menettelyn aikana (ks. em. yhdistetyt asiat Van Landewyck ym. v. komissio, tuomion 66 kohta). Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo tältä osin, että perustelujen 7—27 kohdassa mainitaan selvästi ne tärkeimmät asiakirjat, joita

komissio pitää todisteina kilpailusääntöjen rikkomisesta. Lisäksi perustelujen 28—39 kohdat muodostavat riittävät perustelut niille oikeudellisille päätelmille, jotka komissio on tehnyt tosiseikkojen perusteella.

389 Se seikka, että komissio ei mitenkään selitä sitä viivettä, jolla se teki päätöksensä, prosessuaalista valintaa olla antamatta väitteitä uudelleen tiedoksi ja olla kuulematta asianosaisia, eri tutkimuksissa löydettyjen asiakirjojen käyttöä tai sellaisten todisteiden käyttöä, jotka on hankittu rikkoen oikeutta olla syyttämättä itseään, asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden epäämistä oikeuskäytännön mukaisten edellytysten vallitessa ja sellaisen sakon määräämistä, joka kuitenkin perustuu tosiasioita koskevaan virheeseen, ei voi merkitä päätöksen perustelujen puuttumista. Näillä ICI:n esittämillä väitteillä nimittäin pyritään lähinnä vain riitauttamaan komission näistä eri kysymyksistä tekemien arviointien asianmukaisuus. Tällaisilla väitteillä, jotka kuuluvat päätöksen paikkansapitävyyden arvioinnin yhteyteen, ei tässä yhteydessä ole merkitystä.

390 Sen ICI:n esittämän väitteen osalta, jonka mukaan Päätöksessä ei ole perusteltu miksi vuoden 1988 päätös on pätevä Norsk Hydron ja Solvayn osalta, riittää, kun todetaan, että Päätöksessä on tätä seikkaa koskeva nimenomainen perustelu. Komission Päätöksen perustelujen 59 kohdassa näet todetaan, että "koska Solvay ei ole nostanut päätöksestä kumoamiskannetta yhteisöjen tuomioistuimessa ja koska Norsk Hydron kanne on jätetty tutkimatta, päätös 89/190 jää niiden osaltaan voimaan".

391 Edellä esitetty huomioon ottaen tämä kanneperuste on hylättävä.

II *Aineelliset kanneperusteet*

392 Kantajat esittävät kolmeen ryhmään jaettavia perusteluja. Ensinnäkin ne esittävät joukon todisteita koskevia kanneperusteita (A). Toiseksi ne kiistävät, että

perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohtaa olisi tosiasiallisesti tai oikeudellisesti rikottu (B). Kolmanneksi jokainen kantaja esittää väitteitä ja niiden perusteluja, joilla se pyrkii osoittamaan, ettei se missään tapauksessa ole osallistunut kilpailusääntöjen rikkomiseen, johon sen väitetään osallistuneen (C).

A *Todisteet*

393 Kantajien esittämät kanneperusteet sisältävät kaksi näkökantaa. Ensinnäkin kantajat katsovat, ettei tiettyjä niitä vastaan esitettyjä todisteita olisi saanut käyttää niitä vastaan. Toiseksi ne kiistävät niitä vastaan esitettyjen seikkojen todistusarvon.

1. Todisteiden käyttäminen kantajia vastaan

394 Kantajat väittävät, ettei niitä vastaan esitettyjä todisteita olisi saanut käyttää niitä astaan. Tässä tarkoituksessa ne esittävät kuusi perustetta: ensimmäinen koskee kotirauhan loukkaamattomuuden periaatteen loukkaamista; toinen koskee vaikenemisoikeutta koskevan periaatteen loukkaamista ja sen periaatteen loukkaamista, jonka mukaan henkilöllä on oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä toteamiseen; kolmas koskee asetuksen N:o 17 20 artiklan rikkomista; neljänneksi kantajat vastustavat sitä, että tietojensaantipyyntöön vastaamisesta tai asiakirjojen esittämisestä kieltäytymistä voitaisiin pitää kantajille vastaisena todisteena; viidenneksi kantajat väittävät, että tiettyjä asiakirjoja ei ole koskaan annettu niille tiedoksi tai että kyseiset asiakirjat on annettu niille tiedoksi viiveellä, mikä muodostaa kuudennen perusteen.

395 Kuten kantajat väittävät, näille perusteille on yhteistä se, että jos ne todetaan paikkansapitäviksi, riidanalaisia asiakirjoja ei voitaisi ottaa huomioon ja päätöksen lainmukaisuutta olisi arvioitava ilman niitä (em. asia AEG v. komissio, tuomion 24—30 kohta ja asia 46/87 R, Hoechst v. komissio, yhteisöjen tuomioistuimen presidentin määräys 26.3.1987, Kok. 1987, s. 1549, 34 kohta).

a) Kotirauhan loukkaamattomuuden periaatteen loukkaamista koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

396 LVM ja DSM väittävät aluksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin voi tutkia, onko asetuksen N:o 17 14 artiklan nojalla tehty tutkimus yhteensopiva Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan kanssa. Tätä viimeksi mainittua säännöstä on kantajien mukaan sovellettava välittömästi yhteisön oikeudessa. Toisaalta luonnollisen henkilön tai oikeushenkilön liiketiloissa asetuksen N:o 17 14 artiklan 3 kohdan nojalla tehty tutkimus on Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan soveltamisalaan kuuluva "kotietsintä".

397 Kantajat väittävät aluksi myös, että vaikka ne eivät olekaan nostaneet kannetta tutkimusta koskevista päätöksistä, niiden edun mukaista on edelleen, että kyseisten päätösten laillisuus tutkitaan, koska Päätös perustuu lainvastaisesti hankittuihin todisteisiin. Lisäksi DSM:n toimitiloissa 6.12.1983 suoritettu tutkimus tehtiin asetuksen N:o 17 14 artiklan 2 kohdan nojalla annetun valtuutuksen nojalla, josta ei voitu nostaa kumoamiskannetta perustamissopimuksen 173 artiklan nojalla.

398 Tämän kanneperusteen ensimmäisessä osassa kantajat väittävät, että komission toteuttamat tutkimustoimet loukkasivat Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa tarkoitettua kotirauhan loukkaamattomuuden periaatetta, sellaisena kuin sitä on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä tulkittu (asia Niemietz v. Saksa, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 16.12.1992, A-sarja, nro 251-B); Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen harjoittama valvonta ulottuu kantajien mukaan pidemmälle kuin yhteisön oikeudessa harjoitettu valvonta (em. yhdistetyt asiat Hoechst v. komissio ja asia 85/87, Dow Benelux v. komissio, tuomio 17.10.1989, Kok. 1989, s. 3137).

399 Tutkimustoimet on kantajien mukaan ensinnäkin toteutettu ilman tuomioistuimen ennalta antamaa lupaa. Toiseksi tutkimusta koskevat päätökset tai

valtuutukset on laadittu yleisin sanankäänteinen ilman mitään rajoituksia, eikä niiden perusteella näin ollen voitu yksilöidä tutkimuksen kohdetta, mikä ilmenee tutkimusta koskevasta, LVM:lle 4.11.1987 osoitetusta päätöksestä ja 29.11.1983 annetusta valtuutuksesta, jonka nojalla DSM:n toimitiloissa suoritettiin 6.12.1983 tutkimus. Kolmanneksi kantajat katsovat, että vain yksi tarpeellinen tutkimus voidaan tehdä (asetuksen N:o 17 14 artiklan 1 kohta ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 8 kohta). Tätä tarpeellisuutta on kantajien mukaan arvioitava niitä epäilyjä koskevan kuvailun valossa, joita komissio tahtoi tutkimuksessaan selvittää, mutta juuri tämä kuvailu puuttui tässä tapauksessa.

400 Kantajat päättelevät, että kaikki komission tässä tapauksessa toteuttamat tutkimustoimet ovat lainvastaisia.

401 Enichem puolestaan väittää, että "tutkimusta seurannut päätös on lainvastainen, koska sen kohde oli mainittu [— —] yleisin sanankäänteinen" ja koska päätös näin ollen on asetuksen N:o 17 14 artiklan vastainen.

402 Kanneperusteen toisessa osassa LVM ja DSM riitauttavat komission suorittamien tutkimusten pätevyyden. Tutkimukset ovat kyseisten kantajien mukaan ulottuneet liikesalaisuuden puolelle ottaen huomioon niiden asiakirjojen luonne ja laajuus, jotka tässä yhteydessä on tosiasiallisesti tutkittu.

403 Komissio korostaa aluksi, ettei Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus sovellu kilpailua koskeviin yhteisön oikeudellisiin menettelyihin. Lisäksi se toteaa, ettei tätä kanneperustetta voida ottaa tutkittavaksi, koska kantajat eivät ole nostaneet kannetta päätöksestä, jolla komissio määräsi riidanalaisen tutkimuksen tehtäväksi.

404 Tämän kanneperusteen paikkansapitävyyden osalta komissio katsoo, ettei Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 8 artiklalla, sellaisena kuin Euroo-

pan ihmisoikeustuomioistuin on sitä tulkinnut, ole vaikutusta yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön merkityksen kannalta (em. yhdistetyt asiat Hoechst v. komissio ja em. asia Dow Benelux v. komissio).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

405 Komissio on tässä tapauksessa tehnyt tutkimuksia asetuksen N:o 17 14 artiklan 2 kohdan nojalla seuraavien yritysten toimitiloissa: Shellin ja ICI:n toimitiloissa 16.11.1983 annetun valtuutuksen nojalla, DSM:n toimitiloissa 29.11.1983 annetun valtuutuksen nojalla, EVC:n toimitiloissa, joka on ICI:n ja Enichemin yhdessä omistama yhtiö, 17.7.1987 annetun valtuutuksen nojalla ja Hülsin toimitiloissa 17.9.1987 annetun valtuutuksen nojalla.

406 Lisäksi komissio on tehnyt tutkimusta koskevia päätöksiä asetuksen N:o 17 14 artiklan 3 kohdan nojalla; 15.1.1987 tehdyt päätökset on osoitettu yrityksille Alcudia, Atochem, BASF, Hoechst ja Solvay ja 4.11.1987 tehdyt päätökset on osoitettu Wackerille ja LVM:lle.

407 On syytä tarkastella ensin tämän kanneperusteen tutkittavaksi ottamista, minkä komissio on riitauttanut, ja sen jälkeen sen paikkansapitävyyttä.

i) Kanneperusteen tutkittavaksi ottaminen

408 Tutkimusta koskevat päätökset ovat sellaisenaan toimenpiteitä, joista voidaan perustamissopimuksen 173 artiklan nojalla nostaa kumoamiskanne. Niinpä asetuksen N:o 17 14 artiklan 3 kohdassa nimenomaisesti säädetään, että tutkimusta koskevassa päätöksessä on ilmoitettava "oikeudesta hakea muutosta päätökseen yhteisöjen tuomioistuimelta".

409 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhteisöjen toimielimen tekemä päätös, jota se, jolle päätös on osoitettu, ei ole riitauttanut perustamissopimuksen 173 artiklassa määrätyssä määräajassa, tulee hänen osaltaan lopulliseksi. Tämä oikeuskäytäntö perustuu nimittäin siihen toteamukseen, että kanteen nostamiselle varatuilla määräajoilla pyritään turvaamaan oikeusvarmuus estämällä se, että sellaisista yhteisön toimenpiteistä, joilla on oikeusvaikutuksia, voitaisiin rajoittamattoman ajan nostaa kanteita (ks. erityisesti asia C-178/95, Wiljo, tuomio 30.1.1997, Kok. 1997, s. I-585, 19 kohta).

410 LVM ei siis voi enää vedota sellaisen tutkimusta koskevan päätöksen lainvastaisuuteen, joka oli osoitettu sille ja josta se ei ole nostanut kannetta määräajassa, joten tämä kanneperuste on tämän vuoksi jätettävä tutkimatta.

411 Sen sijaan LVM:lla ja DSM:llä on oikeus riitauttaa, siltä osin kuin komission hankkimia asiakirjoja käytetään niitä vastaan, sellaisille muille yrityksille osoitettujen, tutkimuksia koskevien päätösten lainmukaisuus, joiden osalta ei ole selvää, että niillä olisi ilman muuta ollut oikeus riitauttaa niiden lainmukaisuus nostamalla niistä kanne.

412 Lisäksi kantajilla on oikeus lopullisesta päätöksestä nostamansa kumoamiskanteen yhteydessä riitauttaa tutkimusta koskevien valtuutusten lainmukaisuus, vaikka valtuutukset eivät olekaan sellaisia toimenpiteitä, joista voitaisiin nostaa perustamissopimuksen 173 artiklassa tarkoitettu kanne.

413 Lopuksi on todettava, että yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, että yrityksellä ei ole oikeutta riitauttaa tutkimusmenettelyjen kulun lainmukaisuutta sellaisen kumoamiskanteen yhteydessä, joka on nostettu toimenpiteestä, jonka nojalla komissio suorittaa kyseisen tutkimuksen. Niiden edellytysten laillisuusvalvonta, joita noudattaen tutkimus suoritettiin, tehdään sellaisen kumoamiskanteen yhteydessä, joka tarvittaessa on nostettu komission perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan nojalla tekemästä lopullisesta päätöksestä (em. asia Dow Benelux v. komissio, tuomion 49 kohta ja julkisasia-

mies Mischon tuossa asiassa esittämä ratkaisuehdotus, Kok. 1989, s. 3149, 127 kohta ja asia T-9/97, Elf Atochem v. komissio, määräys 9.6.1997, Kok. 1997, s. II-909, 25 kohta).

414 Kantajilla on näin ollen myös oikeus riitauttaa komission suorittamien tutkimusmenettelyjen kulku.

415 Tutkimatta jättäminen, mitä komissio on vaatinut, on näissä olosuhteissa rajoitettava koskemaan vain LVM:n esittämää kanneperustetta, sillä se koskee sellaista tutkimusta koskevaa päätöstä, joka on osoitettu kyseiselle kantajalle.

416 Tämän kanneperusteen osalta, sellaisena kuin Enichem on sen esittänyt, on kuitenkin todettava, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voi kantajan kirjelmien eikä myöskään suullisen käsittelyn perusteella yksilöidä, minkä tutkimusta koskevan päätöksen lainmukaisuuden kantaja riitauttaa. Tämän vuoksi tämä kanneperuste, siltä osin kuin se on Enichemin esittämä, on jätettävä tutkimatta, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voi hahmottaa sen tarkoitusta ja laajuutta.

ii) Kanneperusteen paikkansapitävyys

417 Edellä esitetyistä syistä (ks. edellä 120 kohta) tämän kanneperusteen on katsottava koskevan yhteisön oikeuden sellaisen yleisen periaatteen loukkaamista, jolla taataan suoja sitä vastaan, ettei julkinen valta puutu henkilön yksityisyyteen suhteettomasti tai mielivaltaisesti, olipa kyse luonnollisesta henkilöstä tai oikeushenkilöstä (em. yhdistetyt asiat Hoechst v. komissio, tuomion 19 kohta; asia Dow Benelux v. komissio, tuomion 30 kohta ja yhdistetyt asiat 97/87, 98/87 ja 99/87, Dow Chemical Ibérica ym. v. komissio, tuomio 17.10.1989, Kok. 1989, s. 3165, 16 kohta).

418 Tämä kanneperuste jakautuu kahteen osaan; ensimmäinen osa koskee tutkimusta koskevien toimien pätevyyttä, toinen näiden toimien suorittamista

— Kanneperusteen ensimmäinen osa, joka koskee tarkastustoimien pätevyyttä

419 Ensiksi on todettava, ettei tapauksessa ole riitautettu sitä, että komission tietyille yrityksille vuoden 1987 aikana osoittamat tutkimuksia koskevat päätökset ovat samanlaisia tai samankaltaisia kuin se päätös, joka lähetettiin Hoechstille 15.1.1987. Hoechst nosti tästä päätöksestä kumoamiskanteen, jonka yhteisöjen tuomioistuin kuitenkin hylkäsi (em. asia Hoechst v. komissio). Siltä osin kuin LVM:n ja DSM:n nyt esittämät väitteet ja niiden perustelut ovat samanlaisia tai samankaltaisia kuin Hoechstin aikoinaan esittämät, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei näe syitä poiketa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä.

420 Lisäksi on todettava, että tämä oikeuskäytäntö perustuu siihen, että on olemassa edellä esitetyn kaltainen oikeushenkilöihin sovellettava yhteisön oikeuden yleinen periaate. Sillä, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan soveltamista oikeushenkilöihin koskevan oikeuskäytännön väitetään kehittyneen edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Hoechst vastaan komissio, asiassa Dow Benelux vastaan komissio ja yhdistetyissä asioissa Dow Chemical Ibérica ym. vastaan komissio annettujen tuomioiden jälkeen, ei näin ollen ole välitöntä merkitystä näissä tuomioissa tehtyjen ratkaisujen paikkansapitävyyden kannalta.

421 Toiseksi on todettava, että asetuksen N:o 17 14 artiklan 2 kohdasta seuraa, että pelkän valtuutuksen nojalla suoritettavat tutkimukset tukeutuvat siihen, että yritys tekee vapaaehtoisesti yhteistyötä (em. yhdistetyt asiat Hoechst v. komissio, tuomion 31 kohta; em. asia Dow Benelux v. komissio, tuomion 42 kohta ja em. yhdistetyt asiat Dow Chemical Ibérica ym. v. komissio, tuomion 28 kohta). Tämän toteamuksen kannalta ei ole merkitystä sillä, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 1 kohdan c alakohdassa olevan virkkeen ensimmäisessä osassa säädetään seuraamuksesta. Tällainen seuraamus nimittäin määrätään vain siinä

tapauksessa, että yritys, joka on suostunut tekemään yhteistyötä tutkimuksessa, esittää vaaditun kirjanpitonsa tai muut vaaditut liikeasiakirjansa puutteellisina.

422 Silloin kun yritys on tosiasiallisesti tehnyt yhteistyötä valtuutuksen nojalla tehdyssä tutkimuksessa, peruste, jonka mukaan viranomainen on suorittanut liian pitkälle meneviä toimenpiteitä, on perusteeton, koska ei ole vedottu mihinkään seikkoihin sen osoittamiseksi, että komissio olisi mennyt pidemmälle kuin mitä yritys on yhteistyön puitteissa suostunut tekemään.

423 Tästä seuraa, että kanneperusteen tämä osa on hylättävä.

— Kanneperusteen toinen osa, joka koskee tarkastustoimien suorittamista

424 Tässä kanneperusteessa kantajat vetoavat yhteen ainoaan perusteeseen, joka koskee niiden asiakirjojen valtavaa määrää, jotka komissio on kopioinut ja ottanut mukaansa puuttuen täten yritysten liikesalaisuuksiin.

425 Se, että komissio olisi kopioinut — kuten sen väitetään tehneen — liian suuren määrän asiakirjoja, mitä väitettä kantajat eivät sitä paitsi ole muuten täsmentäneet, ei sellaisenaan voi olla sellainen virhe, jolla olisi merkitystä tutkimusmenettelyn kulun kannalta, varsinkin kun komissio tutkii väitettä kaikkien tietyn alan eurooppalaisten tuottajien välisestä yhteistoimintajärjestelystä. Lisäksi komissio ja sen virkamiehet eivät asetuksen N:o 17 20 artiklan 2 kohdan nojalla saa ilmaista tietoja, jotka on saatu kyseistä asetusta sovellettaessa ja jotka luonteensa perusteella ovat salassa pidettäviä.

426 Näin ollen ei ole näytetty toteen, että komission suorittamat tutkimukset olisivat sääntöjenvastaisia.

427 Edellä esitetyn johdosta tämä kanneperuste on kokonaisuudessaan hylättävä.

b) Kanneperuste, joka koskee "vaikenemisoikeuden" loukkaamista ja sen oikeuden loukkaamista, jonka mukaan henkilöllä on oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä toteamiseen

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

428 Tämä kanneperuste voidaan jakaa kahteen osaan.

429 Kanneperusteen ensimmäisessä osassa LVM, DSM ja ICI huomauttavat, että kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklan 3 kappaleen ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan nojalla, sellaisina kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kyseistä sopimusta tulkinnut, jokaisella vastaajalla, myös yrityksellä, on oikeus *ab initio* vaieta (Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen em. asia Funke v. Ranska, tuomion 44 kohta ja asia Saunders v. Yhdistynyt kuningaskunta, Euroopan ihmisoikeustoimikunnan lausunto 10.5.1994, 69, 71 ja 76 kohta; ks. toisin yhteisöjen tuomioistuimen aiemmin antama tuomio em. asiassa Orkem v. komissio, 30—35 ja 37—41 kohta; viimeksi mainitussa tuomiossa esitetyllä asiaa koskevalla arvioinnilla, joka on huomattavasti suppeampi kuin asiassa Funke v. Ranska annetussa tuomiossa tehty arviointi, ei kantajien mukaan ole enää merkitystä). Komissio ei voi olla ottamatta huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä (asia C-260/89, ERT, tuomio 18.6.1991, Kok. 1991, s. I-2925, 41 kohta ja em. asia Orkem v. komissio, tuomion 30 kohta).

430 Kantajat päättelevät tästä, että kaikki ne tiedot, jotka komissio on saanut asetuksen N:o 17 11 artiklan nojalla, on jätettävä huomiotta asian käsittelyssä.

Tämä johtopäätös koskee sekä asetuksen N:o 17 11 artiklan 5 kohdassa tarkoitettuja päätöksiä, joilla tietoja vaaditaan, että kyseisen asetuksen 11 artiklan 1 kohdan mukaisia tietojensaantipyyntöjä; koska asetuksen 15 artiklan 1 kohdan b alakohdassa säädetyt sanktiot soveltuvat kumpaankin, kyse on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä tarkoitetuista pakotettuna annetuista tiedoista.

431 Loukkausten kohteeksi joutuneiden yritysten oikeuksia ei voida jättää huomiotta, sillä tällainen johtopäätös on omiaan saattamaan kyseenalaiseksi asetuksen N:o 17 11 artiklan lainmukaisuuden kokonaisuudessaan; komission on kantajien mukaan näin ollen hankittava näyttö kilpailusääntöjen rikkomisesta jollain muulla, Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 ja 8 artiklan kanssa yhteensopivalla keinolla.

432 Näin ollen yhtäkään niistä vastauksista, jotka yritykset ovat antaneet komission niille osoittamiin tietojensaantipyyntöihin- ja vaatimuksiin, ei kantajien mukaan voida käyttää todisteena.

433 Tämän kanneperusteen toisessa osassa LVM, Elf Atochem, DSM, ICI ja Enichem vetoavat oikeuteen olla myötävaikuttamatta oman syyllisyyden toteamiseen.

434 LVM:n, Elf Atochemin, DSM:n ja ICI:n mukaan näissä olosuhteissa niihin kysymyksiin annetut vastaukset, jotka edellä mainitussa asiassa Orkem vastaan komissio 18.10.1989 annetussa tuomiossa ja asiassa 27/88, Solvay vastaan komissio, 18.10.1989 annetussa tuomiossa (Kok. 1989, s. 3355) todettiin lainvastaisiksi, on jätettävä ottamatta huomioon asian käsittelyssä.

435 Elf Atochem saattaa näin kyseenalaiseksi asetuksen N:o 17 11 artiklan 5 kohdan nojalla tehdyn päätöksen, joka on osoitettu sille. LVM, DSM ja ICI puolestaan riitauttavat kaikkien tietojensaantipyyntöjen- ja vaatimusten lainmukaisuuden, siitä huolimatta, mille yritykselle ne oli osoitettu ja mikä niiden oikeudellinen perusta on ollut.

436 Enichem väittää, että kun komissio velvoitti yritykset alistumaan tutkimuksiin, vaikka sillä ei ollut pienintäkään todistetta niistä menettelytavoista, joiden olemassaoloa se pyrki selvittämään, se pakotti yritykset myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä toteamiseen.

437 Komissio huomauttaa ensiksi, että Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus ei sovellu yhteisön kilpailuoikeudellisiin menettelyihin. Lisäksi se toteaa, ettei tätä kanneperustetta saa ottaa tutkittavaksi, koska kantajat eivät ole nostaneet kannetta päätöksistä, joilla tietoja vaadittiin.

438 Komissio huomauttaa joka tapauksessa, että yritykset eivät tässä tapauksessa ole antaneet minkäänlaista vastausta yhteenkään niistä kysymyksistä, jotka yhteisöjen tuomioistuin on todennut yhteisön oikeuden vastaisiksi (em. asia Orkem v. komissio ja em. asia Solvay v. komissio, tuomio 18.10.1989).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

439 Suorittaessaan tässä tapauksessa tutkimuksia komissio osoitti suurimmalle osalle kantajista tietojensaantipyyntöjä- ja vaatimuksia asetuksen N:o 17 11 artiklan nojalla. Osa niistä esitettiin kyseisen artiklan 1 kohdan nojalla, toiset olivat kyseisen artiklan 5 kohtaan perustuvia päätöksiä.

440 On syytä tarkastella ensin kanneperusteen tutkittavaksi ottamista, minkä komissio on riitauttanut, ja tämän jälkeen sen paikkansapitävyyttä.

— Kanneperusteen tutkittavaksi ottaminen

441 Edellä esitetyistä, tutkimuksia koskevia päätöksiä koskevista syistä, jotka pätevät myös päätöksiin, joilla tietoja on vaadittu, kantajilla ei enää ole oikeutta vedota niiden niille osoitettujen päätösten lainvastaisuuteen, joilla tietoja on vaadittu ja joita ne eivät ole riitauttaneet kahden kuukauden kuluessa niiden tiedoksiantamisesta.

442 Kanneperuste on tämän johdosta jätettävä tutkimatta siltä osin kuin siinä vaaditaan toteamaan lainvastaisiksi sellaiset päätökset, joilla tietoja vaadittiin ja jotka oli osoitettu kantajille.

— Kanneperusteen paikkansapitävyys

443 Komissiolle asetuksella N:o 17 annettujen toimivaltuutuksien tarkoituksena on se, että komissio voi niiden avulla täyttää perustamissopimuksessa sille uskotun tehtävän eli huolehtia siitä, että kilpailusääntöjä noudatetaan yhteismarkkinoilla.

444 Asetuksessa N:o 17 ei sitä vastoin anneta yritykselle, johon tutkimus kohdistuu, oikeutta välttää edeltävässä menettelyssä tutkimusta sen perusteella, että tutkimuksen tulokset voisivat olla todiste siitä kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon kyseinen yritys on syyllistynyt. Päinvastoin, kyseisessä asetuksessa asetetaan yritykselle velvollisuus tehdä aktiivisesti yhteistyötä, mikä merkitsee sitä, että sen on annettava komission käytettäväksi kaikki tutkimuksen kohteeseen liittyvät tiedot (em. asia Orkem v. komissio, tuomion 27 kohta ja asia T-34/93, Société générale v. komissio, tuomio 8.3.1995, Kok. 1995, s. II-545, 72 kohta).

445 Koska asetuksessa N:o 17 ei nimenomaisesti säädetä vaikenemisoikeudesta, on kuitenkin tutkittava, johtuvatko komission tutkintavaltuuksien tietyt, edeltävään tutkimukseen liittyvät rajoitukset tarpeesta taata puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen, jonka yhteisöjen tuomioistuin on katsonut yhteisön oikeusjärjestyksen perustavanlaatuiseksi periaatteeksi (em. asia Orkem v. komissio, tuomion 32 kohta).

446 Tältä osin on todettava, että vaikka on totta, että puolustautumisoikeuksia on kunnioitettava sellaisissa hallinnollisissa menettelyissä, jotka saattavat johtaa seuraamuksiin, on myös tärkeää estää se, että nämä oikeudet vakavasti vaarantuisivat sellaisten edeltävää tutkintaa koskevien menettelyjen yhteydessä, joilla voi olla ratkaiseva merkitys katsottaessa yritysten menettelytavat lainvastaisiksi (em. asia Orkem v. komissio, tuomion 33 kohta ja em. asia Société générale v. komissio, tuomion 37 kohta).

447 Komissiolla on kuitenkin oikeus asetuksen N:o 17 11 artiklan 2 ja 5 kohdan tehokkaan vaikutuksen toteutumisen turvaamiseksi vaatia yritystä toimittamaan kaikki tarvittavat mahdollisesti sen tiedossa olevat tosiasioita koskevat tiedot ja sen hallussa olevat kyseisiä seikkoja koskevat asiakirjat, vaikka niiden perusteella voitaisiin osoittaa sellainen kilpailua rajoittava toiminta, johon kyseinen yritys tai jokin toinen yritys on ollut osallisena (em. asia Orkem v. komissio, tuomion 34 kohta; em. asia Solvay v. komissio, tuomio 18.10.1989 ja em. asia Société générale v. komissio, tuomion 74 kohta).

448 Ehdottoman vaikenemisoikeuden myöntäminen, jota kantajat vaativat, menisi pidemmälle kuin on tarpeen yritysten puolustautumisoikeuksien turvaamiseksi, ja se loisi perusteettoman esteen sille, että komissio voisi täyttää perustamissopimuksen 89 artiklassa sille uskotun tehtävän eli siitä huolehtimisen, että kilpailumääräyksiä noudatetaan yhteismarkkinoilla. On korostettava erityisesti sitä, että yrityksillä on sekä tietojensaantipyyntöihin- ja vaatimuksiin antamissaan vastauksissa että sitä seuraavassa hallinnollisessa menettelyssä, jos komissio mahdollisesta päättää aloittaa sen, kaikki mahdollisuudet esittää näkökantansa erityisesti niistä asiakirjoista, jotka ne oli mielestänsä velvoitettu esittämään, tai niistä vastauksista, jotka ne olisivat antaneet komission pyyntöihin.

449 Komissio ei kuitenkaan voi päätöksellä, jolla se vaatii tietoja, loukata yrityksen puolustautumisoikeuksia. Komissio ei voi näin ollen velvoittaa yritystä antamaan sellaisia vastauksia, joiden seurauksena sen olisi myönnettävä sellainen kilpailusääntöjen rikkominen, jonka toteennäyttäminen kuuluu komissiolle (em. asia Orkem v. komissio, tuomion 34 kohdan loppuosa ja 35 kohta; em. asia Solvay v. komissio, tuomio 18.10.1989 ja em. asia Société générale v. komissio, tuomion 74 kohta).

450 Kantajien väitteitä ja niiden perusteluja on tarkasteltava tämä muistaen.

451 Tässä tapauksessa on ensinnäkin selvää, että niissä päätöksissä esitetyt kysymykset, joissa tietoja vaadittiin ja joiden lainmukaisuuden kantajat saattavat kyseenalaiseksi kanneperusteen tässä osassa, ovat samanlaiset kuin siinä päätöksessä olevat kysymykset, jotka yhteisöjen tuomioistuin kumosi edellä mainituissa asioissa Orkem vastaan komissio sekä Solvay vastaan komissio 18.10.1989 antamissaan tuomioissa. Sama lainvastaisuus koskee siis myös näitä kysymyksiä

452 Kuten komissio on korostanut, asiakirja-aineistosta kuitenkin ilmenee, että yritykset ovat joko kieltäytyneet vastaamasta näihin kysymyksiin tai väittäneet, etteivät ne tiedä mitään niistä seikoista, joita nämä heille esitetyt kysymykset koskivat.

453 Näin ollen kyseisten kysymysten lainvastaisuudella ei ole mitään merkitystä Päätöksen lainmukaisuuden kannalta.

454 Kantajat eivät tosiasiassa ole yksilöineet mitään vastausta, joka olisi annettu juuri näihin kysymyksiin, eivätkä ne ole myöskään osoittaneet kuinka komissio olisi käyttänyt näitä vastauksia Päätöksessään.

455 Toiseksi on todettava, että yrityksellä ei ole velvollisuutta vastata asetuksen N:o 17 11 artiklan 1 kohdan mukaiseen tietonjensaantipyyntöön, mutta vastaamisvelvollisuus sen sijaan koskee niitä päätöksiä, joilla tietoja vaaditaan.

456 Näin ollen yritykset voivat vapaasti vastata tai jättää vastaamatta niille tämän säännöksen nojalla esitettyihin kysymyksiin. Tämän päätelmän kannalta ei ole merkitystä sillä, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 1 kohdan b alakohdan virkkeen ensimmäisessä osassa säädetään seuraamuksesta. Tällainen seuraamus näet määrätään vain siinä tapauksessa, että suostuttuaan vastaamaan yritys antaa virheellisiä tietoja.

457 Näin ollen on todettava, että komission ei asetuksen N:o 17 11 artiklan 1 kohdan mukaisilla tietojensaantipyynnöillään voida katsoa asettavan yritykselle velvollisuutta antaa vastauksia, joiden johdosta yrityksen olisi tunnustettava sellaisen rikkomisen olemassaolo, joka komission kuuluu näyttää toteen.

458 Kolmanneksi on todettava, että Enichemin esittämän erityisen väitteen osalta on korostettava, että sitä, onko komissio noudattanut sille asetettua kieltoa, jonka mukaan se ei voi velvoittaa yrityksiä antamaan vastauksia, joiden johdosta yritysten olisi myönnettävä rikkoneensa kilpailusääntöjä, voidaan arvioida vain esitettyjen kysymysten luonteen ja sisällön kannalta eikä niiden tietojen valossa, joita komissiolla etukäteen oli käytössään. Lisäksi on painotettava, että edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Hoechst vastaan komissio annetussa tuomiossa, joka koskee muille PVC:n tuottajille osoitettua vastaavaa tutkimusta koskevaa päätöstä, yhteisöjen tuomioistuin katsoi päätöksen sisältäneen asetuksen N:o 17 14 artiklan 3 kohdassa vaaditut olennaiset seikat. Yhteisöjen tuomioistuin korosti erityisesti sitä, että kyseisessä päätöksessä viitattiin itse asiassa sellaiseen tietoon, joka osoittaa, että tiettyjen PVC:n tuottajien kesken oli olemassa sellaisia sopimuksia tai yhdenmukaistettuja menettelytapoja, jotka saattoivat merkitä perustamissopimuksen 85 artiklan rikkomista (em. asiat Hoechst v. komissio, tuomion 42 kohta). Näin ollen Enichemin väitettä ei voida hyväksyä.

459 Tämä kanneperuste on näin ollen kokonaisuudessaan hylättävä.

c) Asetuksen N:o 17 20 artiklan 1 kohdan rikkomista koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

460 LVM, DSM, ICI, Hüls ja Enichem huomauttavat, että asetuksen N:o 17 20 artiklan 1 kohdan nojalla lainmukaisesti hankittuja tietoja voidaan käyttää vain siihen tarkoitukseen, jota varten ne on pyydetty (em. asia Dow Benelux v. komissio, tuomion 17 ja 18 kohta; ks. tätä seikkaa sivuavista kysymyksistä asia C-67/91, Asociación Española de Banca Privada ym., tuomio 16.7.1992, Kok. 1992, s. I-4785, 35—39 ja 42—54 kohta ja asia C-60/92, Otto, tuomio 10.11.1993, Kok. 1993, s. I-5683, 20 kohta).

461 Vaikka komissio voi käyttää tietyn tutkimuksen yhteydessä hankittuja tietoja arvioidakseen, onko toisen tutkimuksen aloittaminen tarkoituksenmukaista (em. asia Dow Benelux v. komissio, tuomion 19 kohta), se ei kyseisten kantajien mukaan voi käyttää näitä tietoja todisteena uudesta kilpailusääntöjen rikkomisesta (em. asia Asociación Española de Banca Privada ym., tuomion 42 kohta), jonka osalta on löydettävä muita todisteita.

462 Tässä tapauksessa komissio on kantajien mukaan tutkiessaan tapausta, joka on johtanut perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta tehdyn päätöksen 86/398/ETY (IV/31.149 — Polypropeeni) (EYVL L 230, s. 1) tekemiseen 23.4.1986, saanut asiakirjoja, joista tiettyjä on sittemmin lainvastaisesti käytetty todisteena nyt käsiteltävänä olevassa tapauksessa. Kyse on tarkemmin ottaen "suunnitteluasiakirjoista", jotka ovat väitetiedoksiannon liitteenä 3, ja "taakan jakoa" koskevasta asiakirjasta, joka on väitetiedoksiannon liitteenä 6, sekä ICI:n

15.4.1981 laatimasta muistiosta, joka on liitetty komission 27.7.1988 päivättyyn kirjeeseen. LVM ja DSM korostavat, että kyse on myös tämän asiakirjoista.

463 Kantajat päättelevät tästä, että käyttäessään näitä asiakirjoja todisteina näissä yhdistetyissä asioissa komissio on rikkonut asetuksen N:o 17 20 artiklan 1 kohtaa.

464 Enichem esittää, että komissio on näin tehdessään rikkonut myös asetuksen N:o 17 14 artiklan 2 ja 3 kohtaa, koska se on polypropeenimarkkinoita koskevaa tutkimusta tehdessään kerännyt asiakirjoja, jotka eivät kuulu sen valtuutuksessa määritettyyn kohteeseen.

465 Komissio väittää lähinnä, että riidanalaiset asiakirjat on liitetty näiden yhdistettyjen asioiden asiakirjavihkoon PVC-tapausta koskevien valtuutusten perusteella. Niinpä mikään ei komission mukaan estä niiden käyttöä tässä tapauksessa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

466 Ennen tämän kanneperusteen paikkansapitävyyden tutkimista on täsmennettävä, mitkä ovat sitä koskevat tosiseikat.

— Tosiseikat

467 Tässä tapauksessa on selvää toisaalta se, että komissio on saanut riidanalaiset asiakirjat ensimmäisen kerran tehdessään tutkimusta polypropeenialalla, ja

toisaalta se, että komissio on käyttänyt niitä todisteina kanteiden kohteena olevassa päätöksessä.

468 Lisäksi asiakirja-aineistosta ilmenee, että komissio on pyytänyt uusia jäljennöksiä riidanalaisista asiakirjoista juuri PVC-tapausta koskevan valtuutuksen perusteella.

469 Suunnitteluasiakirjoista komissio on ottanut uuden jäljennöksen tehdessään myöhemmin tutkimuksen juuri PVC-tapausta koskevan valtuutuksen nojalla.

470 Väitetiedoksiannon liitteen 6 ja ICI:n 15.4.1981 laatiman muistion osalta on todettava, että komissio on yksilöinyt ne ja pyytänyt niitä toistamiseen 23.11.1983 juuri PVC-tapausta koskevan valtuutuksen nojalla 23.11.1983 tekemänsä tutkimuksen yhteydessä, mikä vahvistetaan ICI:n komissiolle 16.3.1984 lähettämässä kirjeessä. ICI ei voi pätevästi väittää, että se olisi tuossa kirjeessä kuitenkin vastustanut näiden asiakirjojen liittämistä PVC-tapauksen asiakirja-aineistoon; päinvastoin, kirjeestä ilmenee nimenomaisesti, että kirjeen laatija on toimittanut niistä vapaaehtoisesti uuden jäljennöksen tätä tarkoitusta varten.

471 DSM:n asiakirjojen osalta on todettava, että vain kyseinen yritys ja LVM ovat viitanneet niihin. Kirjelmien ja suullisessa käsittelyssä esitettyjen kysymysten perusteella ei kuitenkaan ole voitu yksilöidä kyseessä olleita asiakirjoja. Joka tapauksessa on niin, että näiden kahden kantajan vastauskirjelmästä ilmenee, että komissio on saanut kyseiset asiakirjat ensimmäisen kerran polypropeenitapauksen yhteydessä ja että se on pyytänyt niitä ja saanut ne uudelleen vuoden 1983 joulukuussa tehdessään DSM:n toimitiloissa tutkimusta juuri PVC-tapausta koskevan valtuutuksen nojalla.

— Kanneperusteen paikkansapitävyys

472 On selvää, että asetuksen N:o 17 14 artiklan ja 20 artiklan 1 kohdan mukaan tutkimuksissa kerättyjä tietoja ei voida käyttää muihin kuin tutkimusvaltuutuksessa tai tutkimusta koskevassa päätöksessä mainittuihin tarkoituksiin. Tällä vaatimuksella pyritään näet takaamaan paitsi salassapitovelvollisuuden noudattaminen niin myös yritysten puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen. Näitä oikeuksia loukattaisiin vakavasti, jos komissio voisi vedota yrityksiä vastaan tutkimuksen kuluessa hankittuihin todisteisiin, jotka eivät liittyisi tutkimuksen kohteeseen eivätkä sen tarkoitukseen (em. asia Dow Benelux v. komissio, tuomion 18 kohta).

473 Tästä ei kuitenkaan voida päätellä, että komissio ei voisi aloittaa tutkimusmenettelyä selvittääkseen niiden tietojen paikkansapitävyyden, joista se on sattumanvaraisesti saanut tiedon aiemman tutkimuksen yhteydessä, tai täydentääkseen tällaisia tietoja, jos nämä tiedot osoittaisivat perustamissopimuksen kilpailua koskevien määräysten vastaisten menettelytapojen olemassaolon (em. asia Dow Benelux v. komissio, tuomion 19 kohta).

474 Lisäksi on näytetty toteen (ks. edellä 467—471 kohta), että komissio ei ole tyytynyt siihen, että se olisi esittänyt näissä yhdistetyissä asioissa oma-aloitteisesti sellaisia asiakirjoja, jotka se on saanut muissa asioissa, vaan se on pyytänyt näitä asiakirjoja uudelleen juuri PVC-tapausta koskevien valtuutuksien nojalla.

475 Edellä esitetyt seikat huomioon ottaen tämä kanneperuste koskee vain sitä, onko komissiolla, joka on saanut asiakirjat yhdessä asiassa ja käyttänyt niitä todisteena aloittaakseen toisen menettelyn, oikeus vaatia tätä jälkimmäistä menettelyä koskevien valtuutuksien tai päätösten perusteella uutta jäljennöstä näistä asiakirjoista ja käyttää niitä sitten todisteena tässä jälkimmäisessä menettelyssä.

476 Koska komissio on nimenomaisesti saanut uudelleen nämä asiakirjat juuri PVC-tapausta koskevien, asetuksen N:o 17 14 artiklan mukaisten valtuutuksien tai päätösten nojalla ja käyttänyt niitä näissä valtuutuksissa tai päätöksissä ilmoitettuun tarkoitukseen, se on kunnioittanut yritysten puolustautumisoikeuksia sellaisina, kuin ne tästä säännöksestä ilmenevät.

477 Sen seikan johdosta, että komissio on saanut asiakirjat ensimmäisen kerran jossain tietyssä asioissa, ei synny tältä osin absoluuttista suojaa sitä vastaan, että näitä asiakirjoja ei voitaisi laillisesti vaatia jossain toisessa asiasa ja käyttää todisteena. Kuten komissio korostaa, jos näin ei olisi, yritysten kannattaisi ensimmäisessä asiassa tehtävässä tutkimuksessa antaa kaikki sellaiset asiakirjat, joiden nojalla voidaan näyttää toteen toinen kilpailusääntöjen rikkominen, jolloin ne välttyisivät kaikilta tätä koskevilta seuraamuksilta. Tällainen ratkaisu menisi pidemmälle kuin on tarpeen salassapitovelvollisuuden noudattamisen ja puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen takaamiseksi ja se näin ollen estäisi perusteettomasti komissiota täyttämästä tehtäväänsä kilpailusääntöjen noudattamisen valvojana yhteismarkkinoilla.

478 Edellä esitetyt seikat huomioon ottaen tämä kanneperuste on hylättävä.

d) Kanneperuste, joka koskee sitä, ettei todisteena voida käyttää sitä, että kieltäydytään vastaamasta tietojensaantipyyntöihin tai esittämästä asiakirjoja

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

479 Elf Atochem ja BASF katsovat, että komissio ei voi käyttää todisteena siitä, että yhteisön oikeutta olisi rikottu tai että ne olisivat osallistuneet sen rikkomiseen, sitä, että ne eivät ole vastanneet tietojensaantipyyntöihin- ja vaatimuksiin tai esittäneet asiakirjoja. Tämä pitää sitä suuremmalla syyllä paikkansa, koska näille kieltäytymisille on olemassa objektiiviset syyt.

480 Komissio väittää, ettei mikään päätöksessä oleva tue tällaista väitettä.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

481 Tämän kanneperusteen tarkastelemiseksi on tehtävä ero kilpailusääntöjen rikkomista koskevien todisteiden ja niiden todisteiden välille, jotka koskevat yritysten osallistumista kyseiseen rikkomiseen.

— Kilpailusääntöjen rikkomista koskevat todisteet

482 Vaikka on totta, että komissio on suoraan tai välillisesti viitannut siihen, että yritykset ovat kieltäytyneet vastaamasta tiettyihin kysymyksiin (Päätöksen 6 kohdan loppuosa, 8 kohdan loppuosa, 9 kohdan 3 alakohta, 14 kohdan 1 alakohta, 16 kohdan 1 alakohta, 18 kohdan 1 alakohta, 20 kohdan 3 ja 4 alakohta, 26 kohdan 3 ja 5 alakohta ja 37 kohdan 2 alakohta), komissio ei sen sijaan ole missään kohdin Päätöksessä käyttänyt tätä seikkaa todisteena rikkomisesta.

483 Komissio on tosiasiassa näissä useissa kohdissa tyytynyt toteamaan, että koska se ei ole onnistunut saamaan yrityksiltä pyydettyjä tietoja, sen on pitänyt turvautua muihin seikkoihin esittääkseen näytön kilpailusääntöjen rikkomisesta ja että sen on erityisesti pitänyt tavallista enemmän turvautua käytössään olevista tiedoista tehtäviin päätelmiin.

484 Kanneperusteen tämä osa on näin ollen hylättävä.

— Todisteet osallisuudesta kilpailusääntöjen rikkomiseen

485 Kun kyse on vain siitä, ovatko yritykset olleet osallisina toteutetuiksi väitettyihin yhteistoimintajärjestelyihin, yksittäisellä kantajalla ei ole oikeutta riitauttaa todisteita, joita käytetään osoittamaan muiden yritysten osallisuus rikkomiseen. Tämän kanneperusteen tarkastelu rajoittuu siis sen määrittelemiseen, onko komissio käyttänyt kantajina olevia ICI:ä ja Elf Atochemiä vastaan todisteena niiden osallisuudesta kyseiseen rikkomiseen sitä, että ne ovat kieltäytyneet vastaamasta tietojensaantipyyntöihin tai että niille on ollut mahdotonta vastata niihin.

486 Vaikka kantajat eivät ole voineet yksilöidä niitä Päätöksen kohtia, joista ilmenisi, että niiden kieltäytymistä vastaamasta komission esittämiin tietojensaantipyyntöihin ja -vaatimuksiin olisi käytetty todisteena niiden osallisuudesta toteutetuksi väitettyyn rikkomiseen, on todettava, että Päätöksen 26 kohdan 1 alakohdan lopussa todetaan, että "komissio on myöskin ottanut huomioon kunkin tuottajan aseman tässä yhteistoimintajärjestelyssä ja todisteet kunkin tuottajan osallistumisesta siihen. Jokainen tuottaja on saanut kaikki tarpeelliset tiedot hallinnollisen menettelyn kuluessa."

487 Näihin tietoihin kuuluivat myös asiakirjat, joiden otsikkona oli "kutakin yritystä koskevat erityiset seikat" ja jotka olivat väitetiedoksiannon liitteinä.

488 Elf Atochemin tapauksessa tässä asiakirjassa todettiin otsakkeen "pääasialliset todisteet osallisuudesta rikkomiseen" seuraavaa: "[Yritys] kieltäytyy toimittamasta asetuksen N:o 17 11 artiklan perusteella mitään tietoa osallistumisestaan kokouksiin".

489 Se, että yritys kieltäytyy vastaamasta tietojensaantipyyntöihin tai että se ei pysty vastaamaan, ei sellaisenaan voi olla todiste yrityksen osallistumisesta yhteistoimintajärjestelyyn.

490 Arvioitaessa sitä, onko Elf Atochem osallistunut yhteistoimintajärjestelyyn, on siis jätettävä huomiotta tämä seikka, jonka komissio on maininnut.

491 Mitään samankaltaista mainintaa ei ole ICIä koskevissa "erityisissä seikoissa". Koska näin ollen ei ole mitään merkkiä siitä, että komissio olisi käyttänyt todisteena osallistumisesta yhteistoimintajärjestelyyn sitä, että tämä yritys on kieltäytynyt vastaamasta tietojensaantipyyntöihin tai että sen on ollut mahdotonta vastata niihin, tämä kanneperuste, siltä osin kuin ICI on sen esittänyt, on hylättävä perusteettomana.

e) Asiakirjojen tiedoksiantamatta jättämistä koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

492 Wacker ja Hoechst väittävät ensinnäkin, että ammattijulkaisun otteet eivät olleet väitetiedoksiannon liitteinä vaikka ne mainittiin väitetiedoksiannossa olevassa liiteluettelossa, joten kyseisiä otteita ei voida käyttää niitä vastaan. Toiseksi kantajat väittävät, että ICI:n 15.4.1981 päivättyä muistiota, johon komissio vetoaa, ei ollut mainittu väitetiedoksiannossa eikä liitetty siihen. Antaessaan vastauksen vastaajan vastineeseen kantajat huomauttivat, että tätä muistiota ei ole koskaan esitetty niille.

493 Hüls esittää, ettei ICI:n 15.4.1981 päivättyä muistiota voida pitää sellaisena todisteena, jota voitaisiin käyttää sitä vastaan, sillä sitä ei ollut liitetty väitetiedoksiantoon.

494 Lisäksi se väittää, että väitetiedoksiannon liite 15, joka koskee neljän saksalaisen tuottajan myyntejä toisaalta vuoden 1984 ensimmäisen neljänneksen aikana ja toisaalta koko vuoden 1984 aikana, on jätettävä huomiotta käsittelyssä, sillä se

on laadittu sellaisten tietojen perusteella, joista ei ole annettu tietoa (em. asia AEG v. komissio, tuomion 30 kohta).

495 Komissio huomauttaa, että väitetiedoksiannon liitteinä oli otteita ammattijulkaisuista. Lisäksi se toteaa, että vaikka ICI:n 15.4.1981 päivättyä muistiota ei ollut liitetty väitetiedoksiantoon, se on kuitenkin lähetetty asianosaisille 28.7.1988. Tästä ei siis voida päätellä mitään seurauksia Päätöksen lainmukaisuuden osalta. Lopuksi komissio väittää, että siltä osin kuin Wackerin ja Hoechstin kanneperuste perustuu siihen, ettei tätä asiakirjaa olisi annettu tiedoksi, kyseinen peruste on työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan nojalla jätetävä tutkimatta.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

496 Ensinnäkin on ilmeistä, että otteet ammattijulkaisuista olivat osa väitetiedoksiantoa (erityisliite, jonka otsikkona oli "hintoja koskevat aloitteet"). Jos Wacker ja Hoechst eivät kuitenkaan olisi saaneet niitä, on todettava, että kyse on asiakirjoista, jotka luonteensa puolesta olivat julkisia. Näin ollen sillä, ettei näitä asiakirjoja ole annettu tiedoksi, mikäli se osoitetaan toteen, ei voi olla merkitystä Päätöksen lainmukaisuuden kannalta.

497 Toiseksi on todettava, ettei missään säännöksessä kielletä komissiota antamasta asianosaisille tiedoksi väitetiedoksiannon lähettämisen jälkeen uusia asiakirjoja, joiden komissio katsoo tukevan väitteitänsä, kunhan komissio antaa yrityksille tarpeeksi aikaa huomautusten esittämiselle niiden suhteen (em. asia AEG v. komissio, tuomion 29 kohta). Tällöin sillä seikalla, ettei jotain asiakirjaa ole mainittu väitetiedoksiannossa eikä liitetty siihen, ei sellaisenaan ole merkitystä Päätöksen lainmukaisuuden kannalta. Kantajat eivät myöskään väitä, että sen jälkeen, kun komissio on lähettänyt niille jäljennöksen tästä asiakirjasta 27.7.1988 päivätyssä kirjeessä ja todennut asiakirjan merkityksen käytetyksi väitetyn kiintiöjärjestelmän kannalta, ne eivät olisi voineet tehokkaasti esittää sitä koskevia huomautuksiaan. Itse asiassa niillä on ollut mahdollisuus ilmaista näkemyksensä sekä kirjallisesti että suullisesti.

498 Kolmanneksi on todettava, että tämä kanneperuste, siltä osin kuin se perustuu siihen, ettei tätä asiakirjaa olisi koskaan annettu tiedoksi Wackerille ja Hoechstille, on uusi, vasta vastaajan vastineeseen annetussa vastauksessa esitetty peruste. Koska ei ole esitetty selvitystä siitä, että kyseinen peruste perustuisi käsittelyn aikana esille tulleisiin oikeudelliseen perusteeseen tai tosiseikkoihin, se on jätettävä tutkimatta työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan nojalla.

499 Neljänneksi on todettava, että väitetiedoksiannon liite 15 ei muodosta itsenäistä todistetta vaan siinä esitetään, tiivistetysti tosin, sellaisia laskelmia, jotka komissio on tehnyt tukeakseen liitteestä 10 tekemiään johtopäätöksiä. Nämä johtopäätökset on täysimääräisesti esitetty väitetiedoksiannossa, ja kantaja on voinut esittää huomautuksensa niistä ajoissa. Vaikka oletettaisiin, ettei liitettä 15 voida ottaa tutkittavaksi, koska siinä ei ole riittävästi tietoja, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehtävänä olisi näin ollen joka tapauksessa tarkastaa niiden johtopäätösten paikkansapitävyys, jotka komissio on Päätöksen 14 kohdassa tehnyt väitetiedoksiannon liitteestä 10.

500 Tämä kanneperuste on näin ollen hylättävä.

f) Asiakirjojen viivästynyttä tiedoksi antoa koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

501 BASF väittää, että väitetiedoksiannon liite 3, joka on ratkaiseva todistuskappale, on annettu sille kokonaisuudessaan tiedoksi vasta 6.9.1988 pidetyssä suullisessa käsittelyssä. Huolimatta kyseisessä käsittelyssä esitetystä pyynnöstä kantajalle ei näin ollen ole annettu tilaisuutta ilmaista kantaansa kyseisestä asiakirjasta, mikä on vastoin asetuksen N:o 99/63 3, 4 ja 7 artiklaa.

502 Komissio huomauttaa, että tämä kanneperuste ei koske itse liitettä 3 vaan siihen käsin kirjoitettuja huomautuksia, joita on mahdoton lukea. Kantaja on kuitenkin saanut riittävästi selvää näistä huomautuksista.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

503 On selvää, että väitetiedoksiannon liitteen 3 muodostavat asiakirjat oli liitetty kyseiseen väitetiedoksiantoon, sellaisena kuin tiedoksianto oli osoitettu kantajalle 5.4.1988. Kanneperuste rajoittuu siis koskemaan vain tähän liitteeseen kuuluville neljälle sivulle käsin kirjoitettujen huomautusten, joita on mahdoton lukea, puhtaaksikirjoitetun version viivästyneeksi väitettyä tiedoksiantoa.

504 Samoin on selvää, että kantaja on saanut käsin kirjoitettujen huomautusten puhtaaksikirjoitetun version kokonaisuudessaan vasta 6.9.1988 pidetyssä suullisessa käsittelyssä.

505 Kuitenkin ainoa käsin kirjoitettu huomautus, johon komissio aikoi Päätöksessä vedota, oli nimenomaisesti mainittu väitetiedoksiannon liitteessä, joka koski tiedossa olleita hinta-aloitteita. Tästä seuraa, että kantajalla on ollut kaikki mahdollisuudet esittää tätä koskevat huomautuksensa.

506 Tämä kanneperuste on näin ollen hylättävä.

507 Kaikki edellä esitetyt seikat huomioon kanneperusteet, jotka koskevat sitä, ettei komission kantajia vastaan esittämiä todisteita voitaisi käyttää kantajia vastaan, on hylättävä, jollei edellä 490 kohdassa todetusta muuta johdu.

2. Asian selvittäminen

508 Kantajien tältä osin esittämät perustelut sisältävät lähinnä kaksi kanneperustetta tai kanneperusteiden joukkoa. Ensinnäkin kantajat kiistävät komission niitä vastaan käyttämien tietynlaisten asiakirjojen näyttöarvon. Toiseksi ne moittivat komissiota siitä, että se on jättänyt noudattamatta asian selvittämistä koskevia periaatteita.

a) Komission käyttämien tietynlaisten todisteiden näyttöarvon puuttumista koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

509 LVM ja DSM väittävät, että Alankomaiden rikosprosessioikeuden periaatteiden ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa tarkoitettua oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan oikeuden mukaan (asia Kostovski, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 20.11.1989, A-sarja, nro 166, 39 ja 44 kohta; välillisesti asia T-4/89, BASF v. komissio, tuomio 17.12.1991, Kok. 1991, s. II-1523, 64—72 kohta ja asia T-6/89, Enichem Anic v. komissio, tuomio 17.12.1991, Kok. 1991, s. II-1623, 69—73 kohta) näyttö jollekin vastaisista seikoista ei voi perustua yksinomaan vastaajan lausumiin eikä niiden muiden yritysten, joita epäillään rikkomisesta, lausumiin, ja että näiden lausumien paikkansapitävyyttä on lähtökohtaisesti epäiltävä, minkä vuoksi niitä voidaan käyttää vain esittäjäänsä vastaan, eikä näyttö myöskään voi perustua "puolivirallisiin" asiakirjoihin, joiden luotettavuus ja paikkansapitävyys ovat niiden luonteen vuoksi kyseenalaisia.

510 Näin ollen Päätös on tässä tapauksessa kantajien mukaan kumottava, koska se perustuu yksinomaan tällaisiin asiakirjoihin ja koska sen tueksi ei ole esitetty lainmukaisia todisteita.

511 Komissio esittää tätä vastaan, että Alankomaiden rikosprosessioikeuden säännöksillä ja edellä mainitun asiassa Kostovski annetun tuomion tarkoitushakuisen laajalla tulkinnalla ei ole merkitystä yhteisön kilpailusääntöjen soveltamisen kannalta. Kyseisten rikosprosessioikeuden säännösten ja kyseisen tuomion johdosta asetuksen N:o 17 11 ja 14 artikla menettäisivät kaiken käytännön merkityksensä.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

512 Ensinnäkään missään säännöksessä tai millään yhteisön oikeuden yleisellä periaatteella ei kielletä komissiota käyttämästä kantajien mainitseman kaltaisia tietoja ja asiakirjoja. Toiseksi on todettava, että jos kantajien väite hyväksyttäisiin, komissiolle kuuluva todistustaakka perustamissopimuksen 85 ja 86 artiklan vastaisista menettelyistä olisi mahdoton täyttää, mikä olisi yhteensopimaton perustamissopimuksessa komissiolle uskotun näiden määräysten moitteetonta soveltamista koskevan valvontatehtävän kanssa.

513 Erityisesti on todettava, että kantajat menettelevät väärin vedotessaan väitteensä tueksi edellä mainittuihin asiassa BASF vastaan komissio annettuun tuomioon ja asiassa Enichem Anic vastaan komissio annettuun tuomioon. Kantajien mainitsemien tuomioiden perusteluista nimittäin ilmenee, että sen sijaan, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi katsonut, ettei yritysten lausumilla lähtökohtaisesti olisi näyttöarvoa, se on katsonut, että noissa tapauksissa niillä asiakirjoilla, joihin vedottiin, ei ollut sitä merkitystä ja vaikutusta, minkä komissio katsoi niillä olevan.

514 Näin ollen kantajien esittämät kanneperusteet limittyvät yhteen sen kysymyksen kanssa, joka koskee sen selvittämistä, tukevatko komission esittämät todisteet sen tekemiä tosiasiaväitteitä.

b) Asian selvittämistä koskevien sääntöjen noudattamatta jättämistä koskeva kanneperuste

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

515 LVM, Elf Atochem, BASF, DSM, Wacker, Hoechst ja ICI väittävät erityisten kanneperusteiden yhteydessä, että komissio ei ole noudattanut syyttömyysolettamaa koskevaa periaatetta eikä suoriutunut sille kuuluvasta todistustaakasta.

516 Ne huomauttavat, että Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa taattu syyttömyysolettama on yksi yhteisön oikeuden yleisistä periaatteista ja että sitä sovelletaan täysimääräisesti perustamissopimuksen 85 ja 86 artiklaa sovellettaessa (em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 153 kohta; asia 6/72, Europemballage ja Continental Can v. komissio, tuomio 21.2.1973, Kok. 1973, s. 215; yhdistetyt asiat 40/73—48/73, 50/73, 54/73, 55/73, 56/73, 111/73 ja 114/73, Suiker Unie ym. v. komissio, tuomio 16.12.1975, Kok. 1975, s. 1663, 301 kohta; yhdistetyt asiat 29/83 ja 30/83, CRAM ja Rheinzink v. komissio, tuomio 28.3.1984, Kok. 1984, s. 1679; em. asia BASF v. komissio, tuomion 70 ja 71 kohta ja em. asia Enichem Anic v. komissio, tuomion 70 kohta).

517 Näin ollen on todettava, että olivatpa komission asian selvittämisessä kohtaamat käytännön vaikeudet millaisia tahansa, todistustaakka tapahtuneeksi väitetystä kilpailusääntöjen rikkomisesta kuuluu komissiolle vastapainona sille myönnetyille laajoille tutkintavaltuuksille (em. yhdistetyt asiat Hoechst v. komissio ja em. asia Dow Benelux v. komissio).

518 Tätä varten komissio ei voi turvautua vain väitteisiin, olettamuksiin tai johtopäätöksiin. Sen on kantajien mukaan turvauduttava painaviin, täsmällisiin ja yhtäpitäviin aihetodisteisiin (ks. esim. em. asia Europemballege ja Continental Can v. komissio, tuomion 31—37 kohta; em. asia United Brands v. komissio, tuomion 264—267 kohta; em. yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 166 kohta; julkisasiamies Sir Gordon Slynnin em. yhdistetyissä asioissa Musique Diffusion Française ym. v. komissio antama ratkaisuehdotus, Kok. 1983,

s. 1914 ja yhdistetyt asiat C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 ja C-125/85 — C-129/85, Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomio 31.3.1993, Kok. 1993, s. I-1307); lisäksi tosiseikkojen ja niistä tehtyjen johtopäätösten välillä on oltava välitön syy-yhteys ja näiden johtopäätösten on oltava kohtuudella ja objektiivisesti arvioiden kiistattomia (asia 56/65, LTM, tuomio 30.6.1966, Kok. 1966, s. 337, 361 ja 362.

519 Päinvastoin, perustamissopimuksen 85 artiklan rikkomisesta moitituille yrityksille on koiduttava epävarmuuden tuoma etu. Niiden ei myöskään välttämättä tarvitse osoittaa komission väitteitä vääriksi vaan ainoastaan horjuttaa niiden uskottavuutta tai osoittaa, että niitä ei ole perusteltu riittävästi (julkisasiamies Sir Gordon Slynnin ratkaisuehdotus em. yhdistetyissä asioissa Musique Diffusion française ym. v. komissio, Kok. 1983, s. 1914, erityisesti s. 1931). Jos näin ei olisi, todistustaakka kääntyisi lainvastaisesti yritysten osalta; yritysten olisi tällöin esitettävä negatiivinen näyttö siitä, että ne eivät ole osallistuneet yhteistoimintajärjestelyyn, ja niillä näin ollen olisi ylivoimainen näyttövelvollisuus.

520 Komissio on kantajien mukaan rikkonut tässä tapauksessa näitä periaatteita ja sääntöjä.

521 LVM ja DSM nimittäin väittävät, että sen sijaan, että komissio olisi perustanut Päätöksen toteennäytettyihin tosiseikkoihin, se on perustanut sen epäsuoriksi luonnehtimiinsa todisteisiin, jotka tosiasiassa ovat vain väitteitä, olettamuksia ja päätelmiä (ks. esimerkiksi Päätöksen 9, 16, 20 ja 23 kohta).

522 Elf Atochemin mukaan komissio, joka on kyseisen kantajan mukaan myöntänyt käytössään olleiden todisteiden heikkouden (Päätöksen 31—38 kohta), ei ole perustellut niiden tietojen paikkansapitävyyttä, joihin sen tekemä analyysi perustuu, eikä myöskään tekemiensä arviointien paikkansapitävyyttä. Komissio on tosiasiassa pelkästään olettanut, että ICI:n tiloista löydettyihin, vuonna 1980 tehtyihin ehdotuksiin perustuva kokonaissuunnitelma olisi olemassa, ja eräiden tuottajien välisten sellaisten kokousten perusteella, joiden aiheen osalta komissio myöntää, ettei sillä ole mitään tietoa niistä, sen on olettanut, että kyseinen suunnitelma olisi pantu täytäntöön. Se ei kuitenkaan ole voinut näyttää toteen kunkin tuottajan osallistumista siihen, mitä se luonnehtii "yhteisiksi aloitteiksi",

eikä myöskään niiden yritysten tarkoitusperien yhtäläisyyttä, joita se moittii yhdessä toteutetusta kilpailusääntöjen rikkomisesta.

523 BASF:in mukaan komission tässä tapauksessa käyttämä asian selvittämistapa johtaa "kehäpäätelmään". Komissio ensiksikin olettaa, että esitetyillä todisteilla on tietty merkitys, ja tämän jälkeen käyttää näitä samoja todisteita osoittamaan, että niillä on tämä etukäteen päätetty merkitys, jonka komissio on katsonut niillä olevan. Tämä johtaa kantajan mukaan todistustaakan kääntymiseen, mitä ei voida hyväksyä. Ei myöskään voida hyväksyä väitettä, jonka mukaan raskauttavien asiakirjojen, esimerkiksi tuottajien välisiä kokouksia koskevien asiakirjojen puuttuminen, voisi luoda syyllisyysolettaman. Asiakirjojen puuttuminen on sitä paitsi väistämätöntä ottaen huomioon, että ensimmäisen tutkimuksen ja väitetiedoksiannon välillä oli kulunut vuosia.

524 Wacker ja Hoechst väittävät, että käyttäessään väärin aihetodisteita komissio on rikkonut asian selvittämistä koskevia sääntöjä. Komission tekemässä päätelmässä nimittäin johdetaan täytäntöönpanotoimien olemassaolosta erityisen puitesopimuksen olemassaolo ja päinvastoin, mutta komissio ei ole koskaan näyttänyt toteen tämän puitesopimuksen tai täytäntöönpanotoimien olemassaoloa.

525 SAV väittää tässä tapauksessa, että koska komissio myöntää, ettei sillä ole käytössään olennaisia todisteita tiettyjen yritysten, muun muassa kantajan, osallistumisesta yhteistoimintajärjestelyyn, näyttö tästä johdetaan kunkin järjestelyyn osallistuneeksi oletetun yrityksen osalta sen kuulumisesta "kokonaisvaltaisesti tarkasteltuun yhteistoimintajärjestelyyn". Komissio on tosiasiassa päätellyt pelkästään siitä, että tietyt yritykset ovat osallistuneet yhteistoimintajärjestelyyn, sen, että kaikki yritykset ovat osallistuneet siihen (Päätöksen 25 kohta). Itse asiassa niillä kolmella todisteella, joilla on pyritty osoittamaan, että SAV on osallistunut yhteistoimintajärjestelyyn, ei ole mitään näyttöarvoa.

526 ICI korostaa, että todisteet eivät tässä tapauksessa riitä perustelemaan vakuuttavasti komission tosiseikkoja koskevia väitteitä. Tämä koskee kantajan mukaan

kokousten aihetta ja tuottajien näissä yhteyksissä antamiksi väitettyjä sitoumuksia (Päätöksen 9 kohdan kolmas ja neljäs alakohta), "volyymia" ja hintoja koskevan koko järjestelmän käyttöönottoa, samoin kuin päätelmää, jonka mukaan hinnat ovat seurausta yhteistoiminnasta, sekä vielä suunnitteluasiakirjojen ja komission tosiseikoista myöhemmin tekemien toteamusten välistä kausaalisuhdetta (Päätöksen 24 kohdan toinen alakohta ja 30 kohdan toinen alakohta).

527 Joka tapauksessa on niin, että nämä tosiseikkoja koskevat väitteet eivät ICI:n mukaan riitä perustelemaan komission niistä tekemiä oikeudellisia päätelmiä, jotka koskevat sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaoloa sekä vaikutuksia jäsenvaltioiden väliseen kauppaan (em. asia United Brands v. komissio, tuomion 248—267 kohta ja julkisasiamies Sir Gordon Slynnin ratkaisuehdotus em. yhdistetyissä asioissa Musique diffusion française v. komissio, Kok. 1983, s. 1930, erityisesti sivu 1931).

528 Hüls väittää, että komissio on mitään selitystä antamatta luonnehtinut Päätöksessä varmaksi sitä, mikä komission 24.11.1987 päivätyssä kirjeessä, jossa kantajalta pyydettiin tietoja, oli vasta todennäköistä. Komissiolla on tosiasiassa tietojensaantipyynnön esittämisestä lähtien ollut ennakkokäsitys siitä, että kantaja oli rikkonut perustamissopimuksen 85 artiklaa.

529 Vastineena tähän komissio väittää lähinnä, että se ei ole jättänyt täyttämättä sille kuuluvaa todistustaakkaa. Komissio katsoo, että sillä oli käytössään riittävästi todisteita, jotta se pystyi toteamaan kilpailusääntöjä rikotun (Päätöksen 23 kohta). Tämän väitteen mahdollinen virheellisyys riippuu pääasian aineellisesta arvioinnista. Komissio huomauttaa erityisesti, että turvautuminen epäsuoriin todisteisiin on sallittua (ks. erityisesti em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, 64—68 kohta; em. asia CRAM ja Rheinzink v. komissio, tuomion 16—20 kohta ja em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomion 71 kohta). Tämä on lisäksi välttämätöntä ottaen huomioon, että eurooppalaiset elinkeinoelämän eri tahot ovat tulleet entistä tietoisimmiksi kilpailuoikeuden merkityksestä. Lisäksi komissio huomauttaa, että todisteita ei pidä tarkastella muista erillään vaan kokonaisuutena (em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, 68 kohta; em. asia CRAM Rheinzink v. komissio, tuomion 20 kohta ja em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomion 163 kohta) ja että yksittäisiä todisteita ei voida irrottaa siitä yhteydestä, mihin ne kuuluvat (em. yhdistetyt asiat SIV ym. v. komissio, tuomion 91—94 kohta).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

530 Tämän kanneperusteen tarkastelu liittyy läheisesti sen kanneperusteen tarkasteluun, jonka juuri nämä samat kantajat ovat esittäneet ja joka koskee tosiseikkojen ilmeisiä arviointivirheitä, joita komission väitetään tehneen, kun se katsoi, että kilpailusääntöjä oli rikottu ja että yritykset olivat osallisina tässä rikkomisessa.

531 Tämän vuoksi tätä kanneperustetta on tarkasteltava myöhemmin, jotta sitä voidaan tarkastella samanaikaisesti muiden pääasiaa koskevien aineellisten kanneperusteiden kanssa.

B *Perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan rikkomisen kiistäminen*

532 Kaikki kantajat kyseenalaistavat komission tosiseikoista tekemän arvioinnin. Vain SAV väittää kiistävänsä ainoastaan osallisuutensa toteutetuksi väitettyyn yhteistoimintajärjestelyyn ja se perustelee tätä sillä, ettei se ollut tietoinen kyseisestä järjestelystä. Osoittaakseen, ettei se ole osallistunut tähän yhteistoimintajärjestelyyn, se kuitenkin kiistää myös, ainakin osittain, komission määrittelemät tosiseikat. Näitä viimeksi mainittuja väitteitä tarkastellaan tässä kappaleessa.

533 Lisäksi kantajat arvostelevat komission tosiseikoista tekemää oikeudellista luonnehdintaa.

534 Tosiseikkoja koskevia väitteitä ja oikeudellista arviointia koskevia väitteitä on tarkasteltava peräkkäin.

1. Tosiseikat

Päätöksen sisältö tiivistetysti

535 Päätöksen ensimmäisessä osassa, jonka otsikkona on "Tosiseikat", komissio on johdantokappaleen ensimmäisessä alakappaleessa yksilöinyt ne yritykset, joita Päätös koskee, ja ilmoittanut joitain tietoja, jotka koskevat erityisesti kyseistä tuotetta, PVC-markkinoita ja alan ylikapasiteettitilannetta.

536 Toisessa alakappaleessa se on kuvaillut kilpailusääntöjen rikkomista tarkastelemalla peräkkäin seuraavaa viittä seikkaa: yhteistoimintajärjestelyn alkuperää (Päätöksen 7 kohta), tuottajien kokouksia (8 ja 9 kohta), kiintiöjärjestelmää (10—14 kohta), kansallisilla markkinoilla tapahtuvaan myynnin valvontaa (15 ja 16 kohta) ja tavoitehintoja ja hinta-aloitteita (17—22 kohta).

537 Yhteistoimintajärjestelyn alkuperän osalta komissio on tukeutunut lähinnä kahteen ICI:n toimitiloista löydettyyn asiakirjaan, jotka ovat väitetiedoksiannon liitteenä 3 (jäljempänä niitä nimitetään yhdessä "suunnitteluasiakirjoiksi"). Näistä asiakirjoista ensimmäisen otsikkona on "valvontalista" ja toisen "ehdotuksiin annettu vastaus", ja ne muodostavat komission mukaan yhteistoimintajärjestelyn luomista koskevan suunnitelman.

538 Tuottajien kokousten osalta komissio on erityisesti viitannut vastauksiin, joita eräät tuottajat antoivat niihin tietojensaantipyyntöihin, joita komissio niille osoitti Päätöksen tekemistä edeltäneessä hallinnollisessa menettelyssä.

539 Kiintiöjärjestelmän osalta komissio on kuvaillut tosiseikkoja useiden asiakirjojen perusteella. Niinpä se on viitannut kolmeen asiakirjaan, jotka ovat väitetiedoksiannon liitteinä 6, 7 ja 9 ja joista sen mukaan ilmenee, että PVC:n tuottajat ovat

keskenään ottaneet käyttöön korvausjärjestelmän, jolla pyritään vahvistamaan kiintiöjärjestelmää. Ensimmäinen asiakirja, jonka otsikkona on "taakan jako", on ICI:n toimitiloista löydetty käsinkirjoitettu asiakirja, toinen asiakirja on peräisin ICI:ltä mutta löydetty erään kolmannen tuottajan luota (jäljempänä Alcudia-asiakirja) ja viimeinen asiakirja on DSM:n sisäinen asiakirja (jäljempänä DSM-asiakirja), joka on löydetty kyseisen yrityksen toimitiloista. Komissio on myös tukeutunut kahteen muuhun asiakirjaan eli 15.4.1981 päivättyyn muistioon, joka on löydetty ICI:n toimitiloista ja joka sisältää Montedisonin petrokemian jaoston pääjohtajan viestin (jäljempänä 15.4.1981 päivätty muistio; komissio antoi sen tiedoksi kantajille 27.7.1988 päivätyssä kirjeessään) ja Atochemin toimitiloista löydettyyn taulukkoon (jäljempänä Atochem-taulukko; väitetiedoksiannon liite 10).

540 Komissio on myyntien valvontajärjestelmän osalta, joiden ehtojen mukaan tiettyjen suurten kansallisten markkinoiden "kotimaiset" tuottajat ilmoittavat toisilleen kullakin näistä markkinoista myymänsä tonnimäärät, tukeutunut lähinnä joukkoon Solvayn toimitiloista löytyneitä taulukoita (jäljempänä Solvay-taulukot), jotka ovat väitetiedoksiannon liitteinä 20—40. Komissio on myös tukeutunut Solvayn 25.2.1988 ja Shellin 3.12.1987 tietojensaantipyyntöihin antamiin vastauksiin. Nämä vastaukset olivat väitetiedoksiannon liitteinä 41 ja 42.

541 Hinta-aloitteiden osalta komissio on lähinnä tukeutunut useiden PVC:n tuottajien sisäisiin asiakirjoihin, jotka ovat väitetiedoksiannon liitteinä P1—P70, samoin kuin ajanjaksoa 1980—1984 koskeviin ammattijulkaisujen otteisiin, jotka ovat väitetiedoksiannon numeroimattomina liitteinä.

542 Kolmannessa alakappaleessa komissio on esittänyt muutamia huomauksia erityisesti yhteistoimintajärjestelyn olemassaoloa koskevasta näytöstä (Päätöksen 23 ja 24 kohta). Se toteaa seuraavaa: "Tässä asiassa kyseessä olevan kilpailusääntöjen rikkomisen laadun vuoksi kaikkia päätöksiä on suurelta osin perusteltava epäsuorilla todisteilla: on mahdollista, että ainakin osa tosiseikoista, jotka muodostavat 85 artiklan rikkomisen, on näytettävä toteen muista toteennäytetyistä seikoista tehtävien loogisten päätelmien avulla". (Päätöksen 23 kohta.)

Lueteltuaan tärkeimmät todisteet, joiden se katsoo tukevan Päätöstään, komissio on korostanut, että "tässä tapauksessa kaikkia erilaisia suoria ja epäsuoria todisteita on tarkasteltava yhdessä. [— —] Näin ollen jokainen todiste tukee muita todisteita kyseisten tosiseikkojen osalta ja johdattaa siihen päätelmään, että PVC:n osalta on otettu käyttöön markkinoiden jakamista ja hintojen vahvistamista koskeva yhteistoimintajärjestely" (Päätöksen 24 kohta).

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

543 Kantajat väittävät, että komissio ei ole onnistunut näyttämään toteen niitä tosiseikkoja, joiden olemassaoloon se vetoaa.

— Yhteistoimintajärjestelyn alkuperä

544 Kantajien mukaan suunnitteluasiakirjoilla ei ole näyttöarvoa.

545 Ensinnäkin BASF, DSM, Wacker, Hoechst, Hüls ja Enichem väittävät, ettei asiassa ole osoitettu kyseisten asiakirjojen koskeneen PVC:tä; väitetiedoksiannon liitteinä 1 ja 2 olevien asiakirjojen ainoa tarkoitus on näin ollen tehdä uskottavaksi, että suunnitteluasiakirjat, jotka ovat väitetiedoksiannon seuraava liite, koskevat kyseistä toimialaa.

546 Toiseksi BASF:n ja Enichemin mukaan ei ole näytetty toteen, että nämä asiakirjat koskisivat muita kuin Britannian markkinoita.

547 Kolmanneksi BASF, DSM, Wacker, Hoechst, SAV, Hüls ja Enichem väittävät, että ehdotuksiin annettu vastaus ei ole vastaus valvontalistaan. Kyseisten kantajien mukaan on itse asiassa niin, että ensiksi mainittu asiakirja on laadittu jälkimmäisenä mainitun jälkeen ja että ehdotuksiin annetussa vastauksessa käsitellyt aiheet eivät vastaa valvontalistassa käsiteltyjä aiheita. Kummassakaan suunnitteluasiakirjassa ei sitä paitsi ole viittausta toiseen asiakirjaan. Lopuksi sillä, että nämä asiakirjat olivat löydettäessä liitettyinä toinen toiseensa, ei voida muuksi muuttaa sitä, että ne eivät asiasisältönsä puolesta ole yhdenmukaisia.

548 Neljänneksi BASF, DSM, Wacker, Hoechst, SAV, Hüls ja Enichem korostavat, että joku tuntematon henkilö on laatinut suunnitteluasiakirjat ja että ne on tarkoitettu tuntemattomille; ei siis ole näytetty toteen, että ne eivät yksinkertaisesti olisi vain ICI:ssä toimivien eri henkilöiden mielipiteenilmaisuja tai että ne olisi osoitettu muille yrityksille tai saatettu niiden tietoon.

549 Viidenneksi kantajat väittävät, ettei ole olemassa todisteita kyseisten asiakirjojen ja niiden laatimisen jälkeisten kilpailua rajoittavien järjestelyjen, jotka komissio katsoo näyttäneensä toteen, liittymisestä toisiinsa.

550 Lopuksi BASF:n ja DSM:n mukaan on niin, että vaikka valvontalistassa viitataan 18.9.1980 pidettyyn kokoukseen ilman että siinä olisi muita tarkempia mainintoja, komissio ei ole näyttänyt toteen, että tämä kokous olisi pidetty tai että kyseessä ei olisi pelkästään ICI:n sisäinen kokous taikka että kokouksessa olisi tarkasteltu valvontalistaa tai että kokouksessa olisi päätetty jotain.

— Tuottajien kokoukset

551 BASF huomauttaa, ettei kokousten päivämäärää eikä paikkaa ole täsmennetty.

552 Kantajat Shelliä lukuunottamatta väittävät, ettei komissio ole näyttänyt toteen, että näillä kokouksilla olisi ollut kilpailua rajoittava aihe. Päätellessään yritysten tietojensaantipyyntöihin antamista vastauksista, että tuottajien kokousten aihe oli lainvastainen, komissio on aiheettomasti jättänyt huomiotta näiden vastausten sisällön; niistä nimittäin ilmenee, että tuottajien keskustelut koskivat PVC-markkinoiden kehitystä yleensä. Tämä selitys on täysin hyväksyttävissä ottaen huomioon alaa koetellut kriisi ja se huomattava asiakirja-aineisto, joka vahvistaa markkinoilla olleen kilpailua. BASF lisää, ettei komissio voi päätellä siitä, ettei näistä kokouksista ole pöytäkirjoja, että kokoukset olisivat lainvastaisia.

553 LVM, BASF, DSM ja Enichem väittävät, ettei näitä tuottajien kokouksia voida millään perusteella yhdistää laadituksi väitettyyn kokonaissuunnitelmaan. Hüls joka tapauksessa korostaa, ettei kokousten aihetta, jonka väitetään olleen kilpailun rajoittaminen, voida näyttää toteen suunnitteluasiakirjoilla, koska kyseisillä asiakirjoilla ei ole näyttöarvoa.

— Kiintiö- ja korvausjärjestelmä

554 Kantajat kiistävät niiden asiakirjojen näyttöarvon, joihin komissio vetoaa.

555 Kantajat ensinnäkin huomauttavat, että komissio ei voi tehokkaasti vedota suunnitteluasiakirjoihin (ks. edellä 544 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

556 Toiseksi BASF, Wacker, Hoechst ja Hüls väittävät, että taakan jakoa koskeva asiakirja ja Alcudia-asiakirja eivät koske PVC:tä ja että alaa tuntemattomat henkilöt ovat laatineet ne; kyseisten henkilöiden mielipiteet, jotka perustuvat pirstaleisiin tietoihin ja huhuihin, eivät tämän vuoksi voi muodostaa näyttöä kilpailusääntöjen rikkomisesta.

557 Kumpikaan näistä asiakirjoista ei osoita, että korvausjärjestelmä olisi tosiasiallisesti ollut olemassa ja otettu käyttöön. Sitä paitsi Alcudia-asiakirjassa on maininta "suunnitelma". Lisäksi ICI oli 9.10.1987 tietojensaantipyyntöön antamassaan vastauksessa ilmoittanut, ettei tällaista järjestelmää ollut koskaan otettu käyttöön.

558 Kolmanneksi DSM-asiakirjakaan ei näiden kantajien mukaan ole yhtään tämän todistusvoimaisempi.

559 Niinpä DSM, BASF ja Hüls huomauttavat, että kyseinen asiakirja on itse asiassa vain sisäinen markkinatutkimus, jossa verrataan Fidesin yleisiä tilastoja DSM:n omaan myyntiin. DSM:n mukaan asiakirjassa käytetyllä ilmaisulla korvaus tarkoitetaan vain Fidesin aiempien virheellisten tietojen korvaamista. Korvausjärjestelmällä sellaisena kuin komissio sen ymmärtää ei sitä paitsi ole mitään merkitystä, sillä PVC:n kysyntä oli kasvanut 12 prosenttia vuoden 1982 ensimmäisellä puoliskolla verrattuna edellisen vuoden vastaavaan puoliskoon.

560 Wacker ja Hoechst huomauttavat, että DSM-asiakirja on ote laajemmasta asiakirjasta, joten sitä ei voida tarkastella yksinään.

561 BASF korostaa vielä, että komissio ei ole näyttänyt toteen yhtään tapausta, jossa tuottajien välillä olisi suoritettu korvauksia; tällaista järjestelmää, jonka toiminnan yksityiskohtia ei ole näytetty toteen, ei siis ole osoitettu otetun käyttöön. Tuottajalta toiselle tapahtuneita vähimmäismäärien toimituksia, joihin on ryhdytty tuotannon pullonkaulien välttämiseksi, ei voida pitää korvauksina.

562 Neljänneksi Atochem-taulukolla ei ole mitään näyttöarvoa.

563 Elf Atochem väittää, että vaikka tämä asiakirja löydettiin Atochemin toimitiloista, se itse asiassa on vieras tälle yritykselle, ja että se on löytynyt operatiivista vastuuta vailla olevan henkilön toimistosta sellaisten yleisten selvitysten joukosta, jotka eivät liity PVC:hen.

564 Lisäksi BASF:n mukaan tämä asiakirja, jonka oletetaan olevan peräisin vuodelta 1984, on laadittu tämän jälkeen, mikä on täysin järjetöntä kiintiöjärjestelmässä. Wacker ja Hoechst korostavat, että kyseisessä asiakirjassa mainittujen lukujen alkuperä on tuntematon; kyseiset tiedot voivat joka tapauksessa ilmetä julkisista tiedoista.

565 BASF:n, Wackerin, Hoechstin ja Hülsin mukaan komissio on tyytynyt spekuloimaan, että Atochem-taulukossa ilmenevä lyhenne "%T" viittaa tavoitteeseen; saksalaisia tuottajia koskevat tiedot kuitenkin vastaavat tarkalleen niiden tuotantokapasiteettia vastaavaa osuutta, joten "%T" voi merkitä osuutta kokonaiskapasiteetista.

566 Lisäksi LVM, BASF, DSM ja Enichem huomauttavat, että todelliset myydyt tonnimäärät eivät vastaa Atochem-taulukossa ilmoitetuja tonnimääriä, mikä vahvistaa ajatusta siitä, että ilmoitetut luvut ovat vain yrityskohtaisia arvioita. Tosiasiassa on niin, että komissiolla on käytössään todellisia myyntilukuja vain kolmesta yrityksestä kolmestatoista yrityksestä ja näiden kolmen yrityksen osalta vain kuusi lukua yhdestätoista vastaa tosiasiallisia myyntilukuja.

567 Mitä erityisesti tulee saksalaisiin tuottajiin, BASF:n, Wackerin, Hoechstin ja Hülsin mukaan niiden myynnit on laskettu yhteen, minkä vuoksi yritysten ja niiden myyntien yksilöiminen on mahdotonta; tämä toteamus on yhteensopimaton kiintiöjärjestelmän olemassaolon kanssa. Lisäksi asetetuksi väitettyjen tavoitteiden ja Hoehcstin tosiasiallisten myyntilukujen vertailusta, sellaisina kuin hyväksytty tilintarkastustoimisto on kyseiset luvut todennut ja vahvistanut vuoden 1988 lokakuussa, ilmenee huomattavia, suuruudeltaan noin 5 %:n luokkaa olevia eroja.

568 Viidenneksi BASF kiistää niiden asiakirjojen paikkansapitävyyden, joilla komissio tukee Atochem-taulukosta tekemäänsä analyysiä.

569 Liitteistä 13—16, jotka koskevat tilastoja tosiasiallisista myyntivolyymeistä, ilmenee yksinkertaisesti, että tuottajien Fides-järjestelmään tekemät ilmoitukset pitävät paikkansa. Liitteet 17 ja 19 ovat vain sisäisiä asiakirjoja, joissa viitataan yritysten itsellensä vahvistamiin myyntitavoitteisiin; liite 18 on ristiriidassa kiintiöjärjestelmän kanssa, koska ICI ennustaa siinä markkinaosuutensa laskevan tulevina kuukausina.

570 Kuudenneksi Wacker, Hoechst ja Hüls väittävät, ettei myöskään ICI:n 15.4.1981 päivätyllä muistiolla ole näyttöarvoa. Paitsi että se ei koske PVC:tä, sen merkitys jää lisäksi hämäräksi.

— Myynnin valvonta kansallisilla markkinoilla

571 Hüls väittää, että Solvay-taulukoiden luonteen vuoksi kyseisillä taulukoilla ei ole mitään näyttöarvoa. Ne on laadittu vasta jälkikäteen markkinaselvitysten laatimiseksi sellaisten tietojen perusteella, joiden alkuperä on tuntematon. Kyse on korkeintaan olettamuksista, jotka koskevat tulevaa liikevaihdon kehitystä ja jotka eivät kuitenkaan koskaan toteutuneet seuraavana vuonna, ja arvioista, minkä pyöristetyt luvut osoittavat. Asiakirjat, jotka on laadittu ranskaksi eikä englanniksi, eivät voi olla muuta kuin Solvayn sisäisiä asiakirjoja.

572 Toiseksi LVM huomauttaa, että Solvay-taulukolla olisi näyttöarvoa vain, jos ne pitäisivät paikkansa; niissä on kuitenkin huomattavia eroja todellisiin myyntilukuihin nähden. Komissio on itse asiassa ottanut huomioon Fidesille toimitettuja väliaikaisia tietoja eikä Fidesin lopullisia lukuja, jotka ovat ainoita, joista todellinen myynti ilmenee. Lastaus- ja toimitusajankohdat huomioon ottaen eroja

voi esiintyä. Lisäksi Wacker ja Hoechst väittävät, että saksalaisten tuottajien osalta Solvay-taulukoissa ei ole mitään yrityskohtaisesti esitettyjä tietoja vaan ainoastaan kokonaislukuja.

573 Kolmanneksi Hüls korostaa, että jos PVC:n myynnin kokonaismäärä Saksan markkinoilla (väitetiedoksiannon liite 20) pitää paikkansa Fidesin ilmoitusten kanssa, siihen ei pitäisi Fidesin järjestelmän sääntöjen mukaan kuulua Dynamite Nobel AG -nimmiselle yrityksille tehtyjä toimituksia; tällainen virhe osoittaa, että liitteessä 20 olevat luvut eivät vastaa Fidesin järjestelmän lukuja.

574 Neljänneksi LVM, BASF, DSM, Montedison ja Enichem moittivat komissiota siitä, että komissio väittää asiaa toteen näyttämättä, että täsmällisiä myyntilukuja ei olisi voitu saada ilman tuottajien välistä vapaaehtoista tietojenvaihtoa. Päinvastoin, Solvay on selostanut valmistelleensa yksin, sisäistä käyttöä varten, ne tilastot, joilla komissio perustelee syytöksiään. DSM kiistää komission päätelmän, jonka mukaan täsmällistä arviota kunkin tuottajan markkinaosuuksista ei olisi voitu saada ilman tuottajien välistä tietojenvaihtoa, ja esittää tästä esimerkkejä. Tosiasiassa kukin yritys olisi voinut pelkästään niiden tietojen perusteella, jotka olivat helposti saatavilla, laatia täsmällisiä arvioita kilpailijoiden myynnistä ryhtymättä lainvastaiseen tietojenvaihtoon. BASF korostaa, että jo pelkkä käsite tietojenvaihto edellyttää, että yritykset toimivat vastavuoroisesti, mitä juuri ei ole väitetty tehdyn. Enichem väittää, että vaikka muistiossa, joka liittyy liitteen 34 taulukkoon ja sitä paitsi ainoastaan siihen, viitataan kollegojen väliseen tietojenvaihtoon, ei ole täsmennetty, keitä nämä kollegat ovat; kantajan aggressiivinen politiikka huomioon ottaen kyse voi olla ainoastaan Solvayssa työskentelevistä kollegoista eikä kantajan palveluksessa olevista kollegoista. Kyse on joka tapauksessa ainoastaan jo tapahtuneita seikkoja koskevien tietojen vaihdosta eikä ennusteiden vaihdosta.

575 Lopuksi BASF ja Shell väittävät, että komissio on muunnellut Shellin tietojensaantipyyntöön antaman vastauksen sisältöä. Shell on nimittäin toisaalta ilmoittanut, ettei mitään täsmällistä tietoa ollut annettu Solvaylle; kaikki tämäntyyppinen tietojen antaminen koski myyntiä Länsi-Euroopassa eivätkä Solvay-asiakirjassa, jossa tietoja käsiteltiin maakohtaisesti, olevat tiedot voineet

olla peräisin siitä. Toisaalta Shell lisäsi, että kaikki tämänlaatuiset tiedot oli annettu sattumanvaraisesti vuoden 1982 tammikuun ja vuoden 1983 lokakuun välillä, kun taas Solvay-asiakirjat sisälsivät ajanjaksoa 1980—1984 koskevia tietoja. Nämä tosiseikat vahvistavat sen, että Solvay-asiakirjat perustuvat julkaistuihin virallisiin tilastoihin ja asiakaskunnan kanssa olleisiin kontakteihin.

— Hinta-aloitteet

576 BASF, Wacker, Hoechst ja Montedison huomauttavat, että niiden mukaan suunnitteluasiakirjoilla ei ole näyttöarvoa (ks. edellä 544 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

577 LVM:n ja DSM:n mukaan tavoitehintojen olemassaolo ei ollut ajateltavissa PVC-markkinoilla; hinnat nimittäin neuvoteltiin tapauskohtaisesti.

578 LVM, DSM, Wacker ja Hoechst väittävät, ettei väitetiedoksiannon liitteillä P1—P70 ole näyttöarvoa, sillä ne ovat jälkikäteen laadittuja yrityksen sisäisiä kertomuksia.

579 LVM:n BASF:n, DSM:n, Wackerin, Hoechstin, Montedisonin, Hülsin ja Enichemin mukaan näiden liitteiden perusteella ei missään tapauksessa voida päätellä, että yritykset olisivat yhdessä sopineet aloitteista, joista yrityksiä moititaan; tosiasiassa kyseiset aloitteet ovat ainoastaan tulos päätöksistä, jotka yritykset ovat itsenäisesti tehneet neuvottelematta niistä etukäteen keskenään; yritykset eivät ole tehneet muuta kuin sopeutuneet älykkäästi markkinaolosuhteisiin.

580 Kantajat korostavat vielä, että liitteistä P1—P70 ja komission niille 3.5.1988 lähettämistä asiakirjoista päinvastoin ilmenee, että kyseessä oli kilpaillut markkinat, joilla muun muassa hinnat muuttuivat nopeasti ja useasti ja joilla tietyt tuottajat toimivat aggressiivisesti.

581 Ammattijulkaisujen otteet eivät voi muodostaa näyttöä eikä edes indisiota kilpailusääntöjen rikkomisesta. Ne eivät siis riitä tukemaan komission väitettä.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

582 On todettava, että määritelläkseen yritysten välisen yhteistoimintajärjestelyn alkuperän komissio on tukeutunut suunnitteluasiakirjojen sanamuotoon, tietoihin, jotka ICI on niistä antanut vastauksena sille osoitettuun tietojensaantipyyntöön, ja siihen, että näissä asiakirjoissa kuvaillut suunnitellut menettelytavat ja markkinoilla harjoitetuksi todetut menettelytavat korreloivat suoraan keskenään.

583 Näissä olosuhteissa on ensiksi tarkasteltava niitä eri menettelytapoja, joiden olemassaolosta markkinoilla komissio katsoo esittäneensä näytön, vertaamalla niitä suunnitteluasiakirjoista ilmeneviin menettelytapoihin.

— Kiintiöjärjestelmästä

584 Suunnitteluasiakirjoista ensimmäinen on valvontalista, jonka 3 kohdassa on "ehdotuksia uudeksi kokouskehykseksi". Sen jälkeen kun tässä otsakkeessa luetellaan sellaisten tiettyjen tuottajien nimien alkukirjaimet tai tunnukset, joiden

ennakoitiin osallistuvan näihin kokouksiin, siinä on alakohta "näiden kokousten toiminnan yksityiskohtia koskevat ehdotukset", jossa puolestaan käsitellään "tuottajien markkinaosuuksia ja näistä osuuksista sallittuja poikkeuksia" ja "uuden tuotantokapasiteetin käyttöä koskevia järjestelyjä".

585 Ehdotuksiin annetun vastauksen, joka on toinen suunnitteluasiakirjoista, 2 kohdassa mainitaan ehdotus, jonka mukaan "tonneissa ilmaistut kiintiöt olisi jatkossa ilmoitettava yrityskohtaisesti eikä maakohtaisesti", ja sen yhteydessä on seuraava maininta: "Vakaasti kannatettu, mutta ollakseen realistinen ja täytäntöönpantavissa, tulevaan kiintöjärjestelmään on kuuluttava sovittu toimintatapa, miten uutta tuotantokapasiteettia ja väliaikaisesti suljettuja tuotantolaitoksia käytetään niitä uudelleenkäyttöönoton jälkeen". Saman asiakirjan 3 kohdassa on seuraava ehdotus: "Tuottajien markkinaosuus olisi laskettava vuonna 1979 toteutuneen markkinaosuuden perusteella ja sitä laskettaessa on korjattava tänä vuotena esiintyneet ilmeiset poikkeavuudet", ja tätä kommenttia seurasi seuraava maininta: "Kannatetaan täysin". Lopuksi 4 kohdassa mainitaan seuraava ehdotus: "Plus/miinus 5 %:n joustovaraa olisi sovellettava edellä 3 kohdan mukaan vahvistettuihin markkinaosuuksiin, jotta tuottajien todelliset asemat markkinoilla voisivat kehittyä vastaamaan kunkin todellista potentiaalia", ja tätä seurasi seuraava maininta: "Tämän suhteen on paljon epäilyjä lähinnä siitä syystä, että jos markkinaosuudet on määriteltävä, olisi vaarallista ottaa järjestelmään mukaan sovitun osuuden ylittämislupa".

586 Näyttääkseen toteen kiintiöjärjestelmän olemassaolon komissio on Päätöksessään viitannut useisiin asiakirjoihin, joista se oli onnistunut saamaan jäljennöksen suorittamiensa tutkimusmenettelyjen aikana.

587 Komissio on näin ollen nojautunut erityisesti kolmeen asiakirjaan, jotka komission mukaan näyttävät toteen PVC:n tuottajien välillä vuonna 1981 käyttöönotetun korvausjärjestelmän olemassaolon ja sen kiintiöjärjestelmän olemassaolon, jonka liitännäinen korvausjärjestelmä ainoastaan on.

588 ICI:n toimitiloista löydetty taakan jakoa koskeva asiakirja koskee lähinnä muun lämpömuovautuvan tuotteen kuin PVC:n myynnin määrän vähentämisen jakojärjestelmää. Siinä on kuitenkin seuraava maininta: "PVC:n ja PEBD:n osalta samankaltaisista järjestelmistä hankittu kokemus ei ennusta mitään hyvää, mutta niistä voidaan oppia jotain." Mainittuaan "tavoitekiintiön" asiakirjan laatija jatkaa: "Minkä perusteella tuloksia arvioidaan? PVC:n tuottajat ovat voineet toimia vuodelle 1981 sovittujen markkinaosuuksien perusteella." Lisäksi todetaan, että "PVC-järjestelmässä voitiin tehdä mukautuksia vain silloin, kun jonkin yhtiön tai yrityskonsernin myynnit olivat vähemmän kuin 95 % sen 'tavoitteesta'. Tämän nojalla yhtiöt saattoivat ylittää markkinaosuutensa rangaistuksitta".

589 ICI:ltä peräisin oleva mutta erään espanjalaisen tuottajan luota löytynyt Alcudia-asiakirja liittyy suunnitelmaan, joka koskee korvausjärjestelmää sellaisten PEBD:n tuottajien, joiden väitetään myyneen ennalta määriteltyä osuutta pienempiä määriä, ja sellaisten tuottajien välillä, jotka ovat myyneet ennalta määriteltyä osuutta suurempia määriä. Asiakirjassa todetaan seuraavaa: "Järjestelmä on hyvin samanlainen kuin se järjestelmä, jonka PVC:n tuottajat ovat äskettäin ottaneet käyttöön ja jota sovelletaan toukokuun myynnin puolikkaaseen ja kesäkuun myyntiin." Tämän jälkeen tässä asiakirjassa kuvaillaan tärkeimmät piirteet tässä järjestelmässä, joka on vastaavanlainen kuin PVC-tapauksessa sovellettava järjestelmä. Niinpä tuottajat sopivat myyntitavoitteistaan, jotka vastaavat tiettyä osuutta kokonaismyynnistä. Heti kun Fidesin väliaikaiset tiedot julkaistaan, jokaiselle järjestelmään osallistuvalle lasketaan tonneissa ilmaistavat tavoitemäärät ja niitä verrataan todelliseen myyntiin vaihtelujen toteamiseksi; korvauksia suoritetaan kiintiöidensä ylittäneiden ja kiintiönsä saavuttamatta jääneiden välillä. Järjestelmän toiminnan helpottamiseksi ehdotettiin myös, että "tuottajat 'ryhmitellään' siinä tarkoituksessa, jotta ryhmän sisällä voitaisiin löytää keinoja vaihteluiden poistamiseksi". Asiakirjassa mainittiin myös, että voisi olla olemassa vaihtoehtoinen järjestelmä, jossa otetaan huomioon vain 5:ttä prosenttia suuremmat vaihtelut. Asiakirjan lopussa sen laatija vertailee PEBD:lle laadittua järjestelmää koskevaa ehdotusta "PVC-järjestelyyn" ja toteaa tässä yhteydessä erityisesti seuraavaa: "Voiko järjestelmä toimia, jos tuottajista kaksi tai kolme ei osallistu siihen? PVC:n osalta vain yksi ainoa tuottaja ei osallistu järjestelmään."

590 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että näiden asiakirjojen sanamuoto tukee uskottavalla tavalla komission niistä tekemiä päätelmiä.

591 Vaikka pitää paikkansa, että molemmat asiakirjat koskevat muuta lämpömuovautuvaa tuotetta, on kuitenkin niin, että komission Päätöksessään lainaamat otteet koskevat nimenomaan PVC:tä.

592 Lisäksi näiden asiakirjojen sanamuodosta ilmenee, että PVC:n tuottajat yhtä niistä lukuun ottamatta ovat tosiasiallisesti ottaneet käyttöön kyseisen korvausjärjestelmän. Alcudia-asiakirja erityisesti on suunnitelma vain siltä osin kuin se koskee toista kyseessä olevaa lämpömuovautuvaa tuotetta eli PEBD:tä.

593 Lopuksi on todettava, että kantajien väitettä, jonka mukaan nämä asiakirjat eivät ole luotettavia, koska niiden laatija ei ole PVC-alalta, ei voida hyväksyä. Kummassakin asiakirjassa on itse asiassa täsmällisiä tietoja, jotka koskevat erityisesti päivämääriä, prosenttiosuuksia ja PVC-järjestelmään osallistuneiden lukumäärää ja joiden perusteella voidaan päätellä, että laatijat tunsivat tarkasti järjestelmän, johon ne viittasivat ja josta he aikoivat ottaa oppia "saadun kokemuksen" perusteella.

594 Komissio viittaa myös 12.8.1982 päivättyyn DSM-asiakirjaan.

595 Kuten komissio huomauttaa Päätöksen 11 kohdan toiseksi viimeisessä ja viimeisessä alakohdassa, asiakirjan laatija on todennut merkittävän, 12 prosentin suurusluokkaa olevan eron PVC:n Länsi-Euroopassa vuoden 1982 ensimmäisellä puoliskolla tilastoidun myynnin ja vuoden 1981 ensimmäisellä puoliskolla tilastoiden myynnin välillä vaikka kysynnän kasvu tällä maantieteellisellä alueella oli ollut huomattavasti pienempää; laatija toteaa lisäksi, että muilla yksittäisillä maantieteellisesti rajatuilla markkinoilla esiintyi huomattavasti erilaista kehitystä. Laatija toteaa tämän jälkeen, ettei markkinoiden normaaliin, alunperin odotettuun (ks. tässä suhteessa myös väitetiedoksiannon liite P22, joka on DSM:n 12.7.1982 päivätty asiakirja) kehitykseen perustuvia selityksiä (kolmansista maista Länsi-Eurooppaan tapahtuvan tuonnin pieneminen, varastointi ja tuotantotason lisäys) voida hyväksyä. Laatija jatkaa: "Tämä voidaan ehkä

selittää vuoden 1981 ensimmäistä puoliskoa koskevan ilmoituksen virheellisyydellä (korvaus!). Asiaa selvitetään tältä osin."

596 Tästä asiakirjasta ilmenee, että markkinoiden kehitystä vuoden 1982 ensimmäisellä puoliskolla verrattuna markkinoiden kehitykseen vuoden 1981 ensimmäisellä puoliskolla ei voitu selittää markkinoiden tavanomaisilla ominaispiirteillä vaan pikemminkin vuoden 1981 ensimmäiseltä puoliskolta annetuilla virheellisillä myyntiä koskevilla ilmoituksilla. Syy näihin virheellisiin ilmoituksiin löytyy tuottajien välisistä korvausjärjestelmistä. Kuten komissio totesi, tämä asiakirja, jota on luettava ottaen erityisesti huomioon kaksi aiemmin tarkasteltua asiakirjaa, jotka näyttävät toteen, että vuoden 1981 ensimmäisellä puoliskolla oli olemassa korvausjärjestelmä, osoittaa, että tietyt tuottajat olivat epäilemättä ilmoittaneet tälle vuosipuoliskolle todellisuudessa toteutunutta myyntiä pienempiä lukuja, jotta niihin ei sovellettaisi tätä järjestelmää.

597 Tämän asiakirjan nojalla voidaan myös päätellä, että joidenkin tuottajien käyttäytymisen vuoksi järjestelmä ei ole toiminut ihanteellisella tavalla. Tämä on sitä paitsi havaittavissa taakan jakoa koskevasta asiakirjasta, jossa todettiin, että "PVC:n ja PEBD:n osalta vastaavista järjestelmistä hankittu kokemus ei ennusta mitään hyvää".

598 Tässä yhteydessä DSM:n ilmaisulle korvaus ehdottama vaihtoehtoinen tulkinta, joka loppujen lopuksi on epäselvä, ei ole mitenkään uskottava. Ei nimittäin voida hyväksyä sitä, että korjatakseen Fidesin järjestelmään tietyltä vuodelta tekemissään ilmoituksissa olleita virheitä tuottajat ilmoittaisivat seuraavana vuonna sellaisia myyntimääriä, joissa on mukana edellisenä vuotena ilmoittamatta jääneet määrät.

599 Näyttääkseen toteen kiintiöjärjestelmän olemassaolon komissio viittaa myös 15.4.1981 päivättyyn, ICI:n toimitiloista löydettyyn muistioon. Tämä muistio on Montedisonin petrokemian yksikön pääjohtajan ICI:lle lähettämä viesti. Siinä on muun muassa seuraava kohta: "Esimerkiksi PVC:n osalta ICI:llä voisi olla vuoden 1981 loppupuoleen mennessä uutta tuotantokapasiteettia Saksassa, ja se

on pyytänyt kiintiönsä korottamista 30 kilotonnilla vuoden 1981 tammikuusta lähtien." Kuten komissio huomautti, ICI aikoi tuona ajankohtana avata uuden tuotantolaitoksen Saksassa ja sulkea samalla jonkun vanhan tehtaan muualla.

600 On todettava, että vaikka tämä muistio ensisijassa koskee muuta lämpömuovautuvaa tuotetta, se edellä toistetun kohdan osalta koskee erityisesti PVC:tä.

601 Kantajat eivät myöskään ole voineet esittää komission tekemästä tulkinnasta poikkeavaa tulkintaa tässä muistiossa käytetystä termistä 'kiintiö'. Tässä suhteessa on huomattava, että tämä muistio on kilpailevan yrityksen johtajan viestin transkriptio, joten ei voida katsoa, että termillä 'kiintiö' viitattaisiin pelkästään ICI:n sisäisiin tavoitteisiin.

602 Lisäksi komissio on katsonut, että näin toteen näytetty volyymien ohjausjärjestelmä oli ollut käytössä ainakin vuoden 1984 huhtikuuhun asti. Komissio on tältä osin tukeutunut Atochem-taulukkoon, jonka otsikkona on "PVC — ensimmäinen neljännes".

603 Tässä taulukossa on yhdeksän saraketta:

— ensimmäisessä sarakkeessa luetellaan kaikki tuona ajankohtana markkinoilla toimineet eurooppalaiset PVC:n tuottajat;

— toisessa sarakkeessa esitetään kunkin eurooppalaisen tuottajan osalta, lukuun ottamatta neljää saksalaista tuottajaa, joiden myynnit esitetään yhtenä ryhmänä, tiedot tammikuulta toteutuneesta myynnistä, kolmannessa sarakkeessa vastaavat tiedot helmikuun osalta ja neljännessä sarakkeessa

maaliskuun osalta. Kahden ensimmäisen kuukauden osalta taulukossa on maininta "FIN" ja viimeisen kuukauden osalta maininta "Q". Ei ole kiistetty, että nämä tiedot vastaavat Fidesin tietojenvaihtojärjestelmään ilmoitettuja lopullisia tilastoja (englanniksi: final) ja väliaikaisia tilastoja (englanniksi: quick); lisäksi juuri tämä ilmenee 5.5.1987 päivätystä, komission tietojensaantipyyntöön annetusta Atochemin vastauksesta, joka on väitetiedoksiannon liitteenä 11. Fides-järjestelmä on, kuten Päätöksessä huomautetaan (12 kohdan 3 alakohta), kyseisen toimialan kattava tilastopalvelu, jota hoitaa Zürichissa toimiva tilintarkastustoimisto ja jonka puitteissa siihen liittyneet tuottajat ilmoittavat omat myyntiä koskevat, ensin väliaikaiset, sitten lopulliset lukunsa keskustoimistolle, joka kerää nämä tiedot ja laatii anonyymeja kokonaistilastoja koko Länsi-Euroopan markkinoista;

— viidennessä sarakkeessa ilmoitetaan ensimmäisen vuosineljänneksen kokonaismyynti;

— kuudennessa sarakkeessa ilmoitetaan kunkin eurooppalaisen tuottajan myynnin prosentuaalinen osuus näiden kokonaismyynnistä ensimmäisen vuosineljänneksen aikana;

— seitsemännen sarakkeen otsikkona on "%T";

— kahdeksannessa sarakkeessa ilmoitetaan huhtikuun myynnit ja siinä on maininta "Q";

— viimeisessä sarakkeessa ilmoitetaan tuottajien osuus suhteessa eurooppalaisten tuottajien kokonaismyyntiin ensimmäisen vuosikolmanneksen aikana.

604 Komissio on päätellyt, että merkintä "%T" oli selvä viittaus "tavoitteena" (englanniksi 'target') olevan prosenttiosuuteen. Komissio päättelee tästä asiakir-

jasta myös, että mainitut tuottajat vaihtoivat tietoja myyntiluvuistaan Fidesin virallisen järjestelmän ulkopuolella valvoakseen kiintiöjärjestelmän toimintaa. Lisäksi komissio on tutkinut, missä määrin tuottajat ovat saavuttaneet tavoitteelliset markkinaosuudet, jotka se väittää niille myönnetyn.

605 Ensiksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, ettei sillä, kuka asiakirjan tarkkaan ottaen on laatinut, ole ratkaisevaa merkitystä. Merkitystä on ainoastaan sillä, ovatko komission Atochem-taulukosta tekemät päätelmät perusteltuja.

606 Ei myöskään ole kiistetty sitä, että tämä taulukko koskisi vuoden 1984 ensimmäisiä kuukausia, mikä sitä paitsi ilmenee Atochemin 5.5.1984 tietojensaantipyyntöön antamasta vastauksesta. Ottaen huomioon se, että vuoden 1984 maalis- ja huhtikuun osalta taulukossa on vain "väliaikaisia" eikä lopullisia tilastoja, taulukon voidaan ajoittaa olevan peräisin vuoden 1984 toukokuulta.

607 Ensinnäkin komission merkinnästä "%T" tekemää tulkintaa on pidettävä oikeana. Tältä osin on korostettava, ettei voida hyväksyä sitä, että tämä merkintä koskisi vain yritysten yksinomaan sisäisiä tavoitteita; tämä ei nimittäin millään tavoin selittäisi sitä, miksi asiakirjan laatijalla oli tiedossaan kaikki eri tuottajien sisäiset tavoitteet. Tämän merkinnän tulkintaa ei myöskään voida erottaa tämän tapauksen asiayhteydestä eikä varsinkaan muista asiakirjoista, joilla uskottavasti näytetään toteen PVC:n tuottajien välisen kiintiöjärjestelmän olemassaolo. Lisäksi taulukosta ilmenee, että asiakirjassa ei ole tietoja markkinaosuuksista verrattuna Länsi-Euroopan koko myyntiin, koska tuontia ei ole otettu huomioon, mutta siinä sen sijaan mainitaan kunkin tuottajan markkinaosuus verrattuna kaikkien tuottajien myyntiin, mikä vahvistaa, että tavoitteena oli tarkistaa markkinaosuus salaisessa järjestelmässä. Lopuksi on todettava, että kantajat eivät ole esittäneet mitään muuta hyväksyttävää selitystä merkinnän "%T" merkityksestä tässä tapauksessa.

608 Toiseksi komissio on yrittänyt tarkistaa, vastasivatko taulukossa eri tuottajien osalta myydyiksi ilmoitetut tonnimäärät yritysten Fidesille tosiasiallisesti ilmoittamia tonnimääriä. Tässä suhteessa komissio on korostanut, että se ei ole voinut saada kaikilta tuottajilta jäljennöksiä näistä ilmoituksista ja että se näin ollen ei ole voinut järjestelmällisesti tarkastaa taulukosta ilmeneviä myyntilukuja. Komissio on kuitenkin saanut tiettyjen yritysten myyntiluvut. Näistä tiedoista ilmenee kuitenkin, että niistä myyntiluvuista, jotka se on voinut tarkastaa, 10 on samoja kuin tuottajien Fidesille ilmoittamat luvut. Lisäksi viidestä muusta myyntiluvusta, jotka koskevat Solvayta ja LVM:ää, ilmenee määrä, joka on lähellä taulukossa ilmoitettua määrää.

609 Lopuksi komissio on yrittänyt laskea neljän saksalaisen tuottajan myynnit vuoden 1984 ensimmäiseltä neljännekseltä. Tätä varten se on käyttänyt näistä yrityksistä kolmen (BASF, Wacker, Hüls) Fidesille ilmoittamia tietoja, joista se oli onnistunut saamaan jäljennöksen, ja Hoechstin itsensä komission tietojensaantipyyntöön 27.11.1987 antamassa vastauksessa ilmoittamia myyntilukuja. Komissio on näin päätynyt yhteensä 198 353 tonniin, joita se vertasi Atochem-taulukosta ilmenevään yhteensä 198 226 tonniin. On syytä huomata, että näiden kahden kokonaismäärän välinen ero on tosiasiassa hyvin pieni, mikä vahvistaa komission väitettä, jonka mukaan tällaista tulosta ei voitu saavuttaa ilman tuottajien välistä tietojenvaihtoa.

610 Komissio on viitannut tämän laskelman tulokseen ja siitä väitetiedoksiannossa esittämiinsä päätelmiin. Komissiossa järjestetyssä kuulemistilaisuudessa Hoechst on kuitenkin kiistänyt niiden lukujen paikkansapitävyyden, jotka se itse oli alun perin esittänyt, ja esittänyt uusia lukuja. Komissio on kuitenkin voinut näyttää toteen, etteivät nämä olleet mitenkään luotettavia. Niinpä komissio toteaa Päätöksessä (14 kohta, alaviite nro 1), että "uudet luvut, jotka Hoechst ilmoitti kuulemisestilaisuudessa (esittämättä niiden tueksi kuitenkaan mitään asiakirjaa) eivät ilmeisestikään ole luotettavia; niiden mukaan Hoechstin laitosten käyttöaste olisi ollut yli 105 % kun muut tuottajat olisivat saavuttaneet ainoastaan 70 %:n käyttöasteen". Hoechst on tosiasiassa myöntänyt näiden uusien lukujen olleen virheellisiä ja toimittanut komissiolle kolmannet luvut 21.10.1988 päivätyssä kirjeessä.

611 Näissä uusissa luvuissa on alun perin toimitettuihin lukuihin verrattuna tehty hyvin pieni korjaus Hoechstin Euroopassa toteuttamaa myyntiä koskeviin lukuihin; kyseinen korjaus pelkästään vahvistaa Atochem-taulukosta ilmenevien lukujen täsmällisyyttä ja siinä lisätään Fidesille tehtävissä ilmoituksissa tarkoitettuna "myyntinä kuluttajille" Hoechstin oma kulutus Kallessa sijaitsevan tehtaansa myyntiin. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo kuitenkin, että ottaen huomioon olosuhteet, joissa nämä luvut on esitetty, niiden ei voida katsoa olevan riittävän luotettavia, jotta ne voisivat saattaa kyseenalaiseksi kantajan itsensä tietojensaantipyyntöön antamassaan vastauksessa toimittamien lukujen paikkansapitävyyden.

612 Saksalaiset tuottajat huomauttavat kuitenkin, että niiden myynnit on ilmoitettu yhtenä lukuna eikä yrityskohtaisesti; näin ollen se, että kolme neljästä saksalaisesta tuottajasta on osallistunut tähän tietojenvaihtoon, riittää neljännen osuuden selville saamiseksi yksinkertaisella Fidesiltä peräisin olevista virallisista kokonaisluvuista tehtävällä vähennyslaskulla. Näin ollen Atochem-taulukolla ei ole näyttöarvoa minkään kyseisten neljän tuottajan osalta. Tätä väitettä ei voida hyväksyä. Itse asiassa on niin, että Fidesiltä peräisin olevissa taulukoissa esitetään Saksasta peräisin olevat myydyt määrät yhtenä lukuna eikä pelkästään neljän saksalaisen tuottajan myyntilukuja; näistä vuoden 1984 ensimmäistä neljännestä koskevista tilastoista ilmenee myynnin kokonaismäärä, joka on huomattavasti korkeampi kuin pelkästään BASF:n, Wackerin, Hoechstin ja Hülsin myynnin kokonaismäärä. Näissä olosuhteissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että siitä, että tiedetään näistä yrityksistä kolmen yrityksen myyntiluvut, ei pelkällä vähennyslaskulla voida saada selville neljän saksalaisen tuottajan myynnin kokonaismäärää yhtä tarkasti kuin se ilmenee Atochem-taulukosta.

613 Lisäksi on todettava, että Atochem-taulukossa mainitut myyntiluvut ovat täsmällisiä lukuun ottamatta ICI:n ja Shellin osalta ilmoitettuja lukuja, jotka vaikuttavat selvästikin pyöristetyiltä; ICI:n tapauksessa taulukossa on nimittäin alaviitteessä seuraava maininta: "laskettu Fidesin tietojen perusteella". Nämä toteamukset vahvistavat komission päätelmää, jonka mukaan luvut eivät muiden tuottajien osalta ole pelkkiä virallisten tietojen perusteella laskettuja arvioita vaan tuottajien itsensä toimittamia tietoja. Tältä osin on huomattava, että vaikka tuottajat lähettävät kukin erikseen Fidesille omat myyntiä koskevat ilmoituksensa, tämä tapahtuu luottamuksellisesti; tuottajat saavat vastineeksi vain koottuja tietoja eivätkä muiden tuottajien ilmoittamia tuottajakohtaisia tietoja.

614 Kolmanneksi on todettava, että komissio on yrittänyt tarkastaa, vastasiko tuottajien vuoden 1984 keskinäinen osuus tavoitteena ollutta osuutta, sellaisena kuin se ilmenee Atochem-taulukosta. Komissio on näin voinut todeta niiden tietojen perusteella, jotka se on onnistunut saamaan, että Solvayn markkinaosuus vuonna 1984 oli täysin sama kuin Atochem-taulukossa mainittu tavoitteena ollut osuus. Lisäksi komissio on voinut määritellä, että neljän saksalaisen tuottajan vuoden 1984 markkinaosuus eli 24 % oli lähellä tässä taulukossa ilmoitettua 23,9 %:n suuruista tavoitteena ollutta osuutta. Lopuksi on todettava, että ICI:n vuoden 1984 markkinaosuus nousi 11,1 %:iin, kun kyseisen yrityksen tavoitteena ollut osuus oli Atochem-taulukossa 11 %. Tässä suhteessa on lisäksi merkityksellistä korostaa komission tavoin, että kahdessa ICI:n sisäisessä asiakirjassa, joista toinen on päivätty 18.9.1984 ja toinen 16.10.1984 ja jotka ovat väitetiedoksiannon liitteinä 17 ja 18, nimenomaisesti viitataan yritykselle asetettuun 11 %:n "tavoitteeseen".

615 Enichem väittää, että sen osuus myynnistä oli noussut 12,3 %:iin vuonna 1984, mikä on selvästi vähemmän kuin Atochem-taulukossa ilmoitettu osuus. Tätä väitettä ei voida hyväksyä. Kyseistä kantajaa on kehotettu täsmentämään niitä perusteita, joilla se on laskenut vuoden 1984 markkinaosuutensa, mutta se ei ole voinut esittää minkäänlaista selvitystä niistä. Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että kanteensa liitteissä (osa III, liite 2) kantaja on esittänyt taulukon, jossa on esitetty tiivistetysti Enichemin myyntiluvut kultakin vuodelta ajanjaksona 1979—1986; taulukosta voidaan päätellä, että markkinaosuudet on kullekin näistä vuosista laskettu täysin samalla tavalla. Vuosien 1979—1982 osalta kantaja on ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen prosessinjohtotoimina esittämän kysymyksen johdosta yrittänyt selittää, kuinka se oli laskenut markkinosuutensa. Tästä ilmenee, että kantaja on tyytynyt toisaalta esittämään myyntilukunsa kultakin näistä vuosista esittämättä mitään muuta tätä väitettä tukevaa seikkaa. Toisaalta nämä myyntiä koskevat luvut eivät liittyneet eurooppalaisten tuottajien Länsi-Euroopassa toteuttamaan myyntiin vaan eurooppalaista kulutusta koskeviin lukuihin, jotka väistämättä ovat korkeampia, koska niihen sisältyy tuodut määrät. Näin menetellessä markkinaosuus, johon kantaja vetoaa, osoittautuu huomattavasti pienemmäksi.

616 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin päättelee näin ollen, että Enichemin toimittamien tietojen ei voida katsoa olevan mitenkään luotettavia.

617 Tästä seuraa, että komission Päätöksessään tekemät tosiseikkoja koskevat arvioinnit on vahvistettava.

— Kansallisilla markkinoilla toteutuvien myyntien valvonta

618 Valvontalistassa on uuden kokouskehyksen toiminnan yksityiskohtia koskevien ehdotusten yhteydessä seuraava kohta: "Kunkin tuottajan myyntiä koskevat maakohtaiset kuukausitiedot".

619 Näyttääkseen toteen sen järjestelmän olemassaolon, jossa tiettyjen suurten kansallisten markkinoiden kotimaiset tuottajat ilmoittavat toisilleen kullakin näistä markkinoista myymänsä tonnimäärät, komissio on lähinnä tukeutunut Solvay-taulukoihin.

620 Nämä taulukot näyttävät yhdenmukaisilta.

621 Saksan markkinoita koskevissa taulukoissa (väitetiedoksiannon liitteet 20—23) on useita sarakkeita. Ensimmäisessä sarakkeessa on seuraava maininta: "kulutus K. M." (eli "kulutus kotimarkkinoilla"), "kolmansien tuoma määrä", "kotimaisten tuottajien myynti"; tätä viimeksi mainittua otsikkoa seuraa tärkeimpien kotimaisten tuottajien nimet. Seuraavat sarakkeet vastaavat tiettyä vuotta koskevia "arvioituja määriä" ja sitä seuraava sarake tuona samana vuotena "toteutuneita määriä". Kukin näistä sarakkaista on kaksiosainen siten, että toisessa osassa ilmaistaan määrät tonneina, toisessa prosenttiosuudet; ensimmäisen sarakkeen otsakkeita vastapäätä on lukuja. On korostettava, että kunkin saksalaisen tuottajan myyntiluvut on ilmoitettu; näin ollen Wackerin ja Hoechstin väite siitä, että saksalaisten tuottajien myyntiluvut olisi ilmaistu yhtenä lukuna eikä yrityskohtaisesti, ei perustu tosiseikkoihin.

622 Myös muissa taulukoissa, jotka koskevat Ranskan markkinoita (väitetiedoksiannon liitteet 24—28), Benelux-maiden markkinoita (liitteet 29—32) ja Italian markkinoita (liitteet 33—40), on useita sarakkeita. Ensimmäisessä sarakkeessa on kotimaisten tuottajien nimet, otsake "kotimaisten tuottajien myynnin kokonaismäärä", otsake "tuonti", jossa toisinaan erotetaan tuonti "muista Fidesiin kuuluvista maista" ja tuonti "(Fidesiin kuulumattomista) kolmansista maista", ja otsikko "kokonaismarkkinat". Kahdessa seuraavassa sarakkeessa on kahta peräkkäistä vuotta koskevia tietoja; kumpikin sarake on kaksiosainen siten, että toisessa osassa ilmoitetaan tonnit, toisessa prosenttiosuudet; ensimmäisen sarakkeen kutakin otsikkoa vastapäätä on lukuja. Eräissä tapauksissa on lisäsarake, jossa ilmoitetaan prosentteina kehitys vuodesta toiseen. Lisäksi eräissä tapauksissa on lisätty sarake "ennuste", joka koskee menossa ollutta vuotta.

623 Kuten Päätöksestä ilmenee ja minkä komissio on vahvistanut ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kysymykseen antamassa vastauksessa, tämä väite koskee ainoastaan Saksan, Italian ja Ranskan markkinoita.

624 Aluksi on todettava, että Solvay-taulukoissa ei mainita ainoastaan "arvioituja määriä" vaan myös "toteutuneet määrät". Koska tietojenvaihto perustuu "toteutuneisiin määriin", kyse voi olla vain mennyttä aikaa koskevista tiedoista; väite, jonka mukaan kyse on vain tulevaisuutta koskevista arvioista, ei perustu tosiseikkoihin. Kaiken lisäksi on niin, että koska Solvay-taulukoiden voidaan katsoa olevan peräisin sitä vuotta seuraavan maaliskuun alusta, jona tuottaja- ja maakohtaisia myyntitietoja on vaihdettu, kyseisiä taulukoita ei voida pitää jo niin vanhoina, että niiden ei voitaisi katsoa enää olevan luottamuksellisia.

625 Vaikka lisäksi pitää paikkansa, että luvut ilmaistaan taulukoissa kilotonneina ja vaikka luvut on tarvittaessa ilmoitettu yhden desimaalin tarkkuudella, tästä ei kuitenkaan voida päätellä, että kyse tämän vuoksi olisi ainoastaan Solvayn yksin laatimista arvioista. Juuri Solvayn, joka on se yritys, jolta nämä taulukot ovat peräisin, omat myyntiluvut on itse asiassa ilmaistu vain kilotoinneina.

626 Komissio on yrittänyt tarkistaa, että taulukoissa ilmoitetut myyntimäärät vastaavat taulukoissa mainittujen tuottajien myymiä määriä. Komissio ei kuitenkaan ole voinut tarkistaa kaikkia taulukoissa olleita lukuja ottaen huomioon, että suurin osa tuottajista on ilmoittanut, että niiden on mahdotonta esittää myyntitilastonsa.

627 Tämä tarkistaminen on johtanut siihen päätelmään, että tuottajien Hüls, BASF ja ICI Saksan markkinoilla myymiä määriä koskevat luvut, jotka komissio on onnistunut hankkimaan, olivat eri vuosien osalta täysin samoja tai lähes samoja kuin Solvay-taulukoissa mainitut luvut (Päätöksen 16 kohdan 2 alakohta). Tältä osin on korostettava, että kanteessaan BASF on korostanut, että näistä asiakirjoista "saa erittäin luotettavan kuvan tärkeimpien kilpailijoiden myyntitilanteesta". Hüls on kuitenkin huomauttanut, että Saksan osalta Solvay-taulukoissa todetaan toimintavuoden 1980 kokonaismyynniksi 736,7 kilotonnia; Wackerin ja Hoechstin osalta tähän määrään kuuluu, kuten väitetiedoksiannon liitteeseen 20 tehdystä alaviitteestä ilmenee, "[Dynamite Nobel AG:lle] tehty tilaustyö", joka ei sisälly Fidesin tilastoihin. Tämä väite ei kuitenkaan selitä sitä, kuinka juuri Solvay on saanut tietoonsa tätä "tilaustyötä" koskevat myyntiluvut ja se päinvastoin tukee komission päätelmää, jonka mukaan tuottajat ovat ilmoittaneet toisilleen myyntilukujaan Fides-järjestelmän ulkopuolella.

628 Ranskan markkinoiden osalta komissio on todennut, että Shellin, LVM:n ja Atochemin osalta Solvay-taulukoissa ilmoitetut myyntiluvut olivat tiettyjen vuosien osalta hyvin lähellä niitä todellista myyntilukuja, jotka komissio oli onnistunut saamaan (Päätöksen 16 artiklan 3 alakohta).

629 Italian markkinoiden osalta komissio ei ole onnistunut saamaan mitään todellisia myyntiä koskevia tietoja. Kantajat, joiden nimet mainitaan näissä taulukoissa, eivät ole kiistäneet niissä mainittujen lukujen paikkansapitävyyttä. Lisäksi on niin, kuten komissio on todennut, ensimmäisessä Italian markkinoita koskevassa taulukossa on seuraava kommentti: "Kansallisten markkinoiden jako eri tuottajien kesken vuodelle 80 on tehty kollegojemme kanssa käydyn tietojenvaihdon perusteella." Lisäksi väitetiedoksiannon liitteksi 37 ja 39 liitetyissä taulukoissa, jotka koskevat myyntiä vuonna 1983, mainitun Italian markkinoi-

den pienimmän tuottajan nimen vieressä on maininta "arvio". Lopuksi on todettava, että Solvay on tietojensaantipyyntöön 25.2.1988 antamassaan vastauksessa todennut seuraavaa: "Italian tilanteen erityispiirteiden vuoksi emme voi pitää mahdottomana sitä, että kilpailijat olisivat ilmoittaneet toisilleen tiettyjä myyntilukuja." Tässä yhteydessä Enichemin termille 'kollega' ehdottamaa selitystä ei voida hyväksyä.

630 Kantajat väittävät kaikesta huolimatta, etteivät nämä luvut välttämättä ole tulosta tuottajien välisestä tietojenvaihdosta. Kantajat eivät tosin väitä, että Solvay-taulukoissa mainitut tiedot olisivat itsessään julkisia, vaan ne pikemminkin väittävät, että ne voitiin laskea markkinoilta saatavien tietojen tai sellaisten tietojen perusteella, jotka jo olivat julkisia. Kantajat tukeutuvat tältä osin niihin selityksiin, jotka Solvay oli antanut näiden taulukoiden laatimisesta; tämän yrityksen mukaan nämä taulukot voitiin laatia ilman, että oltiin yhteydessä kilpailijoihin.

631 Tältä osin on huomattava, että Shell on tietojensaantipyyntöön 3.12.1987 antamassaan vastauksessa todennut, että "Solvay soitti usean kerran vuoden 1982 tammikuun ja vuoden 1983 lokakuun välisenä aikana saadakseen vahvistuksen arvioilleen niistä tonnimääristä, jotka Shell-konserniin kuuluvat yhtiöt olivat myyneet"; Shell kuitenkin täsmensi, ettei mitään tarkkoja tietoja ollut annettu.

632 Ranskan markkinoista Solvay on todennut, että kokonaismarkkinoiden volyymi voitiin määritellä tarkasti juuri Fidesin tilastojen perusteella. Vähentämällä oman myyntinsä volyymin Solvay sai selville kilpailijoidensa myynnin kokonaisvolyymin Ranskan markkinoilla. Kunkin tuottajan myynnin määrittämisestä Solvay totesi seuraavaa: "Jos asiakas kuuluu PVC:tä tuottavaan konserniin mutta hankkii kuitenkin osan toimituksista muilta tuottajilta, summittaisesti arvioidaan, että emoyhtiö hankkii 80 % toimituksistaan tytäryhtiöltään loppujen toimitusten jakautuessa muille kilpailijoille; jos tiedetään, että yksi PVC:n käyttäjistä hankkii tuotetta pääasiallisesti yhdeltä tuottajalta, [Solvayn] ranskalaiset johtohenkilöt katsovat vakiintuneesti, että tämä tuottaja toimittaa 50 % kyseisen asiakkaan tarpeista; jos edellä esitetyistä tapauksista poiketen useat tuottajat hoitavat toimitukset tietylle asiakkaalle, toimitukset jakautuvat eri tavarantoimittajille tasaisesti niiden lukumäärän perusteella (esimerkki: jos

tietyllä asiakkaalla on neljä tavarantoimittajaa, ranskalaiset johtohenkilöt katsovat, että kukin niistä hoitaa 25 % asiakkaan tavarantoimituksista)." Näin ollen Solvay määrittelee kunkin tuottajan osuuden omien asiakkaidensa tavarantoimituksista. Lisäksi "määritelläkseen kilpailijoiden koko markkinoilla tosiasiallisesti myymät määrät [Solvayn] ranskalaiset johtohenkilöt soveltavat näin laskettuja markkinaosuuksia PVC:n kulutuksen kokonaismäärään — — ja päätyvät näin [Solvayn] kilpailijoiden myynnin kokonaismäärää koskevaan arvioon".

633 On pakko todeta, että tämä Solvayn esittämä laskutapa, johon muut kantajat vetoavat, perustuu summittaisiin arvioihin ja ne jäävät varsin karkeiksi ja jättävät huomattavasti sijaa epävarmuudelle. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että tämän käytetyksi väitetyn laskutavan perusteella ei voida määritellä täsmällisesti ja tarkasti kunkin tuottajan myyntimääriä siten kuin Solvay-taulukoissa on tehty.

634 Myös Saksan markkinoiden osalta Solvay on ilmoittanut, että kunkin kilpailijan markkinaosuus määriteltiin "asiakaskunnan kanssa käytyjen keskustelujen" ja julkisten tietojen (viralliset tilastot ja ammattijulkaisut) perusteella sekä "[sen] saksalaisten johtohenkilöiden markkinoita koskevan syvällisen tietämyksen" perusteella. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei myöskään katso, että Solvay voisi tällä tavalla päätyä niin tarkkoihin tuloksiin mitä Solvay-taulukoista ilmenee ilman, että se olisi harjoittanut tietojenvaihtoa kilpailijoiden kanssa. Tältä osin on korostettava, että eräiden kantajien ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kysymykseen antamista vastauksista ilmenee, että kullakin tuottajalla saattoi olla satojakin asiakkaita.

635 Esimerkeillä, jotka DSM on esittänyt näyttääkseen, että myyntiluvut voidaan helposti laskea julkisista tiedoista, ei ole merkitystä tapauksen kannalta. Nämä esimerkit näet liittyvät kokonaismarkkinoiden ja kantajan markkinaosuuden arviointiin, mistä Päätöksessä ei mitenkään ole kyse.

636 Kantajien tosiseikkoja koskevat väitteet on näin ollen hylättävä.

— Tavoitehinnat ja hinta-aloitteet

637 Kuten jo on todettu (ks. edellä 584 kohta), valvontalistan 3 kohdassa mainitaan ehdotuksia, jotka koskevat suunnitellun uuden kokouskehyksen toiminnan yksityiskohtia. Sen jälkeen kun asiakirjassa luetellaan 10 PVC:n tuottajan nimen alkukirjaimet tai tunnukset, siinä on seuraavat kohdat: "kuinka saada selkeyttä hinnoitteluun", "alennukset tuojien hyväksi (enintään 2 %?)", "korkeammat hinnat Yhdistyneessä kuningaskunnassa ja Italiassa (tasoitus ylöspäin?)" ja "turisminvastainen taistelu". Siinä on myös kappale, jonka otsikkona on "hintoja koskevat ehdotukset" ja jossa todetaan muun muassa seuraavaa: "vakaa ajanjakso (olemme valmiita hyväksymään vuoden 1980 toisen neljänneksen tilanteen mutta ainoastaan tietyksi ajaksi)" ja "vuoden 1980 loka-joulukuun hintatasot ja käyttöönottopäivät". Lopuksi kappaleessa, joka koskee 18.9.1980 pidettäväksi vahvistettua kokousta, on erityisesti seuraava maininta: "päästävä sopimukseen loka/joulukuun hinnan muutoksista".

638 Ehdotuksiin annetussa vastauksessa on kaksi hintoja koskevaa kohtaa. Ensimmäistä ehdotusta, jonka mukaan "Länsi-Euroopassa pitäisi olla yhteinen hintataso", seuraa vastaus, jossa todetaan, että "ehdotusta kannatetaan, mutta on epäilyjä siitä, onko maahantuojien hyväksi olevien perinteisten alennusten myöntämisestä mahdollista luopua." Kuudennessa ehdotuksessa todetaan, että "hintojen korotusta ei pitäisi yrittää kolmen kuukauden vakautusajanjaksona" ja jonka aikana toimittajat saisivat olla yhteydessä vain sellaisiin asiakkaisiin, joille ne ovat toimittaneet tuotteita kolmen edellisen kuukauden aikana (ehdotuksiin annetun vastauksen 5 kohta); sitä seuraa seuraava vastaus: " — — tosiasiallisesti kärsittyjen tappioiden vuoksi mahdollisuutta korottaa hintoja 1.10. ei pitäisi välttää vaikka sen suhteen esiintyykin ongelmia eli vaikka on vaikeaa saada korotushankkeelle yksimielinen kannatus ja soveltaa tällaista korotusta hetkenä, jona kysyntä todennäköisesti laskee Länsi-Euroopassa."

639 Päätöksessään komissio on yksilöinyt viitisentoista hinta-aloitetta (ks. Päätöksen liitteenä oleva taulukko 1), joista ensimmäinen tehtiin 1.1.1980.

640 LVM ja DSM ovat tässä oikeudenkäynnissä ainoat kantajat, jotka kiistävät juuri niiden hinta-aloitteiden olemassaolon, jotka komissio on todennut, ja tämän ne tekevät sillä perusteella, että tällaiset hinta-aloitteet eivät ole ymmärrettävissä PVC-alalla. Tältä osin riittää, kun todetaan, että väitetiedoksiannon liitteissä P1—P70 viitataan järjestelmällisesti tavoitehintoihin ja hinta-aloitteisiin. Riippumatta siitä, olivatko kyseessä yritysten yksittäiset toimet vai yritysten yhdenmukaistetut toimet, tämä toteamus riittää näiden kantajien väitteen kumoamiseen.

641 Hinta-aloitteiden olemassaolo on näin ollen katsottava näytetyksi toteen. Tämän vuoksi on tarkasteltava, kuten komissio vaatii, olivatko nämä aloitteet PVC:n tuottajien salaisen yhteistyön tulos.

642 Aluksi on todettava, että vaikka liitteet P1-P70 olivat eräiden yritysten osalta niiden sisäisiä asiakirjoja, jotka oli laadittu komission jo yksilöityä hinta-aloitteiden päivämäärät, tästä ei kuitenkaan voida päätellä, etteivät ne tämän vuoksi voi muodostaa näyttöä siitä, että aloitteet olivat salaisen yhteistyön tulos. Tämän vuoksi on syytä tutkia kyseisten asiakirjojen sisältöä.

643 Kantajat eivät kiistä komission esittämistä asiakirjoista ilmenevän, että täysin samoina päivämäärinä suunniteltiin korotuksia, joilla PVC:n hinta olisi nostettu yhdenmukaiselle tasolle, joka pääsääntöisesti oli huomattavasti korkeampi kuin markkinoilla näitä korotuksia edeltävinä päivinä vallinnut hinta. Komission yksilöimän jokaisen aloitteen osalta tämä voidaan itse asiassa todeta liitteiden P1—P70 sanamuodosta itsestään. Komission väitetiedoksiantoon liittämät ammattijulkaisujen otteet vahvistavat sitä paitsi, että nämä korotukset on tehty komission toteamina päivämäärinä.

644 Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo liitteitä P1—P70 huolellisesti tutkittuaan, ettei näitä aloitteita voida pitää yksinomaan yrityksen sisäisinä. Sekä näiden liitteiden sanamuodon että niiden keskinäisen tarkastelun perusteella ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on itse asiassa vakuuttunut siitä, että nämä asiakirjat muodostavat aineellisen näytön Euroopassa sovellettavia hintoja koskevasta tuottajien salaisesta yhteistyöstä.

645 Niinpä liitteessä P1, joka on peräisin ICI:ltä, on sen jälkeen, kun siinä on korostettu sitä seikkaa, että "PVC:n kysyntä Länsi-Euroopan markkinoilla on lokakuussa lisääntynyt huomattavasti odotettaessa 1.11. tapahtuvaa hinnankorotusta", seuraava maininta: "Hinnankorotuksella, jonka on ilmoitettu tapahtuvan 1.11., pyritään saattamaan kaikki ['suspensio'-PVC:n] länsieurooppalaiset hinnat 1,50 Saksan markan vähimmäistasolle". Tätä asiakirjaa on verrattava liitteisiin P2 ja P3, jotka ovat peräisin Wackerilta ja joissa todetaan täysin samanlainen korotus samana päivämääränä, ja Solvaylta peräisin olevaan liitteeseen P4, jossa vuoden 1980 marraskuuta koskien on seuraava virke: "Eräät tuojat tarjoavat alennuksia brittiläisten tuottajien haitaksi, mikä on vastoin suunniteltua." Lisäksi DSM:ltä peräisin olevassa liitteessä P5 viitataan myös päivämäärän 1.11. hinta-aloitteeseen.

646 Samoin on todettava, että Wackerilta peräisin olevissa liitteissä P2 ja P8, Solvaylta lähtöisin olevassa liitteessä P4, ICI:ltä tulevissa liitteissä P6 ja P7 ja DSM:ltä peräisin olevassa liitteessä P9 viitataan toiseen hinta-aloitteeseen, jonka suunniteltiin tulevan voimaan 1.1.1981 ja jolla pyrittiin nostamaan PVC:n hinta 1,75 DEM:iin. Erityisesti liitteessä P4 todetaan edellä olevassa kohdassa toistetun virkkeen jälkeen seuraavaa: "Joulukuun näkymät eivät ole hyviä huolimatta siitä, että toisen hinnankorotuksen on ilmoitettu tapahtuvan 1.1.1981." Liitteessä P6 on seuraava toteamus: "Hintojen uusi korotus — — 1,75 DEM:iin on ilmoitettu tapahtuvan kaikilla Länsi-Euroopan markkinoilla 1.1.1981."

647 Aloite, joka suunniteltiin pantavan täytäntöön 1.1.1982 ja jolla oli tarkoitus korottaa PVC:n hinta 1,60 DEM:iin, on nätyetty toteen niiden ICI:ltä peräisin olevan kahden asiakirjan perusteella, jotka ovat väitetiedoksiannon liitteinä P19 ja P22, ja niiden DSM:ltä tulevan kahden asiakirjan perusteella, jotka ovat liitteinä P20 ja P21. Liitteessä P22 on seuraava kommentti: "Alan 'aloite' on korottaa hinta 1,60 DEM:iin/380 GBP:iin/tonnilta, mutta se ei vaikuta lupaavalta — BP ja Shell kieltäytyvät yhteistyöstä." Liitteessä P21 todetaan seuraavaa:

"Näkymät [vuoden 1982] tammikuulle eivät ole suotuisat. Ilmoitetusta hinnankorotuksesta huolimatta nyt on havaittavissa hintojen laskua joulukuun tasoon verrattuna. Erityisesti on todettava, että brittiläiset tavarantoimittajat eivät edes ole ilmoittaneet brittiläisille asiakkaille hintojenkorotuksesta." Tältä osin on korostettava, että vaikka voidaan pitää uskottavana, että yritykselle kerrotaan — esimerkiksi asiakkaat kertovat — kilpailijan ilmoittaneen hinnankorotuksesta tai päinvastoin jättäneen ilmoittamatta tällaisesta korotuksesta, ei voida pitää usktottavana sitä, että yritykselle kerrotaan, että tuottaja ei ole ilmoittanut sellaisesta hinnankorotuksesta, josta sen olisi pitänyt ilmoittaa. Tämä voi selittyä vain sillä, että odotetusta korotuksesta oli sovittu etukäteen tuottajien kesken.

648 Aloitetta, joka oli ilmoitettu tulevan voimaan 1.5.1982 ja jolla oli tarkoitus nostaa hinnat 1,35 DEM:iin, tukevat ICI:ltä peräisin olevat liitteet P23 ja P26, DSM:ltä peräisin oleva liite P24 ja Wackerilta tuleva liite P25. Erityisesti on todettava, että liitteen P23 laatija esittää Euroopan markkinoilla ja erityisesti Saksan ja Ranskan markkinoilla vuoden 1982 huhtikuussa vallinneiden hintojen tasoa tutkiessaan seuraavan kommentin: "Hintaeroosio on pysäytetty kuun lopussa, kun ilmoitettiin eurooppalaisten hintojen yleisestä korotuksesta 1,35 DEM:iin kilolta 1.5. alkaen." Vuoden 1982 toukokuuta koskevassa liitteessä P24 todetaan, että "hintojen ilmoitetun korotuksen vuoksi" DSM:n hinnat ovat nousseet, mutta siinä täsmennetään seuraavaa: "Tämä on kuitenkin vähemmän kuin suunniteltu korotus tasoille 1,35 DEM/1,40 DEM. Tärkeimmät syyt tähän ovat epäonnistumiset Saksan ja Benelux-maiden markkinoilla ja se, että brittiläiset tuottajat ja Skandinavian tuottajat eivät osallistuneet hintojen korotusasiassa yhteistyöhön. Ranskassa ja Italiassa hintojen korottaminen onnistui paremmin."

649 Varsinkin DSM:ltä peräisin olevat liitteet P29, P39 ja P 41, ICI:ltä lähtöisin olevat liitteet P30 ja P34 ja Wackerilta olevat liitteet P31—P33 muodostavat näytön aloitteesta, jonka oli suunniteltu tulevan voimaan 1.9.1982 ja jolla oli tarkoitus nostaa hinnat 1,50 DEM:iin kilolta. Liitteestä P29, joka on päivätty 12.8.1982, on elokuun hintojen osalta luettavissa seuraavaa: "Saksan, Belgian ja Luxemburgin markkinoilla havaitaan tiettyjä paineita, mikä on pikemminkin yllättävää, koska merkittävä hinnankorotus on suunniteltu tulevan voimaan 1.9. alkaen." Otsakkeen "syyskuun hinnat" alla asiakirjassa todetaan seuraavaa: "On suunniteltu merkittävä hinnankorotus tasolle, joka on noin 1,50 DEM kilolta. Tähän mennessä olemme todenneet, että kaikki tärkeimmät tuottajat ovat ilmoittaneet tästä hinnankorotuksesta ja vain hyvin pieni joukko poikkeamia on havaittu." Liitteessä P32 on seuraava kommentti: "Länsi-Euroopan markkinoilla

on tehty hyvin intensiivisiä ponnisteluja hintojen vakauttamiseksi 1.9." Liitteessä P33 esitetään seuraava huomio: "1.9. voimaantullut PVC:n hintojen korotus, jolla vähimmäishinta on nostettu 1,50 DEM:iin kilolta, on ollut erittäin menestyksekäs yleisen kehityksen kannalta vaikka vielä lokakuussa olemme todenneet tapauksia, joissa kilpailijamme toimittavat tuotetta hintaan 1,35 DEM ja 1,40 DEM kilolta." Liitteessä P34 asiakirjan laatija toteaa Länsi-Euroopan markkinoiden tilannetta yleisesti tarkastellessaan kysynnän nousseen vuoden 1982 lokakuussa verrattuna edelliseen kuukauteen, ja hän toteaa lisäksi seuraavaa: "Tämä johtui kuitenkin suurelta osin toimenpiteistä, jotka koskivat hintojen korottamista 1.9 alkaen, mikä johti hankintoihin ennen tätä päivämäärää." Liitteessä P41 on seuraava 1.9. täytäntöönpantavaa aloitetta koskeva kommentti: "Hinnankorotuksen onnistuminen riippuu vastedes erittäin suuressa määrin saksalaisten tuottajien ruodussa pysymisestä."

650 Vielä voidaan viitata kaksivaiheiseen hinnankorotukseen, joka tehtiin 1.4.1983 ja 1.5.1983 ja jonka tavoitteena oli ensin nostaa PVC:n hinta 1,60 DEM:iin ja vähimmäishinta 1,50 DEM:iin ja sitten nostaa hinta 1,75 DEM:iin ja vähimmäishinta 1,65 DEM:iin. Aluksi on huomautettava, että Shell on tietojensaantipyyntöön 3.12.1987 antamassaan vastauksessa (väitetiedoksiannon liite 42) ilmoittanut, että PVC:n länsi-eurooppalaisten tuottajien kokouksessa Pariisissa 2. tai 3.3.1983 "muut tuottajat tekivät hintojenkorotuksia ja volyymien valvontaa koskevia ehdotuksia", vaikka se lisäsikin, ettei kokouksessa annettu mitään sitoumuksia. ICI on vahvistanut tämän kokouksen sisällön (väitetiedoksiannon liite 4). ICI:ltä peräisin olevassa liitteessä P43 on seuraava kohta: "Ilmoittakaa kaikille asiakkaille maanantaista 7.3. [1983] lähtien, että hintoja korotetaan 1,60 DEM:iin, mutta että luokkaan 1 kuuluville asiakkaille myönnetään 10 pennin alennus ja luokkaan 2 kuuluville asiakkaille 5 pennin alennus." Tämä korotus piti tulla voimaan 1.4.1983, kuten teleksin tekstistä muuten ilmenee. Shelliltä lähtöisin olevan, 13.3.1983 päivätyn liitteenä P49 olevan asiakirjan laatija toteaa sen jälkeen, kun hän on korostanut sitä, että hinnat ovat maaliskuussa laskeneet tasolle 1,20 DEM kilolta, seuraavaa: "Tämän hintaeroosion pysäyttämiseksi on suunniteltu merkittävä aloite; vähimmäistavoitteet on vahvistettu maaliskuulta 1,50 DEM:iin kilolta ja huhtikuulta 1,65 DEM:iin kilolta." ICI:n 6.4.1983 päivätystä teleksissä, joka on väitetiedoksiannon liitteenä P45, on seuraava kommentti: "Markkinoilta tulevat tiedot näyttävät osoittavan selvästi, että koko alalla sovelletaan tästä lähin päivämäärän 1.4.1983 hinta-aloitetta." Wackerin 25.4.1983 päivätyssä asiakirjassa (liite P46) viitataan "toimenpiteisiin PVC:n hintojen korottamiseksi huhtikuussa 1,50 DEM:iin kilolta ja toukokuussa 1,65 DEM:iin kilolta." DSM:n sisäisessä 24.6.1983 päivätyssä muistiossa (liite P48) todetaan sen jälkeen, kun siinä on ilmoitettu

hintojen laskeneen Länsi-Euroopassa vuoden 1983 ensimmäisellä neljänneksellä, seuraavaa: "Hintoja on 1.4. lähtien yritetty korottaa Länsi-Euroopassa. Suunniteltu korotus tasolle 1,50 DEM 1.4. ja tasolle 1,65 DEM 1.5. on epäonnistunut."

651 Lisäksi on syytä todeta, että ICI:n 31.1.1983 päivätyssä muistiossa, joka on väitetiedoksiannon liitteenä 44, todetaan, että "Euroopassa tehtailijat tuntevat 'tavoitehinnat' erittäin hyvin ja kyseiset hinnat ovat sellaisenaan 'julkaistuja hintoja'. Laatija totesi lisäksi seuraavaa: "On yleisesti tunnustettua, ettei näitä julkaistuja hintoja voida saavuttaa lamaantuneilla markkinoilla — — mutta ilmoituksella on psykologinen vaikutus ostajaan. Tilanne on sama kuin autoalalla, jossa 'taulukkohinta' on vahvistettu sellaiselle tasolle, että ostaja on tyytyväinen kun hän saa 10—15 %:n suuruisen alennuksen, ja tuntee tekevänsä 'hyvät kaupat', kun taas valmistajalle tai autokaupalle jää riittävä marginaali." Näissä olosuhteissa laatija suositteli, "että PVC-ala ilmoittaisi voimakkaan mainoskampanjan saattamana tavoitehinnat, jotka olisivat paljon korkeampia kuin ne hinnat, jotka todennäköisesti voitaisiin saada, esimerkiksi 1,65 DEM kilolta maaliskuussa" (alleviivaukset poistettu).

652 Lisäksi voidaan panna merkille, että ammattijulkaisuissa itsessään on joissain yhteyksissä viitattu PVC:n tuottajien salaiseen yhteistyöhön. Niinpä European Chemical News -lehden 1.6.1981 julkaistussa numerossa todetaan seuraavaa: "Tärkeimmät eurooppalaiset muovituotteiden valmistajat ponnistelevat yhteisesti ajaakseen läpi merkittävät [PVC:n] hinnankorotukset, joilla saavutettaisiin vuoden 1981 alun hintatasot". Samassa lehdessä todettiin 4.4.1983 seuraavaa: "[PVC:n] eurooppalaiset tuottajat ovat ryhtyneet päättäväiseen yritykseen korottaakseen hintoja huhtikuun alusta lähtien. Tuottajien kerrotaan tavanneen Pariisissa maaliskuun puolivälissä keskustellakseen hinnankorotuksesta".

653 Ottaen huomioon komission väitetiedoksiannon liitteeksi esittämien, PVC:n hintoja koskevien lukuisten asiakirjojen huolellisen tarkastelun, josta edellä kohdat 645—650 ovat vain esimerkkejä, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo toteennäytetyksi komission esittämien aineellisen näytön perusteella, että "hinnankorotukset", "hinta-aloitteet" ja "tavoitehinnat", joihin näissä asiakir-

joissa viitataan, eivät ole pelkkiä kunkin tuottajan yksin tekemiä itsenäisiä päätöksiä vaan tuottajien salaisen yhteistyön tuloksia.

654 On kuitenkin todettava jo tässä vaiheessa, että liitteissä P1—P70 on useita liitteitä, joissa viitataan joidenkin hinta-aloitteiden täydelliseen tai osittaiseen epäonnistumiseen, minkä komissio on todennut Päätöksen 22 kohdassa.

655 Näitä epäonnistumisia tai osittaisia epäonnistumisia voidaan selittää useilla tekijöillä, joita komissio on korostanut 22 kohdassa ja jotka on nimenomaisesti mainittu liitteistä P1—P70 eräissä. Niinpä hankkiakseen tuotteensa edullisimmilla hinnoilla jotkut asiakkaat ovat joskus ostaneet huomattavia määriä ilmoitetun hinnannousun voimaantuloa edeltävinä päivinä. Juuri tämä ilmenee liitteistä P8, P12, P21, P23, P30 ja P39.

656 Lisäksi liitteistä P1—P70 ilmenee, että tuottajat ovat ainakin joissain yhteyksissä yrittäneet löytää tasapainon toisaalta myynnin volyymin ja tiettyjen asiakkaiden asiakassuhteiden säilyttämisen sekä toisaalta hintojenkorotusten välillä.

657 Niinpä tärkeille asiakkaille ehdotettiin joskus erityksiä hinnanpalautuksia tai alennuksia (esimerkiksi liite P17) tai asiakkaiden kanssa tehtiin väliaikaisia sopimuksia, joilla niille taattiin toimituksia ennen suunniteltua korotusta vallinneilla hinnoilla (erityisesti liite P21). Useista komission saamista asiakirjoista ilmenee, että tietyissä tilanteissa tuottajat ilmaisivat aikomuksensa tukea suunniteltua hinta-aloitetta mutta että ne samalla kuitenkin varmistivat, että tämä ei olisi haitallista myynnin volyymille. Niinpä ICI:n 18.12.1981 Euroopassa sijaitseville tytäryhtiöille lähettämässä, vuoden 1982 tammikuun hinta-aloitetta koskevassa teleksissä todetaan seuraavaa: "On vielä epäselvää, saavutetaanko nämä hintatasot; tarkkailkaa siis yksittäisten asiakkaiden tilannetta Euroopassa — — on hyvin tärkeää, että saavuttaisimme hyvän tasapainon hintojenkorotuksen ja myyntiosuuksien säilyttämisen kesken tänä vaikeana ajanjaksona." Wackerin 9.8.1982 päivätyssä muistiossa (liite P31) on seuraava huomautus: "Wackerin strategia tuleville kuukausille on seuraava: tulemme toimimaan niiden

hinnankorotusyritysten vanavedessä, joita kilpailijamme tekevät, mutta emme missään tapauksessa tule hyväksymään uusia määrien pienennyksiä. Toisin sanoen, jos markkinat eivät hyväksy tätä korotusta, tulemme toimimaan hinnan suhteen riittävän joustavasti tarpeen tullen." Samoin DSM:n päiväämättömässä muistiossa (liite P41) on seuraava päivämäärän 1.1.1983 aloitetta koskeva kommentti: "DSM kannattaa yritystä korottaa hintoja, mutta korotus ei saa olla kaiken voittava tavoite. Hinnankorotusta kannatetaan, kunhan se ei muodosta uhkaa markkinosuuksillemme."

658 Useista asiakirjoista ilmenee päinvastaista eli tuottajien aikomus kannattaa vakaasti hinta-aloitetta tai tällaisen aloitteen tosiasiallinen kannatus huolimatta niistä riskeistä, joita sillä pääteltiin olevan myynnin volyymien kannalta. Niinpä esimerkiksi DSM:n osalta voidaan mainita liite P13, jossa todetaan, että DSM on "vakaasti kannattanut hinta-aloitetta", ja liite P41, jossa on seuraava kohta: "Syyskuussa tehty hinnankorotus ja DSM:n päätös kannattaa hyvin vakaasti tätä korotusta ovat johtaneet volyymien pienenemiseen mutta korkeimpiin hintoihin." ICI:n osalta voidaan korostaa erityisesti 14.7.1981 päivättyä liitettä P16, joka liittyy päivämäärän 1.6. hinta-aloitteeseen ja jossa viitataan ICI:n hintoja koskevaan vankkumattomaan kantaan, 20.10.1982 päivättyä liitettä P30, jossa todetaan, että ICI on "noudattanut erityisen tiukkaa linjaa" hintojen osalta syyskuussa, ja liitettä P34, joka koskee vuoden 1982 syyskuun aloitetta ja jossa todetaan seuraavaa: "Toteamme uudelleen, että olemme täysin tukeneet hinnankorotusta". Wackerin osalta voidaan lisäksi mainita liite P15, joka liittyy päivämäärän 1.9.1981 hinta-aloitteeseen, jolla oli tarkoitus nostaa tavoitehinta 1,80 DEM:iin, ja jossa todetaan seuraavaa: "Wacker Chemie on päättänyt yhteisen politiikan mukaisesti ja hintojen kiireellisen vakauttamisen takia olla tekemättä yhtään kauppaa 1,80 DEM:iä pienemmällä hinnalla syyskuussa."

659 Kuten komissio totesi Päätöksen 22 kohdassa, tiettyjä tuottajia moitittiin joissain tilanteissa aggressiivisesta markkinakäyttäytymisestä, joka aiheutti häiriöitä niiden hinta-aloitteiden kannalta, joita muut tuottajat aikoivat kannattaa, tai joka sai ne epäonnistumaan. Niinpä DSM:n 25.2.1981 päivätyssä muistiossa (liite P9) sen laatija toteaa, että "1.1. [1981] voimaantulevaksi ilmoitettu hinnankorotus tasolle 1,75 DEM ei missään tapauksessa ole onnistunut" ja hän jatkaa seuraavaa: "Joidenkin ranskalaisten ja italialaisten tavarantoimittajien aggressiivinen käyttäytyminen kolmen viimeisen kuukauden aikana on

johtanut tiukkaan kilpailuun suurasiakkaista, mikä on aiheuttanut hintojen laskua." Samoin ICI:ltä peräisin olevassa, 17.5.1982 päivätyssä liitteessä P23 viitataan niihin huoliin, joita ICI:llä oli markkinaosuuksistaan Yhdistyneessä kuningaskunnassa, ja siinä täsmennetään seuraavaa: "Shell, BP ja DSM ovat olleet erityisen aggressiivisia näillä markkinoilla." DSM:n 1.6.1981 päivätyssä asiakirjassa, jonka komissio on lähettänyt yrityksille 3.5.1988 kirjeitse, korostetaan Belgian ja Luxemburgin vuoden 1981 huhtikuun markkinoiden osalta seuraavaa: "Yritys noduattaa korotettuja hintoja epäonnistui viikossa. BASF:in, Solvayn, ICI:n ja SAV:n aggressiivisuus on johtanut hintatasoon, joka ei ollut parempi eikä huonompi kuin edellisenä kuukautena." Eräässä toisessa DSM:n vuoden 1981 lokakuulta olevassa asiakirjassa todetaan näiden samojen maantieteellisten markkinoiden osalta seuraavaa: "Elokuussa hintoihin kohdistui paineita. Useiden tuottajien (BASF, SAV, Solvay, Anic ja ME) on todettu käyttäytyneen aggressiivisemmin." ICI:n 19.4.1982 päivätyssä asiakirjassa todetaan seuraavaa: "On hyvin vaikeaa saada vahvistettua niiden tuottajien nimet, jotka laskevat hintoja alaspäin, mutta sekä Shell että Solvay on osoitettu todennäköisiksi syyllisiksi."

660 Tosiasiassa on niin, että hinta-aloite saattoi menestyä vain suotuisassa ympäristössä, jota tuottajilla ei ollut. Niinpä liitteestä P52 ilmenee, että ICI katsoi usean tekijän edesauttaneen 1.5.1983 voimaantulevaksi suunnitellun aloitteen ennakoitavissa olevaa menestystä; tällaisia tekijöitä olivat muun muassa pienet varastot, kysynnän kasvu, tuotantokapeikkoja koskevat huhut erityisesti viennin osalta, hintojen nousu kolmansien maiden markkinoilla ja toimialan rationalisaation vaikutukset. Toisissa asiakirjoissa korostetaan kysynnän kehitystä (esimerkiksi liitteet P27, P31, P45 ja P47) tai kolmansista maista tapahtuvan tuonnin kehitystä (esimerkiksi liitteet P16 ja P31). Sen sijaan sellaiset tekijät kuten ylikapasiteetti, tuonnin lisääntyminen, hintojen lasku kolmansien maiden markkinoilla, PVC:n tuottajien suuri määrä Länsi-Euroopassa tai se, että Shell ja ICI ovat ottaneet käyttöön uusia tuotantolaitoksia, vaikuttavat sellaisilta tekijöiltä, jotka horjuttavat hintatasoa (DSM:ltä peräisin oleva liite P21, joka koskee vuotta 1981).

661 Tästä tarkastelusta on pääteltävä, että komissio on arvioinut oikein tämän tapauksen tosiseikkoja hinta-aloitteiden osalta.

— Yritysten välisen yhteistoimintajärjestelyn alkuperä

662 Edellä tehdyn tarkastelun perusteella havaitaan, että suunitteluasiakirjoissa kuvaillut hankkeet ja PVC-markkinoilla tosiasiallisesti todetut menettelytavat korreloivat suoraan heti ensimmäisistä näiden asiakirjojen laatimista seuraavista kuukausista lähtien sekä hintojen osalta että volyymin säännöstelyn osalta, jotka ovat ne kaksi pääasiallista tapaa, joilla kilpailusääntäjä on väitetty rikotun. Lisäksi, mutta vähäisemmässä määrin, suunnitteluasiakirjoissa kuvaillut hankkeet ja ne tuottajien väliset tietojenvaihtoa koskevat menettelytavat, joista niitä moititaan, korreloivat keskenään.

663 On syytä tarkastella kantajien väitteitä, jotka koskevat yhteistoimintajärjestelyn alkuperää suunnitteluasiakirjojen sanamuodon perusteella, tietoja, jotka ICI on näiden asiakirjojen osalta antanut komission 30.4.1984 päivättyyn tietojensaantipyyntöön antamassaan vastauksessa, joka on väitetiedoksiannon liitteenä 4, ja tätä suunnitteluasiakirjojen ja niiden laatimista seuraavina viikkoina markkinoilla tosiasiallisesti todettujen menettelytapojen välistä korrelaatiota.

664 Ensiksi on syytä korostaa, että tietojensaantipyyntöön antamassaan vastauksessa ICI on todennut, että ottaen huomioon sen, mistä komissio löysi kyseiset asiakirjat, oli luontevaa ajatella niiden koskeneen PVC:tä. Suunnitteluasiakirjojen ja PVC-markkinoilla tosiasiallisesti todettujen menettelytapojen välinen korrelaatio tukee tätä päätelmää.

665 Tämän jälkeen sillä, kuka suunnitteluasiakirjat tarkkaan ottaen on laatinut, ei ole ratkaisevaa merkitystä. Ainoastaan sillä on merkitystä, voidaanko näitä asiakirjoja pitää yhteistoimintajärjestelyn luomissuunnitelmana, mitä komissio väittää. Lisäksi asiakirjassa "ehdotuksiin annettu vastaus" on sen laatijan nimi; laatija eli Sheaff-niminen henkilö oli ICI:n "muovi"-osaston johtaja 1980-luvun alussa. Tietojensaantipyyntöön antamassaan vastauksessa ICI on todennut luontevaksi olettaa, että tämä Sheaff -niminen henkilö olisi laatinut myös "valvontalista"-nimisen asiakirjan.

666 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voi hyväksyä väitettä, jonka mukaan suunnitteluasiakirjat koskisivat vain Britannian markkinoita tai vain Britannian ja Italian markkinoita. Tältä osin on huomattava, että ehdotuksiin annetun vastauksen 1 kohta koskee "Länsi-Euroopan yhteistä hintatasoa". Vastauksen 2 kohta koskee mahdollisuutta sellaiseen kiintiöjärjestelmään, joka on "pikemminkin yrityskohtainen kuin kansallinen", mikä sulkee pois ainakin sen tapauksen, että kyseessä olisi yhdet ainoat maantieteelliset markkinat. Lisäksi ehdotuksiin annetun vastauksen 6 kohdassa, jossa tarkastellaan mahdollisuutta korottaa hintoja vuoden 1980 viimeisen neljänneksen aikana, viitataan vaikeuksiin, jotka johtuvat juuri koko "Länsi-Euroopan kysynnän" laskusta. Lisäksi vaikka valvontalistassa erityisesti viitataan kahdessa kohdassa Britannian markkinoihin ja Italian markkinoihin, siinä on 3 kohta, jonka otsikkona on "ehdotus uudeksi kokouskehykseksi"; tämä kohta kuitenkin sisältää yleisin sanakäänteinen ilmaistuja ehdotuksia, joiden perusteella ei mitenkään voida päätellä, että ne olisivat rajattu koskemaan vain yksiä tai kaksia maantieteellisiä markkinoita; päinvastoin, se seikka, että nämä ehdotukset on esitetty välittömästi PVC:n tärkeimpien eurooppalaisten tuottajien luettelon jälkeen, vahvistaa päätelmää, jonka mukaan kyseessä eivät olleet ainoastaan Britannian markkinat ja/tai Italian markkinat. Lopuksi on huomattava, että suunnitteluasiakirjoissa mainitaan nimenomaan kaksi menettelytapaa, joista toinen koskee hinta-aloitteita, joista ensimmäinen oli suunnitteilla vuoden 1980 viimeiselle neljännekselle, ja toinen koski kiintiöjärjestelmää, johon liittyi korvausjärjestelmä; aiemmin tehdystä analyysistä kuitenkin ilmenee, että 1.11.1980 tehtiin aloite "suspensio-PVC:n kaikkien Länsi-Euroopan hintojen nostamiseksi vähintään 1,50 DEM:iin" ja että heti vuoden 1981 ensimmäisinä kuukausina otettiin käyttöön korvausjärjestelmä, johon osallistuivat kaikki eurooppalaiset tuottajat Shelliä lukuun ottamatta. Tämä korrelaatio vahvistaa päätelmää, jonka mukaan suunnitteluasiakirjoissa ei viitattaisi yksinomaan yksiin tai kaksiin kansallisiin markkinoihin.

667 Kantajien väitteellä, jonka mukaan itse suunnitteluasiakirjoja ei olisi koskaan jaettu ICI:n toimitilojen ulkopuolelle, ei ole ratkaisevaa merkitystä. Ainoastaan sillä on merkitystä, osoittaako näiden asiakirjojen sisältö sellaisen hankkeen olemassaolon, jolla pyritään vapaan kilpailun vastaisesti järjestämään PVC:n markkinoita.

668 Väitettä, jonka mukaan kaksi suunnitteluasiakirjaa ei liittyisi toisiinsa, ei voida hyväksyä. Tältä osin on todettava ensinnäkin, että nämä asiakirjat on löydetty ICI:n toimitiloista ja että ne olivat kiinnitettyinä toinen toiseensa. Lisäksi on

korostettava, että valvontalistassa oli luettelo tietyistä aiheista, jotka yleisesti ottaen koskivat myynnin volyymien valvontamekanismia ja hintasäännöstelyä. Näitä aiheita tarkastellaan tarkemmin ehdotuksiin annetussa vastauksessa. Lisäksi kummassakin asiakirjassa on joitakin yksityiskohtaisempia kohtia. Näissä kohdissa käsitellään viittausta kolmen kuukauden vakautusjaksoon, mahdollisuutta korottaa hintaa vuoden 1980 viimeisen neljänneksen aikana, tarvetta löytää järjestely uuden tuotantokapasiteetin huomioon ottamiseksi ja vielä mahdollisuutta siihen, että markkinaosuudet vaihtelevat ennalta vahvistettuihin markkinaosuuksiin nähden, minkä osalta on sama viittaus 5 %:n toleranssiin ja tätä varten tehtyihin varaumiin. Näin ollen ei voida hyväksyä sitä, että nämä kaksi asiakirjaa eivät liittyisi toisiinsa.

669 Kantajat väittävät kuitenkin, että komissio on suunnitteluasiakirjojen perusteella virheellisesti päätellyt, että jälkimmäinen suunnitteluasiakirja on tiivistelmä PVC:n tuottajien vastauksesta ICI:n esittämiin ehdotuksiin (Päätöksen 7 kohdan viimeinen alakohta). Kantajat väittävät tältä osin, että on mahdollista, että suunnitteluasiakirjoissa ilmoitetaan ainoastaan ICI:n tai ICI:n ja Solvayn, jota erityisesti tarkoitetaan valvontalistan 5 ja 6 kohdassa, työntekijöiden mielipiteitä tai huomioita. Sitä paitsi ehdotukseen annettu vastaus on valvontalistan laatimista ennen laadittu asiakirja, mikä osoittaa komission väitteen perusteettomaksi.

670 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että suunnitteluasiakirjojen pelkän sanamuodon perusteella ei voida olettaa, kuten komissio on tehnyt Päätöksen 7 kohdan viimeisessä alakohdassa ja 10 kohdan 1 alakohdassa, että jälkimmäinen suunnitteluasiakirja olisi muiden PVC:n tuottajien vastaus ICI:n tekemiin ehdotuksiin, eikä sanamuodon perusteella voida myöskään päätellä, että nämä asiakirjat olisivat ainoastaan ICI:n työntekijöiden mielipiteenilmaisuja.

671 Vaikka kantajien väitteen katsottaisiin pitävän paikkansa, on korostettava, ettei tällä seikalla ole vaikutusta komission esittämän näytön kannalta. Kuten aiemmin tehdystä tarkastelusta ilmenee, komissio on esittänyt useita asiakirjoja, jotka näyttävät toteen Päätöksessä kuvailtujen menettelytapojen olemassaolon. Lisäksi on niin, että suunnitteluasiakirjoissa ja erityisesti valvontalistassa, jotka

ovat peräisin ICI:n tärkeältä johtohenkilöltä, todetaan selvästi sellaisen yhteistoimintamenettelyä koskevan hankkeen olemassaolo, jota tämä yritys, joka oli näiden asiakirjojen laatimisajankohtana yksi merkittävimmistä PVC:n eurooppalaisista tuottajista, oli mukana luomassa; lisäksi näissä asiakirjoissa suunnitellut menettelytavat havaittiin seuranneina viikkoina PVC:n markkinoilla Länsi-Euroopassa. Vaikuttaa näin ollen ainakin siltä, että nämä suunnitteluasiakirjat olivat perusta, jonka nojalla käytiin tuottajien välisiä neuvotteluja ja keskusteluja, jotka johtivat suunniteltujen lainvastaisten toimenpiteiden tosiasialliseen toteuttamiseen.

672 Vaikka pitääkin paikkansa, että niissä asiakirjoissa, jotka komissio on esittänyt PVC-markkinoilla harjoitettuja menettelytapoja koskevia tosiseikkoja koskevien toteamustensa tueksi, ei mitenkään viitata suunnitteluasiakirjoihin, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että näiden menettelytapojen ja näissä asiakirjoissa kuvailtujen menettelytapojen välinen vahva korrelaatio on riittävä näyttö siitä, että ne ovat yhteydessä toisiinsa.

673 Komissio on näin ollen perustellusti päätellyt, että suunnitteluasiakirjoja voitiin pitää sen yhteistoimintamenettelyn alkuperänä, joka on toteutunut niiden laatimista seuraavina viikkoina.

— Tuottajien väliset kokoukset

674 Ensiksi on korostettava, että kantajat eivät ole kiistäneet itse tuottajien välisten epämuodollisten, toimialajärjestöjen ulkopuolisten kokousten olemassaoloa.

675 Lisäksi on niin, että perustamissopimuksen 85 artiklan kannalta tapahtuvan tosiseikkojen arvioinnin kannalta ei ole välttämätöntä, että komissio ilmoittaa tuottajien välisten kokousten päivämäärät eikä sen varsinkaan tarvitse ilmoittaa

niiden paikkaa. Lisäksi ICI:n 5.6.1984 päivätystä, komission tietojensaantipyyntöön antamasta vastauksesta (väitetiedoksiannon liite 4) ilmenee, että näitä kokouksia on pidetty "melko säännönmukaisesti, noin kerran kuussa, ja että niitä on pidetty eri johtajatasoilla". ICI on täsmentänyt, että ottaen erityisesti huomioon se seikka, ettei mitään näihin kokouksiin liittyvää asiakirjaa ole voitu löytää, se ei ole voinut ilmoittaa vuoden 1980 elokuun jälkeen pidettyjen kokousten päivämääriä eikä paikkoja. Se on sen sijaan voinut yksilöidä ajallisesti läheisimmän vuoden eli vuoden 1983 ensimmäisen 10 kuukauden aikana pidettyjen, tuottajien välisten yhdeksän epämuodollisen kokouksen paikat ja päivämäärät. Kokouksista kuusi pidettiin Zürichissä 15.2., 11.3., 18.4., 10.5., 18.7. ja 11.8.1983, kaksi Pariisissa 2.3. ja 12.9.1983 ja yksi Amsterdamissa 10.6.1983. ICI on lisäksi luetellut yritykset, joiden se väittää osallistuneen vähintään joihinkin näistä epämuodollista kokouksista, ja nämä yritykset ovat aakkosjärjestyksessä luetellen Anic, Atcohem, BASF, DSM, Enichem, Hoechst, Hüls, ICI, Kemanord, LVM, Montedison, Norsk Hydro, PCUK, SAV, Shell, Solvay ja Wacker.

676 Shell on tietojensaantipyyntöön 3.12.1987 antamassaan vastauksessa (väitetiedoksiannon liite 42) vahvistanut osallistuneensa Pariisissa 2.3.1983 pidettyyn kokoukseen ja Zürichissa 11.8.1983 pidettyyn kokoukseen, joiden osalta komissio oli hankkinut näytön sen osallistumisesta niihin; tämä näyttö koostuu kalenteriin tehdyistä merkinnöistä.

677 Myös BASF on komission tietojensaantipyyntöön 8.12.1987 antamassaan vastauksessa (väitetiedoksiannon liite 5) todennut, että vuodesta 1980 vuoden 1983 lokakuuhun PVC:n tuottajat pitivät kokouksia "joskus jopa kerran kuukaudessa". Se on myös luetellut ne yritykset, jotka säännöllisesti tai epäsäännöllisesti olivat edustettuina näissä kokouksissa, ja nämä yritykset ovat aakkosjärjestyksessä luetellen Anic, Atochem, Enichem, Hoechst, Hüls, ICI, LVM, Montedison, Norsk Hydro, Shell, Solvay ja Wacker.

678 Lopuksi on vielä todettava, että täsäs oikeudenkäynnissä Montedison on myöntänyt, että tuottajien välillä oli epämuodollisia kokouksia, joihin erityisjulkaisuissa viitattiin.

679 Vaikka kantajat eivät kiistä näiden tuottajien välisten epämuodollisten kokousten pitämistä, ne kuitenkin esittävät kriittiset huomautuksensa näiden kokousten aiheesta, jota niiden mukaan ei ole näytetty toteen.

680 Ensiksi on muistettava, että huolimatta lukuisista kyseisenä ajanjaksona pidetyistä kokouksista ja asetuksen N:o 17 11 ja 14 artiklan nojalla tehdyistä tutkimustoimista komissio ei ole onnistunut saamaan yhtään pöytäkirjaa tai muistiota näistä kokouksista. Päinvastoin kuin kantajat väittävät, Päätöksen 9 kohdasta ei ilmene, että komissio olisi pelkästään tämän seikan perusteella päätellyt kokousten aiheena olleen kilpailun rajoittaminen.

681 Tietojensaantipyyntöihin antamassaan vastauksessa ICI on ilmoittanut, että näissä kokouksissa käsiteltiin suurta määrää asioita ja että niissä "muun muassa keskusteltiin hinnoista ja volyymeistä". Tarkemmin ottaen se on ilmoittanut, että "kyseisenä ajanjaksona näissä tuottajien välisissä kokouksissa on tietysti keskusteltu hintatasoista ja marginaalista, joilla tuottajat voisivat pienentää tappioitaan. ICI:n mukaan jokainen tuottaja on ilmoittanut omat näkemyksensä asiasta ja niistä on keskusteltu. Tuottajilla oli usein erilaisia näkemyksiä asianmukaisista hintatasoista — — . Kuitenkin päästiin näennäiseen yhteisymmärrykseen siitä, mikä olisi voinut edustaa sellaisia hintatasoja, joita tuottajat voisivat tavoitella; näissä keskusteluissa ei kuitenkaan päädytty mihinkään kiinteään hintasitoumukseen. ICI:n tuolloisten — ja nykyisten — arvioiden mukaan tällainen yhteisymmärrys oli pikemminkin näennäistä kuin tosiasiallista. ICI:n tietämän mukaan on varmaa, että jokaisella näihin keskusteluihin osallistuneella on ollut vapaus ryhtyä kaikkiin itsenäisiin toimenpiteisiin, jotka se on katsonut asianmukaisiksi sille ominaisten yrityskohtaisten olosuhteiden vuoksi".

682 Tietojensaantipyyntöön 3.12.1987 antamassaan vastauksessa Shell on myöntänyt osallistuneensa kahteen ICI:n luettelemista kokouksista. Näistä ensimmäisen, Pariisissa 2.3.1983 pidetyn kokouksen osalta Shell totesi seuraavaa: "Kokouksessa keskusteltiin alaa kohdanneista vaikeuksista, ja muut tuottajat tekivät hintojen korottamista ja volyymien valvontaa koskevia ehdotuksia. [Shellin edustaja] ei ole kannattanut näitä ehdotuksia. [Hän] ei voi muistaa, tehtiinkö hinta-aloitteesta tai volyymejä koskevasta aloitteesta sopimus tai päästiinkö

niistä yhteisymmärrykseen." Jälkimmäisen kokouksen osalta, joka pidettiin Zürichissa 11.8.1983, Shell totesi, että "jotkut tuottajat esittivät mielipiteensä eräästä hinta-aloitteesta. [Shellin edustaja] ei kannattanut näitä näkemyksiä. [Hän] ei voi muistaa, tehtiinkö asiasta sopimus tai päädyttiinkö siitä yhteisymmärrykseen".

683 Tältä osin on korostettava, että päinvastoin kuin kantajat väittävät, komissio ei ole ymmärtänyt väärin eräiden yritysten tietojensaantipyyntöihin antamien vastausten merkitystä. Niinpä se on todennut, että kukin näistä tuottajista oli näiden kokousten aiheesta huolimatta väittänyt, ettei niissä ollut annettu mitään "sitoumuksia" (ks. ICI:n osalta Päätöksen 8 kohdan 2 alakohta ja erityisesti Shellin ja Hoechstin osalta 9 kohdan 1 alakohta).

684 Sitä paitsi on huomattava, että suunnitteluasiakirjoissa mainittiin nimenomainen aikomus ottaa käyttöön tuottajien kesken "uusi kokouskehys", jonka puitteissa järjestetyissä kokouksissa keskusteltaisiin hinta-, volyyminvalvonta- ja tietojenvaihtojärjestelmistä. Lisäksi komissio on näyttänyt toteen, että kyseisenä ajanjaksona tuottajien kesken oli kokouksia. Lopuksi on todettava, kuten edellä tehdystä tarkastelusta ilmenee, että komissio on näyttänyt toteen, että kyseisenä ajanjaksona oli olemassa tuottajien välisiä kiintiö-, hintojen valvonta- ja tietojenvaihtomekanismeja.

685 Siitä, että suunnitteluasiakirjoista ilmenevät ja PVC-markkinoilla tosiasiallisesti käyttöönotetut menettelytavat suoraan vastasivat toisiaan, komissio on perustellusti päätellyt, että tuottajien välisten epämuodollisten kokousten tosiasiallisena aiheena olivat olleet suunnitteluasiakirjoissa mainitut aiheet.

686 Edellä esitettyjen seikkojen perusteella on pääteltävä, että komissio on määritellyt oikein tuottajien välillä vuosina 1980—1984 pidettyjen kokousten aiheen.

687 Näin ollen ne huomautukset, jotka kantajat ovat esittäneet Päätöksen siitä osasta, jonka otsikkona on "Tosiasiat", on hylättävä.

2. Oikeudelliset seikat

688 Kantajat moittivat komissiota siitä, että se on tehnyt useita oikeudellisia virheitä soveltaessaan perustamissopimuksen 85 artiklaa. Komissio on kantajien mukaan ensinnäkin tehnyt oikeudellisen virheen luonnehtiessaan sopimukseksi "ja/tai" yhdenmukaistetuiksi menettelytavoiksi niitä menettelytapoja, joista se moittii yrityksiä (a). Toiseksi komissio ei tässä tapauksessa ole luonnehtinut virheettömästi sopimuksen olemassaoloa eikä yhdenmukaistettujen menettelytapojen olemassaoloa (b). Kolmanneksi komissio on kantajien mukaan myös rikkonut perustamissopimuksen 85 artiklaa määrittäessään toteutetuksi väitetyn salaisen yhteistyön kohteen tai vaikutuksen (c). Lopuksi komissio on myös tehnyt oikeudellisen virheen määrittäessään vaikutusta jäsenvaltioiden väliseen kauppaan (d).

a) Luonnehtiminen sopimukseksi "ja/tai" yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

689 LVM, Elf Atochem, DSM, Hüls ja Enichem väittävät komission rikkoneen perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohtaa kun se tyytyi Päätöksen päätösosassa toteamaan, että yritykset olivat osallistuneet sopimukseen "ja/tai" yhdenmukaistettuun menettelytapaan.

690 Kantajat tosin toteavat, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on hyväksynyt yhdistetyn luonnehdinnan mahdollisuuden (ks. erityisesti asia T-8/89, DSM v. komissio, tuomio 17.12.1991, Kok. 1991, s. II-1833, 234 ja 235 kohta).

691 Kuitenkin tehdessään tässä tapauksessa vaihtoehtoisen oikeudellisen luonnehdinnan eikä kumulatiivista luonnehdintaa komissio on Enichemin mukaan menetellyt tämän oikeuskäytännön vastaisesti.

692 LVM, Elf Atochem, DSM ja Hüls väittävät puolestaan, että edellä mainittua oikeuskäytäntöä voi soveltaa vain erityisissä olosuhteissa. Niinpä tällainen ratkaisu on mahdollinen vain siinä tapauksessa, että asiassa on esitetty näyttö kummankin luonnehdinnan tueksi. Komissio ei tässä tapauksessa kuitenkaan ole täsmällisesti osoittanut sopimuksen olemassaoloa eikä yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaoloa.

693 LVM, DSM ja Enichem huomauttavat, että näiden kahden oikeudellisen luonnehdinnan välisestä erosta aiheutuu eroja asian selvittämisen suhteen.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

694 Aluksi on todettava, että LVM:n, Elf Atochemin, DSM:n ja Hülsin esittämillä perusteluilla ei ole tarkoitus kiistää itse periaatetta teon luonnehtimisesta sopimukseksi "ja/tai" yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi, mikä Päätöksen 1 artiklassa on tehty, vaan pikemminkin se seikka, että tässä tapauksessa voitiin tehdä tällainen luonnehdinta, koska ei ole näytetty toteen sopimuksen eikä yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaoloa. Tämän kanneperusteen hyväksyminen riippuu siis seuraavan kanneperusteen hyväksymisestä.

695 Ainoastaan Enichem kiistää myös itse lähtökohdan eli teon luonnehtimisen sopimukseksi "ja/tai" yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi.

696 On todettava, että kun kyse on monitahoisesta kilpailusääntöjen rikkomisesta, jossa useat tuottajat ovat useiden vuosien ajan tavoitelleet sitä, että ne voisivat yhdessä ohjata markkinoita, komissiolta ei voida edellyttää, että se yksilöisi kunkin yrityksen ja kunkin hetken osalta täsmällisesti rikkomisen sopimukseksi tai yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi, kun perustamissopimuksen 85 artiklassa joka tapauksessa tarkoitetaan kumpaakin näistä kilpailusääntöjen rikkomisen muodoista.

697 Komissiolla on näin ollen oikeus luonnehtia tällainen monitahoinen kilpailusääntöjen rikkominen sopimukseksi "ja/tai" yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi, kunhan rikkominen koostuu tekijöistä, jotka on luokiteltava "sopimukseksi", ja tekijöistä, jotka on luokiteltava "yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi".

698 Tällaisessa tilanteessa kaksitahoista luonnehtimista ei ole ymmärrettävä siten, että tällainen luonnehdinta edellyttäisi samanaikaisesti ja kumulatiivisesti näyttöä siitä, että kukin näistä tosiseikoista olisi osa sopimuksen ja yhdenmukaistetun menettelytavan perustaa, vaan sen on ymmärrettävä tarkoittavan sitä kokonaisuutta, johon kuuluu tosiseikkoja, joista tietyt on luonnehdittu perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdassa tarkoitetuksi sopimukseksi ja toiset siinä tarkoitetuksi yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi; kyseisessä kohdassa ei ole erityistä luonnehdintaa tämäntyyppisille monitahoisille kilpailusääntöjen rikkomisille.

699 Tämä kanneperuste, sellaisena kuin Enichem on sen esittänyt, on näin ollen hylättävä.

b) Teon luonnehtiminen tässä tapauksessa "sopimukseksi" ja/tai "yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi"

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

700 Kantajat väittävät, että komissio ei ole näyttänyt toteen sopimuksen eikä yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaoloa.

701 BASF ja ICI katsovat, että jotta teko voidaan luonnehtia perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdassa tarkoitetuksi sopimukseksi, on oltava olemassa tekijöitä, joista ilmenee sitoutuminen yhteisiin tavoitteisiin ja vastavuoroisen velvollisuuden olemassaolo (asia 44/69, Buchler v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok. 1970, s. 733, 25 kohta ja em. yhdistetyt asiat Van Landewyck ym. v. komissio, tuomion 86 kohta). Perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan mukaan sopimus on pitänyt tehdä vähintään kahden sellaisen osapuolen välillä, jotka ovat ilmaisseet, vaikkakaan eivät sitovasti, tahtonsa ryhtyä tiettyyn menettelytapaan, joka on omiaan vääristämään kilpailua (asia 28/77, Tepea v. komissio, tuomio 20.6.1978, Kok. 1978, s. 1391). Ei siis riitä, että näytetään toteen se, että tuottajilla on samanlaiset näkemykset jostain asiasta.

702 Kantajat huomauttavat tässä tapauksessa, että kuten tosiseikkojen tarkastelusta ilmenee, tapauksessa ei ole näytetty toteen, että "valvontalista", josta ei tiedetä, onko se lähetetty muille yrityksille tai onko sitä edes saatettu niiden tietoon, muodostaisi ehdotuksen salaiseksi yhteistyöksi. Mistään ei ilmene, että "valvontalistasta", jonka väitetään muodostavan ehdotuksen, olisi keskusteltu, että se olisi laadittu yhteisestä sopimuksesta ja että muut tuottajat olisivat hyväksyneet sen. Lisäksi "ehdotuksiin annettu vastaus" ei voi merkitä suunnitelluksi väitetyn yhteistoimintajärjestelyn hyväksymistä, mikä ilmenee sen sanamuodostakin. Missään tapauksessa ei ole näytetty toteen, että "ehdotuksiin annetussa vastauksessa" ilmaistut mielipiteet olisivat peräisin joltakin muulta PVC:n tuottajalta.

703 Lisäksi kantajat väittävät, että kokousten pelkän olemassaolon perusteella ei voida näyttää toteen niiden aihetta. Niitä ei myöskään voida millään perusteella yhdistää tehdyksi väitettyyn kokonaissuunnitelmaan. Komission hinta-aloitteiden osalta käyttämistä asiakirjoista ilmenee tosiasiassa, että yritykset ovat noudattaneet itsenäistä hinnoittelupolitiikkaa markkinoiden kehitystä mukaillen; mikään näistä asiakirjoista ei sen sijaan muodosta näyttöä tuottajien välisestä, hinnankorotuksia edeltävästä yhteistoiminnasta.

704 Elf Atochemin mukaan komissio ei ole näyttänyt varmuudella toteen sopimuksen olemassaoloa. Pelkkä kokousten olemassaolo ei riitä selvitykseksi tällaisten kokousten aiheesta eikä kokouksiin osallistuneiden osapuolten liittymisestä sopimukseen. Komissio ei voi tämän kantajan mukaan päätellä sellaisten seikkojen perusteella, jotka enintään ovat ilmaus sellaisista menettelytavoista, jotka eivät ole yleisiä, yhtäläisiä eivätkä pysyviä, että kyseessä olisi "laaja pysyvä sopimus". Kyseessä olisi tällöin korkeintaan joukko erillisiä peräkkäisiä sopimuksia.

705 Kantajat eivät ole eri mieltä Päätöksen 32 artiklan kolmannessa kohdassa esitetystä yhdenmukaistetun menettelytavan määritelmästä (em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, 112 kohta; em. asia Suiker Unie v. komissio, tuomion 174 kohta; asia 172/80, Züchner, tuomio 14.7.1981, Kok. 1981, s. 2021, 12—14 kohta ja em. asia CRAM ja Rheinzink v. komissio, tuomion 20 kohta). Elf Atochem, BASF, ICI ja Hüls korostavat kuitenkin, että yhdenmukaistetun menettelytavan käsite edellyttää kahta tekijää, joista toinen on subjektiivinen (yhdenmukaistaminen) ja toinen objektiivinen (markkinakäyttäytyminen eli menettelytapa). Komissio ei tässä tapauksessa kuitenkaan ole näyttänyt toteen kumpaakaan näistä tekijöistä. Erityisesti on niin, että koska komissio ei ole tutkinut yritysten markkinakäyttäytymistä, se on jättänyt näyttämättä juuri yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaolon.

706 LVM ja DSM korostavat, että komissio on perustamissopimuksen 85 artiklan vastaisesti halunnut määrätä sanktioita rikkomisen yrityksestä. Näiden kantajien mukaan on näet niin, että kun kyse on tarkoituksesta tai vaikutuksesta, on väistämättäkin oltava olemassa täytäntöönpanotoimia. Niinpä perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisalan ulkopuolelle jäävät yritys tai aikomus tehdä kielletty sopimus ja luonteensa puolesta kaikki yhdenmukaistamisen muodot, jotka eivät ole johtaneet täytäntöönpanotoimien suorittamiseen "menettelytapojen" muodossa. LVM ja DSM katsovat näin ollen, ettei pelkkää osallistumista kokouksiin, joilla oli kielletty aihe, voida luokitella sanktioitavaksi teoksi.

707 Elf Atochem korostaa, että samansuuntainen käyttäytyminen voi olla ainoastaan osittainen näyttö yhdenmukaistetusta menettelytavasta (em. asia Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio); se toteaa, että todistustaakka ei voi kääntyä pelkästään tällaisen samansuuntaisen käyttäytymisen toteamisen johdosta (julkisasiamies Darmonin ratkaisuehdotus em. yhdistetyissä asioissa Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, Kok. 1993, s. I-1445). Lisäksi kantaja väittää, että komissio ei ole näyttänyt toteen edes tätä samansuuntaista käyttäytymistä hintojen tai kiintiöiden ja korvausten osalta.

708 BASF väittää, että pelkästään se seikka, että keskenään kilpailevat yritykset korottavat hintoja, ei merkitse, että yritykset olisivat neuvotelleet asiasta keskenään (em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972). Se korostaa tältä osin sitä, että hinnalla on ratkaiseva merkitys PVC:n myynnissä ottaen huomioon, että kyse on hyvin painavasta, toisella tuotteella korvattavissa olevasta tuotteesta. Hinta asettuu näin ollen tarjonnan ja kysynnän perusteella tasapainoon. Se, että yksi tuottaja laskee hintaa, mikä on ainoa sen käytössä oleva keino kasvattaa markkinaosuuksiaan, johtaa väistämättäkin hintojen yleiseen laskuun ottaen huomioon tarjoajien pieni lukumäärä. Hinnankorostus sen sijaan onnistuu vain, jos markkinaolosuhteet sallivat sen; jos ne eivät salli sitä, muut tuottajat eivät seuraa korotusta, ja korotuksen alullepanija joko menettää markkinaosuuksia tai joutuu laskemaan hintojansa.

709 Wacker ja Hoechst huomauttavat, että komissio on menetellyt virheellisesti jättäessään tarkastelematta yritysten tosiasiallista käyttäytymistä markkinoilla.

710 SAV:n mukaan komissio on laiminlyönyt velvollisuutensa tarkastella perusteellisesti ja objektiivisesti toteutetuksi väitetyn yhteistoimintajärjestelyn taloudellista toimintaympäristöä (em. asia LTM ja em. yhdistetyt asiast Suiker Unie ym. v. komissio, Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio ja SIV ym. v. komissio). Komissio on tässä tapauksessa esittänyt vain muutamia yleisiä huomautuksia markkinoista (Päätöksen perustelujen 5 ja 6 kohta), mutta se ei ole ollenkaan tarkastellut markkinoiden todellista toimintaa.

711 Montedisonin mukaan komissio ei ole ottanut huomioon niitä ehtoja, joiden mukaan hinnat määräytyvät teollisuuskäyttöön tarkoitetuille tuotteille; todellisuudessa hinnastot julkaistaan säännöllisesti, ja toimialan johtavan yrityksen käyttämän hinnan perusteella muut yritykset voivat asettaa hintansa ilman, että tämä merkitsisi luopumista itsenäisestä käyttäytymisestä (em. yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio). Komissio on tämän kantajan mukaan tyytynyt riitauttamaan nämä itsestäänselvyydet vetoamalla ainoastaan kokousten aiheeseen, sellaisena kuin se ilmoitettiin suunnitteluasiakirjoissa, siihen, että lähes kaikki PVC:n tuottajat osallistuivat näihin kokouksiin, ja tuottajien sisäisiin liikeraportteihin (Päätöksen 21 kohta). Mistään ei ilmene, että erään yrityksen sisällä laadittu vuoden 1980 ehdotus olisi hyväksytty ja pantu täytäntöön, eikä tätä kantajaa sitä paitsi mainittu kyseisessä aloitteessa; pelkästään se, että lähes kaikki tuottajat osallistuivat kokouksiin, ei ilmaise mitään kokousten sisällöstä; lisäksi on niin, että sisäiset liikeraportit eivät koske kantajaa. Montedison lisää, että se, että taulukkojen korotukset tehtiin kokousten jälkeen, jos tämä näytettäisiin toteen, ei merkitse korotusten olleen salaisen yhteistyön tulosta.

712 Enichem huomauttaa, että sen perusteella, että yksikään hinta-aloite ei ole koskaan onnistunut, voidaan päätellä, että kyse on yrityskohtaisista yrityksistä. Lisäksi komission keräämistä asiakirjoista (väitetiedoksiannon P:llä merkityt liitteet) ilmenee, että markkinat olivat erittäin kilpaillut, minkä ei voida katsoa johtuvan yksinkertaisesti siitä, että yhteistoimintajärjestelyssä ei toimittu sovitulla tavalla; suorien todisteiden puuttuessa väitettä yhteistoimintajärjestelystä on juuri perusteltava niiden yritysten, joiden oletetaan rikkoneen kilpailusääntöjä, tosiasiallisella salaiseen yhteistyöhön perustuvalla käyttäytymisellä, mitä tässä tapauksessa ei ole tehty.

713 LVM, Elf Atochem, DSM, SAV, ICI, Hüls ja Enichem väittävät, että jos komission tosiseikoista tekemät toteamukset näytettäisiin toteen, riittäisi, että yritykset, joita epäillään kilpailusääntöjen rikkomisesta, vetoaisivat seikkoihin, jotka valottavat näitä tosiseikkoja eri tavalla ja joiden nojalla näin ollen voidaan korvata komission selitys toisella selityksellä (em. yhdistetyt asiat CRAM ja Rheinzink v. komissio, tuomion 16 kohta ja em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, erityisesti tuomion 70 ja 72 kohta).

714 Komissio on kuitenkin hinta-aloitteiden osalta tässä tapauksessa hylännyt näyttöä esittämättä kantajien esittämän selityksen, joka perustuu "hintojen

barometrista vahvistamista" koskevaan talousteoriaan. Tämä teorian mukaan hinta-aloitteet ovat ainoastaan tulos sellaisten markkinoiden normaalista toiminnasta, joilla yritykset eivät ole yhdenmukaistaneet menettelyjään.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

715 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan on niin, että jotta kyseessä on perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu sopimus, riittää, että kyseessä olevat yritykset ovat ilmaisseet yhteisen tahtonsa käyttäytyä markkinoilla tietyllä tavalla (ks. erityisesti em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 112 kohta ja em. asia Van Landewyck ym. v. komissio, tuomion 86 kohta).

716 On ensinnäkin korostettava, että kantajien perusteilla pyritään ainakin osittain näyttämään toteen, että suunnitteluasiakirjoja ei voida luokitella perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdassa tarkoitetuksi sopimukseksi. Nämä perusteet eivät kuitenkaan ole mitenkään asiaankuuluvia.

717 On nimittäin niin, että Päätöksen perusteluista ja erityisesti Päätöksen 29—31 kohdasta, jotka koskevat sopimuksen luonnetta ja rakennetta, ilmenee, että komissio ei ole luonnehtinut suunnitteluasiakirjoja tässä määräyksessä tarkoitetuksi sopimukseksi. Sitä paitsi, kuten on korostettu, Päätöksen "tosiseikkoja" koskevassa osassa komissio toteaa pitävänsä näitä asiakirjoja "yhteistoimintajärjestelyn luomista koskevana hankkeena".

718 Lisäksi kantajat toistavat sellaisia tosiseikkoja koskevia väitteitä, jotka on jo esitetty aiemmin ja jotka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on hylännyt.

719 Kantajat eivät näin ollen voi tehokkaasti väittää, että kiintiö- ja korvausjärjestelmien, hinta-aloitejärjestelmien ja tuottajien tosiasiallisia myyntimääriä koskevien tietojenvaihtojärjestelmien luominen tuottajien välisissä kokouksissa ja kyseisten järjestelmien yhteinen käyttäminen useiden vuosien ajan eivät olisi ilmaus yhteisestä tahdosta käyttäytyä markkinoilla tietyllä tavalla.

720 Lisäksi on niin, että vaikka perustamissopimuksen 85 artiklassa erotetaan käsite "yhdenmukaistetut menettelytavat" käsitteistä "yritysten välinen sopimus" tai "yritysten yhteenliittymien päätös", näin tehdään tarkoituksessa saattaa kyseisessä artiklassa annettujen kieltojen soveltamisalaan sellainen yritysten välisen yhteistoiminnan muoto, jolla korvataan tietoisesti kilpailun riskit yritysten välisellä käytännön yhteistyöllä ilman, että jouduttaisiin tekemään varsinaista sopimusta (em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, 64 kohta). Yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä käytettyjä yhteistoiminnan ja yhteistyön kriteerejä, jotka eivät edellytä todellisen "suunnitelman" laatimista, on tulkittava perustamissopimuksen kilpailua koskeviin sääntöihin kuuluvan sellaisen ajatuksen valossa, jonka mukaan jokaisen taloudellisen toimijan on määriteltävä itsenäisesti se toimintatapa, jota se aikoo noudattaa yhteismarkkinoilla. Vaikka pitää paikkansa, että tämä itsenäisyyden edellytys ei sulje pois taloudellisten toimijoiden oikeutta sopeutua älykkäästi kilpailijoidensa todettuun tai niiltä odotettuun käyttäytymiseen, se on kuitenkin jyrkästi ristiriidassa sen kanssa, että tällaisten toimijoiden välillä olisi suoria tai epäsuoria kontakteja, joiden tarkoituksena on joko vaikuttaa jonkin tosiasiallisen tai mahdollisen kilpailijan markkinakäyttäytymiseen tai paljastaa tällaiselle kilpailijalle se, kuinka yritys itse on päättänyt käyttäytyä tai kuinka se aikoo itse käyttäytyä markkinoilla tai joilla on tällaisia vaikutuksia (em. yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 173 ja 174 kohta).

721 Kantajat eivät saata kyseenalaiseksi tätä oikeuskäytäntöä, jonka komissio on palauttanut mieliin Päätöksen 33 kohdassa, mutta kylläkin sen soveltamisen tässä tapauksessa.

722 Järjestäessään yli kolmen vuoden ajan kokouksia, joiden aiheen komissio on asianmukaisesti näyttänyt toteen ja osallistuessaan näihin kokouksiin tuottajat ovat kuitenkin osallistuneet yhteistoimintaan, jossa ne ovat tietoisesti korvanneet kilpailun riskit käytännön yhteistyöllä.

723 Niinpä jokainen tuottaja ei ole ainoastaan tavoitellut kilpailijoidensa tulevaan käyttäytymiseen liittyvän epävarmuuden ennakolta tapahtuvaa poistamista vaan sen on väistämättäkin pitänyt ottaa suoraan tai välillisesti huomioon näiden kokousten aikana saadut tiedot määrittäessään toimintatapaa, jota se aikoi noudattaa markkinoilla.

724 Kantajat kuitenkin tukeutuvat edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa CRAM ja Rheinzink vastaan komissio annettuun tuomioon ja edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Ahlström Osakeyhtiö ym. vastaan komissio annettuun tuomioon riitauttaakseen komission johtopäätökset.

725 Tästä oikeuskäytännöstä ilmenee, että kun komission ratkaisutoiminta perustuu olettamukseen siitä, että toteennäytettyjä seikkoja ei voida selittää muuten kuin yritysten tekemällä yhteistoiminnalla, riittää, kun kantajat näyttävät toteen seikkoja, jotka valottavat eri tavalla komission toteennäyttämiä seikkoja ja joiden nojalla näin ollen voidaan korvata komission tosiasioille antama selitys toisella selityksellä (em. yhdistetyt asiat CRAM ja Rheinzink v. komissio, tuomion 16 kohta ja em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, erityisesti tuomion 70, 126 ja 127 kohta).

726 Tätä oikeuskäytäntöä ei voida soveltaa tässä tapauksessa.

727 Kuten komissio on todennut Päätöksen 21 kohdassa, näyttö yritysten tekemästä yhteistoiminnasta ei perustu pelkkään toteamukseen markkinakäyttäytymisien samansuuntaisuudesta vaan asiakirjoihin, joista ilmenee, että menettelytavat olivat yhteistoiminnan tulosta (ks. edellä 582 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

728 Näissä olosuhteissa kantajien tehtävänä ei ole pelkästään esittää vaihtoehtoista selitystä komission määrittämille tosiseikoilla, vaan niiden on myös kiistettävä sellaisten tosiseikkojen olemassaolo, jotka on näytetty toteen komission esittä-

millä asiakirjoilla. Kuten tosiseikkojen tarkastelusta ilmenee, tässä tapauksessa ei kuitenkaan ole tehty näin.

729 Tästä seuraa, että komissio on perustellusti luokitellut teon perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdassa tarkoitetuksi yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi.

730 Lopuksi on korostettava, että kuten Päätöksen 31 kohdasta ilmenee, käyttöönotetut menettelytavat ovat tulos salaisesta yhteistyöstä, jota oli jatkunut useita vuosia ja joka perustui samoihin mekanismeihin ja jolla tavoiteltiin samaa yhteistä tavoitetta. Näin ollen komissio on perustellusti päätellyt, että näitä menettelytapoja oli pidettävä pikemminkin yhtenä pysyvänä salaisena yhteistyönä kuin toinen toistaan seuranneina erillisinä sopimuksina.

731 Tämä kanneperuste on näin ollen hylättävä kokonaisuudessaan.

c) Tarkoituksen tai vaikutuksen luonnehtiminen kilpailua rajoittavaksi

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

732 LVM ja DSM väittävät, että kilpailun rajoittamisen käsite edellyttää selvää markkinakäyttäytymistä ja sen vaikutusta markkinoihin, jotka ovat olennaiset tekijät kilpailusääntöjen rikkomisen toteamiselle. Koska menettelytapoja ei ole näytetty toteen, komission olisi pitänyt tässä tapauksessa yrittää näyttää toteen niiden vaikutus PVC-markkinoihin. Näin ei ole tapahtunut, sillä komissio on tyytynyt väitteisiin, jotka sitä paitsi ovat spekulatiivisia.

733 LVM, DSM, Wacker ja Hoechst väittävät, että komissio on lainvastaisesti jättänyt tekemättä tai teetättämättä taloudellista analyysiä toteutetuksi väitetyn yhteistoimintajärjestelyn vaikutuksista, vaikka sen on arvioitava yhteistoimintajärjestelyn vaikutuksia markkinoihin ja otettava huomioon taloudellinen yhteys (ks. erityisesti em. asia LTM ja em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomion 70 kohta). Lisäksi se on näiden kantajien mukaan hylännyt kaikki ne taloudelliset päätelmät, joihin rikkomisesta epäillyiltä yrityksiltä toimeksiannon saanut asiantuntija oli päätynyt ja joista ilmenee, että PVC-markkinoille oli tyypillistä kireä kilpailu. Wacker ja Hoechst vaativat, että komission suorittaman, yhteistoimintajärjestelyn vaikutuksia koskevan riittämättömän tarkastelun korjaamiseksi hankittaisiin asiantuntijalausunto näiden vaikutusten arvioimiseksi tai että niille myönnettäisiin aikaa tällaisen asiantuntijalausunnon pyytämiseksi ja saamiseksi. SAV puolestaan korostaa, että komissio on tyytynyt esittämään vain muutamia yleisiä huomautuksia markkinoista (Päätöksen 5 ja 6 kohta) mutta että se ei ole mitenkään tarkastellut markkinoiden todellista toimintaa.

734 ICI:n mukaan hintoja koskevan, toteutetuksi väitetyn yhteistoimintajärjestelyn vaikutusta arvioidessaan komissio ei ole ottanut huomioon esitettyjä taloudellista luonnetta olevia todisteita. Nämä kuitenkin olisivat näyttäneet toteen, että PVC-markkinoille oli tyypillistä kireä kilpailu, mikä näin vahvistaa, että PVC:n hintoihin vaikutti ainoastaan kilpailutilanne. Komissio puolestaan ei kyseisen kantajan mukaan ole esittänyt väitteensä tueksi mitään sellaista seikkaa, joka ei perustuisi pelkkiin väitteisiin. Tosiasia on, että mitä tahansa kokouksissa onkaan voinut tapahtua, sillä ei ole ollut mitään vaikutusta hintoihin.

735 BASF moittii komissiota siitä, että tämä ei ole tarkastellut riittävästi toteutetuksi väitetyn yhteistoimintajärjestelyn vaikutuksia, mitä vahvistaa se, että Päätöksen saksankielisen version 37 kohdassa on yksi kappale vähemmän kuin vuoden 1988 päätöksen saksankielisessä versiossa.

736 Montedison puolestaan huomauttaa, että polttoöljyn hinnan vuonna 1979 tehdyn huomattavan korotuksen johdosta PVC-ala joutui vakavaan kriisiin. Kaikki yritykset tuottivat vuosina 1980—1986 tappiota, minkä johdosta jotkut niistä joutuivat vetäytymään markkinoilta. Tuossa tilanteessa yritykset ovat käyttäneet kokoontumisoikeuttaan ja oikeuttaan ilmaista vapaasti mielipiteensä. Niinpä menettelytavat, joista yrityksiä moititaan, eivät ole lainvastaisen yhteis-

toiminnan tulosta; ne ovat ainoastaan yrityksiä paikata osittain tappioita ja ne ovat ainoa järkevä käyttäytymismuotoa kriisissä olevilla markkinoilla. Menettelytavoilla, joista yrityksiä moititaan, ei myöskään ole ollut vaikutusta kilpailuun; komissio itse nimittäin on todennut hinta-aloitteiden epäonnistuneen joko täydellisesti tai osittain.

737 Hüls väittää, että tehdyksi väitetyillä hinta-aloitteilla ei ole ollut vaikutuksia, sillä markkinahinnat olivat matalampia kuin asetetuiksi väitetyt tavoitehinnat.

738 Enichem väittää, että komissio ei ole esittänyt näyttöä siitä, että menettelytavoilla olisi ollut vaikutuksia markkinoihin. Aiheutuneeksi väitetty psykologinen vaikutus, johon komissio vetoaa, ei vastaa mitään täsmällistä oikeudellista käsitettä. Lisäksi hintojen nousu vuoden 1981 tammikuusta vuoden 1984 lokakuuhun on ollut ainoastaan minimaalista.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

739 Tosiseikkojen tarkastelusta ilmenee, että yritysten väitetään rikkoneen kilpailusääntöjä siten, että ne ovat yhteisesti vahvistaneet hintoja ja myynnin volyymeja PVC-markkinoilla. Tällaisen rikkomisen, joka mainitaan nimenomaisesti esimerkkinä perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdassa, tavoitteena on kilpailun rajoittaminen.

740 Sen seikan perusteella, että PVC-ala oli silloin, kun tehtiin ne teot, joista yrityksiä moititaan, vakavassa kriisissä, ei voida päätellä, etteivät perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan soveltamisedellytykset olisi täyttyneet. Vaikka tämä markkinoiden tilanne voidaan tarvittaessa ottaa poikkeuksellisesti huomioon perustamissopimuksen 85 artiklan 3 kohdan mukaisen poikkeusluvan saamiseksi, on pakko todeta, että PVC:n tuottajat eivät missään vaiheessa ole tehneet tällaista poikkeuslupahakemusta asetuksen N:o 17 4 artiklan 1 kohdan nojalla. On vielä korostettava, että komissio on arviointiaan tehdessään ollut täysin

tietoinen alaa kohdanneesta kriisistä, mikä ilmenee erityisesti Päätöksen 5 kohdasta; lisäksi se on ottanut sen huomioon sakon määrää määrittäessään.

741 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan sopimuksen konkreettisia seurauksia ei tarvitse ottaa huomioon 85 artiklan 1 kohtaa sovellettaessa, jos ilmenee, että sopimuksen tarkoituksena on rajoittaa, estää tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla (ks. erityisesti yhdistetyt asiat 56/64 ja 58/64, Consten ja Grundig v. komissio, tuomio 13.7.1966, Kok. 1966, s. 429, erityisesti s. 496). Siltä osin kuin kantajien esittämä kanneperuste on ymmärrettävä siten, että sillä vaaditaan todellisten kilpailunvastaisten vaikutusten toteennäyttämistä vaikka menettelytapojen kilpailua rajoittava tavoite on näytetty toteen, sitä ei näin ollen voida hyväksyä.

742 Lisäksi vaikuttaa siltä, että vuoden 1988 päätöksen saksankielisen version 37 kohdassa olleet, yhteistoimintajärjestelyn vaikutuksiin liittyvät kaksi virkettä on jätetty pois Päätöksen saksankielisestä versiosta. Koska tämän poisjättämisen ainoana tarkoituksena oli Päätöksen eri kieliversioiden yhdenmukaistaminen, kantajat eivät voi päätellä tästä seikasta, että se osoittaisi kilpailusääntöjen rikkomisen vaikutusten riittämättömästä tarkastelusta.

743 On vielä korostettava, että päinvastoin kuin eräät kantajat väittävät, komissio ei ole tyytynyt spekulatiiviseen analyysiin sen rikkomisen vaikutuksista, josta yrityksiä moititaan. Komissio on nimittäin tyytynyt Päätöksen 37 kohdassa korostamaan, että sen arvioiminen, olisivatko hintatasot olleet pitkällä aikavälillä matalampia, jos salaista yhteistyötä ei olisi tehty, on puhdasta spekulaatiota.

744 Sitä paitsi komissio on perustellusti päätellyt, että rikkominen, josta yrityksiä moititaan, ei ole jäänyt vaikutuksetta.

745 Niinpä eurooppalaisten tavoitehintojen vahvistaminen on väistämättäkin muuttanut kilpailutilannetta PVC-markkinoilla. Ostajien neuvotteluvaraa on hintojen osalta rajoitettu. Sitä paitsi, kuten jo on todettu (ks. edellä 655 kohta), liitteissä P1—P70 olevissa useista liitteistä ilmenee, että ostajat ovat usein tehneet ostoja ennen hinta-aloitteen voimaantulopäivää. Tämä vahvistaa komission päätelmää, jonka mukaan ostajat olivat tietoisia siitä, että tuottajien hinta-aloitteet rajoittivat niiden neuvottelumahdollisuutta, joten hinta-aloitteet eivät ole vaikutuksia vailla.

746 Vaikka pitää paikkansa, että tuottajat katsoivat joidenkin aloitteiden epäonnistuneen (ks. edellä 654 kohta), mistä komissio on ollut täysin tietoinen Päätöksessä, on selvää, että liitteisiin P1-P70 kuuluvissa useissa liitteissä viitataan hinta-aloitteiden täytäntöönpanon täydelliseen tai osittaiseen onnistumiseen. Tuottajat itse ovat useaan otteeseen todenneet, että hinta-aloitteella oli lopetettu hintojen lasku tai että ne olivat johtaneet markkinoilla käytettyjen hintojen nousuun. Tässä yhteydessä voidaan esimerkkeinä mainita liite P3 ("korotus 1.11. [1980] oli tehtävä, joten ryhdyttiin toiseen toimenpiteeseen"), liite P5 ("1.11. [1980] tehty hinnankorotus ei ole onnistunut kokonaan, mutta hinnat ovat nousseet merkittävästi"), liite P17 ("kesäkuussa [1981] tehdyt hinnankorotukset on asteittain hyväksytty kaikkialla Euroopassa"), liite P23 ("hintaeroosio on pysäytetty [vuoden 1982] huhtikuun loppupuolella, kun ilmoitettiin eurooppalaisten hintojen yleisestä korotuksesta tasolle 1.35 DEM 1.5. alkaen") tai liite P33 ("homopolymeeri-PVC:n 1.9. [1982] tehty hinnankorotus, jolla hinta nostettiin vähintään 1,50 DEM:iin kilolta, on ollut menestyksekäs yleisen suuntauksen kannalta").

747 Tuottajien itsensä tosiseikkojen tapahtumisajankohtana tekemistä objektiivisista toteamuksista ilmenee näin ollen, että hinta-aloitteilla on ollut vaikutusta markkinoiden hintatasoon.

748 Kuten komissio on korostanut (Päätöksen 38 kohdassa), menettelytavoista, joista yrityksiä moititaan, on sitä paitsi tehty päätöksiä yli kolmen vuoden ajan. Näin ollen on hyvin epätodennäköistä, että tuottajat olisivat tuona ajanjaksona katsoneet, että ne olisivat täysin tehottomia ja tarpeettomia.

749 Tästä seuraa, että komissio on arvioinut virheettömästi sen rikkomisen vaikutuksia, josta yrityksiä moititaan. Näin ollen ja ottaen erityisesti huomioon tuottajien itsensä tosiseikkojen tapahtumisajanjaksona tekemät objektiiviset toteamukset, komission ei ollut tarpeen tehdä perusteellista taloudellista analyysiä yhteistoimintajärjestelyn vaikutuksista markkinoihin. Tämän vuoksi ei ole syytä hyväksyä Wackerin ja Hoechstin pyyntöä siitä, että tapauksessa määrättäisiin tehtäväksi tällainen analyysi.

750 Tämä kanneperuste on näin ollen hylättävä.

d) Sen määrittäminen, onko menettelytavoilla vaikutusta jäsenvaltioiden väliseen kauppaan

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

751 LVM ja DSM väittävät komission jättäneet näyttämättä toteen sitä, että menettelytavoilla, joista se moittii yrityksiä, olisi ollut vaikutusta jäsenvaltioiden väliseen kauppaan. Sillä, että sopimus olisi "omiaan" vaikuttamaan kauppaan, ei ole ratkaisevaa merkitystä sen kannalta, vaikuttaako se jäsenvaltion väliseen kauppaan, vaan ratkaiseva merkitys on sen taloudellisella vaikutuksella; tämä vaikutus tai tällaisen vaikutuksen mahdollisuus on näytettävä toteen (em. asia LTM, Kok. 1966, s. 360 ja asia 42/84, Remia ym. v. komissio, tuomio 11.7.1985, Kok. 1985, s. 2545, 22 kohta).

752 ICI:n mukaan komissio on vaikutusten tuntuvuutta tarkastellessaan tyytynyt perustelemattomiin väitteisiin. Komissio on jättänyt ottamatta huomioon taloudellista laatua olevat todisteet, jotka kantaja oli esittänyt väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa. Mitä tahansa tuottajien kokouksissa on voinutkin tapahtua, sillä ei todellisuudessa ole ollut mitään vaikutusta jäsenvaltioiden väliseen kauppaan.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

753 Perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan soveltaminen edellyttää, että sopimukset ja yhdenmukaistetut menettelytavat ovat omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan. Näin ollen komissiolla ei ole velvollisuutta näyttää toteen, että tällaisia vaikutuksia todella on olemassa (asia C-219/95 P, Ferriere Nord v. komissio, tuomio 17.7.1997, Kok. 1997, s. I-4411, 19 ja 20 kohta).

754 Lisäksi oikeuskäytännöstä ilmenee, että sopimus, yhdenmukaistettu menettelytapa tai yritysten yhteenliittymän päätös ei kuulu 85 artiklan kiellon soveltamisalaan, jos se vaikuttaa markkinoihin vain vähäisesti ottaen huomioon asianosaisten heikko asema kyseisten tuotteiden markkinoilla (asia 5/69, Völk, tuomio 9.7.1969, Kok. 1969, s. 295, 7 kohta).

755 Kuten komissio on korostanut Päätöksensä 39 kohdassa, menettelytavat, joista yrityksiä moititaan, ulottuvat tässä tapauksessa kaikkiin jäsenvaltioihin ja ne kattavat lähes kaiken tämän teollisuustuotteen myynnin yhteisössä. Lisäksi suurin osa tuottajista myi tuotteitaan useammassa kuin yhdessä jäsenvaltiossa. Ei myöskään ole kiistetty sitä, että vaikutukset yhteisön sisäiseen kauppaan olisivat merkittäviä ottaen huomioon eri kansallisilla markkinoilla vallinnut tarjonnan ja kysynnän epätasapaino.

756 Näin ollen komissio on virheettömästi todennut Päätöksen 39 kohdassa, että menettelytavat, joista yrityksiä moititaan, olivat omiaan vaikuttamaan tuntuvasti jäsenvaltioiden väliseen kauppaan.

e) Muut oikeudellisia seikkoja koskevat kanneperusteet

Harkintavallan väärinkäyttöä koskeva kanneperuste

757 BASF katsoo komission syyllistyneen harkintavallan väärinkäyttöön kun se kieltäytyi tekemästä väitteidensä tueksi tarpeellisia tutkimuksia yhteistoimintajärjestelyn vaikutuksista markkinoihin, taloudellisesta toimintaympäristöstä, rikkomisen kestosta ja markkinoiden vapauden rajoituksista. Komissio on näin rikkonut sille asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa myönnettyä harkintavaltaa.

758 Komissio korostaa, että tässä kanneperusteessa vain toistetaan aiempia kanneperusteita ja että se näin ollen on hylättävä samoista syistä. Komissio joka tapauksessa kieltää käyttäneensä valtuuksiaan muiden kuin esitettyjen päämäärien saavuttamiseksi.

759 Sellaisten objektiivisten, asiaankuuluvien ja yhtäpitävien seikkojen puuttuessa, joista ilmenisi, että Päätös on tehty yksinomaan tai ainakin olennaisilta osin muiden kuin esitettyjen päämäärien saavuttamiseksi, tämä kanneperuste on hylättävä.

Päätöksen päätösosan ja perustelujen yhtäpitävyyden puuttumista koskeva kanneperuste

760 Shell korostaa Päätöksen päätösosan 1 artiklan ja Päätöksen perustelujen yhtäpitävyyden puuttumista. Se huomauttaa ensinnäkin, että Päätöksen perusteluissa sitä moititaan vain yhdenmukaistetusta menettelytavasta eikä yritysten välisestä sopimuksesta (Päätöksen 34 kohta); toiseksi, että on todettu, että se ei ole osallistunut mitenkään suunnitteluasiakirjojen laadintaan (48 kohta); kolmanneksi, että sen on väitetty osallistuneen yhteistoimintajärjestelyyn vuoden

1982 tammikuusta vuoden 1983 lokakuuhun (48 ja 54 kohta) ja lopuksi, että sen osallistuminen todettiin rajoitetuksi (48 ja 53 kohta). Kaikkien näiden seikkojen osalta päätösosa on kuitenkin erilainen.

761 On huomattava, että päätöksen päätösosaa on tulkittava sen taustalla olevien perustelujen valossa.

762 Tässä tapauksessa päätösosan 1 artikla ei ole mitenkään ristiriidassa Päätöksen perustelujen 34 kohdan kanssa, koska kyseisessä artiklassa viitataan paitsi sopimukseen niin myös yhdenmukaistettuun menettelytapaan. Koska tässä artiklassa viitataan rikkomisiin, jotka on tehty "tässä päätöksessä mainittuina ajanjaksoina", kantaja ei myöskään voi tehokkaasti vedota siihen, että päätösosa olisi ristiriidassa Päätöksen perustelujen kanssa siltä osin kuin kysymys on siitä, ettei se ole osallistunut vuoden 1980 yhteistoimintajärjestelyn luomista koskevaan hankkeeseen, tai siitä, kuinka kauan se on osallistunut yhteistoimintajärjestelyyn. Minkään päätösosassa mainitun perusteella ei voida päätellä, että komissio ei olisi ottanut huomioon kantajan rajoitettua osuutta, sellaisena kuin se esitetään Päätöksen perustelujen 48 ja 53 kohdassa.

763 Tämä kanneperuste on näin ollen hylättävä.

C *Kantajien osallistuminen kilpailusääntöjen todettuun rikkomiseen*

764 Kantajat moittivat komissio ensinnäkin siitä, että se on soveltanut kollektiivisen vastuun periaatteen (1). Toiseksi ne väittävät, että niiden osallistumista tähän rikkomiseen ei missään tapauksessa ole näytetty toteen (2).

1. Kollektiivinen vastuu, joka kantajilla väitetään olevan

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

765 Elf Atochem, BASF, SAV, ICI ja Enichem korostavat, että yrityksen vastuu voi yleismaailmallisesti tunnustetun periaatteen mukaisesti olla ainoastaan yrityskohtaista.

766 Komissio on tässä tapauksessa loukannut tätä periaatetta. Komissio katsoo Päätöksen 25 kohdassa, ettei ole tarpeen osoittaa, että jokainen osallistuja on osallistunut yhteistoimintajärjestelyn jokaiseen ilmenemismuotoon vaan riittää, että arvioidaan niiden osallistumista "kokonaisvaltaisesti tarkasteltuun" yhteistoimintajärjestelyyn.

767 Komissio huomauttaa, että kuten Päätöksen 25 kohdan toisesta alakohdasta, 26 kohdan ensimmäisestä alakohdasta ja 31 kohdan lopusta ilmenee, se on ollut täysin tietoinen tarpeesta näyttää toteen kunkin kantajan yrityskohtainen osallisuus yhteistoimintajärjestelyssä, josta yrityksiä moititaan.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

768 Komissio on Päätöksen 25 kohdan toisessa alakohdassa todennut seuraavaa: "Mitä tulee asian selvittämiseen käytännössä, komissio katsoo, että paitsi että on tarpeen näyttää yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo toteen vakuuttavalla näytöllä, on myös tarpeen näyttää toteen, että jokainen järjestelyyn osalliseksi väitetty on liittynyt yhteiseen järjestelmään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että olisi välttämättä oltava asiakirjoja, joista ilmenisi, että jokainen osallistuja olisi ollut osallisena jokaisessa rikkomisen ilmenemismuodossa. — — Tässä tapauksessa ei ole ollut mahdollista näyttää toteen, että jokainen tuottaja olisi tosiasiassa osallistunut yhdenmukaistettuihin hinta-aloitteisiin, koska ei ole olemassa hintoja koskevia asiakirjoja. Tämän vuoksi komissio on kunkin

järjestelyyn osallistuneeksi oletetun osalta tarkastellut pikemminkin sitä, onko olemassa riittäviä ja varmoja todisteita sen kuulumisesta kokonaisvaltaisesti tarkasteltuun yhteistoimintajärjestelyyn, kuin sitä, onko olemassa näyttöä kunkin järjestelyyn osallistuneeksi oletetun osalta siitä, että se on ollut osallinen jokaisessa yhteistoimintajärjestelyn ilmenemismuodossa."

769 Päätöksen 31 kohdan lopussa todetaan seuraavaa: "Tässä tapauksessa olennaista on se, että tuottajat ovat liittyneet yhteen huomattavan pitkäksi ajanjaksoksi tavoitellakseen yhteistä lainvastaista päämäärää ja jokaisen osallistujan on kannettava vastuu paitsi välittömästi omasta osuudestaan, mutta myös jaettu vastuu koko yhteistoimintajärjestelyn toiminnasta."

770 Päätöksen 25 kohdan toisen alakohdan ensimmäisestä virkkeestä ilmenee, että komissio on ollut täysin tietoinen tarpeesta näyttää toteen kunkin yrityksen osallistuminen yhteistoimintajärjestelyyn, josta yrityksiä moititaan.

771 Tätä varten komissio on viitannut "kokonaisvaltaisesti" tai "kokonaisuutena" tarkasteltuun yhteistoimintajärjestelyn käsitteeseen. Tästä ei kuitenkaan voida päätellä, että komissio olisi hyväksynyt kollektiivisen vastuun periaatteen siinä mielessä, että se olisi katsonut joidenkin yritysten osallistuneen sellaisiin tekoihin, joiden kanssa niillä ei ole mitään tekemistä, pelkästään sillä perusteella, että toisten yritysten osallisuus näihin tekoihin on sen sijaan näytetty toteen.

772 Itse asiassa "kokonaisvaltaisesti" tai "kokonaisuutena" tarkastellun yhteistoimintajärjestelyn käsitettä ei voida erottaa nyt tarkasteltavana olevan kilpailusääntöjen rikkomisen luonteesta. Tämä rikkominen koostuu, kuten tosiseikkojen tarkastelusta ilmenee, siitä, että usean vuoden ajan on säännöllisesti järjestetty kilpailevien tuottajien välisiä kokouksia, joiden aiheena oli sellaisten lainvastaisten menettelytapojen käyttöönottaminen, joilla oli tarkoitus järjestää keinotekoisesti PVC-markkinoiden toimintaa.

773 Yritystä voidaan kuitenkin pitää vastuussa kokonaisvaltaisesta yhteistoimintajärjestelystä, vaikka on näytetty toteen, että se on välittömästi osallistunut vain yhteen tai useampaan yhteistoimintajärjestelyn osatekijöistä, jos toisaalta se tiesi tai sen olisi väistämättä pitänyt tietää, että salainen yhteistyö, johon se osallistui erityisesti useiden vuosien ajan säännöllisesti järjestettyjen kokousten kautta, kuului kokonaissuunnitelmaan, jonka tarkoituksena oli vääristää normaalia kilpailua, ja jos toisaalta tämä kokonaissuunnitelma kattoi kaikki osatekijät, joista yhteistoimintajärjestely muodostui.

774 Vaikka komissio ei asiakirjojen puuttuessa ole voinut tässä tapauksessa näyttää toteen kunkin yrityksen osallistumista hinta-aloitteiden täytäntöönpanoon, joka oli yksi yhteistoimintajärjestelyn ilmenemismuodoista, se on kuitenkin katsonut voivansa näyttää toteen, että jokainen yritys oli joka tapauksessa osallistunut tuottajien välisiin kokouksiin, joiden aiheena oli muun muassa hintojen vahvistaminen yhdessä.

775 Niinpä Päätöksen 20 kohdan neljännessä ja viidennessä alakohdassa todetaan seuraavaa: "Koska komissio ei ole onnistunut saamaan hintoja koskevia asiakirjoja kaikilta tuottajilta, se ei voi näyttää toteen, että ne kaikki ovat samanaikaisesti ottaneet käyttöön täysin samoja hinnastoja tai jopa soveltaneet Saksan markoissa ilmoitettuja 'eurooppalaisia tavoitehintoja'. Komissio sen sijaan voi näyttää toteen juuri sen, että yksi näiden kokousten, joihin kaikki yritykset osallistuivat, tärkeimmistä aiheista oli tavoitehintojen vahvistaminen ja hintaa- aloitteiden yhteensovittaminen."

776 Tämä sama ajatus esitetään 26 kohdan viidennessä alakohdassa, jossa todetaan seuraavaa: "Jokaisen järjestelyyn osallistuneen vastuun määrä ei riipu asiakirjoista, jotka sattumalta tai muuten ovat tai eivät ole saatavilla kyseisessä yrityksessä, vaan sen osallisuudesta kokonaisvaltaisesti tarkasteltuun yhteistoimintajärjestelyyn. Niinpä se seikka, että komissio ei ole onnistunut saamaan todisteita tiettyjen yritysten käyttäytymisestä hinta-asiassa, ei mitenkään vähennä niiden vastuun astetta, koska on näytetty toteen, että ne ovat täysimääräisesti osallistuneet yhteistoimintajärjestelyyn, jossa suunniteltiin hinta-aloitteita".

777 Näin ollen komissio katsoo Päätöksessä voineensa näyttää toteen sen, että jokainen yritys oli ollut osallinen toisaalta yhteistoimintajärjestelyn tietyissä ilmenemismuodoissa ja toisaalta, yhtäpitävien seikkojen perusteella, jokaisen yrityksen osallistumisen sellaisiin tuottajien välisiin kokouksiin, joissa ne sopivat muun muassa hinnoista, joita seuraavina päivinä tultaisiin soveltamaan. Tältä osin komissio on pätevästi viitannut siihen, että yritys mainittiin suunnitteluasiakirjoissa, joissa suunnitellut hankkeet oli pantu täytäntöön ja todettu PVC-markkinoilla kyseisten asiakirjojen laatimista seuranneina viikkoina, siihen, että yrityksen osallisuus muissa yhteistoimintajärjestelyn ilmenemismuodoissa oli näytetty toteen, tai vielä siihen, että BASF ja ICI olivat ilmoittaneet yrityksen osallistuneen tuottajien välisiin kokouksiin.

778 Kaikista näistä seikoista ilmenee, että komissio ei ole katsonut kunkin yrityksen olevan kollektiivisessa vastuussa rikkomisesta tai että se olisi katsonut kunkin yrityksen olevan vastuussa sellaisesta yhteistoimintajärjestelyn ilmenemismuodosta, jonka suhteen se on ollut sivullinen, vaan komissio on katsonut kunkin yrityksen olevan vastuussa niistä teoista, joissa se on olut osallisena.

2. Kantajien yrityskohtainen osallisuus kilpailusääntöjen rikkomisessa

779 Kaikki tämän tapauksen kantajat ICI:ä lukuun ottamatta katsovat, ettei niiden osallisuutta kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan, ole näytetty toteen, ja ne tekevät näin joko erityisessä kanneperusteessa tai muissa kanneperusteissa, jotka koskevat muun muassa tosiseikkojen toteennäyttämistä tai asian selvittämistä koskevia sääntöjä.

780 Näin ollen on tarkasteltava peräkkäin kunkin kantajan tilannetta ICI:n tilannetta lukuun ottamatta. Tämän kysymyksen tarkastelua ei voida erottaa kysymyksestä, joka koskee niiden asiakirjojen näyttöarvoa, joihin komissio viittaa, eikä edellä tarkasteltuja, komission niistä tekemiä oikeudellisia päätelmiä koskevasta kysymyksestä.

a) DSM

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

781 Ensinnäkin kantajat kiistävät osallistuneensa tuottajien välisiin kokouksiin, joissa olisi keskusteltu hinnoista ja markkinaosuuksista. Komission tältä osin esittämät todisteet ovat nimittäin selvästi riittämättömiä. Niinpä ensinnäkin DSM:n nimen mainitseminen valvontalistassa, jonka näyttöarvo on jo kiistetty, ei osoita, että siitä ilmenevä kokous olisi pidetty ja että DSM olisi osallistunut siihen. Lisäksi ICI:n ilmoitukset, jotka sitä paitsi on tehty kaikin varauksin, koskevat vuonna 1983 eli sellaisena vuonna, jona DSM oli jättänyt PVC-markkinat, tapahtuneita seikkoja. Lopuksi kantajat toteavat, että BASF ei ole ilmoittanut DSM:n osallistuneen kokouksiin.

782 Toiseksi kantajat katsovat käytetyksi väitetyn kiintiöjärjestelmän osalta, että DSM-asiakirjalla, joka on ainoa komission niitä vastaan esittämä asiakirja, jossa käytetään ilmaisua 'korvaus', ei ole näyttöarvoa. Vaikka oletettaisiin, että tällä ilmaisulla on se merkitys minkä komissio katsoo sillä olevan, tämä ei merkitse sitä, että kantajat olisivat osallistuneet tällaiseen järjestelmään.

783 Kolmanneksi kantajat kiistävät myynnin valvonnan osalta sen, että komissio olisi näyttänyt toteen tällaisen järjestelmän olemassaolon.

784 Lopuksi kantajat huomauttavat tavoitehintojen ja hinta-aloitteiden osalta, että yhdenmukaistettujen hinta-aloitteiden olemassaoloakaan ei ole näytetty toteen.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

785 ICI on ilmoittanut DSM:n osallistuneen tuottajien välisiin kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden lainvastaisuuden komissio on näyttänyt toteen (ks. edellä 679—686 kohta). Päinvastoin kuin kantajat ilmoittavat, ICI:n ilmoitukset eivät koske pelkästään vuoden 1983 tammikuun jälkeistä ajanjaksoa vaan ne koskevat myös epämuodollisia kokouksia, joita pidettiin noin kerran kuussa "vuoden 1980 elokuusta lähtien", minkä BASF on vahvistanut (ks. edellä 675 ja 677 kohta).

786 Lisäksi DSM mainittiin nimenomaisesti suunnitteluasiakirjoissa ICI:n suunnitteleman "uuden kokouskehyksen" odotetuksi jäseneksi. Ottaen huomioon näissä asiakirjoissa suunniteltujen menettelytapojen ja PVC-markkinoilla seuranneina viikkoina todettujen menettelytapojen välinen suora korrelaatio (ks. edellä 662 kohta ja sitä seuraavat kohdat), DSM:n nimen mainitsemista voidaan pitää aihetodisteena sen osallisuudesta rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan.

787 Useat asiakirjat, joita komissio on käyttänyt näyttääkseen perustellusti toteen yhteisten hinta-aloitteiden olemassaolo (ks. edellä 637—661 kohta), ovat peräisin DSM:ltä. Lisäksi useissa näistä asiakirjoista ja erityisestä liitteissä P5, P13, P28 ja P41 viitataan myös siihen, että DSM on "vakaasti kannattanut" näitä hinta-aloitteita.

788 Alcudia-asiakirjassa, joka muiden asiakirjojen kanssa vahvistaa PVC:n tuottajien välisen myyntivolyymien valvontajärjestelmän olemassaolon, mainitaan epäsuorasti DSM, kun siinä todetaan, että "PVC:n osalta yksi ainoa tuottaja ei osallistu [korvausjärjestelmään]" (ks. edellä 589 kohta); tietojensaantipyyntöön antamassaan vastauksessa ICI totesi Shellin olevan kyseinen tuottaja. Lisäksi DSM-asiakirja, jonka komissio on perustellusti päätellyt vahvistavan tuottajien välisen korvausjärjestelmän olemassaoloa (ks. edellä 594—598 kohta), on DSM:n yksikköjen laatima kuukausikertomus markkinoiden tilanteesta.

789 Myynnin valvonnan osalta kantajat kuitenkin kiistävät vain tällaisen järjestelmän olemassaolon. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on kuitenkin jo käsitellyt tätä väitettä ja hylännyt sen (ks. edellä 618—636 kohta).

790 Kaikki edellä esitetyt seikat huomioon ottaen komissio on perustellusti päätellyt DSM:n olleen osallisena rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

b) Atochem

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

791 Elf Atochemin mukaan komissio ei ole esittänyt mitään näyttöä siitä, että se olisi ollut myötämielinen yhteistoimintajärjestelylle, josta yrityksiä moititaan, tai että se olisi osallistunut siihen.

792 Hinta-aloitteiden osalta kantaja korostaa, ettei missään asiakirjassa mainita sen nimeä tai siihen kuuluvien yritysten nimiä. Mikään asiakirja-aineistossa oleva ei muodosta näyttöä siitä, että Elf Atochem olisi käyttäytynyt samansuuntaisesti kuin muut PVC:n tuottajat. Päinvastoin, useat asiakirjat näyttävät toteen, että se ei ole käyttäytynyt kilpailua rajoittavasti eikä yhdenmukaistetusti.

793 Käytetyksi väitetystä kiintiö-, korvaus- ja markkinoiden valvontajärjestelmästä kantaja korostaa, että niillä kahdella asiakirjalla, joiden perusteella sitä epäillään rikkomisesta (Atochem-taulukko ja Solvay-taulukot), ei ole näyttöarvoa. Komissio itse toteaa Päätöksen 11 kohdassa kuria löyhäksi. Kantajan mukaan Elf Atochemin markkinaosuuksien jatkuvat vaihtelut ovat selvästi ristiriidassa tällaisen järjestelmän, johon yrityksen väitetään osallistuneen, olemassaolon kanssa.

794 Komissio ei ole tämän kantajan mukaan näyttänyt toteen sitä, että Elf Atochem olisi ollut edustettuina tuottajien välisissä kokouksissa tai että se olisi aktiivisesti tai passiivisesti osallistunut niissä mahdollisesti tehtyjen päätösten tekemiseen.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

795 ICI on ilmoittanut Atochemin osallistuneen tuottajien välisiin kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden lainvastaisuuden komissio on näyttänyt toteen (ks. edellä 679—686 kohta).

796 BASF on vahvistanut kantajan olleen edustettuna näissä kokouksissa (ks. edellä 677 kohta).

797 Lisäksi suunnitteluasiakirjoissa mainitaan sellaisina jäseninä, joiden ICI oletti osallistuvan "uuteen kokouskehykseen", "uusi ranskalaisyhtiö", jonka osalta ei ole kiistetty, että kyse oli Chloé-nimisestä yhtiöstä, eikä sitä, että tästä viimeksi mainitusta yhtiöstä tuli sittemmin Atochem.

798 Edellä jo esitetyistä syistä (ks. edellä 788 kohta) Alcudia-asiakirjassa mainitaan epäsuorasti Atochem.

799 Atochem-taulukko, jossa pääpiirteittäin esitetään vuoden 1984 ensimmäisellä puoliskolla vielä aktiivisesti toimineiden eri tuottajien myynnit ja vastaavat tavoitteet (ks. edellä 602 kohta ja sitä seuraavat kohdat), löydettiin tämän yrityksen pääkonttorista. Vaikka oletettaisiin, kuten kantaja väittää, että tämän yrityksen yksiköt eivät ole laatineet kyseistä taulukkoa, on kuitenkin niin, että siinä ilmoitetaan sitä koskevat myyntitavoitteet sekä myyntiluvut.

800 Atochemin väite, jonka mukaan "tuotannon kehitys ei ole osoitus käytetyksi väitettyjen kiintiöiden olemassaolosta" (kannekirjelmän s. 12), perustuu taulukkoon, joka oli kantajan väitetiedoksiantoon antaman vastauksen liitteenä 1. Riittää, kun todetaan, että tämä taulukko koskee vuosia 1986 ja 1987, joista tässä tapauksessa ei ole kyse.

801 Lopuksi on todettava, että myyntiluvuista, joita Solvay-taulukoissa on ja jotka komissio on voinut tarkastaa, yksi koskee Atochemiä ja se pitää paikkansa (ks. edellä 628 kohta).

802 Vaikka komissio ei ole onnistunut saamaan mitään Atochemin hinnastoa, jonka perusteella se olisi voinut tarkastaa, oliko tämä yritys pannut täytäntöön yhteiset hinta-aloitteet, liitteistä P1—P70 ilmenee, että ranskalaiset tuottajat eivät ole jääneet yhteistoimintajärjestelyn tämän ilmenemismuodon ulkopuolelle. Sellaisten asiakirjojen kuten liitteiden P1, P6, P15, P19, P22, P26, P29, P32, P45 ja P48, joissa viitataan "yleisiin aloitteisiin", joilla oli tarkoitus korottaa "kaikkia eurooppalaisia hintoja", tai "alan aloitteisiin", lisäksi tietyissä muissa liitteissä viitataan erityisesti Ranskan markkinoihin ja niiden perusteella voidaan päätellä, että kyseisillä markkinoilla ilmoitettiin hinta-aloitteista ja sovellettiin kyseisiä aloitteita. Juuri tämä ilmenee liitteistä P21, P23, P24, P30, P31 ja P38.

803 Vaikka pitää paikkansa, että kahdessa asiakirjassa viitataan ranskalaisten tuottajien aggressiiviseen asenteeseen hintojen osalta, on korostettava, että tämä ei voi horjuttaa komission päätelmiä. Komissio on nimittäin ensinnäkin ottanut tämän huomioon tosiseikkoja tarkastellessaan, erityisesti Päätöksen 22 kohdan kolmannessa alakohdassa, jossa täsmennetään seuraavaa: "On myös totta, että muut tuottajat, jotka katsoivat olevansa hinta-aloitteiden vakaita kannattajia ja jotka olivat valmiita hyväksymään volyymien pienenemisen ajaakseen läpi hinnankorotuksen, moittivat eräitä tuottajia, jotka olivat osallistuneet kokouksiin, 'aggressiivisesta' tai 'häiritsevästä' käyttäytymisestä tietyillä markkinoilla." Komissio on viitannut myös tähän seikkaan oikeudellisessa arvioinnissaan, erityisesti Päätöksen 31 kohdan ensimmäisessä alakohdassa, jossa täsmennetään seuraavaa: "Järjestelyjen jonkin yksityiskohdan osalta tietty tuottaja tai tuottajien ryhmä on voinut silloin tällöin esittää varaumia tai ilmoittaa olevansa eri

mieltä tietystä kysymyksistä." Lisäksi eräiden tuottajien satunnainen aggressiivinen käyttäytyminen edisti tiettyjen hinta-aloitteiden epäonnistumista, mikä ilmenee Päätöksen 22, 37 ja 38 kohdasta. Toiseksi sillä seikalla, että kantaja on silloin tällöin jättänyt panematta täytäntöön suunnitellun hinta-aloitteen, ei ole vaikutusta komission johtopäätökseen; erityisesti niiden yritysten osalta, joiden osalta komissio ei ollut onnistunut saamaan mitään hinnastoja, komissio on nimittäin tyytynyt väittämään, että nämä yritykset olivat joka tapauksessa osallistuneet tuottajien välisiin kokouksiin, joiden aiheena oli muun muassa tavoitehintojen vahvistaminen (ks. edellä 774 kohta ja sitä seuraavat kohdat), eikä se ole väittänyt niiden panneen tosiasiallisesti täytäntöön näitä aloitteita (em. asia Atochem v. komissio, tuomion 100 kohta).

804 Kaikki nämä seikat yhdessä huomioon ottaen komissio on perustellusti päätellyt kantajan osallistuneen rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan.

c) BASF

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

805 Kantaja katsoo, ettei ole olemassa riittäviä todisteita sen kuulumisesta kokonaisvaltaisesti tarkasteltuun yhteistoimintajärjestelyyn. Tässä tapauksessa todisteita kuulumisesta kyseiseen järjestelyyn ovat vain suunnitteluasiakirjat, sen osallistuminen säännöllisesti pidettyihin kokouksiin, Atochem-taulukko ja Solvay-taulukot.

806 Ensinnäkin suunnitteluasiakirjojen näyttöarvo on jo riitautettu. Koska ei ole olemassa mitään näyttöä siitä, että kantaja olisi ollut tietoinen näistä asiakirjoista ja että se olisi sitoutunut niihin, ne eivät voi muodostaa näyttöä kantajan osallistumisesta yhteistoimintajärjestelyyn.

807 Toiseksi minkään todisteen perusteella ei voida päätellä, että kantaja olisi liittynyt kilpailuoikeuden vastaisiin sopimuksiin, joita väitetään tehdyn tuottajien välisissä kokouksissa, mitä muuten ei voida päätellä pelkästään kokousten olemassaolosta. Kantaja joka tapauksessa huomauttaa ilmoittaneensa tietojensaantipyyntöön 8.12.1987 antamassaan vastauksessa, että se ei ollut osallistunut mihinkään kokoukseen vuoden 1983 lokakuun jälkeen, mikäli sen jälkeen vielä pidettiin kokouksia.

808 Kolmanneksi pelkästään se seikka, että kantajan nimi mainitaan Atochem-taulukossa sen tietämättä ei riitä todisteeksi siitä, että se olisi osallistunut lainvastaiseen yhteistoimintajärjestelyyn. Tämä asiakirja ei osoita, että BASF:ille olisi myönnetty oma kiintiö tai että se olisi liittynyt kiintiöjärjestelmään. Solvay-taulukoilla ei puolestaan voida näyttää toteen, että kantaja olisi osallistunut kilpailijoidensa kanssa käytävään tietojenvaihtoon.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

809 Kantaja myöntää osallistuneensa tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin, joiden komissio on osoittanut olevan lainvastaisia perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan nojalla (ks. edellä 679—686 kohta).

810 ICI on vahvistanut kantajan osallistuneen kokouksiin (ks. edellä 675 kohta).

811 Kantaja mainittiin suunnitteluasiakirjoissa yrityksenä, jonka oletettiin tulevan "uuden kokouskehyksen" jäseneksi. Vaikka, kuten jo on todettu, nämä asiakirjat muodostavat korkeintaan "yhteistoimintajärjestelyn luomista koskevan hankkeen" (ks. edellä 670—673 kohta) ja vaikka niitä ei tämän johdosta voida pitää näyttönä kantajan osallisuudesta rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan, sitä seikkaa, että kantaja mainittiin niissä, voidaan pitää aihetodisteena tästä osallisuudesta.

812 Edellä jo esitettyjen (ks. edellä 788 kohta) syiden johdosta Alcudia-asiakirjassa mainitaan epäsuorasti BASF.

813 BASFin nimi ilmenee Atochem-taulukosta, jossa ilmoitetaan, vaikkakin yhtenä lukuna, neljän saksalaisen tuottajan myyntiä koskevat tiedot ja niiden prosentuaaliset myyntitavoitteet (ks. edellä 612 kohta).

814 BASF mainitaan myös Solvay-taulukoissa. Siinä mainituista myyntiluvuista, jotka komissio on voinut tarkistaa, kaksi koskee kantajaa ja ne pitävät paikkansa (ks. edellä 627 kohta).

815 Lisäksi on niin, että vaikka komissio ei ole onnistunut saamaan mitään BASFin hinnastoa, jonka perusteella se olisi voinut tarkistaa, oliko tämä yritys pannut täytäntöön yhteiset hinta-aloitteet, liitteistä P1—P70 ilmenee, että saksalaiset tuottajat eivät ole jättäytyneet yhteistoimintajärjestelyn tämän ilmenemismuodon ulkopuolelle. Sellaisten asiakirjojen kuten liitteiden P1, P6, P15, P19, P22, P26, P29, P32, P45 ja P48, joissa viitataan "yleisiin aloitteisiin", joilla oli tarkoitus korottaa "kaikkia eurooppalaisia hintoja", tai "alan aloitteisiin", lisäksi tietyissä muissa liitteissä viitataan erityisesti Saksan markkinoihin, ja niiden perusteella voidaan päätellä, että kyseisillä markkinoilla ilmoitettiin hinta-aloitteista ja sovellettiin kyseisiä aloitteita. Juuri tämä ilmenee liitteistä P23, P24, P26, P29, P30, P41 ja P58.

816 Kaikki nämä seikat yhdessä huomioon ottaen komissio on perustellusti päätellyt kantajan olleen osallisena rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

d) Shell

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

817 Tämän kanneperusteen ensimmäisessä osassa kantaja moittii komissiota siitä, että tämä on jättänyt huomiotta Shell-konsernin erityisen rakenteen. Vaikka Päätös on osoitettu Shellille, Shell ei nimittäin tuota eikä toimita PVC:tä. Se on pelkästään palveluyritys, jonka neuvoa-antava tehtävä ei mahdollista sitä, että se voisi velvoittaa Shellin operatiivisia yrityksiä panemaan täytäntöön hintoja tai tuotantokiintiöitä koskevan yhteistoimintajärjestelyn. Komissiolla ei myöskään olisi ollut oikeutta olettaa, että siltä osin kuin kantaja olisi voinut neuvoa konsernin operatiivisia yrityksiä vaatimaan tiettyä hintaa tietyssä tilanteessa, nämä yritykset olisivat tosiasiallisesti tehneet näin.

818 Tämän kanneperusteen toisessa osassa kantaja väittää, että näyttö sen osallistumisesta tuottajien väliseen kokoukseen perustuu suurelta osin siihen, että se on tunnustanut edustajiensa osallistuneen näistä kokouksista kahteen.

819 Ensimmäisessä kokouksessa, joka pidettiin Pariisissa 2.3.1983, ainoastaan tarkasteltiin Euroopan petrokemian teollisuutta kohdannutta kriisiä ja tämän toimialan uudelleenjärjestämisen tarvetta varsinkin Gatti/Grenier-nimisen työryhmän, joka perustettiin komission kanssa pidettyjen kokousten jälkeen, ensimmäisen selvitysluonnoksen perusteella. Lisäksi kyseisessä kokouksessa ei ole voitu päättää yhteisestä aloitteesta, koska ammattijulkaisuissa oli viitattu hinnankorotukseen kaksi viikkoa aiemmin; European Chemical News -lehden 21.2.1983 ilmestyneessä numerossa todettiin seuraavaa: "Vaikuttaa siltä, että tuottajat aikovat korottaa hintoja tasolle 1,50—1,65 DEM/kg, mutta koska ne tekevät näin, on epävarmaa." Joka tapauksessa Shellin edustaja ei ole kannattanut mitään tehdyksi väitettyä aloitetta, minkä osoittaa se, että vähemmän kuin neljä viikkoa tämän kokouksen jälkeen Shell-konsernin yritykset ovat vahvistaneet tavoitehinnaksi 1,35 DEM/kg, joka on selvästi vähemmän kuin asetetuksi väitetty tavoitehinta 1,60 DEM/kg tai asetetuksi väitetty alakohtainen vähimmäishinta 1,50 DEM/kg.

820 Toisen, Zürichissa vuoden 1983 elokuussa pidetyn kokouksen aiheena oli PVC:n markkinointiehtojen, markkinoilla vallinneiden hintojen ja alalla olleen hinnankorotustarpeen tarkasteleminen. Shellin edustaja ei ole kannattanut mitään näistä aiheista. Kantajan mistään sisäisestä asiakirjasta ei sitä paitsi ilmene minkäänlaista tavoitehintaa tällä ajanjaksolle, ja kaikkien kantajan tuolta ajanjaksolta olevissa asiakirjoissa tarkoitettujen alakohtaisten hintojen alkuperänä selvästikin on ollut riippumattomat ammatilliset lähteet.

821 Tämän kanneperusteen kolmannessa osassa kantaja väittää, että ainoat todisteet kiintiöjärjestelmästä ovat vuoden 1980 suunnitteluasiakirjat ja Atochem-taulukko, joka epäilemättä koskee vuotta 1984. Shell ei Päätöksen mukaan kuitenkaan ole osallistunut vuoden 1980 suunnitelman laatimiseen, ja sen yhteistoimintajärjestelyyn tapahtuneeksi väitetyn osallistumisen todetaan loppuneen vuoden 1983 lokakuussa. Korvausjärjestelmän osalta Päätöksessä todetaan nimenomaisesti (26 kohdan toisen alakohdan loppu), että Shell ei ole osallistunut siihen.

822 Tämän kanneperusteen neljännessä osassa, joka koskee kotimarkkinoilla tapahtuvan myynnin valvontajärjestelmiä, kantaja huomauttaa, että näyttö näistä järjestelmistä perustuu toisaalta Solvay-taulukkoihin ja toisaalta Solvayn ja Shellin välisiin puhelinkeskusteluihin, joiden olemassaolon Shell on myöntänyt tietojensaantipyyntöön antamassaan vastauksessa.

823 Solvay-taulukot koskevat kuitenkin seuraavia suuria kansallisia markkinoita: Saksaa, Italiaa, Benelux-maita ja Ranskaa. Tässä tapauksessa vain kaksia viimeksimainittuja markkinoita voidaan pitää relevantteina, koska Shell ei ole kotimainen tuottaja Saksassa eikä Italiassa. Benelux-maiden osalta komissio on kuitenkin itse todennut, että ilmoitetut luvut eivät vastaa Fidesille tehtyjä yrityskohtaisia ilmoituksia. Ranskan osalta Shellille Solvay-taulukoissa merkityt luvut ovat selvästi eri lukuja kuin ne luvut, jotka sisältyvät Shellin Fidesille tekemiin ilmoituksiin.

824 Lisäksi komissio on kantajan mukaan vääristellyt Shellin tietojensaantipyyntöön antamaa vastausta. Solvaylle ei näet ole ilmoitettu mitään täsmällisiä tietoja; nämä ilmoitukset koskivat vain myyntiä Länsi-Euroopassa eivätkä ne näin ollen ole voineet olla Solvay-taulukoissa, joissa tiedot on esitetty maakohtaisesti, ilmoitettujen tietojen alkuperänä. Toisaalta näitä tietoja on ilmoitettu vain satunnaisesti vuoden 1982 tammikuun ja vuoden 1983 lokakuun välillä, kun taas Solvay-taulukot sisältävät ajanjaksoa 1980—1984 koskevia lukuja. Tämä vahvistaa, että nämä taulukot on vain osittain laadittu virallisten julkaistujen tilastojen ja asiakkaiden kanssa käytyjen yhteydenottojen pohjalta.

825 Tämän kanneperusteen viidennessä osassa, joka koskee hinta-aloitteita, kantaja väittää ensinnäkin, että Päätöksessä on Shellin osallisuuden astetta koskevia ristiriitaisuuksia. Kantajan mukaan Päätöksessä nimittäin samalla väitetään, että Shell on ollut osallisena kaikissa näissä hinta-aloitteissa (20 kohta), että sille on kerrottu niistä (26 kohta) ja että se oli pelkästään tietoinen niistä (48 kohta).

826 Kahta yksittäistä tapausta lukuun ottamatta kantaja ei myöskään ole osallistunut tuottajien välisiin kokouksiin.

827 Shell-konserniin kuuluvat yritykset ovat asettaneet hintansa itsenäisesti. Niinpä kantaja huomauttaa niistä neljästä aloitteesta, joiden osalta komissiolla on käytössään Shelliltä peräisin olevia asiakirjoja, että toimialakohtaisista aloitteista oli aina ilmoitettu erityisjulkaisuissa etukäteen. Lisäksi Shellin vahvistamat tavoitehinnat eivät vastanneet toimialan asetetuiksi väitettyjä tavoitehintoja. Ainoa ajankohta, jolloin ne määrällisesti vastasivat toisiaan, oli 1.9.1982; Shell oli tuolloin kuitenkin vahvistanut tavoitehintansa vasta 9.9.1982, ja kyseinen hinta olisi pitänyt ottaa käyttöön vasta 1.10.1982; lisäksi Shell oli vuoden 1982 marraskuussa laskenut tavoitehintansa tasoa (1,40 DEM/kg tavoitehinnan 1,50 DEM/kg asemesta).

828 Tämän kanneperusteen kuudennessa osassa kantaja väittää, että yhdenmukaistettu menettelytapa oli ristiriidassa Shellin strategian kanssa; Shell oli ottanut vuonna 1981 käyttöön uuden PVC-tehtaan, jonka vuotuista 100 kilotonnin

välitöntä kapasiteettia oli käytettävä täydellä teholla. Shellin kahdella PVC-tehtaalla oli töitä enemmän kuin alalla keskimäärin, ja Shellin markkinaosuudet olivat tämän johdosta kasvaneet huomattavasti. Näissä olosuhteissa vuonna 1979 saavutetun tilanteen perusteella määräytyvän kiintiön hyväksymisessä ei olisi ollut mitään järkeä. Tosiasiassa mitään vuotta ei voitaisi pitää hyväksyttävänä viitevuotena, koska Shell otti käyttöön uuden tehtaan.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

829 Tämän kanneperusteen ensimmäisen osan osalta kantaja väittää, että ottaen huomioon Royal Dutch-Shell -konsernin erityispiirteet kantajan on mahdotonta sanella yhtymän operatiivisille yrityksille, että näiden olisi käyttäydyttävä tietyllä tavalla, vaikka kilpailua rajoittavasti.

830 Komissio toteaa Päätöksen 46 kohdassa, jossa se käsittelee Royal Dutch-Shell -konsernin erityispiirteitä, että "kemianalalla toimivat eri 'operatiiviset' yritykset ovat liikkeenjohdollisesti hyvin itsenäisiä" ja että kantaja on "palveluyritys".

831 Komissio kuitenkin korostaa, että kantaja on vastuussa "konsernin toiminnan yhteensovittamisesta ja strategisesta suunnittelusta lämpömuovautuvien muovien alalla", mitä ei ole kiistetty. Niinpä sen tehtävänä on neuvoa konserniin kuuluvia operatiivisia yrityksiä.

832 Lisäksi komissio korostaa tässä samassa Päätöksen 46 kohdassa sitä, että kantaja "oli kontaktissa yhteistoimintajärjestelyyn" ja "osallistui kokouksiin vuonna 1983". Niinpä useat hinta-aloitteita koskevat väitetiedoksiannon liitteet ovat peräisin kantajalta (liitteet P35, P36, P49, P50, P51, P53, P54, P55 ja P59). Juuri nämä liitteet muodostavat näytön tuottajien yhdenmukaistettujen aloitteiden olemassaolosta (ks. edellä 637 kohta ja sitä seuraavat kohdat) ja osoittavat, että kantajalle oli ainakin täsmällisesti ilmoitettu vahvistetut tavoitehinnat ja niiden

suunnitellut käyttöönottopäivät. Lisäksi Shellin edustaja kahdessa kokouksessa, joihin kantaja myöntää osallistuneensa vuonna 1983, oli Lane -niminen henkilö, joka tuolloin oli kantajan varatoimitusjohtaja.

833 Komissio on katsonut, että "yhteisöjen tuomioistuimen määritelmä 'yhdenmukaistetulle menettelytavalle' on erityisen sopiva kattamaan Shellin tapauksen; Shell on tehnyt yhteistyötä yhteistoimintajärjestelyyn osallistuneiden kanssa olematta täysimääräinen jäsen ja se on voinut mukauttaa oman markkinakäyttäytymisensä tilanteeseen niiden kontaktien perusteella, joita sillä oli yhteistoimintajärjestelyyn" (Päätöksen 34 kohta). Vaikka kantaja ei voinut määrätä hintoja, joiden sen myyntiä hoitavien tytäryhtiöiden oli käytettävä, on niin, että koska se oli kontaktissa yhteistoimintajärjestelyyn ja koska se siirsi tytäryhtiöille näin saamiaan tietoja, se oli liikkeellepanevana voimana Shell-konsernin osallistumisessa yhdenmukaistettuun menettelytapaan. Tältä osin on todettava, että edellä mainitut kantajalta peräisin olevan väitetiedoksiannon liitteet, joista ilmenevät sekä tavoitehinnat että niiden käyttöönottopäivät, oli osoitettu kaikille konsernin Euroopassa toimiville osakkuusyrityksille, mikä ilmenee niiden sanamuodosta.

834 Näin ollen Royal Dutch-Shell -konsernin rakenne, jonka väitetään olevan poikkeuksellinen, ei yksinään voi estää sen toteamista, että kantaja saattoi olla osallisena perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan määräysten vastaisessa menettelytavassa, eikä se voi varsinkaan estää sitä olemasta Päätöksen adressaattina.

835 Siltä osin kuin kyse on kantajan osallisuudesta yhteistoimintajärjestelyyn koskevasta näytöstä, on huomattava, että komissio myöntää erityisesti Päätöksen 48—53 kohdassa kantajalla olleen pienemmän osuuden rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan. Näin ollen on tarkasteltava, onko komissio esittänyt riittävästi näyttöä siitä, että kantaja on "toiminut yhteistoimintajärjestelyn laitamilla" (Päätöksen 53 kohta).

836 Tältä osin sekä ICI että BASF ovat ilmoittaneet kantajan osallistuneen tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin (ks. edellä 675 ja 677 kohta). Shell myöntää osallistuneensa kahteen kokoukseen, joiden osalta komissio oli hankkinut näytön sen osallistumisesta niihin; tämä näyttö koostuu kalenteriin tehdyistä merkinnöistä (ks. edellä 676 kohta). Kantaja kuitenkin kiistää, että näiden kokousten

aiheena olisi ollut kilpailun rajoittaminen tai että se olisi tässä yhteydessä osallistunut minkäänlaiseen salaiseen yhteistyöhön.

837 Näistä ensimmäisen eli Pariisissa 2.3.1983 pidetyn kokouksen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo komission näyttäneen toteen, että kokouksen aiheena oli kilpailun rajoittaminen (ks. edellä 650 ja 652 kohta).

838 Lehdessä julkaistulla artikkelilla, johon kantaja vetoaa ja joka on peräisin European Chemical News -aikakausijulkaisun 21.2.1983 päivätystä numerosta, ei ole vaikutusta tähän päätelmään. Jo tässä artikkelissa käytetyt ilmaisut, jotka kantaja on toistanut, ovat niin epämääräisiä, että niiden perusteella ei voida päätellä, että kyseessä olisivat yrityskohtaiset aloitteet. Lisäksi artikkeli oli epätarkka aloitteiden päivämäärien osalta; sen sijaan muutama päivä 2.3.1983 pidettyä kokousta myöhemmin laadituista asiakirjoista, jotka komissio oli löytänyt yritysten, muun muassa Shellin, toimitiloista, ilmenee aloitteiden tarkka päivämäärä.

839 Shell väittää, että missään tapauksessa se ei ole kannattanut hinta-aloitetta. Tätä varten se korostaa vahvistaneensa 31.3.1983 tavoitehintansa 1,35 DEM:iin/kg eli tasolle, joka oli alhaisempi kuin taso, jonka tuottajien väitettiin yhteistuumin vahvistaneen. On kuitenkin niin, että Shellille ilmoitettiin tuottajien 2.3.1983 päättämä hintataso ja tämän aloitteen käyttöönottopäivämäärä, mikä ilmenee 13.3.1983 päivätystä liitteestä P49. Koska kantaja osallistui 2.3.1983 pidettyyn kokoukseen, se ei ole määritellyt hintapolitiikkansa itsenäisesti tuntematta kilpailijoidensa käyttäytymistä, vaan se on väistämättäkin ottanut suoraan tai välillisesti huomioon näiltä tässä kokouksessa saamansa tiedot.

840 Toisen, Zürichissä vuoden 1983 elokuussa pidetyn kokouksen osalta kantaja on myöntänyt komission tietojensaantipyyntöön antamassaan vastauksessa, että tässä kokouksessa "eräät tuottajat ovat ilmaisseet mielipiteensä hinta-aloitteesta". Lisäksi useista väitetiedoksiannon liitteistä, muun muassa liitteistä P53, P54, P55, P56, P57, P58 ja P60, ilmenee, että vuoden 1983 syyskuun osalta oli tosiasiassa laadittu ja otettu käyttöön aloite. Kantajalta peräisin olevien

liitteiden P53, P54 ja P55 perusteella voidaan päätellä kantajan olleen osallisena aloitteesssa päinvastoin kuin se itse väittää. Se sitä paitsi tiesi siitä ennen kuin siitä ilmoitettiin yleisölle. Ammattijulkaisussa, johon kantaja on vedonnut väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, nimittäin mainitaan aloite vasta syyskuun loppupuolella.

841 Korvausjärjestelmään liittyvällä Alcudia-asiakirjalla ei ole näyttöarvoa kantajan osalta, koska ICI:n tietojensaantipyyntöön antamien vastausten perusteella Shell oli ainoa tuottaja, joka ei ollut osallisena kyseisessä järjestelmässä (ks. edellä 788 kohta). Kuten erityisesti Päätöksen 48 kohdasta ilmenee, tämä toteamus on myötävaikuttanut siihen, että komissio on päätellyt kantajan toimineen yhteistoimintajärjestelyn laitamilla.

842 Atochem-taulukko koskee vuoden 1984 ensimmäistä neljännestä ja sen voidaan katsoa olevan peräisin vuoden 1984 toukokuulta (ks. edellä 606 kohta), kun taas Päätöksen 54 kohdan kolmannen alakohdan mukaan Shell oli ottanut etäisyyttä yhteistoimintajärjestelyyn vuoden 1983 lokakuusta lähtien. Itse asiassa Atochem-taulukossa Shellin myyntiä koskevat luvut ovat vain pyöristettyjä lukuja. Siltä osin kuin tästä taulukosta ilmenee, mikä kantajan osalta oli ollut tavoitteena ollut prosentuaalinen osuus, josta on voitu päättää vain ennen vuoden 1984 ensimmäistä neljännestä, asiakirja kuitenkin osoittaa, että Shell ei ole ollut kiintiöjärjestelmän ulkopuolella vuoden 1983 loppupuolella.

843 Myynnin valvontajärjestelmän osalta (ks. edellä 618—636 kohta) on todettava, että vain kahdet Solvay-taulukoissa tarkoitetuista maantieteellisistä markkinoista ovat Shellin kannalta merkityksellisiä, nimittäin Benelux-maat ja Ranska.

844 Komissio on vastauksena ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen esittämään kysymykseen vahvistanut, että myynnin valvontaa koskeva väite ei koskenut Benelux-maiden markkinoita, mikä ilmeni jo väitetiedoksiannosta.

845 Sen sijaan on huomattava, että ne luvut, jotka taulukoissa oli Shellille merkitty Ranskan markkinoiden osalta sekä vuoden 1982 myynnille että vuoden 1983 myynnille (ks. edellä 628 kohta), olivat täsmällisiä. Niiden täsmällisyys vahvistaa sen, että Shell on ainakin Ranskan markkinoiden osalta osallistunut tietojenvaihtoon. Tietojensaantipyyntöön 3.12.1987 antamassaan vastauksessa kantaja oli todennut, että "vuoden 1982 tammikuun ja vuoden 1983 lokakuun välisenä ajanjaksona Solvaysta olisi useasti soitettu ja kysytty vahvistusta siellä laaditulle, Shell-konserniin kuuluvien yritysten myymiä tonnimääriä koskevalle arviolle". Kantaja huomauttaa ilmoittaneensa myöskin, että "mitään täsmällisiä tietoja ei annettu"; Ranskan markkinoilla tapahtunutta myyntiä koskevien lukujen täsmällisyys on kuitenkin ristiriidassa tämän väitteen kanssa.

846 Siltä osin kuin Päätöksen väitetään olevan ristiriitainen sen suhteen, missä määrin Shell oli osallisena hinta-aloitteissa, on korostettava, että Päätöksen 20 kohdassa käsitellään ainoastaan näyttöä hinta-aloitteiden kollektiivisuudesta. Päätöksen 26 kohdassa todetaan, että kantajalle ilmoitettiin näistä aloitteista, ja 48 kohdassa, että sille oli ilmoitettu niistä ja että se kannatti niitä. Tältä osin riittää, kun todetaan, että sikäli kuin 48 kohta täydentää 26 kohtaa, se ei ole ristiriidassa viimeksi mainitun kohdan kanssa.

847 Kuten jo on todettu, komission esittämät asiakirjat näyttävät toteen, että kantaja on ollut osallisena hinta-aloitteissa, joista päätettiin 2.3.1983 ja 11.8.1983 pidetyissä tuottajien välisissä kokouksissa (ks. edellä 836—840 kohta). Samoin liite P59, joka on kantajalta peräisin oleva, 28.10.1983 päivätty asiakirja, osoittaa kantajan olleen täysin tietoinen aloitteesta, jonka oli päätetty tulevan voimaan 1.11.1983 ja jolla PVC:n hinta oli tarkoitus nostaa tasolle 1,90 DEM/kg. Vuoden 1982 syyskuussa voimaantulevaksi suunnitellun aloitteen osalta on todettava, että on totta, että European Chemical News -aikakausijulkaisu oli jo vuoden 1982 heinäkuussa ilmoittanut sekä hinta-aloitteesta että korotuksen suuruudesta ja sen päivämäärästä. Tämän artikkelin sanamuoto ei kuitenkaan voi tukea päätelmää siitä, että aloitteet olisivat olleet yrityskohtaisia. Siinä näet todetaan erityisesti seuraavaa: "[PVC:n] tuottajat keskustelevat syys- ja lokakuussa tehtävästä hinnankorotuksesta (jäljempänä olevassa taulukossa olevassa sarakkeessa 'valmistajan hinta' ilmoitetaan nämä suunnitellut tavoitehinnat)." Kuten jo on todettu (ks. edellä 649 kohta), komission esittämien asiakirjojen perusteella voidaan päätellä, että kyseinen aloite oli toimialan tuottajien välisen yhteistoiminnan tulos. Sillä seikalla, että Shell hyväksyi sovitun tavoitehinnan vasta syyskuun alussa ottaakseen sen käyttöön vuoden 1982 lokakuussa, ei näissä

oloissa ole ratkaisevaa merkitystä. Lisäksi ICI:ltä peräisin olevassa liitteessä P34 ja DSM:ltä peräisin olevassa liitteessä P39 todetaan, että "hinta-aloitetta noudatettiin lokakuussa".

848 Kaikkien edellä esitettyjen seikkojen johdosta on pääteltävä, että päinvastoin kuin kantaja väittää, se ei ole jäänyt PVC:n tuottajien päättämien salaisten järjestelmien ulkopuolelle. Komissio on virheettömästi näyttänyt toteen sen, että kantaja on ollut osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

849 Näin ollen kantajan väite, joka koskee sen omaa kaupallista strategiaa 80-luvun alkupuolella, ei voi menestyä. Osallistumalla kilpailusääntöjen rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan, kantaja on tosiasiassa voinut mukauttaa kaupallisen käyttäytymisensä sen perusteella, mitä se tiesi muiden tuottajien käyttäytymisestä.

e) LVM

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

850 Kantaja ensinnäkin kiistää osallistuneensa tuottajien välisiin kokouksiin, joissa olisi keskusteltu hinnoista ja markkinaosuuksista. Kantajan mukaan komission esittämät todisteet ovat selvästi riittämättömiä. Ensinnäkin suunnitteluasiakirjat on laadittu lähes 30 kuukautta ennen LVM:n perustamispäivää; DSM:n ja SAV:n, jotka ovat kantajan emoyhtiöitä, nimien mainitsemisella ei voi olla minkäänlaista näyttöarvoa kantajan kannalta. Lisäksi ICI:n ja BASF:n lausumat, joissa LVM:n ilmoitetaan osallistuneen tuottajien välisiin kokouksiin, on annettu kaikin varauksin. Kantaja toteaa vielä, että on virheellistä väittää, että se olisi kieltäytynyt 28.1.1988 päivätyssä kirjeessään vastaamasta asetuksen N:o 17

11 artiklaan perustuvaan, 23.12.1987 päivättyyn tietojensaantipyyntöön; joka tapauksessa on niin, että tämä ei osoita kantajan osallistuneen kokouksiin.

851 Toiseksi kantaja vetoaa käytetyksi väitetyn kiintiöjärjestelmän osalta siihen, että ainoa komission sitä vastaan esittämä asiakirja eli Atochem-taulukko ei ole todistusvoimainen. Siinä näet ilmoitetaan myyntiä koskevia lukuja, jotka tuntuvasti poikkeavat todellisista myyntiä koskevista luvuista.

852 Kolmanneksi kantaja katsoo myynnin valvonnan osalta, että Solvay-taulukoilla olisi näyttöarvoa vain silloin, jos ne pitäisivät paikkansa, mitä ne eivät tee.

853 Lopuksi kantaja huomauttaa tavoitehintojen ja hinta-aloitteiden osalta, ettei edes hinta-aloitteiden olemassaoloa ole näytetty toteen. Todellisuudessa on käynyt niin, että kantaja ei ole tehnyt muuta kuin sopeutunut mielekkäällä tavalla markkinaolosuhteisiin (ks. väitetiedoksiannon liitteet P13, P21 ja P29).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

854 On korostettava, että LVM perustettiin vasta 1983. Näin ollen sillä seikalla, että tätä aiemmin laadituissa, komission päätelmiensä tueksi esittämissä asiakirjoissa, kuten suunnitteluasiakirjoissa, ei mainita kantajan nimeä, ei ole merkitystä arvioitaessa sitä, onko tämä yritys ollut osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa. Kantaja puolestaan ei voi tehokkaasti vedota väitteidensä tueksi väitetiedoksiannon liitteisiin P13, P21 ja P29, joissa on kyse sen perustamista aiemmin tapahtuneista seikoista ja jotka koskevat DSM:ää.

855 ICI on ilmoittanut LVM:n osallistuneen tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden osalta komissio on näyttänyt toteen, että niiden aihe oli perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan määräysten vastainen (ks. edellä 679—686 kohta).

856 BASF on vahvistanut kantajan olleen edustettuna näissä kokouksissa (ks. edellä 677 kohta).

857 Tietyt asiakirjat, joita komissio on perustellusti käyttänyt näyttääkseen toteen yhteisten hinta-aloitteiden olemassaolon, ovat peräisin tästä yrityksestä; tällaisia siakirjoja ovat muun muassa liitteet P57, P58 ja P64.

858 Atochem-taulukossa mainitaan kantajan nimi ja ilmoitetaan sille myönnetty tavoiteosuus myynnistä prosenttilukuna: lisäksi taulukossa ilmoitetut, tämän yrityksen myyntiä koskevat luvut ovat hyvin lähellä todellisia myyntiä koskevia lukuja (ks. edellä 608 kohta).

859 Solvay-taulukoissa on nimenomainen viittaus LVM:ään. Niistä siinä mainituista luvuista, jotka komissio on pystynyt tarkistamaan, kaksi koskee tätä yritystä ja vastaa kilotonneihin pyöristettynä yrityksen todellisia myyntiä koskevia lukuja (ks. edellä 625 ja 628 kohta).

860 Kaikki nämä seikat yhdessä huomioon ottaen komissio on perustellusti päätellyt kantajan olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

f) Wacker

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

861 Kantajan mukaan suunnitteluasiakirjoista ei ilmene, että kantaja olisi osallistunut sellaisiin keskusteluihin, neuvotteluihin tai kokouksiin, joihin osallistumisesta sitä moititaan. ICI:n ja BASF:n, jotka ovat ilmoittaneet kantajan osallistuneen tuottajien välisiin kokouksiin, antamat tiedot eivät kantajan mukaan ole täsmällisiä eivätkä luotettavia.

862 Tämän jälkeen kantaja kiistää myös osallisuuutensa toisaalta kiintiöjärjestelmässä ja korvausjärjestelmässä ja toisaalta hintoja koskevassa yhteistoimintajärjestelyssä. Mitkään asiakirjat eivät tue komission tältä osin esittämiä väitteitä.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

863 ICI on ilmoittanut Wackerin osallistuneen tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden osalta komissio on näyttänyt toteen, että niiden aihe oli perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan määräysten vastainen (ks. edellä 679—686 kohta).

864 BASF on vahvistanut kantajan olleen edustettuna näissä epämuodollisissa kokouksissa (ks. edellä 677 kohta).

865 Wackerin nimi mainitaan suunnitteluasiakirjoissa, kun niissä viitataan alkukirjaimella "W" yritykseen, jonka odotetaan tulevan "uuden kokouskehyksen"

jäseneksi; tosiseikkojen tapahtuessa pelkästään Wackerin toiminimi alkoi tällä kirjaimella.

866 Useat asiakirjat, joita komissio on perustellusti käyttänyt näyttääkseen toteen yhteisten hinta-aloitteiden olemassaolon (ks. edellä 637—661 kohta), ovat peräisin tästä yrityksestä; tällaisia ovat muun muassa liitteet P2, P3, P8, P15, P25, P31, P32, P33, P47, P62 ja P65. Niissä on lukuisia viittauksia hinta-aloitteisiin, hinnankorotustoimenpiteisiin, joista oli päätetty, ja toimialan intensiivisiin hinnanvakautusyrityksiin.

867 Samoista syistä jotka edellä jo on esitetty (ks. edellä 788 kohta), Alcudia-asiakirjassa mainitaan epäsuorasti Wacker.

868 Kantaja mainitaan Atochem-taulukossa, ja kyseisessä taulukossa ilmoitetaan, vaikkakin yhtenä lukuna, neljän saksalaisen tuottajan myyntiä koskevia tietoja ja tavoiteosuus myynnistä prosenttilukuna (ks. edellä 612 kohta).

869 Solvay-taulukoissa ilmoitetaan kantajan myyntiä koskevia lukuja, eikä näitä lukuja ole riitautettu.

870 Kaikki nämä seikat yhdessä huomioon ottaen komissio on perustellusti päätellyt kantajan olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

g) Hoechst

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

871 Kantajan mukaan suunnitteluasiakirjoista ei ilmene, että kantaja olisi osallistunut sellaisiin keskusteluihin, neuvotteluihin tai kokouksiin, joihin osallistumisesta sitä moititaan. ICI:n ja BASF:n, jotka ovat ilmoittaneet kantajan osallistuneen tuottajien välisiin kokouksiin, ilmoittamat tiedot eivät ole täsmällisiä eivätkä luotettavia.

872 Tämän jälkeen kantaja kiistää olleensa osallisena toisaalta kiintiöjärjestelmässä ja korvausjärjestelmässä ja toisaalta hintoja koskevassa yhteistoimintajärjestelmässä. Mikään asiakirja ei tue komission tältä osin esittämiä väitteitä.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

873 ICI on ilmoittanut Hoechstin osallistuneen tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden osalta komissio on näyttänyt toteen, että niiden aihe oli perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan määräysten vastainen (ks. edellä 679—686 kohta).

874 BASF on vahvistanut kantajan olleen edustettuna näissä epämuodollisissa kokouksissa (ks. edellä 677 kohta).

875 Syistä, jotka edellä jo on esitetty (ks. edellä 788 kohta), Alcudia-asiakirjassa mainitaan epäsuorasti Hoechst.

876 Kantaja mainitaan Atochem-taulukossa ja kyseisessä taulukossa ilmoitetaan, vaikkakin yhtenä lukuna, neljän saksalaisen tuottajan myyntiä koskevia tietoja ja tavoiteosuus myynnistä prosenttilukuna (ks. edellä 612 kohta).

877 Solvay-taulukoissa ilmoitetaan kantajan myyntiä koskevia lukuja, eikä näitä lukuja ole riitautettu.

878 Vaikka komissio ei ole onnistunut hankkimaan yhtään Hoechstin hinnastoa, jonka perusteella se olisi voinut tarkistaa, oliko yritys ottanut käyttöön yhteiset hinta-aloitteet, liitteistä P1—P70 ilmenee, että saksalaiset tuottajat eivät olleet jääneet yhteistoimintajärjestelyn tämän ilmenemismuodon ulkopuolelle. Liitteissä P1, P6, P15, P19, P22, P26, P29, P32, P45 ja P48 viitataan "yleisiin aloitteisiin", joilla oli tarkoitus korottaa "kaikkia eurooppalaisia hintoja", tai "alan aloitteisiin"; näiden asiakirjojen lisäksi tietyissä liitteissä viitataan erityisesti Saksan markkinoihin ja kyseisten litteiden perusteella voidaan päätellä, että näillä markkinoilla ilmoitettiin hinta-aloitteista ja sovellettiin niitä. Juuri tämä ilmenee liitteistä P23, P24, P26, P29, P30, P31 ja P58.

879 Kaikki nämä seikat yhdessä huomioon ottaen komissio on menettelyt perustellusti päätellessään kantajan olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

h) SAV

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

880 Kantaja väittää, ettei sen osallisuudesta toteutetuksi väitettyyn yhteistoimintajärjestelyyn ole olemassa mitään näyttöä. Se huomauttaa komission esittäneen sitä vastaan kolme asiakirjaa, joista yhdelläkään ei ole todistusarvoa.

881 Niinpä valvontalista, joka on toinen suunnitteluasiakirjoista, ei ole muuta kuin ICI:n sisäinen asiakirja. Siinä on kyse pelkästään ICI:n yksin tekemästä ehdotuksesta. Kantaja mainitaan siinä vain PVC:n tuottajana tai yrityksenä, jonka ICI odotti osallistuvan tässä asiakirjassa mainitun yritysten muodostaman ryhmän toimintaan, eikä yhteistoimintajärjestelyyn osallistujana. Mikään ei kuitenkaan osoita, että tällainen ehdotus olisi lähetetty muille tuottajille tai että ne olisivat hyväksyneet sen. Ehdotuksiin annetun vastauksen osalta kantaja väittää, että se ei voi olla vastaus valvontalistaan, koska se päinvastoin on laadittu valvontalistaa aiemmin. Ehdotuksiin annetusta vastauksesta ei missään tapauksessa ilmene, että SAV olisi ollut osallisena yhteistoimintajärjestelyssä, koska tässä asiakirjassa ei mainita mitään nimiä.

882 ICI:n 5.6.1984 päivätyssä vastauksessa komission 30.4.1984 päivättyyn tietojensaantipyyntöön mainitaan kokousten päivämäärät ja paikat täsmällisesti vain vuoden 1983 osalta; SAV on kuitenkin lopettanut kaikki suorat tuotanto- tai markkinointitoiminnat PVC-markkinoilla, eikä sillä ole 1.1.1983 lähtien ollut enää tällaista toimintaa. Lisäksi tämä vastaus on laadittu epämääräisin sanakääntein ja varauksin; kantaja on sen sijaan aina kiistänyt osallistuneensa mihinkään kokoukseen, eikä BASF ole ilmoittanut kantajan osallistuneen kokouksiin (Päätöksen 26 kohdan viite 10). Vaikka SAV olisikin osallistunut tiettyihin kokouksiin, ei ole näytetty toteen, että niissä olisi keskusteltu hinnoista tai volyymeistä. Komissio on sitä paitsi vääristellyt ICI:n puheita; ICI on aina väittänyt, että kokousten aiheena ei ollut kilpailun rajoittaminen.

883 Solvay-taulukoiden osalta kantaja väittää, että sen sijaan, että sille taulukkoon Ranskan markkinoiden osalta merkityt myyntiä koskevat luvut pitäisivät paikkansa, kuten komissio väittää, niissä on suurusluokaltaan 8—25 % olevia eroja sen todelliseen myyntiin verrattuna. Näin ollen ei ole näytetty toteen, että kantaja olisi osallistunut mihinkään tietojenvaihtojärjestelmään, joka muodostaisi varsinaisen kilpailusääntöjen rikkomisen, eikä sitä paitsi ole näytetty toteen, että se olisi osallistunut mihinkään salaiseen järjestelyyn, jossa olisi käytetty tietojenvaihtoa.

884 Lopuksi kantaja väittää, että sen osallisuss toteutetuksi väitetyssä yhteistoimintajärjestelyssä ei missään tapauksessa ole mahdollista. Koska se oli vuodesta 1977 lähtien toiminut PVC-markkinoilla uutena tulokkaana ylikapasiteetista johtuvissa epäsuotuisissa markkinaolosuhteissa, se on itse asiassa noudattanut aggressiivista politiikkaa, mikä on johtanut myytyjen tonnimäärien ja markkinaosuuksien kasvuun. Kantajalla ei tosiasiassa ole ollut mitään intressiä osallistua sentyyppiseen yhteistoimintajärjestelyyn, jossa komissio väittää sen olleen osallisena. Komissio ei sitä paitsi voi kätkeytyä sellaisen väitteen taakse, jonka mukaan tuottajien välisten kokousten aiheena on joka tapauksessa ollut kilpailun rajoittaminen; ei näet ole yhtäkään todistetta tai yhtäkään riittävää todistetta, jolla voitaisiin osoittaa SAV:n osallistuneen näihin kokouksiin.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

885 ICI on ilmoittanut kantajan osallistunteen tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden osalta komissio on näyttänyt toteen, että niiden aihe oli perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan määräysten vastainen (ks. edellä 679—686 kohta). Vaikka on totta, että ICI on ilmoittanut kokousten päivämäärät ja paikat täsmällisesti vain vuoden 1983 osalta, se on kuitenkin ilmoittanut, että epämuodollisia kokouksia pidettiin "vuoden 1980 elokuusta lähtien" noin kerran kuukaudessa (ks. edellä 675 kohta). Komissio on siis menetellyt perustellusti katsoessaan ICI:n vastauksen olevan aihetodiste, jonka perusteella kantajan voidaan osoittaa olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa.

886 Kantaja mainitaan suunnitteluasiakirjoissa yrityksenä, jonka odotettiin tulevan suunnitellun "uuden kokouskehyksen" jäseneksi. Kuten Päätöksestä ilmenee, suunnitteluasiakirjat ovat ainoastaan "yhteistoimintajärjestelyn luomista koskeva hanke", eikä niitä näin ollen voida pitää näyttönä kantajan osallisuudesta kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan. Kuitenkin se, että kantaja mainitaan niissä, muodostaa aihetodisteen tästä osallisuudesta ottaen huomioon suunnitteluasiakirjoissa kuvailtujen menettelytapojen ja niiden laatimista seuranneina viikkoina markkinoilla todettujen menettelytapojen suora korrelaatio (ks. edellä 662—673 kohta).

887 Aiemmin esitetyistä syistä (ks. edellä 788 kohta) Alcudia-asiakirjassa, joka vahvistaa yhdessä muiden asiakirjojen kanssa PVC:n tuottajien välisen korvausjärjestelmän olemassaolon, mainitaan epäsuorasti kantaja.

888 Solvay-taulukoihin liittyen SAV on esittänyt kirjanpitoonsa perustuvan taulukon, jolla se yrittää osoittaa, että sen osalta ilmoitetuissa myyntiä koskevissa luvuissa eli luvuissa, jotka koskevat Ranskan markkinoita vuosina 1980—1982, on tuntuvia, 8—25 prosentin suuruusluokkaa olevia eroja sen todellista myyntiä koskeviin lukuihin verrattuna. On tosin mahdotonta tietää, ovatko SAV:n ilmoittamat, kirjanpitoon perustuvat määrät laskettu samalla tavalla kuin Solvay-taulukoissa mainitut määrät. Koska komissio ei kuitenkaan ole selvästi kiistänyt tätä, on katsottava, ettei näillä taulukoilla voi olla todistusarvoa kantajan osalta.

889 Vaikka komissio ei ole onnistunut hankkimaan yhtään SAV:n hinnastoa, jonka perusteella se olisi voinut tarkistaa, oliko yritys pannut täytäntöön yhteiset hinta-aloitteet, liitteistä P1—P70 ilmenee, että ranskalaiset tuottajat eivät olleet jääneet yhteistoimintajärjestelyn tämän ilmenemismuodon ulkopuolelle. Liitteissä P1, P6, P15, P19, P22, P26, P29, P32, P45 ja P48 viitataan "yleisiin aloitteisiin", joilla oli tarkoitus korottaa "kaikkia eurooppalaisia hintoja", tai "alan aloitteisiin"; näiden asiakirjojen lisäksi tietyissä liitteissä viitataan erityisesti Ranskan markkinoihin ja kyseisten liitteiden perusteella voidaan päätellä, että näillä markkinoilla ilmoitettiin hinta-aloitteista ja sovellettiin niitä. Juuri tämä ilmenee liitteistä P21, P23, P24, P30, P31 ja P38.

890 Vaikka pitää paikkansa, että kahdessa asiakirjassa viitataan ranskalaisten tuottajien aggressiiviseen asenteeseen hintakysymyksissä, on korostettava, että tämä ei voi horjuttaa komission johtopäätöksiä. Komissio on ensinnäkin ottanut tämän huomioon sekä tosiasioita tarkastellessaan että oikeudellisessa arvioinnissaan (ks. edellä 801 kohta). Toiseksi sillä seikalla, että kantaja on satunnaisesti jättänyt panematta täytäntöön suunniteltua hinta-aloitetta, ei ole vaikutusta komission johtopäätöksen kannalta; on näet todettava, että siltä osin kuin kyse on erityisesti sellaisista yrityksistä, joiden osalta komissio ei ollut onnistunut hankkimaan yhtään hinnastoa, komissio on tyytynyt toteamaan, että nämä yritykset olivat osallistuneet ainakin tuottajien välisiin kokouksiin, joiden aiheena oli muun muassa tavoitehintojen vahvistaminen (ks. edellä 774 kohta ja sitä seuraavat kohdat) mutta ei sen sijaan näiden aloitteiden käyttöönotto (em. asia Atochem v. komissio, tuomion 100 kohta).

891 Kaikki nämä seikat huomioon ottaen on katsottava, että komission esittämät asiakirjat riittävät osoittamaan, että kantaja on, päinvastoin kuin se itse väittää, ollut osallinen kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehtävänä on kuitenkin tutkia, onko edellä esitetyillä huomautuksilla ja erityisesti Solvay-taulukkoja koskevilla huomautuksilla vaikutusta niihin komission päätelmiin, jotka koskevat sitä, kuinka kauan kantaja on ollut osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa.

i) Montedison

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

892 Kantaja väittää ensinnäkin, ettei sitä mainita suunnitteluasiakirjoissa eikä Atochem-taulukossa.

893 Lisäksi se toteaa, etteivät sitä vastaan esitetyt todisteet ole todistusvoimaisia.

894 Ensinnäkin se, että ICI ja BASF ilmoittivat kantajan osallistuneen ainakin muutamiin kokouksiin, ei ole näyttö mistään moitittavasta. Lisäksi ICI ja BASF mainitsevat vain Montedisonin eivätkä Montedipeä, vaikka Montedison oli lopettanut PVC:n tuottamisen 1.1.1981; tämä merkitsee, että sen osallistuminen oli päättynyt ennen tätä päivämäärää.

895 Toiseksi kantaja katsoo Italian markkinoita koskevien tietojen — jotka sitä paitsi olivat julkisia — vaihdon osalta, että komissio ei ole ottanut huomioon sen asiakirjan, Montedisonjohon se tukeutuu, alareunaan kirjoitettuja kommentteja, joissa nimenomaisesti mainitaan, että markkinoilla oli kireää kilpailua.

896 Kolmanneksi kantaja väittää korvausjärjestelmään osallistumiseen liittyen, että Alcudia-asiakirjalla ei ole todistusarvoa. Kantaja väittää, että tällaista järjestelmää ei ole koskaan otettu käyttöön; yksikään italialainen yritys ei ole yrityskohtaisesti liittynyt siihen, mikä ilmenee siitä, että riidanalaisessa asiakirjassa mainitaan vain yleisesti italialaiset tuottajat. Vaikka oletettaisiin, että tällainen järjestelmä olisi todellisuudessa otettu käyttöön, se olisi ollut vain yksi niistä bilateraalisten sopimusten nojalla tehdyistä rationalisointitoimenpiteistä, joita komissio itse oli suositellut kriisitilanteessa luotavan kartellin tilalle.

897 Neljänneksi kantaja huomauttaa, ettei yksikään komission yksilöimistä hinta-aloitteista koskenut Montedipeä, joka tuolloin omisti yrityksen. Joka tapauksessa lainvastaiset teot ovat merkinneet vain sellaisen ideaalisen hinnan tavoittelemista, jolla tuottajat olisivat voineet pienentää tappioitaan. Montedipen tosiasiassa käyttämä hinta on kuitenkin aina ollut selvästi tavoitehintaa pienempi ja se on aina poikennut markkinahinnasta, mikä on selvä näyttö siitä, että kantaja on toiminut täysin itsenäisesti.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

898 Kuten kantaja on todennut, Montedisonia ei mainita suunitteluasiakirjoissa eikä Atochem-taulukossa, joka koskee sen päivän jälkeistä ajanjaksoa, jona Montedison vetäytyi PVC-markkinoilta. Tämä seikka ilmenee erityisesti Päätöksen 7 ja 13 kohdasta.

899 ICI on ilmoittanut Montedisonin osallistuneen tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden osalta komissio on näyttänyt toteen, että niiden aihe oli perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan määräysten vastainen (ks. edellä 679—686 kohta).

900 BASF on vahvistanut kantajan olleen edustettuna kokouksissa (ks. edellä 677 kohta).

901 Tosin ICI ja BASF ovat maininneet Montedisonin eivätkä Montedipea, joka jatkoi Montedisonin PVC-tuotantoa 1.1.1981 alkaen. Tästä ei kuitenkaan voida päätellä, että Montedison ei 1.1.1981 alkaen olisi ollut osallisena siihen kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

902 Vaikka Montedison on siirtänyt tuotantotoimintansa Montedipelle vuoden 1981 tammikuussa, se on itse asiassa vasta vuonna 1983 luopunut kaikesta toiminnasta PVC-alalla (ks. Päätöksen 13 kohdan ensimmäisen alakohta). Kantaja on ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kysymykseen antamassaan vastauksessa lisäksi myöntänyt, että koko tämän ajanjakson sen hallussa oli suoraan tai sen määräysvallassa olevien yritysten kautta kaikki Montedipen osakkeet. On vielä todettava, että ICI:n 15.4.1981 päivätty muistio, joka muodostaa osan tuottajien välisen, myynnin volyymien valvontajärjestelmän näytöstä, on puhtaaksikirjoitettu versio Montedisonin petrokemian yksikön pääjohtajan viestistä (ks. edellä 599—601 kohta), mikä vahvistaa, ettei tämä viimeksi mainittu yritys ole ollut ulkopuolinen siihen rikkomiseen nähden, josta yrityksiä moititaan, päinvastoin kuin kantaja väittää.

903 Edellä jo esitetyistä syistä (ks. edellä 788 kohta) Alcudia-asiakirjassa, joka on yksi niistä asiakirjoista, joilla näytetään toteen PVC:n tuottajien toteuttaneen keskinäisen korvausjärjestelmän, mainitaan epäsuorasti Montedison. Kantaja ei voi menestyksellisesti väittää, että komissio olisi suositellut tällaista järjestelmää vuoden 1982 heinäkuussa tämän ja yhdeksän eurooppalaisen tuottajan välisissä petrokemian alan uudelleenjärjestelyyn liittyvissä yhteydenotoissa. Paitsi että komissio tuossa tilanteessa ilmoitti, että se ei hyväksy mitään tuottajien välisiä, hintoja tai myyntikiintiöitä koskevia sopimuksia, nämä yhteydenotot tapahtuivat sen jälkeen, kun korvausjärjestelmä, jonka olemassaolon komissio on tässä tapauksessa näyttänyt toteen, oli jo otettu käyttöön.

904 Kaiken lisäksi ICI:n 15.4.1981 päivätyssä muistiossa viitataan kiintiöjärjestelmään; tämä muistio on kuitenkin puhtaaksikirjoitettu versio Diaz-nimisen henkilön, joka oli Montedisonin petrokemian yksikön aiempi pääjohtaja, viestistä ICI:lle (ks. edellä 599—601 kohta).

905 Italian markkinoita koskevien Solvay-taulukoiden (ks. väitetiedoksiannon liitteet 33—41) osalta on edellä jo esitettyjen syiden (ks. edellä 629—635 kohta) johdosta todettava, että kantaja ei voi väittää, että taulukkoon sisältyneet myyntiä koskevat luvut olisi voitu saada selville julkisista tiedoista. Vaikka liitteessä 34 olevassa toisessa alaviitteessä viitataan kireään kilpailuun, tämä ei selitä, kuinka Solvay tiesi kunkin kilpailijansa myyntiä koskevat luvut. Tältä osin on huomattava, että kyseisessä asiakirjassa olevassa ensimmäisessä alaviitteessä todetaan seuraavaa: "Kansallisten markkinoiden jakaminen eri tuottajien kesken vuodelle 1980 on tehty kollegojemme kesken käydyn tietojenvaihdon perusteella". (Ks. edellä 629 kohta.)

906 Mitä tulee hinta-aloitteisiin, joiden osalta komissio on näyttänyt toteen, että kyse oli yhdenmukaistetuista aloitteista, jotka oli tehty perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan vastaisesti (ks. edellä 637—661 kohta), kantaja esittää taulukon, jossa se vertaa tavoitehintoja, joita komissio väittää asetetun, ja Montedisonin tosiasiallisesti käyttämiä hintoja (kanteen 10 kohta). Kantaja katsoo niiden välisen eron osoittavan, että se ei ole voinut olla osallisena hinta-aloitteissa. Kantaja ei kuitenkaan missään vaiheessa täsmennä, mistä ne luvut, joiden se väittää olevan sen tosiasiallisesti käyttämiä hintoja, ovat peräisin, eikä sitä

tarkkaa päivämäärää, jona nämä tosiasiallisesti käytetyt hinnat on todettu. Tästä taulukosta ilmenee joka tapauksessa, että kantajan tosiasiallisesti käyttämät hinnat, mikäli ne ovat paikkansapitäviä, olivat tavoitehintoja pienempiä; toisaalta komissio on koko ajan todennut, että yritykset eivät olleet onnistuneet saavuttamaan tavoitehintoja. Kantajaa, kuten myös muitakaan tuottajia, ei sitä paitsi moitita hinta-aloitteiden käyttöönotosta, koska komissio ei ole onnistunut hankkimaan kantajalta hintoja koskevia asiakirjoja, vaan sitä moititaan ainoastaan osallistumisesta tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin, joissa oli päätetty tavoitehintojen vahvistamisesta (ks. edellä 774—777 kohta).

907 Lisäksi liitteistä P1—P70 ilmenee, että italialaiset tuottajat eivät ole jääneet yhteistoimintajärjestelyn tämän ilmenemismuodon ulkopuolelle. Liitteissä P1, P6, P15, P19, P22, P26, P29, P32, P45 ja P48 viitataan "yleisiin aloitteisiin", joilla oli tarkoitus korottaa "kaikkia eurooppalaisia hintoja", tai "alan aloitteisiin"; näiden asiakirjojen lisäksi tietyissä liitteissä viitataan erityisesti Italian markkinoihin ja kyseisten liitteiden perusteella voidaan päätellä, että hinta-aloitteita oli sovellettava Italiassa, vaikka niistä ilmeneekin, että suunniteltua korotusta ei aina tehty, mikä herätti kritiikkiä kilpailijoiden keskuudessa. Juuri tämä ilmenee liitteistä P9, P24, P26 ja P28.

908 Kaikki nämä seikat yhdessä huomioon ottaen komissio on perustellusti katsonut kantajan olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

j) Hüls

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

909 Kantaja väittää ensinnäkin, että sitä ei voida minkään perusteella yhdistää suunnitteluasiakirjoihin. Ei ole osoitettu, että jonkin kolmannen laatima

valvontalista olisi toimitettu kantajalle tai että kantaja olisi osallistunut ehdotuksiin annetun vastauksen laatimiseen ja että se näin ollen olisi hyväksynyt tehdyiksi väitetyt suunnitelmat. Näissä asiakirjoissa käytetty lyhenne "H" ei välttämättä tarkoita Hülsia; toisaalta Hüls ja Hoechst olivat vuonna 1984 kaksi samansuuruista saksalaista tuottajaa, toisaalta kirjan H on ollut viiden PVC:n tuottajan nimen alkukirjain vuonna 1980. Komission olettama on näin ollen virheellinen, varsinkin kun kantajan nimi vuoteen 1985 saakka ei ollut Hüls AG vaan Chemische Werke Hüls AG ja kun se yleisesti tunnetaan lyhenteellä CWH.

910 Toiseksi kantajan osallistumisesta lainvastaisiin kokouksiin ja tämän osallistumisen säännönmukaisuudesta ei ole kirjallista näyttöä, koska kokouksista ei ole olemassa pöytäkirjoja. ICI:n ja BASF:n ilmoituksilla ei ole todistusarvoa, koska nämä kaksi yritystä ovat aina kiistäneet, että kokouksilla olisi ollut lainvastainen aihe.

911 Kolmanneksi kantajan osallisuutta hinta-aloitteisssa ei ole näytetty toteen, koska hintoja koskevat yrityksen sisäiset asiakirjat puuttuvat. Osallisuutta hinta-aloitteissa ei sitä paitsi voida päätellä kokouksiin osallistumisesta, koska kantaja nimenomaan kiistää olleensa läsnä lainvastaisissa kokouksissa.

912 Neljänneksi ICI:n 15.4.1981 päivätty muistio ei osoita kantajan osallistuneen kiintiöjärjestelmään. Osallisuutta toteutetuksi väitettyyn korvausjärjestelmään, joka olisi otettu käyttöön kiintiöjärjestelmän vahvistamiseksi, ei myöskään ole näytetty toteen. Sitä paitsi Atochem-taulukolla ei ole todistusarvoa, koska siinä mainituissa luvuissa on tuntuvia eroja todelliseen myyntiin verrattuna.

913 Lopuksi kantaja väittää, ettei komissio ole esittänyt näyttöä sen osallistumisesta käytetyksi väitettyyn tietojenvaihtojärjestelmään. Solvay-taulukoilla ei nimittäin ole todistusarvoa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

914 ICI on ilmoittanut Hülsin osallistunteen tuottajien välisiin epämuodollisiin kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden osalta komissio on näyttänyt toteen, että niiden aihe oli kilpailun rajoittaminen (ks. edellä 679—686 kohta).

915 BASF on vahvistanut kantajan edustajien olleen läsnä näissä epämuodollisissa kokouksissa (ks. edellä 677 kohta).

916 Suunnitteluasiakirjojen mukaan "kuuden osallistujan suunnitteluryhmän" piti koostua yrityksistä "S", "ICI", "W", "H" ja "uudesta ranskalaisyrityksestä". Todettuaan, että ICI oli kieltäytynyt vahvistamasta näin ilmoitettujen yritysten nimiä, komissio toteaa Päätöksessä (sen 7 kohdassa) seuraavaa: "kontekstista ja ehdotettujen osallistujien luettelosta ilmenee, että — — 'H' on kaikella todennäköisyydellä Hüls, joka on suurin saksalainen PVC:n tuottaja (Hoechst, ainoa toinen vaihtoehto, oli PVC:n tuottajana pieni)."

917 Kantaja kiistää ensinnäkin sen, että "H" voisi tarkoittaa Hülsiä. Vuoteen 1985 asti kantajan koko nimi oli nimittäin Chemische Werke Hüls AG ja vastaava lyhenne oli CWH. Tätä väitettä ei voida hyväksyä. Suunnitteluasiakirjoissa "uuden kokouskehyksen" jäseniksi ehdotetut yritykset nimittäin mainitaan pikemminkin pelkillä alkukirjaimilla kuin virallisilla ja tunnetuilla lyhenteillä. Lisäksi sekä Atochem-taulukossa että ICI:n tietojensaantipyyntöön antamassa, vuodelta 1984 peräisin olevassa vastauksessa viitataan Hülsiin. Useat kantajan kannekirjelmän liitteistä, jotka ovat peräisin 80-luvun alkuvuosilta, on laadittu yrityksen yhteystiedoilla varustetulle paperille, jossa on suurin kirjaimin maininta Hüls ja pienin kirjaimin lyhenne "CWH". Jos siis nimitys Hüls ei ollutkaan kantajan virallinen nimi, se kuitenkin selvästi oli sen tavanomainen kutsumanimi.

918 Kuten komissio on Päätöksessä todennut, Hüls oli suunnitteluasiakirjojen laatimisajankohtana suurin saksalainen PVC:n tuottaja ja myyjä ja yksi

suurimmista Euroopassa. Tätä toteamusta vahvistavat kantajien ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen esittämään kysymykseen antamat vastaukset. Lisäksi neljä muuta yritystä, joiden ilmoitettiin olevan yrityksiä, joiden odotettiin tulevan "suunnitteluryhmän" jäseniksi, olivat myös PVC:n suurimpia tuottajia Euroopassa vuonna 1980.

919 Edellä jo esitetyistä syistä (ks. edellä 788 kohta) korvausjärjestelmään liittyvässä Alcudia-asiakirjassa mainitaan epäsuorasti Hüls.

920 Kantaja mainitaan Atochem-taulukossa, ja kyseisessä taulukossa ilmoitetaan, vaikkakin yhtenä lukuna, neljän saksalaisen tuottajan myyntiä koskevia tietoja ja niiden tavoiteosuus myynnistä prosenttilukuna (ks. edellä 612 kohta).

921 Hüls mainitaan myös Solvay-taulukoissa. Niistä kyseisessä taulukossa mainituista myyntiä koskevista luvuista, jotka komissio on voinut tarkastaa, kolme koskee kantajaa ja ne pitävät paikkansa (ks. edellä 627 kohta).

922 Vaikka komissio ei ole onnistunut hankkimaan yhtään Hülsin hinnastoa, jonka perusteella se olisi voinut tarkistaa, oliko yritys pannut täytäntöön yhteiset hinta-aloitteet, liitteistä P1—P70 ilmenee, että saksalaiset tuottajat eivät olleet jääneet yhteistoimintajärjestelyn tämän ilmenemismuodon ulkopuolelle. Liitteissä P1, P3, P15, P19, P22, P26, P29, P32, P45 ja P48 viitataan "yleisiin aloitteisiin", joilla oli tarkoitus korottaa "kaikkia eurooppalaisia hintoja", tai "alan aloitteisiin"; näiden asiakirjojen lisäksi tietyissä liitteissä viitataan erityisesti Saksan markkinoihin ja kyseisten liitteiden perusteella voidaan päätellä, että näillä markkinoilla ilmoitettiin hinta-aloitteista ja sovellettiin niitä. Juuri tämä ilmenee liitteistä P23, P24, P26, P30, P41 ja P58.

923 Kaikki nämä seikat yhdessä huomioon ottaen komissio on perustellusti katsonut kantajan olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

k) Enichem

Kantajan väitteet ja niiden perustelut

924 Kantajan mukaan komissio ei ole näyttänyt toteen, että se olisi ollut osallisena missään yhteistoimintajärjestelyn ilmenemismuodossa.

925 Ensinnäkin kantaja huomauttaa yhteistoimintajärjestelyn alkuperän osalta, että sen ei voida katsoa oleva missään määrin vastuussa siitä. Kantaja ei nimittäin ole osallistunut suunnitteluasiakirjojen laadintaan. Lisäksi se väittää, että pelkästään sen perusteella, että muut yritykset, joilla oli ollut aikomus kutsua kantaja osallistumaan kokouksiin, mainitsevat kantajan tämän tietämättä, ei voi syntyä tällaista vastuuta. Lopuksi se väittää, että ei ole näytetty toteen, että ehdotuksiin annettu vastaus tosiasiassa olisi sellaisten henkilöiden antama vastaus, joille valvontalista piti olla lähetetty.

926 Toiseksi kantaja huomauttaa tuottajien välisten kokousten osalta, että ICI ja BASF ovat maininneet Anicin tai Enichemin nimet; vuoden 1981 lokakuusta vuoden 1983 helmikuuhun ei kuitenkaan ole ollut olemassa operatiivista yritystä, joka kokonaan tai osittain olisi toiminut näillä nimillä. Lisäksi komission olisi joka tapauksessa pitänyt vielä näyttää toteen, keitä nämä osallistujat olivat ja kuinka usein ne osallistuivat kokouksiin.

927 Kolmanneksi kantaja korostaa hinta-aloitteiden osalta, että sen osallistumisesta näihin aloitteisiin ei ole mitään näyttöä. Hintoja koskevien Enichemin sisäisten asiakirjojen puuttuminen ei voi merkitä, kuten komissio väittää, että nämä asiakirjat olisi piilotettu tai tuhottu raskauttavina; tällainen yksinomaan spekulatiivinen päättely loukkaa periaatetta, jonka mukaan todistustaakka kuuluu komissiolle. Edes kantajan osallistumisesta kokouksiin, jotka komission mukaan pidettiin ennen hinnankorotuksia, ei sitä paitsi ole mitään näyttöä. Useista asiakirjoista ilmenee päinvastoin, että Enichem on noudattanut Italian markkinoilla aggressiivista hintapolitiikkaa.

928 Neljänneksi kantaja korostaa kiintiöiden osalta, että ainoa asiakirja, jossa Enichem tai Anic mainitaan, on Atochem-taulukko. Paitsi että tämä yksi ainoa asiakirja ei voi riittää näytöksi kantajan osallistumisesta, sillä kaiken lisäksi ei ole todistusarvoa ottaen huomioon siinä ilmoitettujen myyntiä koskevien lukujen (joista kaikki ylittävät 14 prosenttia) ja todellisten lukujen (12,3 prosenttia) välinen merkittävä ero. Näin ollen toteamus, jonka mukaan markkinaosuudet ovat tutkimuksessa tarkasteltuna ajanjaksoja muuttuneet huomattavasti, osoittaa, ettei ollut olemassa kiintiöitä koskevaa yhteistoimintajärjestelyä.

929 Viidenneksi kantaja väittää myynnin valvonnan osalta, että ainoat todisteet Enichemin osallistumisesta ovat Solvay-taulukot. Niillä ei kuitenkaan ole mitään näyttöarvoa.

930 Kantaja päättelee, että sen vastaisten todisteiden puuttuessa sillä on vain vähän merkitystä, että näitä pitää tarkastella kokonaisuutena eikä yksitellen. Joka tapauksessa ne neljä asiakirjaa, joissa kantaja nimi mainitaan (liitteet 3, 10 ja 34 sekä BASF:n ja ICI:n ilmoitukset), koskevat siinä määrin yksittäisiä seikkoja, etteivät ne voi olla todisteena siitä, että kantaja on jatkuvasti ollut osallisena monitahoisessa yhteistoimintajärjestelyssä, varsinkin kun lisäksi on näytetty toteen, että se harjoitti aggressiivista politiikkaa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

931 ICI on ilmoittanut Anicin ja Enichemin, joka on yritys, jonka katsotaan vastaavan Anicin käyttäytymisestä, osallistuneen kokouksiin (ks. edellä 675 kohta), joiden osalta komissio on näyttänyt toteen, että niiden aiheena oli kilpailun rajoittaminen (ks. edellä 679—686 kohta).

932 BASF on vahvistanut Anicin ja Enichemin osallistuneen kokouksiin (ks. edellä 677 kohta).

933 Enichem huomauttaa kuitenkin, että vuoden 1981 lokakuusta vuoden 1983 helmikuuhun minkään operatiivisen PVC-yrityksen nimenä ei ollut Anic tai Enichem, joten ICI:n ja BASF:n vastausten perusteella ei voida päätellä sen olleen osallisena yhteistoimintajärjestelyssä tuona ajanjaksona. Tätä väitettä ei voida hyväksyä. Kuten komissio on todennut, konserni, johon kantaja kuuluu, ei ollut vetäytynyt PVC-markkinoilta tuona ajanjaksona vaan se oli siirtänyt tämän toimialan toimintonsa yhteisyritykselle, jonka kaikki PVC-toiminnot olivat peräisin ENI-konsernista, jolle ne palautuivat vuoden 1983 helmikuussa. Lisäksi Solvay-taulukoista ilmenee vuoden 1982 Italian markkinoiden osalta, että tämä yhteinen tytäryhtiö on edelleen ollut osallinen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan. Anic itse ei ollut vetäytynyt markkinoilta, sillä se oli vasta vuoden 1982 loppupuolella siirtänyt kyseiselle yhteisyritykselle ENI-konserniin kuuluvan toisen yrityksen, SIL:n, osakkeet; SIL puolestaan omisti PVC:n tuotantolaitoksia Italiassa.

934 Anic on yksi suunnitteluasiakirjoissa mainituista yrityksistä. Ottaen huomioon näissä asiakirjoissa kuvailtujen menettelytapojen ja kyseisten asiakirjojen laatimista seuraavina viikkoina PVC-markkinoilla todettujen menettelytapojen välinen suora korrelaatio, nämä asiakirjat, vaikka ne olisivatkin ICI:n sisäisiä asiakirjoja kuten kantajat väittävät, muodostavat indision siitä, että kantaja on ollut osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

935 Atochem-taulukossa, joka muodostaa osan myyntikiintiöjärjestelmän olemassaolon näytöstä, mainitaan sekä kantajan nimi että kantajan myyntiä koskevat luvut vuoden 1984 ensimmäiseltä neljännekseltä ja sille myönnetty tavoiteosuus myynnistä prosenttilukuna. Väitteitä, jotka kantaja on esittänyt sen osalta ilmoitettujen myyntiä koskevien lukujen paikkansapitävyydestä, on jo tarkasteltu aiemmin ja ne on hylätty (ks. edellä 615 kohta).

936 Lisäksi edellä jo mainituista syistä (ks. edellä 788 kohta) tuottajien välisiä korvausjärjestelmiä koskevassa Alcudia-asiakirjassa mainitaan epäsuorasti Enichem.

937 Väitettä, jonka mukaan tuottajien markkinaosuudet olisivat muuttuneet perinpohjaisesti tutkimusajankohtana, mikä olisi ristiriidassa kiintiöjärjestelmän kanssa, perustellaan pelkällä "tosiseikkojen paikkansapitävyyteen" tehdyllä viittauksella (kanne s. 23) eikä sen tueksi ole esitetty mitään näyttöä. On joka tapauksessa huomattava, että kuten itse Päätöksestä ilmenee, niiden asiakirjojen perusteella, joilla näytetään toteen tuottajien välisten korvausjärjestelmien olemassaolo, voidaan myös päätellä, että nämä järjestelmät eivät ole toimineet moitteettomasti (ks. edellä 588-597 kohta). Enichemin erityistapauksessa markkinaosuuksien kehittyminen ei ole ratkaisevaa ottaen huomioon, että tämä konserni oli osallisena monissa rakennejärjestelyissä, koska sille siirtyi PVC-alalla toimivien kilpailijoiden liiketoimintoja sinä ajanjaksona, jona kilpailusääntöjä rikottiin.

938 Solvay-taulukoissa mainitaan kantajan nimi ja ilmoitetaan sen myynti Italian markkinoilla. Lisäksi väitetiedoksiannon liitteessä 34 olevassa taulukossa on seuraava kommentti: "Kansallisten markkinoiden jako eri tuottajien kesken vuodelle 80 on tehty kollegojemme kanssa käydyn tietojenvaihdon perusteella [— —]." Koska yhteistoimintajärjestelmän alkuperä löytyy suunnitteluasiakirjoista,jotka ovat peräisin vuoden 1980 elokuulta, tietojenvaihto on voinut tapahtua ensimmäisen kerran juuri vuonna 1980 (ks. edellä 629 kohta).

939 Kantaja korostaa vielä, että komission olisi pitänyt täsmentää, mitkä yritykset olivat osallistuneet mihinkin kokoukseen, ja näyttää näin toteen, kuinka säännöllisesti kukin yritys osallistui niihin. On korostettava, että sillä, kuinka säännöllisesti yritys on osallistunut tuottajien välisiin kokouksiin, ei ole vaikutusta sen kannalta, onko se ollut osallisena rikkomisessa, vaan ainoastaan sen kannalta, missä määrin se on osallistunut siihen. Jos komission edellytettäisiin näyttävän toteen osallistumisen säännöllisyys, tämä tekisi käytännössä mahdottomaksi seuraamusten määräämisen yritysten välisestä yhteistoimintajärjestelystä lukuun ottamatta tilannetta, jossa löydettäisiin sellaisia pöytäkirjoja tai muistioita lainvastaisista kokouksista, joissa mainittaisiin osallistujien nimet. Vaikka ICI ja BASF ovat tietojensaantipyyntöihin antamissaan vastauksissa ilmoittaneet mainitsemiensa yritysten osallistuneen enemmän tai vähemmän säännöllisesti kokouksiin (ks. edellä 675 ja 677 kohta), on todettava komission ottaneen tämän enemmän tai vähemmän säännöllisen osallistumisen asianmukaisesti huomioon (Päätöksen 8 kohdan kolmas alakohta ja 26 kohdan kolmas alakohta). Komissio on ottanut tämän seikan huomioon myös määrittäessään sakkojen suuruutta (Päätöksen 53 kohta); poikkeuksen muodostavat tältä osin kuitenkin niiden yritysten asema, joiden osuuden on näytetty olleen johtava tai päinvastoin rajattu. Koska komissio oli onnistunut hankkimaan näytön kunkin yrityksen osallistumisesta tuottajien välisiin kokouksiin, joissa lähes neljän vuoden ajan vahvistettiin yhdenmukaistettuja hinta-aloitteita ja myyntivolyymia koskevia järjestelmiä, asetetut sakot, jotka eivät ylitä 3 200 000:a ecua, ovat suhteellisen pieniä rikkomisen vakavuuteen nähden.

940 Liitteistä P1—P70 ilmenee, että italialaiset tuottajat eivät ole jääneet hinta-aloitteiden ulkopuolelle. Liitteissä P1, P6, P15, P22, P26, P29, P32, P45 ja P48 viitataan "yleisiin aloitteisiin", joilla oli tarkoitus korottaa "kaikkia eurooppalaisia hintoja", tai "alan aloitteisiin"; näiden kaltaisten lisäksi tietyissä liitteissä viitataan erityisesti Italian markkinoihin ja kyseisten liitteiden perusteella voidaan päätellä, että Italiassa piti soveltaa hinta-aloitteita, vaikka asiakirjoista ilmeneekin, ettei suunniteltua korostusta aina tehty, minkä johdosta kilpailijat esittivät kritiikkiä. Juuri tämä ilmenee liitteistä P9, P24, P26, P28, ja P58.

941 Kaikki edellä mainitut seikat yhdessä huomioon ottaen komissio on perustellusti päätellyt kantajan olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa josta yrityksiä moititaan.

D *Vastuu rikkomisesta ja niiden yritysten yksilöiminen, joille Päätös osoitetaan*

1. Vastuu rikkomisesta

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

942 Elf Atochem riitauttaa ne Päätöksen perustelut, jotka koskevat sitä, ettei Elf Atochem ole vastuussa PCUK -nimisen yhtiön toiminnasta; suurin osa tämän yhtiön kemian alan toiminnasta siirrettiin Atochemille, kun viimeksi mainittu yritys perustettiin vuonna 1983. Nämä perustelut tukeutuvat itse asiassa siihen, että Elf Atochem "on kiistatta vastuussa ATO Chimiesta/Chloesta/Orgavylistä" (Päätöksen 42 kohdan viides alakohta), eikä sääntöön, jonka mukaan silloin, kun jostain toiminnasta luopuva yritys jatkaa olemassaoloa erillisenä yksikkönä luovutuksen jälkeen, luovutuksen vastaanottajana oleva yritys ei ole missään vastuussa niistä kilpailua rajoittavista toimista, jotka luovuttaja mahdollisesti on toteuttanut ennen luovutusta.

943 DSM huomauttaa, että 1.1.1983 lähtien DSM NVV:n PVC-toiminnot siirrettiin LVM:lle, joka on DSM NV:n ja EMC Belgique SA:n yhteinen tytäryhtiö, ja että LVM:ää pidettiin vastuussa omista teoistaan. Tässä tapauksessa kysymys siitä, kuka on vastuussa rikkomisesta, koskee siis tätä päivämäärää edeltävää ajanjaksoa. On kuitenkin niin, että 19.12.1984 päivätyllä asiakirjalla perustettiin DSM Kunststoffen BV -niminen yritys, joka on DSM NV:n 100-prosenttisesti omistama tytäryhtiö. DSM NV:n "muoviosastolle" tuohon asti kuuluneet oikeudet ja velvollisuudet siirrettiin sille. Vaikka DSM Kunststoffen olisi DSM NV:n itsenäinen tytäryhtiö, DSM NV:n on kuitenkin katsottu olevan vastuussa rikkomisesta.

944 Näin tehdessään komissio on DSM:n mukaan soveltanut väärin yhteisön oikeussäännöksiä. Lähtökohtana pitäisi olla, että kun oikeudet ja velvollisuudet samoin kuin ne taloudelliset toiminnot, joihin tapahtuneeksi väitetty rikkominen

liittyy, on siirretty toiselle yritykselle, vastuu rikkomisesta on katsottava olevan tällä toisella yrityksellä, joka on ensiksi mainitun yrityksen oikeudellinen seuraaja ja näin ollen se, jolle Päätös on osoitettu (em. yhdistetyt asiat CRAM ja Rheinzink v. komissio, tuomion 6—9 kohta; asia T-38/92, AWS Benelux v. komissio, tuomio 28.4.1994, Kok. 1994, s. II-211, 30 kohta). Ratkaiseva tekijä rikkomisesta vastuussa olevaa määritettäessä on se, onko yritys toiminut itsenäisesti markkinoilla, eikä sen oikeudellinen rakenne (em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, 133 kohta ja asia T-11/89, Shell v. komissio, tuomio 10.3.1992, Kok. 1992, s. II-757, 311 ja 312 kohta). Kantajat ovat kuitenkin koko ajan väittäneet DSM Kunststoffenin käyttäytyneen itsenäisesti, eikä komissio, jolle kuitenkin kuului todistustaakka, ole muuta väittänyt (em. asia AEG v. komissio, tuomion 50 kohta). Niinpä DSM Kunststoffenin olisi pitänyt katsoa olevan vastuussa rikkomisesta ajanjaksolta, joka alkoi tapahtuneeksi oletetun kilpailusääntöjen rikkomisen alkamisesta ja päättyi vuoden 1983 alkupuolella.

945 Montedison huomauttaa, että se on ainoastaan väliyhtiö holding-yhtiön ja operatiivisen yhtiön välillä, sillä se on lopettanut PVC:n tuotannon 31.12.1980. Seuranneina kahtena vuotena tämä tuotantotoiminta kuului Montedipe-nimiselle tytäryhtiölle, ja vuonna 1983 tämä yrityksen toiminnan osa on lopullisesti siirtynyt Enichemin määräysvaltaan. Komissio ei ole koskaan näyttänyt toteen, että Montedipe olisi ollut liikkeenjohdollisesti Montedisonista riippuvainen.

946 Enichem korostaa, että komission mukaan rikkomisesta vastuussa olevan määrittämiseksi on yksilöitävä rikkomisen toteuttanut yritys ja tämän jälkeen määritettävä, mikä siitä on tullut; jos rikkomisen toteuttanut yritys yksinkertaisesti luovuttaa PVC-alan toimintonsa kolmannelle, mutta jää edelleen itsenäiseksi oikeushenkilöksi, se on edelleen vastuussa rikkomisesta; jos toinen yritys sen sijaan sulauttaa rikkomisen toteuttaneen yrityksen itseensä, jolloin jälkimmäinen yritys siis lakkaa olemasta itsenäisenä oikeushenkilönä, juuri toisen yrityksen hankkineen yrityksen on kannettava vastuu menneisyydessä tapahtuneista kilpailusääntöjen rikkomisista. Kantaja korostaa tämän periaatteen monitahoisuutta ja väittää sen edellyttävän tapauskohtaisesti joko oikeudellista tarkastelua tai taloudellista arviointia.

947 Enichem huomauttaa, että yritykset, joita asia koskee, ovat sillä PVC-sektorilla, jolla Enichem toimii, ja yleensäkin PVC-alalla Italiassa kohdanneet suuria muutoksia sekä ennen tutkimusajanjaksoa että sen jälkeen.

948 Niinpä yrityksellä, jonka nykyinen nimi on Enichem Anic ja jolle Päätös olisi pitänyt osoittaa, oli PVC:n tuotantotoimintaa aina vuoden 1981 loppuun saakka ja uudelleen vuoden 1983 alusta aina siihen asti, kunnes toiminnot siirrettiin EVC:lle, joka on Enichemin ja ICI:n yhteinen, vuoden 1986 lokakuussa perustettu tytäryhtiö. Väliajalla PVC-markkinoilla toiminut yritys oli nimeltään Enoxy, joka on ENI:n ja Occidental -nimisen amerikkalaisyhtiön perustama yhteinen tytäryhtiö.

949 Koko tämän ajanjakson Enichem eri nimillä toimien sen sijaan ei ole ollut muuta kuin Italian valtion omistama holding-yhtiö, jonka kautta Italian valtio on omistanut osuuksia toinen toistansa PVC-alalla seuranneissa eri tuotantoyhtiöissä.

950 Useat itsenäiset yritykset (Anic; Occidental; Montedison, jonka PVC-toiminnot, joita sen tytäryhtiö Montedipe hoiti, luovutettiin vuoden 1983 maaliskuussa Enoxylle, josta tuli täysin Enichemin omistama yhtiö sen jälkeen kun Occidental luovutti osuutensa siitä, mikä myös tapahtui vuoden 1983 maaliskuussa; Sir, jonka toiminnot luovutettiin ENI-konsernille vuoden 1981 joulukuussa, ja Rumianca, Sirin tytäryhtiö, jonka kemianalan toiminnot myös luovutettiin ENI-konsernille), jotka kaikki ovat edelleen olemassa oikeushenkilöinä, hoitivat komission huomioon ottamana ajanjaksona yrityksen PVC-alan toimintoja, jotka vuonna 1986 siirrettiin EVC:lle.

951 Kuitenkin Päätöksen 43 kohdan nojalla näyttää siltä, että komissio on katsonut kantajan, Enichemin, olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisista, joihin kaikki yritykset, mukaan lukien Sir, Rumianca ja Enoxy (mutta lukuun ottamatta Montedipea) ovat tutkimusajanjaksona syyllistyneet. Sir ja Rumianca kuuluivat kuitenkin Sir Finanziaria -nimiseen konserniin, joka on yhä olemassa ja jonka näin ollen on edelleen kannettava vastuu vanhojen tytäryhtiöidensä osallisuudesta rikkomiseen. Samoin Occidentalin, joka yhä on olemassa oikeushenkilönä, on kannettava solidaarisesti vastuu rikkomisesta vuoden 1981 joulukuusta vuoden 1983 helmikuuhun kestäneeltä ajanjaksolta, jonka aikana se yhdessä ENI:n kanssa johti Enoxya: tämän asemesta Päätöksessä ei katsota Occidentalin olevan mitenkään vastuussa rikkomisesta, mikä on vastoin syrjintäkiellon periaatetta. Enichem Anicin voidaan todellisuudessa katsoa olevan vastuussa vain niistä rikkomisista, joihin Anic oli syyllistynyt aina vuoden 1981 loppuun saakka ja niistä, joihin Enoxy Chimica on syyllistynyt vuoden 1983 helmikuusta

lähtien (em. yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 74—88 kohta; em. yhdistetyt asiat CRAM Rheinzink v. komissio ja em. asia Enichem Anic v. komissio, tuomion 228 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

952 Aluksi on todettava, että Elf Atochem ei riitauta komission päätelmää eli sitä, että Elf Atochem ei ole vastuussa PCUK:n toimenpiteistä, vaan se riitauttaa ainoastaan päätelmän taustalla olevat perustelut. Näissä olosuhteissa tämän kantajan esittämän kanneperusteen tarkastelu ei voi johtaa Päätöksen jonkin säännöksen edes osittaiseen kumoamiseen. Näin ollen kanneperuste on hylättävä, koska kantajalla ei ole oikeussuojan tarvetta.

953 Oikeuskäytännöstä ilmenee, että kun rikkomisen olemassaolo on näytetty toteen, on määritettävä se luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, joka vastasi yrityksen toiminnasta silloin, kun kilpailusääntöjä rikottiin, jotta hän kantaisi vastuun tästä rikkomisesta. Kun sen ajankohdan, jona kilpailusääntöjä rikottiin, ja sen ajankohdan, jona kyseinen yritys saatetaan vastuuseen rikkomisesta, välillä se, joka vastasi yrityksen toiminnasta, on oikeudellisesti lakannut olemasta, on kuitenkin ensiksi yksilöitävä ne aineelliset tekijät ja ihmiset, jotka ovat myötävaikuttaneet rikkomiseen, jotta tämän jälkeen voidaan yksilöidä henkilö, joka on ryhtynyt vastaamaan tämän kokonaisuuden toiminnasta, jotta vältettäisiin se, että yritys voi välttyä kantamasta vastuuta rikkomisesta sen johdosta, että sitä, joka vastasi yrityksen toiminnasta sinä ajankohtana, jona kilpailusääntöjä rikottiin, ei enää ole.

954 On todettava, että säännöt, jotka komissio on maininnut Päätöksen 41 kohdan toisessa alakohdassa ja sitä seuraavissa alakohdissa, ovat näiden periaatteiden mukaisia.

955 Tämän johdosta sitä, kuinka komissio on soveltanut näitä periaatteita, on tarkasteltava ensiksi DSM:n, sitten Montedisonin ja tämän jälkeen Enichemin osalta.

956 DSM:n väitteet koskevat vain vastuuta rikkomisesta, josta sitä moititaan, eli siis ajanjaksoa ennen LVM:n perustamista (ks. edellä 943 kohta).

957 Päinvastoin kuin tilanteissa, joita on tarkasteltu kantajan mainitsemissa tuomioissa, tässä tapauksessa ei ole kiistetty toisaalta sitä, että DSM on yritys, joka on syyllistynyt kilpailusääntöjen rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan, ennen LVM:n perustamista, eikä toisaalta sitä, että huolimatta uudelleenjärjestelystä, johon se ryhtyi siirtämällä "muovialan" toimintansa tytäryhtiölle niiden tekojen jälkeen, josta yrityksiä moititaan, DSM on edelleenkin oikeudellisesti olemassa. Näin ollen komissio on menetellyt perustellusti, kun se edellä kerrattuja periaatteita soveltaen katsoi DSM:n kantavan vastuun rikkomisesta riidanalaisen ajanjakson osalta.

958 Tällaisissa olosuhteissa sillä, että osa toiminnoista on siirretty tytäryhtiölle, ei ole vaikutusta määritettäessä rikkomisesta vastuussa olevaa yritystä.

959 Näin ollen DSM:n esittämä kanneperuste on hylättävä.

960 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan se, että tytäryhtiö on eri oikeushenkilö, ei riitä estämään sitä, että emoyhtiön katsottaisiin olevan vastuussa tytäryhtiönsä käyttäytymisestä erityisesti silloin, kun tytäryhtiö ei itsenäisesti määrää markkinakäyttäytymisestään vaan noudattaa olennaista osaa emoyhtiön sille antamista ohjeista (em. asia ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, 132 ja 133 kohta).

961 Montedison on tässä tapauksessa vahvistanut, että sen hallussa oli kaikki Montedipe- ja Montepolimeri-nimisten yhtiöiden osakkeet, joten näiden tytäryhtiöiden on katsottava väistämättäkin noudattaneen emoyhtiön sääntömääräisten toimielinten, jotka vahvistavat emoyhtiön toimintaperiaatteet, hahmottelemia toimintaperiaatteita (em. asia AEG v. komissio, tuomion 50 kohta).

962 Näin ollen Montedisonin esittämä kanneperuste on hylättävä.

963 Enichemin esittämä kanneperuste sisältää kaksi väitettä siltä osin kuin kyse on siitä, mikä yritys on vastuussa rikkomisesta, josta yrityksiä moititaan. Ensimmäinen koskee vastuuta kahden yhtiön, Sirin ja Rumiancan, toimenpiteistä, jotka toteutettiin ennen kuin kyseiset yhtiöt liitettiin siihen konserniin, johon kantaja kuuluu. Toinen koskee vastuuta toimenpiteistä, jotka Enoxy toteutti vuoden 1982 tammikuun ja vuoden 1983 helmikuun välisenä ajanjaksona.

964 Ensinnäkin komissio on kantajan mukaan katsonut kantajan olevan vastuussa Sirin ja Rumiancan, joiden PVC-toiminnot ENI-yhtymä hankki Anicin välityksellä vuoden 1981 joulukuussa, toimenpiteistä; koska näiden kahden yhtiön aiempi emoyhtiö on edelleen olemassa, sen olisi pitänyt kantaa vastuu rikkomisesta. Väitteensä tueksi kantaja viittaa Päätöksen 43 kohtaan, josta ilmenee, että "Enichem koostuu Italian valtion omistamista kemianalan yrityksistä, jotka aiemmin toimivat nimellä Anic", ja että Enichemin on "kannettava vastuu Anicin toiminnasta" ja näin ollen kaikkien siihen sidoksissa olleiden yhtiöiden toiminnasta.

965 On kuitenkin todettava, että komissio ei ole katsonut Enichemin olevan vastuussa Sirin ja Rumiancan toiminnasta, jota oli harjoitettu ennen kuin ne liitettiin konserniin, johon kantaja kuuluu.

966 Päätös ei ensinnäkään koske Siriä ja Rumiancaa. Koska niitä vastaan ei ole esitetty mitään väitettä, kantajan ei ole voitu katsoa olevan vastuussa mistään

niiden tekemistä lainvastaisista teoista. Lisäksi Päätöksen 43 kohta tarkoittaa korkeintaan sitä, että erityisesti silloin, kun sakkojen suuruuden määrittämiseksi laskettiin markkinaosuuksia, kantajan on katsottu vastaavan Sirin ja Rumiancan toiminnasta vain siitä päivästä lähtien, jona ne liitettiin Aniciin. Kyseisen kohdan perusteella ei sitä vastoin voida päätellä, että Enichemin olisi katsottu olleen vastuussa sellaisista lainvastaisista menettelytavoista, joita Sir ja Rumianca mahdollisesti ovat noudattaneet ennen kuin ne liitettiin Aniciin.

967 Toiseksi asiakirjavihkosta ja kantajien vastauksista ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen istunnossa esittämiin suullisiin kysymyksiin ilmenee, että ENI ja Occidental perustivat 29.12.1981 yhteisyrityksen, Enoxyn, jolle Anicin välityksellä siirrettiin kaikki ENI:n määräysvallassa olevat PVC-alan toiminnot; Occidental puolestaan siirsi Enoxylle muita kuin PVC-alan toimintoja. ENI hankki vuoden 1983 helmikuussa Occidentalin omistamat Enoxyn osakkeet; pari päivää myöhemmin ENI luovutti kaikki osuutensa Enoxy-konsernista Enichimica SpA:lle (nykyään Enichem SpA).

968 Näissä olosuhteissa kantaja moittii komissiota ensinnäkin siitä, että tämä katsoi kantajan olevan vastuussa Occidental-nimisen yhtiön, joka on toinen Enoxyn emoyhtiöistä, toimenpiteistä. Tämä väite on kuitenkin pelkästään väite, jota mikään Päätöksessä todettu ei tue.

969 Tämän jälkeen kantaja moittii komissiota siitä, ettei se ole katsonut myös Occidentalin olevan vastuussa Enoxyn toimenpiteistä, olihan Occidental kuitenkin toinen Enoxyn kahdesta emoyhtiöstä. Koska konserni, johon kantaja kuuluu, toimi edelleen PVC-markkinoilla vuoden 1982 tammikuusta vuoden 1983 lokakuuhun sellaisen yhteisyrityksen kautta, jolle se oli siirtänyt PVC-alan toimintonsa, se seikka, että komissio ei ole ryhtynyt toimenpiteisiin myös Occidentalia vastaan, ei poista sen konsernin vastuuta, johon kantaja kuuluu (em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomion 197 kohta).

970 Näin ollen myös Enichemin esittämä kanneperuste on hylättävä.

2. Niiden yritysten yksilöiminen, joille Päätös osoitetaan

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

971 DSM väittää ensinnäkin, että komissio on tehnyt oikeudellisen virheen osoittaessaan Päätöksen DSM NV:lle eikä DSM Kunststoffenille. Ainoastaan DSM Kunststoffen -nimisen yhtiön, joka on DSM NV:n 100-prosenttisesti omistama, 19.12.1984 päivätyllä asiakirjalla perustettu tytäryhtiö, on nimittäin katsottava olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon DSM NV syyllistyi ennen vuotta 1983; Päätös olisi pitänyt olla osoitettu juuri tälle yhtiölle.

972 Toiseksi kantajat väittävät joutuneensa syrjinnän uhriksi. Komissio on nimittäin Shellin hyväksi hyväksynyt niiden väitteitä vastaavan väitteen (Päätöksen 46 kohta). Komissio on sen sijaan kohdellut kantajia samoin kuin Enichemiä ja Montedisonia, vaikka niiden tosiasialliset tilanteet olivat erilaisia (Päätöksen 45 kohta).

973 Kolmanneksi komissio on kantajien mukaan rikkonut perusteluvelvollisuutta. Vaikka sen ei tarvinnutkaan vastata kaikkiin rikkomisesta epäiltyjen yritysten esittämiin tosiseikkoja koskeviin väitteisiin (em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 77 kohta), se on kuitenkin vastannut vastaavanlaisiin muiden yritysten esittämiin väitteisiin (Päätöksen 45 ja 46 kohta). Kantajien osalta perustelujen olisi pitänyt olla vieläkin yksityiskohtaisempia, sillä ne olivat nimenomaisesti esittäneet tämän perusteen hallinnollisessa vaiheessa (em. asia AKS Benelux v. komissio, tuomion 27 kohta).

974 Enichem korostaa, että jotta yritysten muodostama konserni voisi olla päätöksen asianmukainen adressaatti, konsernin on muodostettava yksi ainoa henkilöstöstä sekä aineellisista ja aineettomista tekijöistä koostuva yhtenäinen organisaatio, jolla on pysyvä päämäärä, kuten tietyn tuotteen tuottaminen ja myyminen (em. asia Shell v. komissio, tuomion 312 ja 313 kohta). Tässä tapauksessa ei

kuitenkaan ole olemassa mitään näyttöä siitä, että Enichemin olisi ollut tämän yhtiöiden muodostaman kokonaisuuden johdossa (Päätöksen 45 kohdan loppu).

975 Enichemin mukaan on niin, että holding-yhtiönä se itse asiassa ei ole missään määrin vastannut toiminnoista, jotka liittyvät lämpömuovautuviin aineisiin, kuten on PVC:hen. Komission Päätöksen 43 ja 45 kohta ovat tältä osin ristiriitaisia, koska ei voida väittää, että Enichem samanaikaisesti olisi vastuussa yhtymän pääasiallisena holding-yhtiönä ja samaan yhtymään kuuluvan operatiivisen yhtiön seuraajana.

976 Kantajan mukaan on tosiasiassa niin, että Enichem Anic on 27.5.1985 lähtien käytössä olleen nimensä mukaan ainoa oikeussubjekti, joka voi edustaa jatkuvuutta konsernin sellaisten eri yhtiöiden välillä, jotka eri nimillä ovat toimineet PVC-alalla aina siihen saakka, kunnes vuonna 1986 toiminta siirrettiin EVC:lle, ICI:n kanssa perustetulle yhteiselle tytäryhtiölle. Enichem Anic on (eri nimillä toimien) hoitanut Enichemiin nähden itsenäisesti lämpömuovautuvien aineiden koko tuotantoketjun ja markkinointiketjun Italiassa. Lisäksi kaikki Enichem Anicin tuotteiden markkinoinnista ulkomailla huolehtineet yhtiöt, mukaan lukien myös Enichem Internationalin, joka ei ole yksinomaan Enichemin omistama tytäryhtiö, tytäryhtiöt, tekivät sen Enichem Anicin kanssa tekemiensä jakelu- tai edustussopimusten perusteella. Niinpä ainoastaan Enichem Anic on voinut olla se, jolle Päätös osoitetaan.

977 Näkökantansa tueksi kantaja huomauttaa, että asetuksen N:o 17 11 artiklan 5 kohdan nojalla 24.11.1987 tehty päätös oli osoitettu Enichem Anicille (joka tuolloin oli nimeltään Enichem Base). Lisäksi 21.1.1987 suoritettu tarkastus tehtiin tämän yrityksen toimitiloissa. Vaikka väitetiedoksianto oli osoitettu Enichemille, näin tapahtui pelkästään siitä syystä, että komissio otaksui tämän yhtiön olevan yhtymän tuotantoyhtiö, eikä siitä syystä, että se oli konsernin holding-yhtiö. Kantaja korostaa vielä, että 23.4.1986 polypropeenitapauksessa tehty päätös 86/398 osoitettiin Anic SpA:lle eli Enichem Anicille, koska tämä oli yhtiön toiminimi 27.5.1985 lähtien.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

978 Kuten komissio toteaa Päätöksen 44 kohdassa, vaikka perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan mukainen yrityksen käsite ei välttämättä vastaa oikeushenkilöllisyyden omaavan yhtiön käsitettä, päätösten soveltamiseksi ja täytäntöönpanemiseksi on tarpeen yksilöidä sellainen kokonaisuus, joka on oikeushenkilö ja jolle päätös osoitetaan.

979 Koska DSM on ainoa kilpailusääntöjä rikkonut ja on siis ainoa yhtiö, joka on oikeushenkilö ja jonka katsotaan olevan vastuussa rikkomisesta, itse kysymystä siitä, mille yritykselle Päätös on osoitettu, ei nouse esille. Päätöksen adressaatti voi olla ainoastaan DSM NV -niminen yhtiö, joka ainoana on rikkonut kilpailusääntöjä.

980 Koska tämä päätelmä perustuu Päätöksen 44 kohdassa kerrattujen periaatteiden välittömään soveltamiseen, näiden periaatteiden toistaminen muodostaa riittävät perustelut kantajan osalta.

981 Lisäksi DSM:n tapauksessa yksi ainoa yritys, joka on oikeudellisesti edelleen olemassa, on rikkonut kilpailusääntöjä. Shell, Enichem ja Montedison eivät ole samassa tilanteessa. Näin ollen erilainen kohtelu, jonka komission väitetään kohdistaneen näihin kolmeen yritykseen määrittäessään, kenelle Päätös osoitetaan, ei voi merkitä DSM:n syrjintää.

982 DSM:n esittämät perusteet ja perustelut on näin ollen hylättävä.

983 Komissio toteaa Päätöksen 45 kohdassa seuraavaa: "Enichem ja Montedison ovat väittäneet, että sen, jolla päätös osoitetaan, oli oltava konsernin sellainen yhtiö, joka tällä hetkellä vastaa lämpömuovautuvien tuotteiden alan toiminnoista. Komissio toteaa kuitenkin, että kummassakin tapauksessa konsernin muut

yhtiöt jakavat nmarkkinointivastuun. Niinpä vaikka Enichem Anic SpA vastaa Enichemin PVC:n myynnistä Italiassa, sen kansainvälistä markkinointia ohjaa Enichem International SA -niminen yhtiö, jonka kotipaikka on Zürichissä, ja kussakin jäsenvaltiossa PVC:n myynnistä vastaa Enichemin kansallinen tytäryhtiö. Juuri tämän vuoksi komissio katsoo, että tämä päätös on osoitettava Enichem- ja Montedison-konsernien johdossa olevalle pääholding-yhtiölle."

984 Montedison on vahvistanut, että ajanjaksona, jona kilpailusääntöjä rikottiin, sen hallussa oli kaikki Montedipen ja Montepolimerin osakkeet. Tällöin on tarpeetonta tarkistaa, pystyikö kantaja vaikuttamaan ratkaisevasti tytäryhtiöidensä kaupalliseen käyttäytymiseen (em. asia AEG v. komissio tuomion 50 kohta).

985 Näin ollen komissio on perustellusti osoittanut Päätöksen Montedisonille.

986 On korostettava, että kuten Enichem myöntää, sen esittämä kanneperuste "ei ole itsenäinen päämäärä vaan olennainen perusta myöhemmille sakon määrään liittyville seikoille; sakko selvästikin on laskettu ottaen huomioon holding-yhtiön liikevaihdon, joka on suurempi kuin tuotantoyhtiön liikevaihto" (kanne, s. 15). Tässä tapauksessa on kuitenkin todettava, että komissio on, kuten sillä on oikeus tehdä (ks. erityisesti em. asia Boehringer v. komissio, tuomion 55 kohta ja yhdistetyt asiat 96/82—102/82, 104/82, 105/82, 108/82 ja 110/82, IAZ ym. v. komissio, tuomio 8.11.1983, Kok. 1983, s. 3369, 51—53 kohta), etukäteen määrittänyt sakon kokonaismäärän, joka on tämän jälkeen jaettu yritysten kesken kunkin keskimääräisen markkinaosuuden perusteella ja kutakin yritystä koskevien mahdollisten lieventävien tai raskauttavien seikkojen perusteella. Näin ollen holding-yhtiön liikevaihtoa ei ole otettu huomioon kantajalle määrätyn yrityskohtaisen sakon suuruutta määritettäessä, ellei asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan, jossa säädetään sen sakon enimmäismäärästä, jonka komissio voi määrätä, soveltamisesta ole muuta johtunut. Tältä osin kantajalla ei ole intressiä esittää tätä kanneperustetta.

987 Sitä paitsi, kuten Päätöksen 45 kohdasta ilmenee, Enichem Anic oli vain yksi ENI-yhtymään kuuluvista PVC-alan tuontantoyhtiöistä. Niinpä sen hallussa oli tuotantolaitoksia Italiassa ja se vastasi markkinoinnista Italiassa. Eräät muut yhtymän yhtiöt, joissa määräysvaltaa käytettiin Sveitsin oikeuden mukaan perustetun yhtiön, Enichem International SA:n, kautta, sen sijaan vastasivat markkinoinnista näiden maantieteellisten markkinoiden ulkopuolella. Näin ollen ei voida katsoa, että ainoastaan osaa yhtymän PVC-toiminnoista edustavan Enichem Anicin kaltainen yhtiö väistämättä olisi Päätöksen ainoa adressaatti.

988 Lisäksi on selvää, että kantaja on pelkästään holding-yhtiö, jolla ei ole operatiivista toimintaa. Kantaja on vahvistanut, että "koko tutkimusajanjakson Enichem SpA [eri nimillä toimien] ei ole ollut muuta kuin Italian valtion omistama holding-yhtiö, jonka kautta Italian valtio on omistanut osuuksia toinen toistansa PVC-alalla seuranneissa eri tuotantoyhtiöissä" (ks. kanne, s. 57).

989 Tällaisessa tilanteessa, jossa sekä tuotannon että markkinoinnin osalta on olemassa suuri joukko operatiivisia yhtiöitä, jotka kaiken lisäksi ovat jakaantuneet erityisten maantieteellisten markkinoiden mukaan, komissio ei ole tehnyt oikeudellista virhettä päättäessään osoittaa päätöksensä konsernin holding-yhtiölle sen sijaan, että se olisi osoittanut sen jollekin konsernin operatiivisista yhtiöistä, kuten kantaja haluaisi.

990 Pitää paikkansa, että polypropeenitapauksessa komissio oli osoittanut päätöksen Enichem Anicille eikä kantajalle. Pelkästään tämän toteamuksen perusteella ei kuitenkaan voida päätellä, että kantajan valinta siksi oikeushenkilöksi, jolle Päätös osoitetaan, olisi välttämättä virheellinen. Ei nimittäin ole mitenkään osoitettu, että ENI-yhtymän organisaatio polypropeenialalla olisi tosiseikkojen tapahtumishetkellä ollut täysin samanlainen kuin PVC-alalla oleva organisaatio. On joka tapauksessa niin, että se, että komissio on jossain asiassa osoittanut päätöksen tietylle yhtiölle, ei voi sitoa komissiota muissa asioissa.

991 Se seikka, että tietojensaantipyyntö osoitettiin Enichem Anicille ja että tarkastusmenettely suoritettiin tämän yrityksen pääkonttorissa, ei ole ratkaisevaa sen kannalta, mille yritykselle Päätös osoitetaan, kun asetuksen N:o 17 11 ja 14 artiklan mukaan kaikille yrityksille voidaan lähettää tietojensaantipyyntö tai niihin voidaan kohdistaa tarkastusmenettely.

992 Kanneperuste on näin ollen hylättävä.

III *Kanneperusteet, jotka koskevat oikeutta tutustua asiakirjavihkoon*

A *Ehdot, joilla komissio on antanut oikeuden tutustua asiakirjavihkoonsa hallinnollisessa menettelyssä*

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut

993 Tietyt kantajat moittivat komissiota siitä, että tämä on antanut niille oikeuden tutustua vain osaan sen asiakirjavihkosta.

994 Vastausvaiheessa kantajat vetoavat asiassa T-30/91, Solvay vastaan komissio, 29.6.1995 annettuun tuomioon (Kok. 1996, s. II-1775) ja edellä mainitussa asiassa T-36/91, ICI vastaan komissio, annettuun tuomioon ja vahvistavat, että kuten ne väittivät kanteissaan, rajoitettu oikeus tutustua asiakirjavihkoon merkitsee olennaisen menettelymääräyksen rikkomista, jolla on vaikutusta puolustautumisoikeuksiin. Itse asiassa pelkästään yrityksiä puoltavien asiakirjojen olemassaolon mahdollisuus riittäisi sen toteamiseen, että puolustautumisoikeuksia on loukattu tavalla, jota ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voi korjata oikeudellista valvontaa harjoittaessaan (em. asia T-30/91, Solvay v.

komissio, tuomio 29.6.1995, 98 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomion 108 kohta). Näin ollen Päätös on kantajien mukaan kumottava.

995 Eri asioissa antamassaan vastineessa komissio on huomauttanut, että Päätöksen 27 kohdassa esitetään syyt, joiden vuoksi se ei hyväksynyt yritysten hallinnollisessa menettelyssä esittämiä vaatimuksia saada oikeus tutustua koko asiakirjavihkoon.

996 Komissio vahvistaa näin ilmoitetut syyt ja väittää antaneensa sääntöjenmukaisesti oikeuden tutustua hallintomenettelyn asiakirjavihkoonsa.

997 Oikeuskäytännössä ei tunneta absoluuttista oikeutta tutustua tähän asiakirjavihkoon (em. yhdistetyt asiat VBVB ja VBBB v. komissio; asia C-62/86, AKZO v. komissio, tuomio 3.7.1991, Kok. 1991, s. I-3359; asia T-65/89, BPB Industries ja British Gypsum v. komissio, tuomio 1.4.1993, Kok. 1993, s. II-389). Siltä osin kuin kantajien kanneperuste merkitsisi tällaisen täysimääräisen oikeuden vaatimista, se ei siis ole perusteltu.

998 Komission velvollisuus antaa oikeus tutustua asiakirjavihkoon koskee vain niitä asiakirjoja, joihin sen päätelmät perustuvat. Paitsi että komissio noudatti velvollisuuttaan tässä tapauksessa, se on lisäksi ylittänyt nämä vaatimukset lähettäessään näille yrityksille 3.5.1988 lisäasiakirjoja, jotka sen mielestä saattoivat olla puolustuksen kannalta hyödyllisiä (Päätöksen 27 kohdan viimeisen alakohdan loppu).

999 Tietyissä asioissa komissio on eri mieltä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen asiassa T-7/89, Hercules Chemicals vastaan komissio, 17.12.1991 annetussa tuomiossa (Kok. 1991, s. II-1711) asettamasta periaatteesta, jonka mukaan komission on noudatettava niitä periaatteita, jotka komissio itse on vahvistanut

kahdennessatoista kilpailupolitiikkaa koskevassa kertomuksessa, ja tämän vuoksi annettava tieto paitsi yritykselle vastaisista asiakirjoista, myös tietyin varauksin hallintomenettelyn asiakirjavihkoon kuuluvista asiakirjoista.

1000 Kantajat eivät ole näyttäneet komission virkamiesten toimineen vilpillisesti.

1001 Jos puolustautumiselle hyödyllisiä asiakirjoja olisi sisältynyt muita yrityksiä koskeviin asiakirjavihkoihin, yritys, josta ne ovat peräisin, olisi vedonnut näihin.

1002 Sitä paitsi kantajien sallittiin vaihtaa asiakirjoja keskenään asianosaisten luovuttua vastavuoroisesti pitämästä asiakirjojansa luottamuksellisina, kunhan tällainen vaihto ei koskenut liiketoimintaa koskevia arkaluontoisia tietoja, joiden vaihtaminen olisi voinut merkitä kilpailun rajoittamista (Päätöksen 27 kohdan kolmas alakohta).

1003 Komissio korostaa hallintomenettelyn asiakirjavihkoonsa kuuluvien asiakirjojen luottamuksellisuutta. Koska kyse on kunkin yrityksen liiketoimintaa koskevista sisäisistä asiakirjoista, sekä perustamissopimuksen 214 artiklasta että asetuksen N:o 17 20 artiklan 2 kohdasta seuraa, että komissio ei saanut antaa tietoa niistä. Komissio on kuitenkin hallinnollisessa menettelyssä antanut luettelon asiakirjavihkon sisältämistä asiakirjoista.

1004 Yritysten olisi ainakin yksilöitävä ne asiakirjat, joiden ne katsoivat voivan olevan hyödyllisiä puolustautumisensa kannalta.

1005 Vastausvaiheessa komissio huomautti, että edellä mainitussa asiassa T-30/91, Solvay vastaan komissio, 29.6.1995 annettu tuomio ja edellä mainitussa asiassa T-36/91, ICI vastaan komissio, samana päivänä annettu tuomio vahvistavat, ettei

ole olemassa absoluuttista oikeutta tutustua hallintomenettelyn asiakirjavihkoon. Komissio huomauttaa erityisesti, että yrityksillä ei voi olla oikeutta tutustua asiakirjoihin, joissa on liikesalaisuuksia tai muita luottamuksellisia tietoja, eikä komission sisäisiin asiakirjoihin. Näin ollen on perusteltua, ettei yrityksille ole annettu tietoa kustakin niistä peräisin olevista liiketoimintaa koskevista asiakirjoista.

1006 Komissio korostaa, että yritystä puoltavien ja sille vastaisten asiakirjojen välinen ero on ratkaiseva. Kun yritykselle vastaisiin asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden mahdollinen epääminen aiheuttaa ainoastaan sen, että näitä asiakirjoja ei voida käyttää todisteena (em. asia T-37/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 71 kohta), puoltaviin asiakirjoihin tutustumista koskevan oikeuden epäämisen seurauksena päätös on lainvastainen, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voi korjata hallinnollisessa menettelyssä tapahtunutta puolustautumisoikeuden rikkomista (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 98 kohta).

1007 Sen määrittämiseksi, onko niiden asiakirjojen, joista ei ole annettu tietoa, joukossa puoltavia asiakirjoja, ei kuitenkaan riitä, että väitetään tämän olevan mahdollista, vaan olisi suoritettava tietynlainen todennäköisyystarkastelu. Koska nyt esillä olevissa asioissa ei komission mukaan ole olemassa seikkoja, jotka olivat tyypillisiä edellä mainituissa asioissa T-30/91 ja T-36/91 29.6.1995 annetuille tuomioille — eli toisaalta kilpailusääntöjen rikkomisten toteamisen perustuminen samansuuntaisiin käyttäytymisiin eikä suoriin todisteisiin ja toisaalta niiden yritysten, joita moitittiin perustamissopimuksen 85 kohdan rikkomisesta, moittiminen lisäksi määräävän markkina-aseman väärinkäyttämisestä — mikään ei viittaa komission mukaan siihen, että niiden asiakirjojen joukosta, joista ei ole annettu tietoa, olisi voinut löytyä asiakirjoja, jotka mahdollisesti olisivat puoltavia.

1008 Komissio päättelee, että pelkästään se, ettei asiakirjoja ole annettu tiedoksi hallinnollisessa menettelyssä, ei yksinään voi aiheuttaa Päätöksen kumoamista.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1009 Aluksi on korostettava, että Montedison ei kannekirjelmässään ole esittänyt asiakirjoihin tutustumista koskevaa oikeutta koskevaa kanneperustetta.

1010 Asianosaisten mielestä on selvää, että komissio on hallinnollisessa menettelyssä antanut oikeuden tutustua vain osaan hallintomenettelyn asiakirjavihkostaan. Niinpä jokaisella kantajalla oli käytössään paitsi sen omista yksiköistä peräisin olevat asiakirjat myös kaikki ne asiakirjat, joihin komissio perusti johtopäätöksensä, ja joukko muita asiakirjoja, jotka oli niille lähetetty 3.5.1988 päivätyssä kirjeessä.

1011 Kilpailuasioissa asiakirjavihkoon tutustumista koskevan oikeuden tavoitteena on, että se, jolle väitetiedoksianto on osoitettu, voi saada tietoonsa komission asiakirjavihkossa olevat todisteet, jotta se voi näiden todisteiden perusteella esittää tehokkaasti näkökantansa niistä johtopäätöksistä, joihin komissio on väitetiedoksiannossaan päätynyt. Oikeus tutustua asiakirjavihkoon on siis yksi menettelyllisistä takeista, joiden tarkoituksena on puolustautumisoikeuksien suojaaminen. Puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen kaikessa menettelyssä, jonka päätteeksi voidaan määrätä sanktioita, on yhteisön oikeuden perustavanlaatuinen periaate, jota on noudatettava kaikissa olosuhteissa, myös luonteeltaan hallinnollisessa menettelyssä. Tämän periaatteen tehokas noudattaminen edellyttää, että yritykselle on jo hallinnollisen menettelyn vaiheessa annettu tilaisuus esittää tehokkaasti näkökantansa niiden tosiseikkojen, väitteiden ja muiden seikkojen paikkansapitävyydestä ja asiaankuuluvuudesta, joihin komissio vetoaa (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 59 kohta; em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 69 kohta; em. asia T-37/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 49 kohta ja siinä mainittu oikeuskäytäntö).

1012 Asetukseen N:o 17 perustuvassa kontradiktorisessa menettelyssä ei tämän johdosta ole yksinomaan komission asiana päättää, mitkä asiakirjat ovat hyödyllisiä puolustuksen kannalta (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 81 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 91 kohta). Kun otetaan huomioon asionosaisten prosessuaalisen yhdenvertaisuuden yleinen periaate, ei voida hyväksyä sitä, että komissio voisi yksin päättää, käyttääkö se joitain asiakirjoja kantajia vastaan, kun kantajilla ei ole ollut oikeutta tutustua niihin, eivätkä ne näin ollen ole voineet vastaavasti päättää,

käyttävätkö ne niitä puolustuksessaan (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 83 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 93 kohta).

1013 Lisäksi mahdollinen puolustautumisoikeuksien loukkaaminen on luonteeltaan objektiivista eikä se riipu siitä, toimivatko komission virkamiehet vilpittömästi tai vilpillisesti (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 84 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 94 kohta).

1014 Yrityksen puolustus ei voi riippua sellaisen toisen yrityksen hyväntahtoisuudesta, jonka katsotaan olevan sen kilpailija ja jota vastaan komissio on esittänyt samanlaisia väitteitä. Koska komission velvollisuutena on kilpailuasian asianmukainen tutkiminen, se ei voi siirtää tätä tehtävää yrityksille, joiden taloudelliset ja menettelyyn liittyvät intressit ovat usein vastakkaisia. Näin ollen puolustautumisoikeuksien loukkaamisen kannalta ei ole merkitystä sillä, että rikkomisesta epäillyille yrityksille oli annettu lupa vaihtaa asiakirjoja. Tällainen yritysten välinen yhteistyö, joka lisäksi on sattumanvaraista, ei missään tapauksessa poista komission velvollisuutta taata itse asianosaisten yritysten puolustautumisoikeudet tutkittaessa kilpailuoikeuden rikkomista (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomion 85 ja 86 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomion 95 ja 96 kohta).

1015 Kuten komissio on korostanut, oikeus tutustua asiakirjoihin ei kuitenkaan voi koskea toimielimen sisäisiä asiakirjoja, muiden yritysten liikesalaisuuksia eikä muita luottamuksellisia tietoja (em. asia BPB Industries ja British Gypsum v. komissio, tuomion 29 kohta).

1016 Tältä osin on huomauttava, että hallinnolliseen menettelyyn sovellettavan yleisen periaatteen, jota perustamissopimuksen 214 artikla ja asetuksen N:o 17 useat säännökset ilmenetävät, mukaan yrityksillä on oikeus liikesalaisuuksiensa suojaan. Tämän oikeuden kunnioittaminen on kuitenkin sovitettava yhteen

puolustautumisoikeuden kunnioittamisen kanssa (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 88 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 98 kohta).

1017 Näissä olosuhteissa komissio ei voi yleisellä viittauksella luottamuksellisuuteen perustella sitä, että se on täydellisesti kieltäytynyt antamasta tietoa asiakirjavihkossaan olevista asiakirjoista. Komissio ei sitä paitsi tässä tapauksessa tosissaan väitä luottamuksellisuuden kattaneen kaikki näissä asiakirjoissa olevat tiedot. Näin ollen komissio olisi pystynyt tekemään tai teettämään kyseisistä asiakirjoista version, joka ei ole luottamuksellinen, tai tarvittaessa, jos tämä olisi osoittautunut vaikeaksi, laatimaan kyseisistä asiakirjoista luettelon, joka olisi ollut riittävän tarkka, jotta yritys olisi pystynyt sen perusteella tietoisena asiaan liittyvistä seikoista määrittämään, olivatko siinä kuvaillut asiakirjat sellaisia, että niillä voisi olla merkitystä sen puolustautumisen kannalta (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 89—95 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 99—105 kohta).

1018 Tässä tapauksessa on todettava, ettei asiakirjoista ole laadittu mitään versiota, joka ei ole luottamuksellinen. Lisäksi on niin, että vaikka komissio on tosiasiassa toimittanut kantajille luettelon asiakirjavihkoonsa kuuluvista asiakirjoista, luettelosta ei ollut mitään hyötyä kantajille. Komissio itse asiassa on maininnut luettelossa vain yrityksen, josta hallintomenettelyn asiakirjavihkon vastaavat sivut yleisesti ottaen olivat peräisin.

1019 Kaikki nämä seikat huomioon ottaen on pääteltävä, että komissio ei nyt käsiteltävänä olevassa asiassa käydyssä hallinnollisessa menettelyssä ole antanut kantajille sääntöjenmukaista oikeutta tutustua asiakirjavihkoon.

1020 Tämä seikka ei kuitenkaan yksinään voi aiheuttaa Päätöksen kumoamista.

1021 Puolustautumisoikeuksien tapahtuneeksi väitettyä loukkausta on tutkittava kuhunkin yksittäistapaukseen liittyvien olosuhteiden perusteella, sillä se, onko niitä loukattu, riippuu olennaisesti niistä väitteistä, jotka komissio on esittänyt näyttääkseen toteen kilpailusääntöjen rikkomisen, josta kyseistä yritystä moititaan. Näin ollen on tarkasteltava, onko niillä ehdoilla, joilla kantaja on saanut oikeuden tutustua komission hallintomenettelyn asiakirjavihkoon, ollut vaikutusta kantajan puolustautumismahdollisuuksiin. Puolustautumisoikeuksien loukkaamisen toteamiseksi riittää tätä varten, kun osoitetaan, että kyseisten asiakirjojen salaaminen on voinut vaikuttaa kantajan vahingoksi menettelyn kulkuun ja päätöksen sisältöön (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 60 ja 68 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 70 ja 78 kohta; ks. myös valtiontukien osalta em. asia Ranska v. komissio, tuomio 11.11.1987, tuomion 13 kohta).

1022 Jos tästä olisi kysymys, hallinnollisessa menettelyssä olisi tapahtunut virhe ja Päätös olisi kumottava. Hallinnollisen menettelyn vaiheessa tehtyjä puolustautumisoikeuksien loukkaamisia ei voida korjata ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa käytävässä oikeudenkäynnissä, jossa valvonta kohdistuu pelkästään esitettyihin kanneperusteisiin ja joka näin ollen ei voi korvata hallinnollisessa menettelyssä tehtyä asian täydellistä tutkintaa. Jos kantajat olisivat voineet hallinnollisen menettelyn aikana vedota asiakirjoihin, jotka olisivat voineet todistaa ne syyttömiksi, ne olisivat mahdollisesti voineet vaikuttaa komission jäsenistä muodostuvan kollegion tekemiin arviointeihin (em. asia T-30/91, Solvay v. komissio, tuomio 29.6.1995, 98 kohta ja em. asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, 108 kohta).

1023 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on prosessinjohtotoimina, ellei kantajien esittämien kanneperusteiden arvioinnista ole muuta johtunut, päättänyt 7.5.1997 päivätyssä kirjeessä myöntää jokaiselle kantajalle oikeuden tutustua komission asiakirjavihkoon paitsi ei komission sisäisiin asiakirjoihin ja sellaisiin asiakirjoihin, joissa on liikesalaisuuksia tai muita luottamuksellisia tietoja. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kehotti asianosaisia ilmoittamaan sille, mitä luottamuksellisia tietoja asiakirjavihkossa voisi olla. Lisäksi kantajia kehotettiin halutessaan esittämään 31.7.1997 mennessä täsmällisiä, perusteltuja ja mahdollisimman lyhyitä huomautuksia osoittaakseen, kuinka se, ettei näistä asiakirjoista ole annettu tietoa, on voinut vaikuttaa niiden puolustautumiseen. Kantajien oli toimitettava jäljennös niistä asiakirjoista, joihin ne viittaisivat.

1024 Yksikään kantajista ei ole vedonnut luottamuksellisuutta koskevaan ongelmaan.

1025 Ottaakseen huomioon ajan, jonka komissio tarvitsi varmistuakseen kolmansien yritysten osalta siitä, että niistä peräisin olevat asiakirjat eivät ole luottamuksellisia, ja BASF:in lakimiehen pakottaviin henkilökohtaisiin syihin perustuvan pyynnön nojalla ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin jatkoi määräaikaa, joka kantajille oli asetettu huomautusten esittämiseksi asiakirjoista, joihin ne olivat tutustuneet, ensin päivämäärään 31.8.1997, sitten päivämäärään 22.9.1997 asti.

1026 Kuten jo on todettu, vain Wacker ja Hoechst jättivät toimimatta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kehottamalla tavalla, eivätkä ne toimittaneet huomautuksia ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon. Istunnossa näiden kahden kantajan lakimies ilmoitti, että pakottavat henkilökohtaiset syyt olivat estäneet häntä tutustumasta komission asiakirjavihkoon ja esittämästä huomautuksia. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa kuitenkin, että sille ei ole koskaan esitetty pyyntöä määräajan jatkamisesta tästä syystä ja että Wacker ja Hoechst eivät ole missään vaiheessa toimittaneet huomautuksia. Näin ollen on katsottava, että nämä kaksi kantajaa eivät ole onnistuneet näyttämään toteen, että se, että asiakirjoja ei ole annettu tiedoksi hallinnollisessa menettelyssä, olisi loukannut niiden puolustautumisoikeuksia.

1027 Komissio toimitti huomautuksensa 12.12.1997.

1028 Lisäksi Montedison ei, kuten jo on todettu, ollut esittänyt hallintomenettelyn asiakirjavihkoon tutustumista koskevaa oikeutta koskevia kanneperusteita. Näin ollen tämän kantajan esittämiä huomautuksia ei ole otettava huomioon.

1029 Näissä olosuhteissa on tarkasteltava niiden huomautusten merkitystä, jotka yhdeksän muuta kantajaa ovat esittäneet ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen määräämän prosessinjohtotoimen johdosta.

B *Prosessinjohtotoimen osalta esitetyt huomautukset*

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1030 Ne yhdeksän kantajaa, jotka ovat pätevästi esittäneet huomautuksia, ovat toimittaneet joukon asiakirjoja, joista tiedon antamatta jättäminen on niiden mukaan voinut vaikuttaa niiden puolustautumisoikeuksiin.

1031 Tietyt kantajat korostavat, että komissio ei pelkästään ole jättänyt antamatta niille oikeutta tutustua asiakirjavihkoon hallinnollisessa menettelyssä, vaan se on lisäksi tietoisesti peittänyt tiettyjä kohtia tiedoksiantamistaan asiakirjoista. Näissä kohdissa oli kuitenkin kommentteja, jotka olisivat voineet tukea kantajien väitteitä.

1032 Tietyt kantajat korostavat myös, että kulunut aika huomioon ottaen ei ole enää mahdollista tutkia tehokkaasti niitä asiakirjoja, joihin ne ovat voineet perehtyä.

1033 Toiset kantajat huomauttavat, että jo ne asiakirjat, joihin ne viittaavat, riittävät osoittamaan, kuinka tiedoksi antamatta jättäminen on voinut vaikuttaa niiden puolustautumisoikeuksiin, mutta että myös muita asiakirjoja olisi voitu esittää tämän väitteen tueksi.

1034 DSM ja LVM pyytävät lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta määräämään esitettäviksi pöytäkirjat tarkastuksista, jotka komissio toimitti yritysten pääkonttoreissa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1035 Aluksi on korostettava, että tämän lainmukaisuusvalvonnan päämäärän on selvittää, onko sillä, ettei asiakirjoista tai niiden otteista ole annettu tietoa, voinut olla vaikutusta kantajien puolustautumismahdollisuuksiin. Se, että komissio oli hallinnollisessa menettelyssä alun perin peittänyt asiakirjoista kohtia, joista myöhemmin annettiin tieto, ei muuta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen harjoittaman valvonnan ulottuvuutta. Tältä osin on huomattava, että mahdollinen puolustautumisoikeuksien loukkaaminen on luonteeltaan objektiivista eikä se riipu komission virkamiesten vilpittömästä tai vilpillisestä mielestä.

1036 Lisäksi kantajilla on ollut lähes kolme kuukautta aikaa tutustua komission asiakirjavihkoon ja esittää huomautuksensa. Koska hallintomenettelyn asiakirjavihkoon tutustumista koskevan oikeuden puutteellisuuteen vedonneiden yritysten tehtävänä on näyttää, kuinka tiedoksi antamatta jättäminen on voinut vaikuttaa niiden puolustautumisoikeuksiin, mitä tarkoitusta varten niillä on ollut käytössään riittävästi aikaa, on otettava huomioon vain ne asiakirjat, jotka kantajat ovat esittäneet. Kantajat eivät voi menestyksekkäästi tyytyä viittaamaan siihen, että niiden asiakirjojen lisäksi, jotka ne ovat huomautuksissaan yksilöineet ja liittäneet niihin, on olemassa muita asiakirjoja.

1037 Tehtävä tarkastelu on komission Päätöksessään tekemien päätelmien osalta luonteeltaan objektiivista. Se, että kyseiset asiakirjat ovat vanhoja, ei näin ollen voi muodostaa estettä puolustautumisoikeuksien mahdollisen loukkaamisen tutkimiselle.

1038 Tämän tapauksen olosuhteet huomioon ottaen kantajien huomautuksia on tarkasteltava samanaikaisesti.

1039 Tältä osin on ensinnäkin todettava, että kantajat eivät voi vedota niiden käytettävissä jo hallinnollisessa menettelyssä olleisiin asiakirjoihin tai asiakirjojen otteisiin. Tämä koskee erityisesti väitetiedoksiannon tai komission 3.5.1988 päivätyn kirjeen liitteinä olleita asiakirjoja. Ensimmäisen oikeusasteen tuomio-

istuimen päättämän prosessinjohtotoimen tavoitteena nimittäin on, että voitaisiin tarkastella sitä, olisiko asiakirjoilla, joista kantajille ei ole annettu tietoa hallinnollisessa menettelyssä, voinut olla vaikutusta komission päätelmiin, jos asiakirjat olisi annettu tiedoksi. Tämä varaus ei kuitenkaan koske jo tiedoksi annettuja asiakirjoja kun kantajat vetoavat siihen, että niistä oli peitetty kohtia. Näin ollen on jätettävä huomiotta DSM:n ja LVM:n huomautusten liitteet 9, 10, 11, 15, 21 ja 23, Elf Atochemin huomautusten liitteet 4 ja 6, BASF:n huomautusten liite 134, SAV:n huomautusten liite 10, ICI:n huomautusten liite 13, Hülsin huomautusten liitteet 12, 15 ja 26 sekä Enichemin huomautusten liitteet 9, 26 ja 28.

1040 Toiseksi on todettava, että tässä tarkastelussa on jätettävä huomiotta myös ne asiakirjat ja asiakirjojen otteet, joihin kantajat vetoavat, koska ne koskevat yhteistoimintajärjestelyn luomista edeltävää ajanjaksoa tai sen päivämäärän jälkeistä ajanjaksoa, jona rikkominen loppui ja jonka komissio otti huomioon sakon suuruutta määrittäessään. Tätä varten rikkomisen ajanjakson kannalta ei ole merkitystä asiakirjan päivämäärällä vaan sen kohdan asiaankuuluvuudella, johon kantajat vetoavat. Näin ollen on jätettävä huomiotta DSM:n ja LVM:n huomautusten liitteet 8, 16—18 ja 23—29, Elf Atochemin huomautusten liitteet 2 ja 3, BASF:n huomautusten liitteet 132—138, 141 ja 142, SAV:n huomautusten liitteet 1, 2, 6—9 ja 11, Hülsin huomautusten liitteet 18, 25 ja 27 ja 34 sekä Enichemin huomautusten liitteet 1, 11, 15, 26, 32 (4), 40, 45, 54 (2) ja (3).

1041 Kolmanneksi on todettava, että tietyt asiakirjat, joihin asianosaiset ovat vedonneet, eivät koske komission esittämiä väitteitä. Se, ettei näistä asiakirjoista ole annettu tietoa, ei näin ollen ole voinut vaikuttaa yritysten puolustautumismahdollisuuksiin. Asia on näin kolmansien maiden markkinoita (ks. Päätöksen 39 kohdassa oleva viite nro 11) tai sivutuotteiden myyntiä (ks. erityisesti Elf Atochemin huomautusten liite 7 ja SAV:n huomautusten liitteet 3 ja 4) koskevien asiakirjojen osalta.

1042 Samoin on todettava, että kantajat mainitsevat tiettyjä asiakirjoja, joissa viitataan suullisesti annettuihin hintaohjeisiin; tämä olisi ristiriidassa komission sen väitteen kanssa, jonka mukaan pelkästään se seikka, ettei useiden tuottajien osalta ole olemassa kirjallisia ohjeita, osoittaisi tuottajilla olleen "jotain" salattavaa. Kuitenkin on niin, että vaikka komissio on todellakin todennut, ettei tietyissä yrityksissä ollut hintoja koskevia asiakirjoja, ja ollut eri mieltä siitä, ettei mitään tavoitehintaa olisi voitu vahvistaa kirjallisesti, se ei kuitenkaan ole

päätellyt, että näiden asiakirjojen puuttuminen osoittaisi näiden yritysten olleen osallisina hinta-aloitteissa (ks. Päätöksen 20 kohta). Asiakirjoilla, joihin kantajat vetoavat tältä osin, ei ole siis merkitystä. Lopuksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että kantajat ovat lukeneet vain osittain näitä asiakirjoja, joista nimenomaisesti ilmenee, että suullisia ohjeita täydennettiin lähettämällä kirjalliset hinnastot (erityisesti DSM:n ja LVM:n huomautusten liite 30 ja Enichemin huomautusten liite 41).

1043 Näin ollen on syytä tarkastella muita kantajien esittämiä asiakirjoja.

1044 Yleisesti on todettava, että tietyt kantajat korostavat sitä, että niiden esittämissä asiakirjoissa ei mitenkään viitata yritysten välisen sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaoloon (DSM:n ja LVM:n huomautusten liite 19 ja 31 sekä BASF:n huomautusten liite 135). Sen, ettei asiakirjoissa viitata näihin, ei kuitenkaan voida katsoa voivan muuttaa komission päätelmiä, jotka perustuvat asiakirjanäyttöön. Tämä koskee erityisesti lehdistötiedotteita tai kirjeitä, joita tuottajat ovat lähettäneet asiakkailleen ilmoittaakseen hinnankorotuksesta. Ei nimittäin voida odottaa, että tällaisissa asiakirjoissa ilmoitettaisiin, että korotus tehdään yhteistoiminnassa muiden tuottajien kanssa.

1045 Samoin on todettava, että kantajat viittaavat kolmeen Shellin sisäiseen asiakirjaan, joiden otsikkona on "business plans"; näistä ensimmäinen on päivätty 12.7.1982 ja se kattaa ajanjakson 1982/1986, toinen on päivätty 19.4.1983 ja se koskee ajanjaksoa 1983/1987 ja kolmas on päivätty 4.11.1983 ja se kattaa ajanjakson 1984/1987 (DSM:n ja LVM:n huomautusten liitteet 1—3 ja ICI:n huomautusten liitteet 1 ja 2). Huolimatta siitä, että salassapitovelvollisuus koski näitä asiakirjoja hallinnollisen menettelyn aikana, on korostettava, ettei sitä seikkaa, että näissä asiakirjoissa ei mainita perustamissopimuksen 85 artiklan rikkomista, voida pitää sellaisena, että se saattaisi kyseenalaiseksi komission esittämän asiakirjanäytön. Nämä asiakirjat koskevat luonteensa mukaisesti markkinaennustuksia tulevaisuudelle. Viittauksilla odotettavissa olevaan "kilpailupaineeseen" tai täysin kilpailukykyisen hintapolitiikan mahdollisuudella ("underlying assumption") ei voi olla vaikutusta komission päätelmiin, jotka perustuvat moitteenalaisia tekoja myöhemmin ja samaan aikaan laadittuihin asiakirjoihin, jotka osoittavat vuoden 1983 ja vuoden 1984 hinta-aloitteiden, joissa muun muassa Shell oli osallisina, olemassaolon.

1046 Tietyt kantajat korostavat, että muutamat asiakirjat antavat lisätietoa markkinoiden ylikapasiteetista, tuottajien tosiseikkojen tapahtumisajanjaksona kärsimistä tappioista ja tiettyjen tuottajien toteuttamista uudelleenjärjestelyistä (esimerkiksi BASF:n huomautusten liite 139 ja Hülsin huomautusten liite 13).

1047 Komissio on kuitenkin täysimääräisesti ottanut huomioon tilanteen markkinoilla ja yritysten tilanteen (Päätöksen 5 ja 36 kohta), myös määrittäessään sakkojen suuruutta (Päätöksen 52 kohdan toinen alakohta). Lisäksi on huomattava, että nämä seikat eivät yksinään voi estää perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamista (ks. edellä 740 kohta).

1048 LVM ja DSM vetoavat vuonna 1983 käsinkirjoitettuun asiakirjaan, jossa oli puhtaaksikirjoitettu versio suunnitteluasiakirjoihin käsin laadituista huomautuksista (LVM:n ja DSM:n huomautusten liite 6). LVM ja DSM eivät kuitenkaan selitä, mitä vaikutusta näillä huomautuksilla, jotka oli toimitettu kantajille komissiossa syyskuussa 1988 pidetyssä kuulemistilaisuudessa (ks. edellä 503—505 kohta), olisi suunnitteluasiakirjojen merkityksen kannalta.

1049 Kantajat vetoavat lisäksi asiakirjoihin, jotka niiden mukaan saattavat välittömästi kyseenalaisiksi niiden asiakirjojen todistusarvon, joihin komissio on vedonnut päätelmiensä tueksi.

1050 Niinpä tietyistä asiakirjoista ilmenee kantajan mukaan, että termillä "korvaus" ei ole sitä merkitystä minkä komissio Päätöksessään katsoo sillä olevan (ks. erityisesti Elf Atochemin huomautusten liite 5 ja ICI:n huomautusten liite 11). Saman termin käyttäminen selvästi erilaisissa asiayhteyksissä ei kuitenkaan voi horjuttaa komission päätelmiä. Tältä osin on huomattava, että korvausjärjestelmän olemassaolo, sellaisena kuin komissio on sitä Päätöksessä kuvaillut, nimenomaisesti ilmenee taakan jakoa koskevasta asiakirjasta ja Alcudia-asiakirjasta (ks. edellä 588—593 kohta). Juuri tämä ilmenee myös sekä DSM:n asiakirjan sanamuodosta että kyseisen asiakirjan ja kahden muun edellä mainitun asiakirjan vertailusta (ks. edellä 594—598 kohta).

1051 Lisäksi Elf Atochem viittaa asiakirjaan, joka osoittaa Shellin markkinaosuuksien muuttuneen vuonna 1981, mikä olisi ristiriidassa tuottajien välisen korvausjärjestelmän kanssa (kantajan huomautusten liite 1). Komission Päätöksestä kuitenkin ilmenee, että juuri Shell oli ainoa tuottaja, joka ei ollut osallisena tässä järjestelmässä, ja että komissio on katsonut Shellin olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa vasta vuodesta 1982 alkaen.

1052 DSM, LVM ja Enichem viittaavat myös ICI:n tietojensaantipyyntöön antaman vastauksen liitteenä oleviin taulukoihin (DSM:n ja LVM:n huomautusten liite 37 ja Enichemin huomautusten liitteet 37—39). Vaikka tämä 5.6.1984 päivätty vastaus oli väitetiedoksiannon liitteenä 4, kyseiset taulukot, jossa lueteltiin ICI:n sisäiset tavoitehinnat vuoden 1980 syyskuusta vuoden 1983 joulukuuhun kunkin kansallisten markkinoiden osalta, sen sijaan oli jätetty pois väitetiedoksiannosta. Kantajat korostavat, että näistä taulukoista kuitenkin ilmenee, että oli olemassa muita tavoitehintoja kuin ne, jotka komissio oli yksilöinyt Päätöksessään. Nämä erot saattavat kyseenalaiseksi sen, että hinta-aloitteet olisivat yhdenmukaistettuja.

1053 On kuitenkin huomattava, että kyseiset taulukot oli laadittu kilpailusääntöjen rikkomisen toteamista koskevaa menettelyä varten. Sillä, että ICI väittää kyseessä olleen yrityksen sisäiset hinta-aloitteet, ei näin ollen voi olla vaikutusta niihin päätelmiin, jotka komissio on tehnyt esittämistään asiakirjoista. Riippumatta siitä, mitä vaihtokurssia Enichem on käyttänyt muuntaessaan ICI:n ilmoittamat tavoitehinnat, jotka oli ilmoitettu kansallisessa valuutassa, Saksan markoiksi eli valuutaksi, jona aloitteet ilmoitettiin Päätökseen liitetyissä taulukoissa, on todettava, että kantajat eivät tienneet niistä kommenteista ja varauksista, jotka ICI itse oli esittänyt taulukoita edeltävässä johdannossa. Niinpä ICI totesi toisaalta, että hinnat olivat "toisen luokan" asiakkaiden osalta käytettyjä hintoja ja että hinta-aloitetta koskevan tiedon puuttuminen tietyltä kuukaudelta ei merkinnyt sitä, ettei sellaista olisi ollut, vaan sitä, ettei siitä ollut enää kirjallista todistetta. Tosiasiassa on niin, ettei näissä taulukoissa mainita hinta-aloitteita, jotka kuitenkin nimenomaisesti ilmenevät tältä yritykseltä peräisin olevista, väitetiedoksiannon liitteinä olevista asiakirjoista. Enichemin mainitsemat erot perustuvat tietoihin, jotka ICI on antanut "toisen luokan" asiakkaisiin sovellettavista hinnoista, mutta eroja ei ole, jos otetaan huomioon tärkeisiin asiakkaisiin sovellettavat hinnat sellaisina kuin ne ilmoitetaan väitetiedoksiannon liitteissä.

1054 Hüls vetoaa ICI:n 7.3.1983 päivättyyn kirjeeseen, jossa asetetaan kyseenalaiseksi tulkinta, joka on tehty väitetiedoksiannon 6.4.1983 päivätystä liitteestä P45, joka koskee päivämäärien 1.4. ja 1.5.1983 kaksivaiheista hinta-aloitetta (Hülsin huomautusten liite 11). Tästä kirjeestä näet ilmenee, että ICI on vahvistanut hintansa itsenäisesti markkinoilla vallinneen kysynnän perusteella ottaen riskin asiakkaiden menettämisestä.

1055 Tältä osin on huomautettava ensinnäkin, että kyseisen yhteisen aloitteen olemassaolo on näytetty toteen useilla asiakirjoilla (erityisesti väitetiedoksiannon liitteet P42—P53) eikä pelkästään liitteenä P45 olevalla asiakirjalla. Lisäksi komissio on näyttänyt toteen, että tuottajat pitivät 2.3.1983 Pariisissa kokouksen, jossa keskusteltiin sekä myynnin volyymeistä että hintojen tasosta. Hüls on myös esittänyt ICI:n 4.3.1983 päivätyn teleksin (tämän kantajan huomautusten liite 10), josta ilmenee, että ICI oli päättänyt ryhtyä päättäväiseen toimenpiteeseen hintojen nostamiseksi 1,50 DEM:iin/kilo 1.4. alkaen. Niinpä kaksi päivää Pariisin kokouksen jälkeen ICI päätti hinnankorotuksesta, jonka päivämäärä ja taso vastaavat komission Päätöksessä yksilöimiä päivämäärää ja tasoa. Sitä paitsi ICI:n toisessa, vuoden 1983 maaliskuun alusta peräisin olevassa teleksissä (Hülsin huomautusten liite 19) viitataan paitsi päivämäärän 1.4.1984 hinta-aloitteeseen, myös päivämäärän 1.5.1983 hinta-aloitteeseen, jolla hinta oli tarkoitus nostaa vähimmäistasolle 1,65 DEM/kilo. Tätä on verrattava myös väitetiedoksiannon liitteeseen P43, jota ei ole päivätty mutta joka sisältönsä puolesta on peräisin maanantaita 7.3.1983 edeltävältä ajalta. Tässä asiakirjassa nimittäin jo ilmoitetaan 1.4. ja 1.5.1983 voimaantulevaa hinta-aloitetta koskevasta päätöksestä ja mainitaan tavoitehinnat.

1056 Näissä olosuhteissa on niin, että sen sijaan että ICI:n 7.3.1983 päivätty kirje, jonka on allekirjoittanut tuottajien välisissä kokouksissa ICI:ä edustanut henkilö, horjuttaisi komission päätelmiä, se päinvastoin vahvistaa niitä. Vaikka kirjeen laatija epäilee tämän aloitteen menestymismahdollisuuksia ottaen huomioon, että edellinen, päivämäärän 1.1.1983 aloite, jonka komissio myöskin yksilöi Päätöksessä, oli epäonnistunut, tämä ei saata kyseenalaiseksi sitä seikkaa, että aloite oli tulosta tuottajien välisestä, viisi päivää aiemmin Pariisissa sovitusta yhteistoiminnasta.

1057 DSM, LVM (kummankin huomautusten liite 30) ja Hüls (huomautustensa liite 20) vetoavat myös ICI:n 19.4.1983 päivättyyn asiakirjaan, joka niiden

mukaan näyttää toteen, että tämä yritys tiesi hinta-aloitteesta vain markkinoilta saamansa tiedon perusteella. Kantajat jättävät kuitenkin huomiotta sen seikan, että jo heti maaliskuun ensimmäisistä päivistä lähtien eli välittömästi tuottajien 2.3.1983 Pariisissa pitämän kokouksen jälkeen ICI jo tiesi päivämäärän 1.5.1983 aloitteen päivämäärästä ja tasosta (ks. edellä 1055 kohta). Sitä paitsi itse 19.4.1983 päivätyssä asiakirjassa viitataan aiempaan, 10.3.1983 päivättyyn kirjeeseen.

1058 Enichem esittää lisäksi joukon asiakirjoja, jotka sen mukaan saattavat kyseenalaiseksi komission päätelmän, jonka mukaan aloitteet oli vahvistettu Saksan markoissa, joista ne sitten muunnettiin kansallisiin valuuttoihin. Tästä ei kuitenkaan kannata keskustella. Toisaalta liitteistä P1—P70 ilmenee, että eurooppalaiset tavoitehinnat oli todella sovittu Saksan markoissa. Kantaja on sitä paitsi itse vedonnut useiden asiakirjojen otteisiin, jotka vahvistavat näin tehdyn (esimerkiksi kantajan huomautusten liitteet 2 ja 36). Toisaalta on selvää, että nämä hinnat oli niiden täytäntöönpanemiseksi muunnettava kansallisiksi valuutoiksi. Komissio ei myöskään koskaan ole väittänyt, että hinta-aloitteilla olisi varmistettu se, että kaikilla kansallisilla markkinoilla tosiasiallisesti käytetyt hinnat olisivat täysin samoja.

1059 Tietyt asiakirjat osoittavat Enichemin mukaan, että yritykset saivat asiakkailtaan tai ammattijulkaisuista tiedon muiden tuottajien hinta-aloitteista (DSM:n ja LVM:n huomautusten liitteet 31 ja 33, BASF:n huomautusten liite 140, Hülsin huomautusten liitteet 9 ja 33 sekä Enichemin huomautusten liitteet 3—6 ja 10—12). Näiden asiakirjojen nojalla ei kuitenkaan voida päätellä, että yritykset olisivat saaneet tiedon hinta-aloitteen olemassaolosta vain tätä kautta. Päinvastoin, asiakirjat ovat sopusoinnussa sen ajatuksen kanssa, jonka mukaan kantajat yrittivät tarkastaa asiakkailta tai ammattijulkaisuista, olivatko kilpailijat todellakin ilmoittaneet hinnankorotuksesta ja panneet sen täytäntöön sovittuna päivänä — mikä ilmenee myös jo tiedoksiannetuista liitteinä P1—P70 olevista asiakirjoista. Ottaen huomioon se, ettei näitä aloitteita useinkaan noudatettu vaaditun suuruisina, jokainen yritys pystyi varsinkin tämän tiedon avulla varmistumaan siitä, miten aloitteelle oli käynyt, ja mukauttamaan oman politiikkansa siihen, onnistuiko vai epäonnistuiko aloite kokonaan tai osittain.

1060 Muilla asiakirjoilla, joihin kantajat vetovat, pyritään osoittamaan, että PVC-markkinoilla oli kireää kilpailua ajanjaksona, jona kilpailusääntöjä rikottiin, mikä oli niiden mukaan täysin yhteensopimatonta komission päätelmien kanssa. Erityisesti on todettava kantajien viittaavan asiakirjoihin, joissa nimetään "aggressiivisia" kilpailijoita tai korostetaan hinnankorotukselle suotuisten taloudellisten olosuhteiden olemassaoloa tai niiden puuttumista, mikä merkitsisi, että aloitteet eivät olleet yhdenmukaistettuja vaan että niistä oli päätetty yrityskohtaisesti markkinoiden tilanteen perusteella.

1061 Näillä asiakirjoilla ei pyritä saattamaan välittömästi kyseenalaisiksi muita komission päätelmiensä tueksi esittämiä asiakirjoja, vaan niillä pyritään näyttämään toteen, että markkinoilla oli kireää kilpailua, mikä on ristiriidassa näiden päätelmien kanssa.

1062 Komission Päätöksestä kuitenkin ilmenee, että nämä seikat on otettu täysimääräisesti huomioon. Niinpä komissio ei väitäkään, että hintoja olisi nostettu jatkuvasti ajanjaksona, jona kilpailusääntöjä rikottiin, eikä myöskään, että ne olisivat pysyneet vakaina kyseisen ajanjakson aikana. Päinvastoin, Päätöksen liitteenä olevista taulukoista ilmenee, että hinnat eivät lakanneet vaihtelemasta ja että hinnat saavuttivat alimman tasonsa vuoden 1982 ensimmäisellä neljänneksellä. Komissio on näin nimenomaisesti myöntänyt, että hinta-aloitteet onnistuivat vain osittain ja että niiden joskus katsottiin epäonnistuneen (Päätöksen 22 ja 36—38 kohta). Komissio on lisäksi osoittanut tiettyjä syitä näille tuloksille: paitsi että se viittasi tuottajista riippumattomiin syihin (ostajien tavallista aiemmin tekemät ostot, tuonti kolmansista maista, kysynnän romahtaminen erityisesti vuonna 1981 ja vuonna 1982, erityisalennukset, — —), se korosti, että tietyt tuottajat ovat joskus asettaneet etusijalle myynnin volyyminsä hintojen kustannuksella (Päätöksen 22 ja 38 kohta) ja että ottaen huomioon markkinoiden erityispiirteet olisi ollut turhaa yrittää viedä läpi yhdenmukaistettuja hinta-aloitteita, jos olosuhteet eivät olisi olleet otollisia korotukselle (Päätöksen 38 kohta). Komissio on myös ollut varsin hyvin tietoinen tiettyjen yritysten "aggressiivisesta" käyttäytymisestä (Päätöksen 22 kohta). Samoin se on korostanut, että vaikka taakanjakoa koskeva asiakirja, Alcudia-asiakirja ja DSM-asiakirja osoittavat tuottajien välisen korvausjärjestelmän olleen olemassa, niiden perusteella voidaan myös päätellä, että nämä järjestelmät eivät ole toimineet kunnolla (Päätöksen 11 kohta). Kaikki nämä seikat huomioon ottaen komissio on määrittänyt kantajille määrätyn sakon suuruuden.

1063 On korostettava, että jo liitteet P1—P70 sekä komission asianosaisille vuoden 1988 toukokuussa lähettämät asiakirjat muodostivat runsaan asiakirjaperustan, jonka perusteella kantajat pystyivät vetoamaan, minkä ne myös tekivätkin, sellaisten seikkojen olemassaoloon, joihin ne nyt vetoavat.

1064 On vielä korostettava, että paitsi ne otteet, joihin kantajat vetoavat, tietyt esitetyt asiakirjat päinvastoin vahvistavat komission päätelmät, kun näitä asiakirjoja tarkastellaan kokonaisuutena tai yhdessä väitetiedoksiannon liitteinä olevien asiakirjojen kanssa.

1065 Niinpä on selvää, että kilpailijat, joiden ilmoitettiin olevan aggressiisivia tiettynä ajankohtana, silti kannattivat edellistä tai seuraavaa hinta-aloitetta. ICI vetoaa Shellin heinäkuulta 1982 olevaan asiakirjaan, jossa se kuvataan mahdollisena aggressiivisena kilpailijana (ICI:n huomautusten liite 4); kuitenkin väitetiedoksiannon ICI:ltä peräisin oleva liite P37 osoittaa, että tämä yritys kannatti vakaasti vuoden 1982 syyskuun hinta-aloitetta. Täysin samanlainen toteamus voidaan tehdä vertaamalla ICI:n huomautusten liitettä 12 väitetiedoksiannon liitteisiin P38 ja P40. DSM:n osalta sama päätelmä voidaan tehdä muun muassa väitetiedoksiannon liitteiden P5, P13, P28 ja P41 perusteella.

1066 Lisäksi on todettava, että esimerkiksi Wackerin sisäisessä 7.6.1982 päivätyssä muistiossa (Shellin huomautusten liite 7, SAV:n huomautusten liite 5 ja ICI:n huomautusten liite 14) niiden laatija toteaa hintojen katastrofaalista romahdusta korostettuaan seuraavaa, johon kantajat vetoavat: "Markkinaosuuksien kasvu [Saksassa vuoden 1982 tammikuusta toukokuuhun] huomattavaa: Shell ja Enoxy; markkinaosuuksien kasvu keskitasoa: DSM, SAV, PCUK; tappiot keskitasoa suuremmat, paitsi Wacker: Hoechst, Orgavyl ja CWH samoin kuin BASF." Kuitenkin laatija toteaa seuraavalla rivillä seuraavaa: "Toukokuusta lähtien on ponnisteltu PVC-homopolymeerin hintatason tervehdyttämiseksi." Näitä ponnisteluja, joiden väitetään olleen yrityskohtaisia kilpailluilla markkinoilla, oli tavoitehinnan vahvistaminen päivämäärälle 1.5.1982 35 % markkinahintaa suuremmaksi ja yli 10 % aiempaa tavoitetta suuremman tavoitehinnan vahvistaminen päivämäärälle 1.6.1982 (eli tavoitehinnan vahvistaminen ensin 1,35 DEM:ksi/kilo ja sitten 1,50 DEM:ksi/kilo, mitkä vastaavat komission näiden päivämäärien osalta yksilöimien tavoitehintojen tasoa). Tätä on verrattava väitetiedoksiannon liitteeseen P25, joka myöskin on peräisin Wackerilta ja

jossa sen laatija tästä kantajien kuvailemassa kilpailutilanteessa tapahtuneesta huomattavasta hinnankorotuksesta huolimatta toteaa lisäksi seuraavaa: "Myytyjä määriä koskevan luvun pitäisi olla toukokuussa hyvä." Samoin väitetiedoksiannon liitteen P23 laatija ilmoittaa sen jälkeen, kun hän on todennut hintojen romahtaneen huhtikuussa tasolle 1 DEM/kilo, seuraavaa: "Hintaeroosio on pysäytetty kuukauden loppupuolella, kun ilmoitettiin Euroopassa sovellettavien hintojen yleisestä korotuksesta 1,35 DEM:iin kilolta 1.5." Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että sekä Wackerin 3.3.1982 päivätyn muistion, jonka komissio antoi tiedoksi asianosaisille 3.5.1988, että väitetiedoksiannon liitteen P25 perusteella voitiin puolustaa samaa väitettä, jonka kantajat esittivät Wackerin 7.6.1982 päivätyn muistion perusteella.

1067 Samoin Solvayn 22.3.1983 päivätyssä muistiossa (Enichemin huomautusten liite 43) esitetään sen jälkeen, kun siinä on korostettu hintojen huolestuttavaa tilannetta ja tiettyjen tuottajien aggressiivisuutta, seuraavaa kommentti: "Olemme tänään jälleen hintojen korotusyrityksen kynnyksellä." Tältä osin on huomattava, että komissio on muista yrityksistä peräisin olevien asiakirjojen perusteella yksilöinyt 1.4.1983 voimaantulleen aloitteen. Kyseisessä asiakirjassa on lisäksi maininta vuoden 1982 touko-, kesä- ja syyskuun aloitteista, jotka kaikki kolme komissio on yksilöinyt Päätöksessään.

1068 Lisäksi useissa kantajien esittämissä asiakirjoissa on nimenomainen viittaus "hinta-aloitteisiin", joiden päivämäärät ja tasot vastaavat täysin komission Päätöksessä yksilöimiä päivämääriä ja tasoja.

1069 Shell vetoaa myös ICI:n asiakirjoihin, jotka sen mukaan vahvistavat, kuten se on koko ajan väittänyt, sen, että ottaen huomioon sen rooli palveluyrityksenä se ei voinut velvoittaa eri jäsenvaltioissa toimivia yhtymän myyntiyhtiöitä käyttäytymään tietyllä tavalla (Shellin huomautusten liitteet 2 ja 3). Tämä seikka ilmenee kuitenkin nimenomaisesti Päätöksestä (46 kohta), vaikka komissio on kaikesta huolimatta katsonut, että Päätös oli osoitettava kantajalle varsinkin siitä syystä, että se oli se yksikkö, joka hoiti kontaktit yhteistoimintajärjestelyyn. Tältä osin on korostettava, että näistä asiakirjoista yhdessä (Shellin huomautusten liite 3) eli

pöytäkirjassa ICI:n ja Shellin välisestä kokouksesta Shell on todennut, "sen tien, jota ICI:n on vastedes noudatettava Shellin sisällä" yhtymän sisäisen koordinaation saavuttamiseksi.

1070 Tapauksessa ei ole esitetty mitään asiakirjaa, joka erityisesti koskisi tuottajien välisiä kokouksia ja myynnin valvontajärjestelmää.

1071 On todettava, että yritysten pääkonttoreissa tehdyistä tarkastuksista laaditut pöytäkirjat, joita tietyt kantajat vaativat esitettäviksi, ovat komission sisäisiä asiakirjoja. Sellaisina ne ovat asiakirjoja, joihin kantajilla ei ole oikeutta tutustua (ks. edellä 1015 kohta). Sillä seikalla, että näistä pöytäkirjoista kahdesta on kuitenkin annettu tieto, ei voi olla merkitystä tämän päätelmän kannalta.

1072 Näiden kahden pöytäkirjan osalta on todettava, että ottaen huomioon, että niitä ei perustellusti olisi missään tapauksessa esitetty, jos kantajille olisi vuonna 1988 annettu oikeus tutustua asiakirjoihin, ne on jätettävä huomiotta niiden sisällöstä riippumatta. Nämä asiakirjat, jotka on laadittu 20. ja 21.1.1987 BASF:n toimitiloissa tehtyä tarkastusta seuranneena päivänä tai tarkastusta seuranneina päivinä ja joista ilmenee, ettei mitään aihetodistetta yhdenmukaistetusta menettelytavasta ole löydetty, eivät ole sellaisia, että ne voisivat saattaa kyseenalaiseksi niiden asiakirjojen todistusarvon, jotka komissio on kerännyt loppupäätelmiensä tueksi.

1073 Lisäksi Hüls ja Enichem ovat korostaneet, että komission sisäisten asiakirjojen lisäksi ja niiden asiakirjojen lisäksi, joita yritys, josta kyseiset asiakirjat olivat peräisin, ei ollut luopunut pitämästä luottamuksellisina, tiettyjä asiakirjavihkoon kuuluvia sivuja ei ollut annettu tiedoksi kantajille, mutta ne eivät varsinaisesti ole vaatinetkaan niiden esittämistä. Tämä koskee Kemanord-yhtiölle tutkimusmenettelyssä osoitettua tietojensaantipyyntöä; tällainen pyyntö ei luonteensa puolesta voi sisältää mitään kantajien puolustautumisen kannalta hyödyllistä seikkaa. Muut asiakirjat ovat kirjeitä tai kolmansien yritysten komissiolle tai komission näille osoittamien telekopioiden saatelehtiä. Kuten komissio on korostanut, komission ei ollut soveliasta antaa tietoa näistä asiakirjoista, koska se ei ole saanut näiltä yrityksiltä ilmoitusta asiakirjojen luottamuksellisuudesta luopumisesta. Minkään aihetodisteen perusteella ei voida olettaa, että näistä

asiakirjoista olisi voinut olla mitään hyötyä tässä tarkastelussa. Enichem on myös korostanut Wackerin sellaisen kirjeen olemassaoloa, jota ei ole annettu tiedoksi. Komission 17.7.1997 päivätystä, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon lähettämästä kirjeestä ilmenee kuitenkin, että tämä asiakirja oli ja on edelleenkin kantajien käytettävissä.

1074 Niinpä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittamasta niiden asiakirjojen perinpohjaisesta tarkastelusta, joihin kantajat ovat vedonneet, ilmenee, ettei yksikään niistä osoita, että sillä, ettei asiakirjasta, josta kantajan olisi pitänyt saada tieto, ole annettu tietoa, olisi ollut kantajan kannalta haitallisia vaikutuksia menettelyn kulkuun tai Päätökseen.

1075 Kaikki nämä seikat huomioon ottaen kantajien ne perusteet, jotka koskevat oikeutta tutustua komission hallintomenettelyn asiakirjavihkoon, on hylättävä.

Sakot

1076 Kaikki kantajat ovat esittäneet toissijaisia vaatimuksia, jotka koskevat maksettaviksi määrättyjen sakkojen poistamista tai niiden määrän alentamista. Kantajien perustelut käsittävät viisi osaa. Kantajat ensinnäkin vetoavat ajan kulumista koskeviin perusteisiin ja vanhentumista koskeviin sääntöihin, sellaisina kuin ne ilmenevät asetuksesta N:o 2988/74 (I). Toiseksi ne vetoavat asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan rikkomiseen (II). Kolmanneksi kantajat vetoavat perustelujen puutteellisuuteen (III). Neljänneksi kantajat väittävät komission tehneen tiettyjä arviointivirheitä (IV). Lopuksi kantajat väittävät, että tiettyjä yhteisön oikeuden yleisiä periaatteita on loukattu (V).

I *Ajan kulumista ja vanhentumista koskevat perusteet*

1077 Sakkojen poistamista tai niiden määrän alentamista koskevien vaatimustensa tueksi kantajat vetoavat ensiksi perusteisiin, jotka ovat täysin samoja kuin ajan kulumiseen perustuvat perusteet, jotka on esitetty Päätöksen kumoamista koskevan vaatimuksen tueksi (ks. edellä 100—119 kohta).

1078 Samoista edellä jo esitetyistä syistä (ks. edellä 120—136 kohta) nämä perusteet on hylättävä.

1079 Näin ollen on tarkasteltava asetuksen N:o 2988/74 rikkomista koskevia perusteita.

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1080 Kantajat väittävät, että toimivalta määrätä sakkoja oli asetuksen N:o 2988/74 perusteella vanhentunut. Kantajat esittävät tätä varten seuraavat kahdeksan perustetta.

1081 Ensinnäkin BASF:n mukaan vuoden 1988 päätöksen tekemistä edeltävät hallinnollisen menettelyn eri vaiheet eivät ole voineet keskeyttää vanhentumisaikaa, koska niiden vaikutukset poistettiin 15.6.1994 annetulla tuomiolla.

1082 Toiseksi kolme kantajaa väittää, että niiden osalta teot olivat ainakin osittain jo vanhentuneet vuoden 1988 päätöstä tehtäessä. Niinpä Montedison ja Hüls huomauttavat, että koska ensimmäinen toimenpide, joka keskeytti niitä vastaan

käydyn menettelyn, on toisen osalta peräisin vuoden 1987 marraskuulta ja toisen osalta vuoden 1987 joulukuulta, teot, jotka oli tehty vastaavasti ennen vuoden 1982 marraskuuta ja vuoden 1982 joulukuuta, ovat vanhentuneita. Montedison vaatii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta kuulemaan todistajina tytäryhtiönsä Montedipen hallituksen varapuheenjohtajaa ja vastuullista johtajaa, jotka olivat näissä tehtävissä 1.11.1982, jotta se voisi osoittaa, että se ei enää 1.11.1982 ollut yhteydessä yhteistoimintajärjestelyyn. DSM väittää, että koska se oli vetäytynyt markkinoilta vuoden 1983 tammikuussa, teot olivat vanhentuneet jo vuoden 1988 tammikuussa.

1083 Kolmanneksi vuoden 1988 päätös ei BASF:n ja ICI:n mukaan ole sellainen toimenpide, jolla asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu vanhentumisaika voidaan keskeyttää; kyseinen päätös on joka tapauksessa kumottu, eikä sillä siis ole näiden kantajien mukaan mitään oikeusvaikutuksia, ei myöskään vanhentumista koskevia.

1084 Neljänneksi vuoden 1988 päätöstä vastaan nostetut kanteet eivät LVM:n, BASF:n, DSM:n ja Hülsin mukaan ole pysäyttäneet vanhentumista. Asetuksen N:o 2988/74 3 artiklassa ei näiden kantajien mukaan tarkoiteta päätöstä, jolla kilpailusääntöjä todetaan rikotun ja jolla määrätään sakkoja.

1085 Viidenneksi ICI ja Hüls väittävät, että vaikka kanteet päätöksestä, jolla kilpailusääntöjä todetaan rikotun ja jolla määrätään sakkoja, voivat pysäyttää vanhentumisajan, näin ei ole tapahtunut vuoden 1988 päätöstä vastaan nostettujen kanteiden johdosta. Se, että aikaa on kulunut näin paljon, johtuu pelkästään komissiosta, joka yksin on vastuussa vuoden 1988 päätöksen pätemättömyydestä.

1086 Kuudenneksi LVM ja DSM väittävät, että jos vuoden 1988 päätöksestä nostettu kanne on pysäyttänyt vanhentumisen, tämä johtaa muiden yritysten syrjintään Solvayhin ja Norsk Hydroon nähden. Vuoden 1988 päätöstä, jonka yhteisöjen tuomioistuin on kumonnut erga omnes, ei nimittäin voida enää panna täytäntöön näiden kahden ensiksi mainitun yrityksen osalta.

1087 Seitsemänneksi LVM, DSM ja ICI väittävät, että kanne, jonka Solvay nosti tietojensaantipyynnöstä ja jonka johdosta annettiin edellä mainittu asiassa Solvay vastaan komissio 18.10.1989 annettu tuomio, ei ole voinut pysäyttää vanhentumisaikaa muiden yritysten osalta.

1088 Lopuksi LVM, BASF, DSM ja ICI väittävät, että ottaen huomioon asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan 3 kohdan toisessa virkkeessä säädetty ehdoton vanhentumisaika komission toimivalta määrätä sakkoja oli joka tapauksessa vanhentunut kun se teki 27.7.1994 Päätöksen.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1089 Asetuksen N:o 2988/74 1 artiklasta seuraa, että komission toimivalta määrätä sakkoja vanhenee viidessä vuodessa kun kyse on perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan rikkomisista. Vanhentumisaika alkaa kulua rikkomisen tekopäivästä tai jatkettujen tai uusittujen rikkomisten osalta siitä päivästä, jona rikkominen on lakannut. Vanhentumisaika voidaan kuitenkin keskeyttää asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan mukaisesti tai pysäyttää kyseisen asetuksen 3 artiklan mukaisesti.

1090 Kuten jo on todettu (ks. edellä 183—193 kohta), sillä, että yhteisöjen tuomioistuin kumosi 15.6.1994 antamallaan tuomiolla vuoden 1988 päätöksen, ei ole vaikutusta kyseisen päätöksen tekemistä edeltävien valmistavien toimien pätevyyteen. Niinpä nämä toimet keskeyttivät tehokkaasti asetuksen N:o 2988/74 2 artiklassa tarkoitetulla tavalla vanhentumisajan.

1091 Tässä tapauksessa Päätöksestä (sen 6 kohdasta) ilmenee, että ICI:n ja Shellin toimitiloissa tehtiin tarkastuksia 21., 22. ja 23.11.1983 ja DSM:n toimitiloissa 6.12.1983. ICI:lle osoitettiin kirjallinen tietojensaantipyyntö 30.4.1984 tehdyllä päätöksellä. Juuri Atochemin, Enichemin ja Solvayn toimitiloissa tehtiin tarkas-

tuksia 20. ja 21.1.1987 ja myöhemmin vuonna 1987 niitä tehtiin Hülsin, Wackerin ja LVM:n toimitiloissa. Väitetiedoksianto annettiin tiedoksi yrityksille 5.4.1988.

1092 Ensinnäkin on todettava, että asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan 1 kohdan a, b ja d alakohdan mukaan kukin näistä toimenpiteistä on keskeyttänyt vanhentumisajan. Toiseksi vanhentumisaika alkaa kulua uudelleen kustakin keskeytymisestä tämän asetuksen 2 artiklan 3 kohdan ensimmäisen virkkeen mukaan. Kolmanneksi asetuksen 2 artiklan 2 kohdan mukaan tämä vanhentumisaika keskeytyy suhteessa kaikkiin rikkomiseen osallisiin yrityksiin

1093 Näin ollen komission toimivalta määrätä sakkoja teoista, jotka oli tehty aikaisintaan vuoden 1980 elokuussa, ei ollut vanhentunut silloin, kun komissio teki vuoden 1988 päätöksen. Niinpä Montedisonin esittämään pyyntöön todistajien kuulemisesta ei ole suostuttava.

1094 Kantajat kiistävät myös sen, että vuoden 1988 päätöstä vastaan nostetut kanteet, joissa ne kaikki olivat asianosaisia, olisivat voineet pysäyttää vanhentumisajan.

1095 Asetuksen N:o 2988/74 3 artiklan mukaan "menettelyyn sovellettava vanhentumisaika pysähtyy ajaksi, jonka komission päätöstä koskeva oikeudenkäynti on vireillä Euroopan yhteisöjen tuomioistuimessa".

1096 Kantajat katsovat, että tässä 3 artiklassa käytetyllä termillä "päätös" tarkoitetaan tämän asetuksen 2 artiklassa lueteltuja toimenpiteitä. Koska tässä luette-

lossa ei mainita lopullista päätöstä, jossa kilpailusääntöjä todetaan rikotun ja jossa määrätään sakkoja, vuoden 1988 päätöksestä nostetut kanteet eivät kantajien mukaan ole pysäyttäneet vanhentumisaikaa.

1097 On kuitenkin niin, että asetuksen 2 artiklan 1 kohdassa luetellut toimenpiteet eivät kaikki ole toimenpiteitä, jotka olisi luokiteltava päätöksiksi. Tämä koskee erityisesti 11 artiklan mukaisia kirjallisia tietojensaantipyyntöjä, asetuksen N:o 17 14 artiklan mukaisia tarkastusvaltuutuksia ja väitetiedoksiantoja, jotka ovat pelkästään valmistelevia toimenpiteitä. Näin ollen ei voida hyväksyä sitä, että tämän asetuksen 3 artiklassa käytetyllä termillä "päätös" viitattaisiin tämän asetuksen 2 artiklassa lueteltuihin toimenpiteisiin.

1098 Tämän 3 artiklan tarkoituksena tosiasiassa on, että vanhentumisaika pysähtyy siksi ajaksi kun komissio ei voi puuttua asiaan siitä riippumattomasta objektiivisesta syystä, joka liittyy juuri siihen, että asia on kanteen nostamisen johdosta vireillä. Komission päätöstä, jolla määrätään sakkoja, ei nimittäin voida pitää lopullisena niin kauan kuin lainmukainen määräaika kanteen nostamiselle siitä ei ole vielä päättynyt tai kun asia mahdollisesti on kanteen nostamisen johdosta vireillä; jos päätös tämän kanteen käsittelyn päätteeksi kumotaan, komissio voi joutua tekemään uuden päätöksen. Tältä osin on korostettava, että keskeytymistä koskevalla asetuksen 2 artiklalla ja pysähtymistä koskevalla asetuksen 3 artiklalla tavoitellaan erilaisia päämääriä. Jos ensiksi mainitun artiklan tarkoituksena on vanhentumisajan keskeyttäminen komission suorittaman tutkinnan ja rikkomiseen liittyvän menettelyn toimittamiseksi, jälkimmäisen artiklan perusteena sen sijaan on se, että komissio on estynyt toimimasta.

1099 Kantajat eivät voi menestyksekkäästi väittää, että koska vuoden 1988 päätös on kumottu sellaisten olennaisten menettelymääräysten rikkomisen johdosta, josta komissio on vastuussa, tästä päätöksestä nostetut kanteet eivät olisi voineet pysäyttää vanhentumisaikaa.

1100 Asetuksen 3 artiklalla, jonka mukaan vanhentumisaika pysähtyy ajaksi, jonka oikeudenkäynti on vireillä Euroopan yhteisöjen tuomioistuimessa, on nimittäin merkitystä vain, jos kanteen kohteena oleva päätös, jossa kilpailusääntöjä

todetaan rikotun ja jossa määrätään sakko, kumotaan. Kuten komissio on todennut, se on väistämättäkin vastuussa tekemänsä toimenpiteen kumoamisesta, koska kumoaminen on osoitus siitä, että se on tehnyt virheen. Näin ollen se, että väitetään — kuten kantajat tekevät — että kanteen johdosta vanhentumisaika ei pysähdy jos, kanne johtaa sellaisen virheen toteamiseen, josta komissio on vastuussa, johtaisi siihen, ettei asetuksen 3 artiklalla olisi mitään merkitystä. Vanhentumisajan pysähtyminen on perusteltua juuri siitä syystä, että asia on kanteen johdosta vireillä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa tai yhteisöjen tuomioistuimessa, eikä niiden päätelmien takia, joita nämä tuomioistuimet tekevät tuomiossaan.

1101 Näin ollen on todettava, että vanhentumisaika on pysähtynyt ajaksi, jonka vuoden 1988 päätöstä koskeva oikeudenkäynti, jossa kaikkia kantajat olivat asianosaisia, on vireillä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa ja yhteisöjen tuomioistuimessa. Vaikka pitäisi ottaa huomioon vain päivämäärä, jona viimeinen kanne toimitettiin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen eli päivämäärä 24.4.1989, ja vaikka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomion julistamispäivän ja sen päivän välistä ajanjaksoa, jona asia saatettiin yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltäväksi, ei pitäisi ottaa huomioon, vanhentumisaika olisi pysähtynyt vähintään neljän vuoden 11 kuukauden ja 22 päivän ajaksi. Vaikka 5.4.1988 tiedoksi annettua väitetiedoksiantoa olisi pidettävä viimeisenä vanhentumisajan keskeyttävänä toimenpiteenä, mitä kantajat väittävät ja mikä ilmenee asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan 1 kohdan d alakohdasta, komission toimivalta määrätä sakkoja ei näin ollen ollut vanhentunut 27.7.1994 eli päivänä, jona Päätös tehtiin.

1102 Kantajat korostavat kuitenkin, että jos vuoden 1988 päätöksestä nostetut kanteet ovat pysäyttäneet vanhentumisajan, tästä seuraa, että muita kantajia syrjitään Solvayhin ja Nork Hydroon nähden.

1103 Tämä väite perustuu kuitenkin olettamukseen, jonka mukaan sillä, että yhteisöjen tuomioistuin kumosi vuoden 1988 päätöksen, olisi ollut *erga omnes* -vaikutus. Riittää kuitenkin, kun huomataan, että kuten jo on todettu (ks. edellä 167—174 kohta), asia ei ole näin.

1104 Lisäksi on todettava, että vaikka oletettaisiin, että kantajien väite pitäisi paikkansa, tällä ei olisi vaikutusta objektiiviseen johtopäätökseen, jonka mukaan komission toimivalta määrätä sakkoja ei ollut kantajien suhteen vanhentunut.

1105 Asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan 3 kohdan jälkimmäisestä virkkeestä ilmenevän vanhentumisajan kymmenen vuoden enimmäiskeston osalta on todettava, että se pitenee ajalla, joksi vanhentuminen on pysähtynyt sen vuoksi, että asia on kanteen nostamisen johdosta vireillä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa tai yhteisöjen tuomioistuimessa (asetuksen 2 artiklan 3 kohdan loppu). Kuten on todettu, tämä vanhentumisajan pysähtyminen on kestänyt vähintään 4 vuotta 11 kuukautta ja 22 päivää. Näin ollen komission toimivalta määrätä sakkoja teoista, jotka on tehty aikaisintaan vuoden 1980 elokuussa, ei asetuksen N:o 2988/74 2 artiklan 3 kohdan perusteella myöskään ollut vanhentunut 27.7.1994 eli päivämääränä, jona Päätös tehtiin.

1106 Kaikki nämä seikat huomioon ottaen on pääteltävä, että komission toimivalta määrätä sakkoja ei ollut vanhentunut silloin, kun Päätös tehtiin. Näin ollen ei ole määritettävä, onko vuoden 1988 päätöksen tekeminen myöskin keskeyttänyt vanhentumisajan tai onko Solvayn sille osoitetusta tietojensaantipyynnöstä nostama kanne pysäyttänyt vanhentumisajan muiden yritysten suhteen; on nimittäin niin, että jos nämä väitteet olisivat perusteltuja, ne vain vahvistaisivat päätelmää, jonka mukaan vanhentumista ei ollut tapahtunut.

II *Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan rikkomista koskevat perusteet*

1107 Kantajat kiistävät rikkomisen tahallisuutta ja sen kestoa koskevan arvioinnin paikkansapitävyyden. Lisäksi ne asettavat kyseenalaiseksi sakon suuruutta määritettäessä huomioon otetun liikevaihdon. Ne myös moittivat komissiota siitä, että se ei ole ottanut huomioon tiettyjä lieventäviä seikkoja.

Rikkomisen tahallisuus

1108 LVM, DSM, Wacker, Hoechst ja Enichem katsovat, että komissio ei ole näyttänyt toteen, että kyseessä olisi asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa tarkoitettu tahallaan tehty rikkominen.

1109 Tämän artiklan mukaan, sellaisena kuin se oli voimassa Päätöksen tekemishetkellä, "komissio voi päätöksellään määrätä yrityksille sakon, joka on vähintään 1 000 ecua ja enintään 1 000 000 ecua taikka tätä suurempi mutta enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen edellisen tilikauden liikevaihdosta, jos ne tahallaan tai tuottamuksesta — — rikkovat perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohtaa".

1110 Tässä tapauksessa on selvää, että komissio on katsonut rikkomisen olevan tahallista eikä pelkästään tuottamuksellista (Päätöksen 51 kohdan 2 kohta).

1111 Jotta voitaisiin katsoa yrityksen rikkoneen tahallaan perustamissopimuksen kilpailumääräyksiä, ei ole välttämätöntä, että yritys on ollut tietoinen siitä, että se rikkoo määräyksiä, vaan riittävää on jo se, että yrityksen olisi pitänyt tietää, että sen käyttäytymisen tarkoituksena oli kilpailun rajoittaminen (asia T-143/89, Ferriere Nord v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok. 1995, s. II-917, 41 kohta).

1112 Tässä tapauksessa perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan ja erityisesti sen a ja c alakohdan jatketun rikkomisen olennainen vakavuus, sellaisena kuin rikkominen kuvaillaan ja kun sitä analysoidaan tässä tuomiossa, osoittaa, että kantajat eivät ole toimineet pelkästään varomattomasti eivätkä edes tuottamuksellisesti vaan tahallaan.

1113 Näin ollen tämä peruste on hylättävä.

Rikkomisen kesto

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1114 Kantajat väittävät, että Päätös olisi pitänyt kumota ainakin osittain tai että sakko olisi pitänyt poistaa tai että sen määrää olisi pitänyt alentaa niiden eri virheiden takia, joita rikkomisen keston määrittämisessä on tehty (em. asia Hoffman-La Roche v. komissio, tuomion 140 ja 141 kohta; em. yhdistetyt asiat Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 129 ja 130 kohta; em. asia Petrofina v. komissio, tuomion 249 kohta ja sitä seuraavat kohdat; em. asia BASF v. komissio, tuomio 17.12.1991, 64—72 kohta ja 259—262 kohta ja em. asia Dunlop Slazenger v. komissio).

1115 LVM ja DSM moittivat komissiota siitä, ettei se ole ilmoittanut riittävän tarkasti rikkomisen alkamis- ja päättymispäivää (vastaavasti Päätöksen 48 ja 54 kohta).

1116 Ottaen huomioon se, että DSM:n vastuu on lakannut Päätöksen mukaan silloin, kun LVM perustettiin eli 1.1.1983, DSM korostaa erityisesti sitä, että Päätöksen 42, 48 ja 54 kohta ovat keskenään ristiriitaisia sen päivämäärän suhteen, jona rikkominen, josta yritystä moititaan, päättyi.

1117 Elf Atochemin mukaan komissio ei ole kyennyt esittää näyttöä tapahtuneeksi väitetyn rikkomisen kestosta. Niinpä rikkomisen alkamispäivää ja sen päättymispäivää ei ole tarkasti selvitetty.

1118 BASF katsoo, että ei ole olemassa näyttöä siitä, että se olisi liittynyt yhteistoimintajärjestelyyn jo vuonna 1980. Myöskään sitä, että se olisi ollut osallisena rikkomisessa aina vuoden 1984 toukokuuhun asti, ei ole näytetty toteen; osallistumista koskeva päätelmä perustuu nimittäin Atochem-taulukkoon, jonka todistusarvo on jo riitautettu. Kantaja väittää, että se ei missään tapauksessa ole osallistunut kokouksiin vuoden 1983 lokakuun jälkeen eli sen ajankohdan jälkeen, jona komissio suoritti ensimmäiset tarkastuksensa polypropeenialalla. Tämän pitäisi johtaa vähintään sakon alentamiseen.

1119 Wacker ja Hoechst väittivät vastausvaiheessa, että Päätöstä ei ole perusteltu riittävästi rikkomisen keston arvioinnin osalta. Sen periaatteen vastaisesti, jonka mukaan syyllisyys on yksilöllistä, kunkin yrityksen, jolla Päätös on osoitettu, osallisuuden kestoa ei Shelliä ja ICI:ä lukuun ottamatta ole nimittäin ilmoitettu. Kantajien mukaan on tosiasiassa niin, että mikään ei tässä tapauksessa osoita, että kukin niistä olisi osallistunut rikkomiseen jo vuoden 1980 elokuusta lähtien, jolloin yhteistoimintajärjestelyn oletetaan alkaneen, aina vuoden 1984 toukokuuhun asti, jolloin yhteistoimintajärjestelyn oletetaan päättyneen.

1120 Montedison väittää Päätöksen perustelujen olevan ristiriitaisia. Komissio nimittäin toteaa Päätöksen 43 kohdan viimeisessä alakohdassa kantajan vetäytyneen PVC-markkinoilta vuoden 1983 maaliskuussa. Komissio on kuitenkin ottanut huomioon vuoden 1983 maaliskuun jälkeisen ajanjakson, mikä ilmenee Päätöksen 26 ja 51 kohdasta.

1121 Hüls katsoo, että Päätöksessä ei esitetä perusteluja maksettavaksi määrätyille sakoille. Se toteaa erityisesti, että komissio on jättänyt täsmentämättä, mistä päivämäärästä lähtien kantaja oli osallisena yhteistoimintajärjestelyssä ja mistä päivämäärästä lähtien sen osallisuus oli päättynyt, ja että komissio on tyytynyt ilmoittamaan yhteistoimintajärjestelyn osalta vain yhden keston, joka koskee useimpia yrityksiä. Komissio on näin rikkonut perusteluvelvollisuuttaan.

1122 Perustelujen puutteellisuutta koskevan perusteen yhteydessä Enichem väittää, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan vastaisesti komissio ei ole näyttänyt toteen rikkomisen kestoa eikä sitä, kuinka kauan kukin yritys on ollut osallisena tapahtuneeksi väitettyyn kilpailusääntöjen rikkomiseen.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1123 Ensiksi on tarkasteltava edellä esitettyjä perusteita, mikä merkitsee pelkästään sen selvittämistä, onko perusteluvelvollisuutta noudatettu.

1124 DSM:n tapausta lukuun ottamatta, jota tarkastellaan jäljempänä (1127 kohta ja sitä seuraavat kohdat), on tältä osin todettava, että komissio on Päätöksen 48 ja 54 kohdassa ilmoittanut selvästi toisaalta sen, kuinka kauan se on katsonut kunkin yrityksen rikkoneen kilpailusääntöjä, ja toisaalta ne asiakirjat tai seikat, joihin se nojautuu näyttääkseen toteen tämän keston. Sekä kantajat että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kykenevät näin ollen valvomaan komission tekemien arviointien asianmukaisuutta.

1125 Lisäksi on niin, että vaikka asetuksessa N:o 17 velvoitetaan komissio määrittämään rikkomisen kesto sakon suuruutta määrättäessä, siinä sen sijaan ei velvoiteta määrittämään sitä, minä päivänä rikkominen viimeistään tosiasiallisesti on päättynyt. Näin ollen komissiota ei voida moittia rikkomisen tosiasiallista päättymispäivää koskevien perustelujen puuttumisesta. Tästä syystä on todettava, että jos rikkominen tosiasiassa olisi päättynyt, tämä ei johtaisi Päätöksen 2 artiklan kumoamiseen vaan merkitsisi sitä, ettei kyseisellä artiklalla ole vaikutusta siltä osin kuin siinä velvoitetaan yritykset lopettamaan ne menettelytavat, josta niitä moititaan.

1126 Rikkomisen kestoa analysoidessaan komissio on todennut Montedisonin luovuttaneen toimintansa Enichemille vuoden 1983 maaliskuussa (Päätöksen 43 kohdan viimeinen alakohta). Tämä toteamus ei ole ristiriidassa Päätöksen 26 kohdan neljännen alakohdan ja 51 kohdan kolmannen alakohdan kanssa. Näissä nimittäin tarkoitetaan tämän jälkeisiä ajanjaksoja, ja ne koskevat vain niitä yrityksiä, jotka vielä toimivat PVC-markkinoilla, eivätkä selvästikään kantajaa. Tätä seikkaa koskevien perustelujen ristiriitaisuutta koskeva kanneperuste on näin ollen hylättävä.

1127 Sen päivämäärän osalta, jona DSM:n osallisuuden rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan, katsotaan loppuneen, on korostettava, että Päätöksessä viitataan

"vuoden 1983 alkuun" (42 kohdan seitsemäs alakohta), "vuoden 1983 huhtikuuhun" (48 kohdan neljäs alakohta) ja "vuoden 1983 keskivaiheisiin" (54 kohdan toisen alakohdan loppu). Pitää paikkansa, että komission kanta ei ilmene selvästi; koska kuitenkin on täsmennetty, että ainoastaan 48 ja 54 kohta koskevat täysin samaa kysymystä, vuoden 1983 huhtikuun ajankohta on ainoa ajankohta, joka mainitaan Päätöksen siinä osassa, joka nimenomaisesti on omistettu "rikkomisen kestolle".

1128 Tässä tapauksessa laatimissaan kirjelmissä komissio on vahvistanut ottaneensa huomioon vuoden 1983 huhtikuun, koska olisi mahdotonta katsoa, että DSM olisi menettänyt roolinsa PVC-markkinoilla yhdessä päivässä eli 1.1.1983.

1129 Täyden harkintavaltansa perusteella ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa ensinnäkin, että EMC Belgique (toimien SAV:n puolesta) ja DSM ovat siirtäneet kummankin PVC:n tuotantotoiminnot LVM:lle, ja tämä siirto tuli voimaan 1.1.1983.

1130 Lisäksi väitetiedoksiannon DSM:ltä peräisin olevasta liitteestä P41 ilmenee, että DSM "kannattaa yritystä korottaa hintoja 1.1.[1983] alkaen" ja että hintoja korotetaan uudelleen, jos edellinen korotus onnistuu. Tämä asiakirja vahvistaa komission väitteen, jonka mukaan päätöksillä, joita DSM teki ennen markkinoilta vetäytymistään, on vielä voinut olla vaikutuksia seuraavina kuukausina. Mitä tulee toiseen hinta-aloitteeseen, jonka päivämääräksi komissio vuoden 1983 osalta täsmensi päivämäärän 1.4.1983, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että sakkoa määrättäessä sillä, että DSM oli osallisena yhteistoimintajärjestelyyn, on katsottava olleen vaikutuksia aina tähän päivämäärään saakka.

1131 Näin ollen kanneperusteet, jotka perustuvat rikkomisen kestoa koskevissa Päätöksen perusteluissa oleviksi väitettyihin virheisiin, on hylättävä.

1132 Tietyt kantajat katsovat myös, että komissio ei ole esittänyt näyttöä siitä, kuinka kauan ne ovat osallistuneet rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan.

1133 Kuten jo on todettu, Päätöksessä kuitenkin ilmoitetaan riittävän tarkasti rikkomisen, josta yrityksiä moititaan, kesto kunkin kantajan osalta, ja asiakirjat, joihin komissio tältä osin tukeutuu. On todettava, että kantajan väitteillä pyritään riitauttamaan näiden asiakirjojen todistusarvo, jota jo on yksityiskohtaisesti tarkasteltu tämän tuomion "tosiseikkoja" koskevassa osassa (535 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

1134 On huomattava, että suunnitteluasiakirjoissa useita yrityksiä, muun muassa "uusi ranskalaisyhtiö", BASF ja Wacker, mainittiin uuden kokouskehyksen odotetuiksi jäseniksi. Näihin asiakirjoihin sisältyvä yhteistoimintajärjestelyn luomishanke toteutettiin jo seuranneina viikkoina muun muassa laatimalla yleinen hinta-aloite, jonka piti tulla voimaan 1.1.1980 ja jonka olemassaolo oli aavistettavissa jo suunnitteluasiakirjojen perusteella. Lisäksi sekä ICI että BASF ovat myöntäneet, että tuottajien välillä oli vuoden 1980 elokuusta lähtien kokouksia, joiden aiheena komissio on katsonut olleen kilpailun rajoittamisen. Hoechstin osalta komissio on Päätöksen 48 kohdan kolmannessa alakohdassa todennut, että tätä yritystä ei mainittu suunnitteluasiakirjoissa. Kuitenkin jo vuoden 1981 aluss Solvay-taulukoissa ilmoitetaan tämän kantajan Saksan markkinoilla vuonna 1980 toteutunutta myyntiä koskeva luku.

1135 Samoin on todettava, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on vahvistanut Atochem-taulukon todistusarvon ja sen, että viimeinen hinta-aloite, jonka komissio on yksilöinyt siltä ajanjaksolta, joka otetaan huomioon sakkoa määrättäessä, on peräisin päivämäärältä 1.4.1984. ICI:n ja Shellin tapausta lukuun ottamatta (ks. Päätöksen 54 kohdan kolmas alakohta ja edellä 613 kohta) kaikki PVC-alalla vuoden 1984 ensimmäisellä neljänneksellä vielä toimineet yritykset, muun muassa Elf Atochem, BASF, Wacker ja Hoechst, mainitaan Atochem-taulukossa.

1136 Nämä seikat huomioon ottaen on näin ollen hylättävä kantajien esittämät, rikkomisen kestoon liittyvät kanneperusteet.

1137 SAV:n tapauksen osalta on kuitenkin huomattava, että Solvay-taulukoilla ei voida katsoa olevan todistusarvoa tätä yritystä vastaan (ks. edellä 888 kohta).

1138 Näin ollen viimeinen asiakirja, jonka perusteella kantajan voidaan todeta osallistuneen rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan, on Alcudia-asiakirja (ks. edellä 887 kohta). Siinä samoin kuin muissa asiakirjoissa kuvailtu korvausjärjestelmä koskee erityisesti vain vuoden 1981 ensimmäisen neljänneksen aikana kulunutta ajanjaksoa (ks. edellä 587—601 kohta).

1139 Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että edellä 889 kohdassa tarkoitettujen, hintoja koskevien asiakirjojen ei yksinään voida katsoa riittävän osoittamaan, että kantaja olisi ollut osallisena rikkomisessa vuoden 1981 ensimmäisen neljänneksen jälkeenkin. Vaikka nämä asiakirjat voivat muodostaa lisäaihetodisteen, jolla voidaan muiden asiakirjojen ohella tukea päätelmää siitä, etetä yritys oli osallisena rikkomisessa, niin kuitenkin ajanjaksolta, jonka osalta niiden tueksi ei voida esittää mitään muuta lisänäyttöä, niiden ei sen sijaan voida katsoa riittävän osoittamaan yrityksen osallisuutta rikkomisessa.

1140 Näin ollen on todettava, että koska Solvay-taulukoilla ei SAV:n osalta ole todistusarvoa, ei ole näytetty toteen, että SAV olisi ollut osallisena rikkomisessa vuoden 1981 ensimmäisen neljänneksen jälkeen.

1141 Tämän vuoksi kantajan osallisuus rikkomisessa on katsottava tulleen toteennäytetyksi sakkojen määräämistä varten vain ajanjaksolta, joka alkoi vuoden 1980

elokuussa ja päättyi vuoden 1981 kesäkuussa eikä vuoden 1983 huhtikuussa, kuten Päätöksestä ilmenee.

1142 Näin ollen Päätöksen 1 artikla on kumottava siltä osin kuin siinä Päätöksen perusteluihin viitaten moititaan SAV:ia siitä, että se olisi ollut osallisena kyseisessä rikkomisessa vuoden 1981 ensimmäisen neljänneksen jälkeen.

1143 Sakkoa on tämän vuoksi alennettava ottaen huomioon sen rikkomisen näin toteennäytetty kesto ja vakavuus, jossa tämä yritys on ollut osallisena. SAV:lle määrätty sakko, joka tietyistä euron käyttöönottamiseen liittyvistä säännöksistä 17 päivänä kesäkuuta 1997 annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 1103/97 (EYVL L 162, s. 1) 2 artiklan 1 kohdan mukaisesti ilmoitetaan euroina, on alennettava 135 000 euroon.

Huomioon otettava liikevaihto

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1144 Enichem huomauttaa ensiksi, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa tarkoitettu liikevaihto on Päätöksen tekemistä edeltävän tilikauden liikevaihto eli tässä tapauksessa vuoden 1993 tilikauden liikevaihto. Vaikka sakon ja liikevaihdon välinen suhde on väistämättä erilainen kuin sakon ja vuoden 1987 liikevaihdon välillä ollut suhde, komissio on kuitenkin määrännyt absoluuttiselta arvoltaan täysin saman suuruisen sakon. Tältä osin sillä, että maksettavaksi määrätty sakko on 15 artiklassa säädettyä 10 prosentin enimmäismäärää pienempi, ei sen mukaan ole merkitystä.

1145 Ottaen huomioon se, että Enichem on vuonna 1986 lopettanut kaiken toiminnan PVC-alalla, joten sille ei ole kertynyt vuonna 1987 eikä vuonna 1993 tältä alalta liikevaihtoa, olisi kohtuutonta ottaa huomioon Enichemin kokonaisliikevaihto, vaikka tämä on mahdollista (em. asia Parker Pen v. komissio, tuomion 94 kohta). Tämä pitää sitä suuremmalla syyllä paikkansa, kun huomioonotettu liikevaihto on Enichemin, jolle Päätös virheellisesti on osoitettu, eikä tuotantoyhtiö Enichem Anicin liikevaihto.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1146 On ensinnäkin huomattava, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa, jota lainataan edellä kohdassa 1109, mainitun liikevaihdon perusteella määritetään sen sakon enimmäismäärä, joka yritykselle voidaan määrätä perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan rikkomisen takia.

1147 Näin ollen pelkästään se, että suhde, joka toisaalta vallitsi vuoden 1988 päätöksessä maksettavaksi määrätyn sakon ja edellisen tilikauden eli vuoden 1987 aikana kertyneen liikevaihdon välillä ja toisaalta Päätöksessä maksettavaksi määrätyn ja ecuissa ilmoitetun täysin saman suuruisen sakon ja edellisen tilikauden eli vuoden 1993 aikana kertyneen liikevaihdon välillä vallitsi, on muuttunut, ei yksinään merkitse asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan rikkomista. Se merkitsisi sitä vain, jos tämän muutoksen johdosta vuoden 1994 maksettavaksi määrätty sakko ylittäisi tässä artiklassa vahvistetun enimmäismäärän. On kuitenkin selvää, että maksettavaksi määrätty sakko olennaisesti alittaa tämän enimmäismäärän.

1148 Määrittääkseen sen sakon suuruuden, joka kantajan maksettavaksi tosiasiallisesti tuli, komissio on erityisesti ottanut huomioon kunkin rikkomisessa osallisena olleen yrityksen merkityksen PVC-markkinoilla (Päätöksen 53 kohdan ensimmäinen alakohta). Tätä merkitystä on arvioitu sen perusteella, mikä kunkin kantajan keskimääräinen markkinaosuus oli sinä ajanjaksona, jona kilpailusääntöjä rikottiin, eikä liikevaihdon perusteella.

1149 Kantajan esittämät kanneperusteet on tämän johdosta hylättävä.

Tiettyjen lieventävien seikkojen sivuuttaminen

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1150 Tukeakseen maksettavaksi määrätyn sakon alentamisvaatimuksiaan kantajat vetoavat seuraaviin seikkoihin, joista komissio ei niiden mukaan ole ollut tietoinen.

1151 BASF ja ICI korostavat Päätöksen tekemisessä esiintynyttä viivettä ja komission, joka on vasta vuonna 1987 ryhtynyt toimenpiteisiin vuonna 1983 tehtyjen tarkastusten johdosta, tuomittavaa saamattomuutta. Jos komissio olisi ryhtynyt toimenpiteisiin aikaisemmin, rikkomiset olisivat epäilyksettä loppuneet enen vuoden 1984 toukokuuta (em. yhdistetyt asiat Istituto Chemioterapico ja Commercial Solvents v. komissio, tuomion 51 kohta ja em. asia Dunlop Slazenger v. komissio, tuomion 167 kohta).

1152 Wacker, Hoechst ja SAV muistuttavat Päätöksen kohteena olevana ajanjaksona PVC-alaa kohdanneesta kriisistä ja kyseisenä ajanjaksona kärsityistä huomattavista tappioista.

1153 Wacker ja Hoechst korostavat vuodesta 1988 jatkunutta moitteetonta käyttäytymistään, jo alkuperäiseen päätökseen liittyvää ennalta ehkäisevää vaikutusta ja sitä, että ne olivat vetäytyneet markkinoilta vuonna 1993.

1154 Hoechst ja SAV korostavat vähäistä merkitystään markkinoilla ajanjaksona, jona tehtiin teot, joista yrityksiä epäillään, ja sitä, ettei niiden markkinakäyttäytymisillä ollut havaittavissa olevia seurauksia.

1155 SAV vetoaa siihen, että se oli uusi tulokas PVC-markkinoilla, ja siihen, ettei se ollut aiemmin rikkonut yhteisön kilpailusääntöjä.

1156 ICI vetoaa siihen, ettei vaikutuksia markkinoihin ole näytetty toteen (ks. erityisesti em. yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 612 kohta ja sitä seuraavat kohdat), yhteistyöhalukkuuteensa, jonka se osoitti vastaamalla kysymyksiin, joita komissio esitti asetuksen N:o 17 11 artiklan nojalla, ja hankkeeseen, jonka se toteutti taatakseen jatkossa yhteisön kilpailuoikeuden noudattamisen [ks. erityisesti perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 18 päivänä joulukuuta 1987 tehty komission päätös 88/86/ETY (V/31.017 — Fisher-Price/Quaker Oats Ltd — Toyco) (EYVL 1988, L 49, s. 19).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1157 Aluksi on huomattava, että kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuus on määriteltävä erittäin monien seikkojen, kuten erityisesti asiaan liittyvien erityisolosuhteiden, asiayhteyden ja sakkojen ennalta ehkäisevän vaikutuksen perusteella, mutta huomioon otettavista perusteista ei ole vahvistettu sitovaa tai tyhjentävää luetteloa (asia C-137/95 P, SPO ym. v. komissio, määräys 25.3.1996, Kok. 1996, s. I-1611, 54 kohta).

1158 Yhteisöjen tuomioistuin on katsonut ensinnäkin, että vaikka rikkomisen vakavuudella voidaan perustella sakon suuruutta, on kuitenkin otettava huomioon, että rikkomisen kestoa olisi voitu lyhentää, jos komissio olisi toiminut ripeämmin (em. yhdistetyt asiat Istituto Chemioterapico ja Commercial Solvents

v. komissio, tuomion 51 kohta). Komissio on tässä tapauksessa ensimmäisen kerran epäillyt rikkomisen olemassaoloa vuoden 1983 lokakuussa, eikä mitään sakkoja ole määrätty maksettavaksi vuoden 1984 toukokuun jälkeiseltä ajanjaksolta. Näin ollen on määriteltävä, onko komissio voinut sen johdosta, ettei se olisi toiminut valppaasti tuona ajanjaksona, kuten väitetään, välillisesti myötävaikuttaa rikkomisen keston pitenemiseen. On kuitenkin muistettava, että komissio teki tarkastuksia jo vuoden 1983 marrakuusta lähtien ja että se lähetti ICI:lle tietojensaantipyynnön vuoden 1983 joulukuussa ja päätöksen, jolla esitettiin tietojensaantipyyntö, vuoden 1984 huhtikuussa. Näin ollen komissiota ei voida moittia sellaisesta valppauden puuttumisesta, joka olisi voinut myötävaikuttaa sakkojen määrää määritettäessä huomioon otettavan rikkomisen keston pitenemiseen. Tämä pitää paikkansa varsinkin ICI:n osalta, koska mitään sakkoa ei ole edes määrätty vuoden 1983 lokakuun jälkeiseltä ajanjaksolta.

1159 Toiseksi komissio on Päätöksen 52 kohdan toisessa alakohdassa todennut alentaneensa sakkojen määrää siitä syystä, että kyseiset yritykset ovat ilmoittaneet kärsineensä suurelta osalta Päätöksessä tarkoitetusta ajanjaksosta huomattavia tappioita PVC-alalla tätä alaa tuolloin koetelleen kriisin johdosta. Tämän toteamuksen perusteella voidaan hylätä kantajien väitteet, jotka perustuvat kyseisenä ajankohtana PVC-alaa koetelleeseen kriisiin ja tuottajien tuona ajankohtana kärsimiin huomattaviin tappioihin (ks. em. asia DSM v. komissio, tuomion 304 kohta).

1160 Kolmanneksi on niin, että kuten jo on todettu (ks. edellä 744—749 kohta), kantajien väite siitä, että rikkomisella ei ole ollut vaikutuksia, on virheellinen, vaikka hinta-aloitteet ovat onnistuneetkin vain osittain, kuten komissio itse myöntää Päätöksessään. Kantajat eivät näin ollen voi väittää vaikutusten puuttumisen muodostavan lieventävää seikkaa.

1161 Neljänneksi on todettava, että ICI ei ole tehnyt hallinnollisessa menettelyssä yhteistyötä enempää kuin se oli asetuksen N:o 17 11 artiklan 4 ja 5 kohdan perusteella velvollinen tekemään. Näin ollen se, että se teki yhteistyötä, ei voi muodostaa lieventävää seikkaa (asia T-12/89, Solvay v. komissio, tuomio 10.3.1992, Kok. 1992, s. II-907, 341 kohta). Kaiken lisäksi ensimmäisen

oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että ICI:n esittämien, aineellisia seikkoja koskevien perustelujen olennaisella osalla pyritään näyttämään toteen, että komissio olisi tulkinnut väärin vastauksia, joita ICI antoi tietojensaantipyyntöihin.

1162 Viidenneksi on todettava, että vaikka tosin on tärkeää, että ICI on toteuttanut toimenpiteitä estääkseen henkilöstöönsä kuuluvia jatkossa syyllistymästä uusiin yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisiin, tämä ei kuitenkaan muuta mitään tässä tapauksessa todetun rikkomisen tosiasiallisuuden osalta. Pelkästään se seikka, että komissio on tietyissä tapauksissa ottanut aiemmassa päätöskäytännössään huomioon lieventävänä seikkana kilpailusäännöistä tiedottamista koskevan ohjelman, ei kuitenkaan merkitse komissiolle velvollisuutta toimia samoin tässä tapauksessa. Asia on näin varsinkin kun nyt kyseessä oleva rikkominen merkitsee perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan a ja c alakohdan selvää rikkomista. Kuten komissio on todennut Päätöksen 51 kohdan toisessa alakohdassa, ICI sitä paitsi kuuluu niihin yrityksiin, joille jo oli määrätty sakkoja kemianalalla harjoitetun salaisen yhteistyön takia [perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 24 päivänä heinäkuuta 1969 tehty komission päätös 69/243/ETY (IV/26.267 — Väriaineet) (EYVL L 195, s. 11)].

1163 Kuudenneksi on niin, että se, että yritys on vuoden 1988 päätöksen tekemisen jälkeen käyttäytynyt moitteetta, ja se, että se ei ole sitä aiemmin syyllistynyt rikkomisiin, eivät lievennä tehdyn kilpailusääntöjen rikkomisen tosiasiallisuutta ja vakavuutta. Tosiasiassa nämä tekijät ovat tavanomaisia seikkoja, joita komission ei ole otettava huomioon lieventävinä seikkoina (ks. erityisesti em. asia DSM v. komissio, tuomion 317 kohta).

1164 Seitsemänneksi on todettava, että sillä seikalla, että yritys on vetäytynyt PVC-markkinoilta ennen Päätöksen tekemistä, ei ole vaikutusta sen rikkomisen tosiasiallisuuteen, vakavuuteen eikä kestoon, josta sitä moititaan. Se ei siis oikeuta sakon alentamiseen.

1165 Kahdeksanneksi on todettava, että se seikka, että yritys on uusi tulokas markkinoilla, ei voi lieventää edellä kuvatun rikkomisen, jossa yritys on ollut osallisena, vakavuutta (em. asia Solvay v. komissio, tuomio 10.3.1992, 339 kohta).

1166 Yhdeksänneksi on niin, että pelkästään vuoden 1988 päätöksen tekemisellä ei ole ennalta estävää vaikutusta. Ainoastaan sakolla on samalla sekä repressiivinen että ennalta ehkäisevä vaikutus. Vuoden 1988 päätös on kuitenkin kumottu ja sen mukana kumoutuivat siinä maksettavaksi määrätyt sakot.

1167 Lopuksi on todettava, että Päätöksen 53 kohdan ensimmäisestä alakohdasta ilmenee, että määrittääkseen eri yrityksille määrättävien sakkojen suuruuden komissio on ottanut huomioon kunkin yrityksen merkityksen PVC-markkinoilla. Näin ollen kantajat eivät voi vedota pieneen kokoonsa markkinoilla saadakseen sakon alennetuksi.

1168 Kaikki nämä seikat huomioon ottaen kantajat menettelevät väärin moittiessaan komissiota siitä, ettei tämä ole ottanut huomioon niitä lieventäviä seikkoja, joihin ne ovat vedonneet.

III *Perusteluvelvollisuuden rikkomista koskevat kanneperusteet*

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1169 LVM, Elf Atochem, DSM, Wacker, Hoechst, Hüls ja Enichem katsovat, että Päätöksessä ei mainita mitään erityistä seikkaa, jonka perusteella voitaisiin ymmärtää kullekin yritykselle määrättyjen sakkojen suuruus (em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 176 kohta ja em. yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 622 ja 623 kohta).

1170 Komissio ei näin ollen ole näiden kantajien mukaan ilmoittanut yritysten vastuuta arvioitaessa käyttämiensä objektiivisten parametrien laatua eikä niiden keskinäistä merkitystä. Arvioinnissa käytettyjen kriteerien luetteleminen yleisin sanankäänteinen ja kunkin yrityksen maksettavaksi määrääty eri suuruinen sakko eivät riitä korjaamaan tätä puutetta.

1171 Kantajien mukaan tällaisten tietojen käyttöönantaminen ei enää pitäisi olla harkinnanvaraista vaan sen pitäisi olla oikeus (em. asia Enichem Anic v. komissio, tuomion 274 kohta ja em. asia Tréfilunion v. komissio, tuomion 142 kohta). Muuten Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa rikotaan, koska siinä taataan jokaiselle syytetylle oikeus saada tarkka ja yksityiskohtainen tieto hänellä määrätyn seuraamuksen perusteluista, mukaan lukien rangaistuksen mittaamisessa käytetyt kriteerit ja "laskentakaavat".

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1172 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan perustamissopimuksen 173 artiklassa tarkoitetun olennaisen menettelymääräyksen muodostavassa perustamissopimuksen 190 artiklassa edellytettyjen perustelujen on oltava kyseessä olevan toimenpiteen luonteen mukaisia ja niissä on selkeästi ja yksiselitteisesti ilmaistava yhteisön toimielimen toimenpiteet perustelut siten, että henkilöille, joita toimenpide koskee, selviää sen syyt, ja siten, että toimivaltainen tuomioistuin voi valvoa toimenpiteen laillisuutta. Perusteluvelvollisuuden täyttymistä on arvioitava asiaan liittyvien olosuhteiden perusteella, joita ovat muun muassa toimenpiteen sisältö, esitettyjen perustelujen luonne ja se tarve, jota niillä, joille toimenpide on osoitettu tai joita se koskee suoraan ja erikseen, voi olla saada selvennystä tilanteeseen. Perusteluissa ei tarvitse esittää kaikkia asiaan liittyviä tosiseikkoja ja oikeudellisia seikkoja siltä osin kuin sitä, ovatko toimenpiteen perustelut perustamissopimuksen 190 artiklan mukaisia, tutkitaan paitsi toimenpiteen sanamuodon myös asiayhteyden ja kaikkien asiaa koskevien oikeussääntöjen suhteen (ks. erityisesti asia C-367/95 P, komissio v. Sytraval ja Brink's France, tuomio 2.4.1998, Kok. 1998, s. I-1719, 63 kohta).

1173 Sellaisen päätöksen osalta, jossa usealle yritykselle määrätään sakkoja yhdestä yhteisön kilpailusääntöjen rikkomisesta, perusteluvelvollisuuden laajuutta on arvioitava erityisesti sen seikan perusteella, että kilpailusääntöjen rikkomisten vakavuus on määritettävä erittäin monien seikkojen, kuten erityisesti asiaan liittyvien erityisolosuhteiden, asiayhteyden ja sakkojen ennalta ehkäisevän vaikutuksen perusteella, vaikka huomioon otettavista perusteista ei ole vahvistettu sitovaa tai tyhjentävää luetteloa (em. asia SPO ym. v. komissio, määräyksen

54 kohta). Lisäksi vahvistaessaan kunkin sakon suuruuden komissiolla on harkintavaltaa, eikä sillä voida katsoa olevan velvollisuutta soveltaa tätä varten täsmällistä matemaattista kaavaa (asia T-150/89, Martinelli v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok. 1995, s. II-1165, 59 kohta).

1174 Komissio on tässä tapauksessa ilmoittanut Päätöksen 51—54 kohdassa ne tekijät, jotka se on ottanut huomioon sakkoa määrätessään. Erityisesti Päätöksen 52 ja 53 kohdasta ilmenee, että komission tässä tapauksessa käyttämä menetelmä on kaksivaiheinen, mistä osoituksena on jokaisen kohdan alun muotoilu ja se, että niissä mainittaan ensin yleiset ja sitten yrityskohtaiset kriteerit.

1175 Komissio on ensiksi määrännyt sakkojen kokonaismäärän, mikä sillä on oikeus tehdä (ks. erityisesti em. asia Boehringer v. komissio, tuomio 15.7.1970, 55 kohta ja em. yhdistetyt asia IAZ ym. v. komissio, tuomion 51—53 kohta). Määrittääkseen maksettavaksi määrättävien sakkojen suuruuden komissio on, kuten Päätöksen 52 kohdasta ilmenee, ottanut huomioon eri kriteerejä eli sen rikkomisen, josta yrityksiä moititaan, laadun ja vakavuuden, kyseisen teollisuustuotteen merkityksen ja siihen liittyvän myynnin arvon — eli lähes 3 miljardia ecua vuodessa Länsi-Euroopassa — ja kilpailusääntöjen rikkomisessa mukana olleiden yritysten kokonaiskoon.

1176 Komissio on myös korostanut ottaneensa huomioon lieventävinä seikkoina toisaalta sen, että yritykset olivat kärsineet huomattavia tappioita suuren osan Päätöksessä tarkoitettua ajanjaksoa, ja toisaalta sen, että suurin osa yrityksistä oli jo velvoitettu maksamaan huomattavia sakkoja osallisuudestaan rikkomisessa, joka oli toteutettu lämpömuovautuvien tuotteiden (polypropeeni) alalla käytännössä lähes samana ajanjaksona.

1177 Näin määritettyjen sakkojen kokonaismäärä oli vuoden 1988 päätöksessä eli päätöksessä, jossa oli mukana Solvayn ja Norsk Hydron tapaukset, 23 500 000 ecua.

1178 Tämän jälkeen komissio on jakanut tämän kokonaismäärän niiden yritysten kesken, joille määrättiin seuraamus rikkomisesta. Eri yrityksille määrättävien sakkojen suuruuden määrittämiseksi komissio on, kuten Päätöksen 53 ja 54 kohdasta ilmenee, ottanut huomioon sen, missä määrin kukin yritys oli osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, kunkin yrityksen roolin rikkomisessa (siltä osin kuin se on voitu näyttää toteen) ja kunkin yrityksen merkityksen PVC-markkinoilla. Tätä varten se on yrittänyt tutkia, missä määrin tiettyjen yritysten on voitu katsoa johtaneen järjestelyä, mitä se ei ole onnistunut tekemään, tai päinvastoin, onko tiettyjen yritysten, kuten Shellin, voitu katsoa esittäneen vain marginaalista roolia rikkomisessa; kuten Päätöksen 54 kohdasta ilmenee, komissio on myös ottanut kunkin yrityksen osalta huomioon sen, kuinka kauan ne olivat osallisina kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan.

1179 Kun Päätöksen 51—54 kohtaa tulkitaan Päätöksessä tehdyn, kutakin Päätöksen adressaattia kohtaan esitettyjen tosiasioita koskevien väitteiden yksityiskohtaisen erittelyn valossa, kyseiset kohdat sisältävät riittävästi merkityksellistä tietoa niistä harkinnassa huomioon otettavista seikoista, jotka on otettu huomioon määritettäessä sen rikkomisen vakavuutta ja kestoa, johon kukin kyseessä olevista yrityksistä on syyllistynyt.

1180 On tosin toivottavaa, että voidakseen määrittää kantansa tietoisina kaikista seikoista yritykset voisivat komission sopivaksi harkitsemalla tavalla saada yksityiskohtaisen tiedon sen sakon laskentatavasta, joka niiden maksettavaksi on määrätty päätöksessä, jossa yhteisen kilpailusääntöjä todetaan rikotun, ilman että yritysten olisi tätä varten nostettava tuomioistuimessa kanne päätöksestä (em. asia Tréfilunion v. komissio, tuomion 142 kohta).

1181 On kuitenkin korostettava, että tällaiset numeeriset tiedot eivät muodosta Päätöksen tekemisen jälkeen ilmoitettuja lisäperusteluja, vaan niillä ilmaistaan Päätöksessä ilmoitettuja kriteerejä lukuina, silloin kun nämä kriteerit voidaan ilmaista määrällisesti.

1182 Tältä osin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehtävänä on, jos se katsoo sen tarpeelliseksi kantajien esittämien kanneperusteiden tutkimiseksi, työjärjestyksen 64 ja 65 artiklan mukaisesti pyytää komissiolta konkreettisia selvityksiä komission käyttämistä, Päätöksessä esitetyistä erilaisista kriteereistä.

1183 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli vuoden 1988 päätöksestä nostettuja kanteita käsitellessään tosiasiassa pyytänyt komissiota esittämään istunnossa täsmennyksiä maksettavaksi määrättyjen sakkojen laskutapaan. Tätä varten komissio oli esittänyt taulukon, joka on liitetty nyt kyseessä olevassa oikeudenkäynnissä esitettyjen kannekirjelmien liitteeksi.

1184 Näin ollen kantajien kanneperusteet, jotka koskevat Päätöksen riittämätöntä perustelemista sakkojen määrittämisessä huomioon otettujen kriteerien osalta, on hylättävä.

IV *Oikeudelliset virheet ja ilmeiset arviointivirheet*

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1185 LVM ja DSM korostavat ensinnäkin, että sakon suuruuden määrittämiseksi Päätöksessä lueteltujen kriteerien joukossa olevia, kyseisen tuotteen merkitykseen ja yritysten kokonaisasemaan markkinoilla liittyviä kriteerejä (Päätöksen 52 kohta) on vaikea ymmärtää ja sitäkin vaikeampi arvioida. Lainrikkojan taloudelliseen merkitykseen liittyvää kriteeriä ei näiden kantajien mukaan voida hyväksyä; se johtaisi nimittäin siihen, että sakkojen suuruus määritettäisiin pikemminkin kunkin yrityksen varojen perusteella kuin sen perusteella, kuinka vakavaa niiden kilpailusääntöjen vastainen käyttäytyminen on ollut.

1186 Toiseksi kantajat huomauttavat, että käsiteltäessä vuoden 1988 päätöksestä nostettuja kanteita ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen istunnossa komissio esitti taulukon, jossa selvitettiin sakkojen laskutavan yksityiskohdat. Tästä taulukosta ilmenee näiden kantajien mukaan, että komissio on ottanut huomioon sen, mikä kunkin yrityksen keskimääräinen markkinaosuus PVC-alalla oli ajanjaksona 1980—1984. Tiettyjen yritysten osalta käytetyt markkinaosuudet ovat kuitenkin ilmeisen virheellisiä. Sakkoja olisi alennettava vastaavassa suhteessa.

1187 Niinpä Elf Atochem toteaa, että komissio on sen maksettavaksi määrättyä sakkoa laskiessaan katsonut sen keskimääräisen markkinaosuuden olleen ajanjaksona 1980—1984 13 prosenttia eli komissio on katsonut sillä olevan todellista markkinaosuutta suuremman osuuden.

1188 ICI korostaa, että sen keskimääräinen markkinaosuus oli ajanjaksona 1980—1984 8,1 prosenttia ja itse asiassa pelkästään 7,4 prosenttia, jos otetaan huomioon vain ajanjakso 1980—1983 eli ainoastaan ajanjakso, jolta sitä epäillään kilpailusääntöjen rikkomisesta; komission esittämässä taulukossa sen keskimääräiseksi markkinaosuudeksi sen sijaan katsotaan 11 prosenttia.

1189 Lopuksi Enichem huomauttaa, että komissio oli katsonut sen keskimääräiseksi markkinaosuudeksi ajanjaksona 1980—1984 15 prosenttia, joka oli huomattavasti korkeampi kuin sen todellinen keskimääräinen markkinaosuus ja jopa korkeampi kuin sen vuoden 1984 markkinaosuus (12,3 prosenttia).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1190 Aluksi on korostettava, että päinvastoin kuin LVM ja DSM väittävät, komissiolla on oikeus ottaa huomioon sekä niiden tavaroiden volyymi ja arvo, joista kilpailusääntöjen rikkomisessa on kyse, että kyseisten yritysten koko ja taloudellinen vahvuus (em. asia Boehringer v. komissio, tuomio 15.7.1970, 55 kohta ja em. asia IAZ ym. v. komissio, tuomion 52 kohta).

1191 Tämän jälkeen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että komissio oli vastauksena kysymykseen, jonka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli esittänyt tutkiessaan alkuperäisestä päätöksestä nostettuja kanteita, esittänyt istunnossa taulukon, jossa tiivistetysti esitetään sakkojen määrän määrittämiseen liittyviä numeerisia tietoja. Tästä taulukosta, jonka kantajat ovat esittäneet tässä oikeudenkäynnissä, ilmenee, että sakon kokonaismäärän jakamiseksi yritysten kesken kunkin yrityksen merkitystä PVC-markkinoilla koskeva kriteeri, joka mainitaan Päätöksessä (53 kohta), on kvantifioitu sen perusteella, mikä yrityksen keskimääräinen markkinaosuus Länsi-Euroopan PVC-markkinoilla oli vuosina 1980—1984 Fidesin mukaan. On todettava, että tosiasiassa tämä markkinaosuus muodosti ratkaisevan tekijän, sillä tietyn markkinaosuuden omaava yritys sai maksettavakseen vastaavan osan sakkojen kokonaismäärästä. Tähän "tavoitteena olevaan asteeseen" komissio on tehnyt Päätöksessä yksilöityjä muutoksia — ylös- tai alaspäin — esimerkiksi osallistumisen keston perusteella tai sillä perusteella, että jollakin kantajalla on todettu olleen vähäisempi rooli rikkomisessa. Niinpä yritykselle, joka on osallistunut täysimääräisesti kilpailusääntöjen rikkomiseen koko rikkomisen keston ajan, on määrätty sakkojen kokonaismäärästä osuus, joka vastaa noin 110:tä prosenttia sen keskimääräisestä markkinaosuudesta.

1192 Kantajien väitteitä on tarkasteltava näiden seikkojen valossa.

1193 Atochemin osalta on todettava, että Atochem on ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen pyynnöstä ilmoittanut, mikä sen keskimääräinen markkinaosuus ajanjaksona 1980—1984 oli; se oli noin 10,5 prosenttia.

1194 ICI:n osalta on todettava, että se on esittänyt lukuja, joista ilmenee, että sen keskimääräinen markkinaosuus ajanjaksona 1980—1983 eli ainoana ajanjaksona, jona sen Päätöksessä katsottiin olleen osallisena rikkomisessa, oli 7 prosenttia.

1195 Koska komissio ei ole vakavasti kiistänyt näiden lukujen paikkansapitävyyttä, on todettava, että katsoessaan Elf Atochemin keskimääräiseksi markkinaosuudeksi 13 prosenttia ja ICI:n keskimääräiseksi markkinaosuudeksi 11 prosenttia komissio on arvioinut näiden kahden kantajan markkinaosuudet liian suuriksi ja määrännyt niiden maksettavaksi tämän vuoksi liian suuren osuuden sakosta.

1196 Näin ollen Elf Atochemin ja ICI:n maksettavaksi määrättyä osuutta sakkojen kokonaismäärästä on alennettava.

1197 Elf Atochemille määrätty sakko on määrättävä sellaiseksi osuudeksi sakkojen kokonaismäärästä, joka vastaa kantajan keskimääräistä markkinaosuutta, ja osuutta on korotettava sen johdosta, että kantaja on ollut osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan, koko komission yksilöimän keston ajan ja ottaen huomioon, ettei kantajaan voida soveltaa mitään erityisiä lieventäviä seikkoja. Sakko on tämän vuoksi korotettava 11 prosenttiin sakkojen kokonaismäärästä eli pyöristettynä lukuna ilmoitettuna 2 600 000 euroon.

1198 ICI:lle määrätty sakko on määrättävä sellaiseksi osuudeksi sakkojen kokonaismäärästä, joka vastaa kantajan keskimääräistä markkinaosuutta, ja osuutta on pienennettävä sen johdosta, että kantaja otti etäisyyttä rikkomiseen, josta yrityksiä moititaan, jo vuoden 1983 lokakuussa. Sakko on tämän vuoksi alennettava 6,6 prosenttiin sakkojen kokonaismäärästä eli pyöristettynä lukuna ilmoitettuna 1 550 000 euroon.

1199 Enichemin osalta on todettava, että se väittää keskimääräisen markkinosuutensa olleen vuonna 1980 ja 1981 noin 2,7 prosenttia, vuonna 1982 noin 5,5 prosenttia, vuonna 1983 noin 12,8 prosenttia ja vuonna 1984 noin 12,3 prosenttia, joten sen keskimääräinen markkinaosuus koko tänä ajanjaksona oli vähän enemmän kuin 7 prosenttia.

1200 Ensiksi on huomattava, että kuten jo on todettu (ks. edellä 615 kohta), kantajan esittämät luvut eivät kuitenkaan ole riittävän luotettavia.

1201 Toiseksi on todettava, että päinvastoin kuin kantaja väittää, komissio ei ole katsonut sen keskimääräisen markkinaosuuden olleen ajanjaksona 1980—1984 15 prosenttia. Komission esittämässä taulukoissa on nimittäin nimenomaisesti ilmoitettu tämän markkinaosuuden koskeneen vuotta 1984. Lisäksi kyseisellä sivulla olevassa alaviitteessä todetaan, että tämä markkinaosuus johtuu siitä, että Montedisonin PVC-alan toiminnot hankittiin vuoden 1983 maaliskuussa, minkä

ei ole kiistetty nostaneen olennaisesti kantajan markkinaosuutta. Jos komissio olisi katsonut kantajan keskimääräiseksi markkinaosuudeksi 15 prosenttia koko ajanjaksolta, kantajalle määrätyn sakon olisi oltava suurempi kuin sakot, jotka oli määrätty Elf Atochemille ja Solvaylle, jotka olivat sekä rikkomisen keston että rikkomisessa olleen roolinsa perusteella täysin samanlaisessa asemassa kuin kantaja mutta joiden markkinaosuudet, sellaisina kuin komissio oli ne määrittänyt, olivat alle 15 prosenttia; Enichemin maksettavaksi määrätty sakko on sen sijaan olennaisesti pienempi kuin näille kahdelle yritykselle määrätty sakko.

1202 Kolmanneksi on todettava, että väitetiedoksiantoon liitetyissä yrityskohtaisissa yksityiskohdissa ilmoitettu markkinaosuus, 12 prosenttia, ei ole ristiriidassa komission esittämässä taulukossa ilmoitetun osuuden kanssa; ensiksi mainittu nimittäin koskee koko vuotta 1983, kun taas jälkimmäinen on vain se markkinaosuus, joka kyseisellä yrityksellä oli sen hankittua Montedisonin PVC-alan toiminnot.

1203 Lopuksi on todettava, että kantaja on velvoitettu maksamaan sakko, joka vastaa 10,6:ta prosenttia sakkojen kokonaismäärästä. Ottaen huomioon komission käyttämät laskutavat on näin ollen todettava, että kantajan keskimääräisen markkinaosuuden Länsi-Euroopassa on katsottu alittavan 10 prosenttia.

1204 Koska kantaja ei ole nimenomaisesti riitauttanut tätä, sen maksettavaksi määrättyä sakkoa ei näin ollen ole syytä alentaa.

1205 Näin ollen kantajien esittämät kanneperusteet on hylättävä, jollei edellä Elf Atochemin ja ICI:n osalta todetusta muuta johdu (ks. edellä 1193—1198 kohta).

1206 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen on tietoinen siitä, että koska komissio on ensin määrännyt sakkojen kokonaismäärän, jonka se tämän jälkeen on

jakanut yrityksille, tiettyjen yritysten maksettaviksi määrättyjen sakkojen suuruuden alentamisen olisi merkittävä muiden yritysten maksettavaksi määrättyjen sakkojen vastaavaa korotusta, jotta sakkojen kokonaismäärä säilyisi samana. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo tämän tapauksen erityispiirteet huomioonottaen ja perustamissopimuksen 172 artiklan perusteella sille myönnettyä täyttä harkintavaltaa käyttäen kuitenkin, ettei tällaista korotusta ole syytä tehdä.

V *Yleisten oikeusperiaatteiden loukkaaminen*

1207 Kantajat vetoavat useiden yleisten oikeusperiaatteiden loukkaamiseen eli rangaistusten individuaalisuuden periaatteen, suhteellisuusperiaatteen ja lopuksi vielä yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamiseen.

Rangaistusten individuaalisuuden periaatteen loukkaamista koskevat kanneperusteet

1208 Elf Atochemin, Wackerin, Hoechstin, SAV:n, Hülsin ja Enichemin mukaan komissio on hyväksynyt kollektiivisen vastuun periaatteen, kun se väittää kunkin tuottajan olevan vastuussa paitsi niistä yrityskohtaisista päätöksistä, joita kunkin tuottajan on katsottu tehneen, myös koko yhteistoimintajärjestelyn toteuttamisesta. Näin tehdessään komissio on kantajien mukaan loukannut rangaistusten individuaalisuuden periaatetta ja periaatetta, jonka mukaan rangaistus voidaan määrätä vain rikkomiseen syyllistyneelle henkilölle.

1209 Kuten edellä on todettu (ks. edellä 768—778 kohta), kullekin kantajalle on määrätty seuraamus vain teoista, joista sitä yrityskohtaisesti moititaan.

1210 Näin ollen nämä kanneperusteet on hylättävä.

Suhteellisuusperiaatteen loukkaamista koskevat kanneperusteet

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1211 Shell huomauttaa ensiksi, että Päätöksen 48 ja 53 kohdassa nimenomaisesti mainitaan Shellin vähäinen rooli yhteistoimintajärjestelyn laitamilla, ja toiseksi, että Shellin tapahtuneeksi väitetty osallisuus rikkomisessa kesti vain vuoden 1982 tammikuusta vuoden 1983 lokakuuhun eli 21 kuukautta. Näin ollen maksettavaksi määrätty sakko on kantajan mukaan suhteettoman suuri.

1212 Montedison väittää sakon olevan suhteettoman suuri rikkomisen keston lyhyys huomioon ottaen.

1213 Enichem huomauttaa, että Päätöksessä maksettavaksi määrätty sakko, joka on täysin sama kuin alkuperäisessä päätöksessä maksettavaksi määrätty sakko, on ilmaistu ecuina. Ottaen huomioon Italian liiran arvon voimakas lasku näiden kahden päätöksen tekemispäivien välillä, sakko, joka kantajan on maksettava, on Italian liiroissa ilmaistuna tosiasiallisesti huomattavasti korkeampi kuin vuonna 1988 maksettavaksi määrätty sakko. Vaikka rikkomisen kesto ja vakavuus eivät tietenkään ole muuttuneet vuoden 1988 päätökseen nähden ja vaikka tuona ajankohtana maksettavaksi määrätyn sakon katsotaan olevan oikeassa suhteessa rikkomiseen nähden, sakko, joka Enichemille nyt on määrätty, on kansallisessa valuutassa ilmaistuna kuitenkin suhteettoman suuri.

1214 Kantaja lisää, että sillä ei ollut mitään syytä varautua kurssiriskiin, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ja sittemmin yhteisöjen tuomioistuimen tuomioissa se vapautettiin kaikista sakon maksuvelvollisuuksista. Kantaja huomauttaa, että sen osalta ainoa viitevaluutta on sen valtion valuutta, jossa yrityksellä on kotipaikkansa (yhdistetyt asiat 41/73, 43/73 ja 44/73, Société anonyme Générale sucrière ym. v. komissio, tuomio 9.3.1977, Kok. 1977, s. 445, 12 ja 13 kohta ja tuomion tosiseikkoja koskeva osa, s. 455). Kantaja huomauttaa vielä, että jos alkuperäinen sakko esimerkiksi olisi etukäteen muunnettu Italian

liiroissa maksettavaksi, olisi ollut helppoa välttyä tämän valuutan arvon laskun vahingolliselta vaikutukselta.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1215 Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan mukaan sakon suuruutta määrättäessä on otettava huomioon rikkomisen kesto ja sen vakavuus. Sakon suhteellisuutta on siis arvioitava kaikkien rikkomiseen liittyvien seikkojen perusteella.

1216 Tässä tapauksessa Montedison ei ole mitenkään osoittanut, että sen maksettavaksi määrätty sakko olisi suhteettoman suuri ottaen huomioon rikkomisen vakavuus ja sen kesto.

1217 Shellin perustelut perustuvat seikkoihin, jotka komissio on ottanut huomioon määrätessään sakon suuruutta ja jotka ovat johtaneet sellaisen sakon määräämiseen, joka on suhteellisesti ottaen pienempi kuin muiden yritysten maksettavaksi määrätyt sakot (Päätöksen 53 kohta, loppu). Mikään seikka ei tue sitä, että näin määrätty sakko olisi suhteettoman suuri.

1218 Enichemin väitteiden osalta on todettava, että Päätöksen 3 artiklassa maksettavaksi määrätyt sakot ilmaistaan ecuina. Lisäksi Päätöksen 4 artiklassa määrätään, että maksettaviksi määrätyt sakot on maksettava ecuina.

1219 Mistään ei ilmene, että maksettavaksi määrätty ecuissa ilmaistu sakko olisi suhteettoman suuri rikkomisen vakavuuteen ja kestoon nähden.

1220 Lisäksi on todettava, että komissiolla on oikeus ilmoittaa sakkojen määrä ecuissa, joka on kansalliseen valuuttaan muunnettavissa oleva valuuttayksikkö. Mahdollisuus muuntaa ecu kansalliseksi valuutaksi erottaa tämän valuuttayksikön asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa alunperin mainitusta laskentayksiköstä, jonka osalta yhteisöjen tuomioistuin on nimenomaisesti todennut, että koska kyse ei ole maksuksi käyvästä valuutasta, laskentayksikkö väistämättä edellyttää sakon suuruuden määräämistä kansallisessa valuutassa (em. yhdistetyt asiat Société anonyme Générale sucrière ym. v. komissio, tuomion 15 kohta).

1221 Sitä paitsi on selvää, että Päätöksen 3 artiklassa kantajalle määrätty, ecuissa ilmaistu sakko on täysin sama kuin vuoden 1988 päätöksen 3 artiklassa määrätty sakko. Tosiasiassa komission päämääräänä olikin aineellisesti täysin samanlaisen päätöksen tekeminen kuin mitä oli vuoden 1988 päätös, joka oli kumottu olennaisen menettelymääräyksen rikkomisen vuoksi.

1222 Juuri siitä syystä, että sakot oli jo vuoden 1988 päätöksessä ilmaistu ecuina ja että ei ollut olemassa sellaista yhteistä valuuttaa, jossa komissio olisi voinut ilmaista sakot, eikä kiinteitä vaihtokursseja jäsenvaltioiden valuuttojen välillä, riskiä valuuttakurssien muutoksista ei voida välttää. Enichem olisi voinut suojautua tällaisilta riskeiltä niin kauan kuin asia oli vireillä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa ja sittemmin yhteisöjen tuomioistuimessa muutoksenhaun johdosta. On huomattava vielä, että juuri päivänä, jona 15.6.1994 annettu tuomio julistettiin, komissio ilmoitti lehdistötiedotteessa aikomuksestaan tehdä uusi päätös, joka tehtiinkin kuukautta myöhemmin.

1223 Lopuksi on todettava, ettei tapauksessa ole kiistetty sitä, että maksettavaksi määrätty sakko, vaikka se ilmaistaisiinkin kansallisessa valuutassa, alittaa huomattavasti asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa säädetyn enimmäismäärän.

1224 Näiden seikkojen johdosta kantajien kanneperusteet on hylättävä.

Yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista koskevat kanneperusteet

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1225 Kantajat mukaan yhdenvertaisen kohtelun periaatetta on loukattu neljässä suhteessa.

1226 Ensinnäkin LVM, Shell, DSM, ICI ja Enichem väittävät, että kutakin niistä on syrjitty tiettyihin muihin kantajiin nähden.

1227 Toiseksi Enichem väittää, että sen maksettavaksi määrätty sakko on suurempi kuin sakko, joka on määrätty maksettavaksi muissa päätöksissä, jotka koskevat sellaisia aloja, joita on kohdannut PVC-alaa kohdannutta kriisiä pienempi kriisi [perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 6 päivänä elokuuta 1984 tehty komission päätös 84/405/ETY (IV/30.350 — Zinc Producer Group) (EYVL L 220, s. 27)].

1228 Kolmanneksi Enichem katsoo tulleensa syrjityksi sen johdosta, että ecun ja Italian liiran välinen vaihtokurssi muuttui vuoden 1988 päätöksen ja Päätöksen tekemispäivien välillä. Vaikka ecuina ilmoitetut sakot ovatkin täysin samoja kuin vuonna 1988 maksettavaksi määrätyt sakot, kansalliseen valuuttaan muunnettuna sakot sen sijaan ovat erilaisia vuoden 1988 jälkeen tapahtuneiden valuuttakurssien muutosten takia. Näin ollen kantajaa, jonka sakko kansalliseen valuuttaan muunnettuna on huomattavasti noussut, syrjitään muihin Päätöksen adressaatteihin nähden. Sitä tosiasiassa rangaistaan siitä, että se on menestyksekkäästi käyttänyt alkuperäistä päätöstä vastaan käytettävissään olleita oikeussuojakeinoja.

1229 Neljänneksi LVM, DSM, ICI ja Enichen katsovat tulleensa syrjityiksi verrattuina Solvayhin ja Norks Hydroon, jotka oikeudellisesti välttyvät kaikilta talou-

dellisilta seuraamuksilta. On nimittäin toisaalta niin, että Solvaylle ja Norsk Hydrolle ei Päätöksessä määrätä sakkoja. Toisaalta nämä yritykset välttyvät kaikilta vuoden 1988 päätöksessä määrätyiltä seuraamuksilta, koska tämä päätös on kumottu kaikkien kantajien osalta yhteisöjen tuomioistuimen 15.6.1994 antaman tuomion erga omnes -vaikutuksen johdosta. Lisäksi on niin, että vaikka vuoden 1988 päätöstä ei olisi kumottu Solvayn ja Norsk Hydron osalta, komissio ei kuitenkaan voisi panna sitä täytäntöön: näin on ensinnäkin siitä syystä, että perustamissopimuksen 192 artiklan mukaan kansallisen viranomaisen on tutkittava, onko vuoden 1988 päätös oikeaperäinen, mikä on mahdotonta, koska tämä päätös on kumottu oikeaperäisyyden puuttumisen vuoksi; toiseksi näin on siitä syystä, että seuraamusten täytäntöönpanoon sovellettava vanhentumisaika on jo päättynyt (asetuksen N:o 2988/74 4 artikla).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1230 Ensinnäkin on niin, että kuten jo on todettu, yrityskohtaisten sakkojen suuruuden määrittäminen on tulosta erilaisten seikkojen huomioonottamisesta; tällaisia seikkoja ovat erityisesti se, mikä kyseisen yrityksen merkitys markkinoilla on, kyseisen yrityksen rikkomiseen osallisuuden kesto tai erityisesti Shellin tapauksessa vielä se rooli, joka yrityksellä on voinut rikkomisessa olla.

1231 Kantajat eivät kuitenkaan ole mitenkään näyttäneet toteen, että komissio olisi menetellyt täysin samanlaisissa tilanteissa eri tavalla tai erilaisissa tilanteissa samalla tavalla. Tosiasiassa kaikki ne tapaukset, joissa kantajat väittävät tulleensa syrjityiksi muihin kantajiin nähden, perustuvat niiden oman tilanteen vertaamiseen sellaisen toisen tai sellaisten toisten kantajien tilanteeseen, joiden merkitys markkinoilla, rikkomiseen osallisuuden kesto tai rooli rikkomisessa ovat erilaisia.

1232 Toiseksi on todettava, että sakkojen määrän määrittäminen perustuu useisiin kriteereihin, joita on arvioitava tapauskohtaisesti kunkin yksittäistapauksen kaikkien olosuhteiden perusteella. Kaiken lisäksi se, että komissio on aikaisemmin soveltanut tietyntasoisia sakkoja tietynlaisiin rikkomuksiin ei voi merkitä sitä, etteikö se voisi nostaa tätä sakkojen tasoa asetuksessa N:o 17 ilmoitetuissa rajoissa, jos tämä on tarpeen yhteisön kilpailupolitiikan täytäntöönpanon

varmistamiseksi. (ks. erityisesti em. yhdistetyt asiat Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 109 kohta). Näin ollen ei ole näytetty toteen, että komissio olisi tässä tapauksessa loukannut yhdenvertaisen kohtelun periaatetta toimimalla aiemmasta käytännöstään poikkeavalla tavalla.

1233 Kolmanneksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa tiettyjen kansallisen valuuttojen keskinäisestä arvon noususta tai laskusta johtuvaksi väitetyn syrjinnän osalta, että että eri kantajien maksettaviksi määrätyt sakot on ilmoitettu ecuina. Koska ne on näin ilmaistu, on selvää, että kullekin kantajalle Päätöksen 3 artiklassa maksettavaksi määrätyt sakot ovat täysin samoja kuin vuoden 1988 päätöksessä maksettavaksi määrätyt sakot.

1234 Valuuttojen vaihtokurssien riskit liittyvät siihen, että on olemassa erilaisia kansallisia valuuttoja, joiden pariteetti voi vaihdella koska tahansa. Enichem ei sitä paitsi väitä, että sakkojen määrääminen kansallisissa valuutoissa voisi poistaa tällaisten vaihtelujen vaikutukset, koska, kuten tässä tapauksessa, kyse on yrityksistä, joiden kotipaikat sijaitsevat eri jäsenvaltioissa ja joiden sakot tällöin määrättäisiin näiden kunkin jäsenvaltion kansallisessa valuutassa.

1235 Kuten jo on todettu, komissiolla on oikeus ilmoittaa maksettaviksi määrätyt sakot ecuissa, jolloin yritykset sitä paitsi voivat verrata helpommin kunkin yrityksen maksettaviksi määrättyjen sakkojen suuruutta. Lisäksi komission tavoitteena juuri oli tehdä vuoden 1988 päätökseen verrattuna aineellisesti täysin samanlainen päätös, jossa se ainoastaan korjaisi muotovirheen, jonka johdosta yhteisöjen tuomioistuin oli kumonnut vuoden 1988 päätöksen. Ottaen huomioon se seikka, että sakot ilmoitettiin jo vuoden 1988 päätöksessä ecuina, ja että valuuttojen vaihtokursseihin väistämättäkin liittyy riskejä, kantaja olisi voinut varautua tällaisiin riskeihin, kuten edellä todettiin (1222 kohta).

1236 Neljänneksi on todettava, että syrjintä, jonka uhriksi kantajat väittävät joutuneensa Solvayhin ja Norsk Hydroon nähden, perustuu olettamukseen,

jonka mukaan sillä, että yhteisöjen tuomioistuin kumosi vuoden 1988 päätöksen, olisi ollut *erga omnes* -vaikutus. Kuitenkin riittää, kun huomataan, kuten edellä jo on todettu (ks. edellä 167—174), että asia ei ole näin.

1237 Joka tapauksessa on huomattava, että silloin, kun yritys on käyttäytymisellään rikkonut perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohtaa, se ei voi välttyä seuraamuksilta sillä perusteella, että toiselle taloudelliselle toimijalle ei ole määrätty sakkoa, ottaen huomioon, että taloudellista toimijaa koskevaa tapausta ei ole saatettu yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltäväksi (em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomion 197 kohta).

1238 Näin ollen kaikki yleisten oikeusperiaatteiden loukkaamista koskevat kantajien kanneperusteet on hylättävä.

1239 Nämä seikat huomioon ottaen kaikki perusteet, joita kantajat ovat esittäneet tukeakseen vaatimuksiaan sakon poistamisesta tai alentamisesta, on hylättävä, ellei seuraavassa kohdassa todetusta muuta johdu.

1240 Elf Atochemin, SAV:n ja ICI:n maksettaviksi määrättyjä sakkoja on edellä olevien 1143, 1197 ja 1198 kohdan mukaisesti alennettava siten, että Elf Atochemin sakko alennetaan 2 600 000 euroon, SAV:n sakko 135 000 euroon ja ICI:n sakko 1 550 000 euroon.

Muut vaatimukset

1241 Edellä tarkasteltujen vaatimusten ja oikeudenkäyntikuluvaatimusten lisäksi kantajat ovat esittäneet tiettyjä muita vaatimuksia (ks. edellä 27—30 kohta).

1242 Näistä vaatimuksista tiettyjä on jo tarkasteltu, koska ne liittyvät erottamattomasti niihin kanneperusteisiin, jotka on esitetty tukemaan vaatimuksia Päätöksen kumoamisesta tai vaatimuksia sakon poistamisesta tai sen alentamisesta ja jotka on hylätty (ks. edellä 268, 365—371, 375—377 ja 1091 kohta).

1243 Vaatimukset vuoden 1988 päätöksestä nostettuja kanteita käsiteltäessä esitettyjen asiakirjojen liittämisestä asiakirjavihkoon on hylättävä samoista syistä kuin edellä esitetyt vaatimukset on hylätty (39 kohta).

1244 Näin ollen on tarkasteltava toisaalta Päätöksen 2 artiklan kumoamista koskevia vaatimuksia (I) ja toisaalta Montedisonin esittämää vaatimusta kärsityksi väitetyn vahingon korvaamisesta (II).

I *Komission Päätöksen 2 artiklan kumoamista koskevat vaatimukset*

Kantajien väitteet ja niiden perustelut

1245 Vastausvaiheessa Hoehcst väitti, että Päätöksen päätösosan 2 artikla, jossa yritykset velvoitetaan lopettamaan kilpailusääntöjen rikkominen, on sen osalta lainvastainen. Siinä ei nimittäin oteta huomioon sitä seikkaa, että kantaja ei enää harjoittanut toimintaa PVC-alalla Päätöksen tekemispäivänä.

1246 DSM huomauttaa, että asetuksen N:o 17 3 artiklan 1 kohdan nojalla komissio voi velvoittaa yritykset lopettamaan rikkomisen, jonka se on todennut. Tässä tapauksessa Päätöksen 2 artiklassa velvoitetaan muun muassa lopettamaan kaikki PVC:n tuottajien välinen luottamuksellisten tietojen vaihtaminen; Pää-

töksen 1 artiklan tai sitä paitsi Päätöksen perustelujenkaan nojalla ei kuitenkaan voida päätellä, että tapauksessa olisi todettu tällainen kilpailusääntöjen rikkominen. Komissio on siis DSM:n osalta ylittänyt asetuksen N:o 17 edellä mainitussa artiklassa sille myönnetyt valtuudet.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

1247 Hoechstin esittämän kanneperusteen osalta on todettava, että ilman, että olisi syytä tutkia kyseisen kanneperusteen tutkittavaksi ottamista työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan kannalta, riittää, kun todetaan, että Päätöksen 2 artikla on nimenomaisesti osoitettu yrityksille, "jotka vielä toimivat PVC-alalla". Näin ollen tämän vaatimuksen tueksi esitetty perustelu on selvästi täysin perusteeton.

1248 Asetuksen N:o 17 3 artiklan 1 kohdassa säädetään, että jos komissio toteaa, että perustamissopimuksen 85 artiklaa rikotaan, se voi päätöksellään määrätä yritykset, joita asia koskee, lopettamaan tällaisen rikkomisen. Kuten Päätöksen 50 kohdasta ilmenee, Päätöksen 2 artikla on hyväksytty tämän säännöksen nojalla. Kerrattuaan 3 artiklan 1 kohdan sisällön komissio on todennut, että "ei ole tiedossa, onko kokousten pitäminen tai edes jonkinlaisen yritysten välisen hintoja ja tonnimääriä koskevien tietojen ilmoittamisjärjestelmän toiminta tosiasiassa koskaan päättynyt. Tämän vuoksi on jokaiseen päätökseen sisällytettävä nimenomainen vaatimus siitä, että PVC-alalla yhä toimivien yritysten on lopetettava rikkominen ja pidättäydyttävä jatkossa kaikesta salaisesta yhteistyöstä, jolla on samanlainen tarkoitus tai seuraus".

1249 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan asetuksen N:o 17 3 artiklan 1 kohdan soveltaminen voi merkitä kieltoa jatkaa tiettyjä toimintoja tai menettelytapoja tai ylläpitää tiettyjä tilanteita, joiden lainvastaisuus on todettu (em. yhdistetyt asiat Istituto Chemioterapico ja Commercial Solvents v. komissio, tuomion 45 kohta ja yhdistetyt asiat C-241/91 P ja C-242/91 P, RTP ja ITP v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok. 1995, s. I-743, 90 kohta), mutta myös kieltoa jatkossa käyttäytyä

samalla tavalla (T-83/91, Tetra Pak v. komissio, tuomio 6.10.1994, Kok. 1994, s. II-755, 220 kohta).

1250 Koska asetuksen N:o 17 3 artiklan 1 kohtaa on sovellettava sen mukaan, mitä todettu rikkominen edellyttää, komissiolla lisäksi on oikeus täsmentää kyseisille yrityksille kuuluvien velvoitteiden laajuutta, jotta tämä rikkominen päättyisi. Tällaisten yrityksille asetettujen velvoitteiden on oltava asianmukaisia ja tarpeellisia tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi eli asiassa rikottujen sääntöjen mukaisen laillisen oikeustilan palauttamiseksi (em. yhdistetyt asiast RTE ja ITP v. komissio, tuomion 93 kohta).

1251 Tässä tapauksessa komissio on Päätöksen 2 artiklassa määrännyt kaikki PVC-alalla vielä toimineet yritykset välittömästi lopettamaan Päätöksessä todetut rikkomiset.

1252 Tämän jälkeen komissio on velvoittanut yritykset pidättäytymään jatkossa kyseisellä alalla kaikista sopimuksista tai yhdenmukaistetuista menettelytavoista, joilla voi olla sama tai samanlainen tarkoitus tai seuraus.

1253 Tällaisten määräysten antaminen selvästikin kuuluu komissiolle asetuksen N:o 17 3 artiklan 1 kohdan nojalla kuuluvaan toimivaltaan.

1254 Näistä sopimuksista tai yhdenmukaistetuista menettelytavoista, joiden tarkoitus tai seuraus vastaa niiden menettelytapojen tarkoitusta tai seurausta, joista yrityksiä Päätöksessä moititaan, komissio on maininnut "kaikkien liikesalaisuuden piiriin yleensä kuuluvien tietojen vaihdon, joiden vaihtamisella menettelyyn osallistuvat saisivat suoraan tai välillisesti tietoja muiden tuottajien tuotannosta, toimituksista, varastojen koosta, myyntihinnoista tai investointikustannuksista tai -suunnitelmista". Koska komissiolla on oikeus kieltää jatkossa kaikki

sopimukset tai menettelytavat, joilla on sama tai vastaavanlainen tarkoitus kuin Päätöksessä todetulla käyttäytymisellä, se on perustellusti sisällyttänyt kieltoon kyseiset tietojenvaihdot. Toisaalta Päätöksessä on erityisesti yksi juuri myyntiä koskevien tietojen vaihtoa koskeva väite; toisaalta tuottajien väliset kokoukset koskivat myyntihintoja ja myynnin volyymeja koskevien tietojen vaihtoa, koska kokouksissa pyrittiin yhdessä määrittämään asiassa noudatettava politiikka. Samoin on niin, että komissiolla on oikeus kieltää myyntiä ja myyntihintoja koskevien tietojen vaihto, josta Päätöksessä on kyse, mutta myös kaikki sellaisen muunlaisen tiedon vaihto, jonka perusteella voitaisiin "välillisesti" päätyä "samaan tai samanlaiseen" tulokseen. Erityisesti on niin, että yrityskohtaisten tuotantoa ja varastojen kokoa koskevien tietojen vaihdon perusteella voitaisiin helposti päätellä kunkin yrityksen myynnit; jos komissiolle ei myönnettäisi valtaa kieltää tällaista tietojenvaihtoa, yritykset voisivat kiertää helposti niille määrätyn kiellon olla jatkamatta Päätöksessä todettujen kaltaisten menettelytapojen kaltaisia menettelytapoja tai olla ryhtymättä uudelleen sellaisiin menettelytapoihin.

1255 Kielto, joka koskee liikesalaisuuden piiriin yleensä kuuluvien tietojen kaltaisten tietojen vaihtoa, "jonka avulla yritykset voisivat seurata kaikkien hintoihin tai markkinoiden jakamiseen liittyvien nimenomaisten tai implisiittisten sopimusten tai kaikkien niihin liittyvien yhdenmukaistettujen menettelytapojen täytäntöönpanoa", liittyy suoraan Päätöksessä todettuihin menettelytapoihin; Päätöksessä moititaan yrityksiä siitä, että ne ovat yhdessä toteuttaneet myynnin volyymien valvontajärjestelmiä ja hinta-aloitteita.

1256 Komission Päätöksen 2 artiklan jälkimmäisen virkkeen ensimmäisen osan mukaan "kaikki yleisluontoisten tietojen vaihtoa koskevat järjestelmät, joissa tuottajat ovat osallisena PVC-alalla, on toteutettava siten, etteivät ne koske sellaisia tietoja, joiden perusteella on mahdollista yksilöidä tiettyjen tuottajien käyttäytyminen". Komission Päätöksessä yleisten tietojen vaihtoa koskevia järjestelmiä, joissa tuottajat ovat osallisena, ei tuomita juuri siitä syystä, että niiden perusteella ei voida yksilöidä tiettyjen tuottajien käyttäytymistä, koska ne koskevat ainoastaan yhtenä lukuna ilmaistavien tietojen ilmoittamista (ks. Päätöksen 12 kohdan kolmas alakohta). Komission Päätöksen 2 artiklan jälkimmäisellä virkkeellä siis yksinkertaisesti pyritään välttämään se, että tuottajat voisivat kiertää niille määrätyn kiellon olla jatkamatta Päätöksessä todetun kaltaisia menettelytapoja tai olla ryhtymättä uudestaan sellaisiin menettelytapoihin siten, että ne korvaisivat niiden käyttämän säännöllisesti pidettävien

kokousten muodostaman järjestelmän yrityskohtaisten tietojen vaihtojärjestelmällä, joka johtaisi samaan tulokseen. Tällä virkkeellä siis pyritään ainoastaan täsmentämään edellisessä virkkeessä lausutun, sellaisen sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan käsitettä, jolla on samanlainen tarkoitus tai seuraus.

1257 Komission Päätöksen 2 artiklan jälkimmäisen virkkeen jälkimmäinen osa on ensimmäisen virkkeen toistoa. Sillä itse asiassa pyritään yksinkertaisesti täsmentämään, että kieltoa yrityskohtaisten tietojen vaihdosta, jonka avulla voidaan yksilöidä kunkin tuottajan käyttäytyminen järjestelmässä, jossa tuottajat ovat osallisena, ei tietenkään voida kiertää vaihtamalla tietoja suoraan tuottajien kesken.

1258 Lopuksi on huomattava, että Päätöksen 2 artiklassa todetaan selvästi, että toisin kuin tilanteessa, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 13 päivänä heinäkuuta 1994 tehdystä komission päätöksestä 94/601/EY (IV/C/33.833 — Kartonki) (EYVL L 243, s. 1) nostettuja kanteita, komissio ei ole sisällyttänyt Päätökseen kieltoa, joka tietyillä ehdoilla kattaisi myös yhtenä lukuna ilmaistavien tietojen vaihdon.

1259 Kaikkien näiden seikkojen perusteella on todettava, että Päätöksen 2 artiklassa yrityksille asetetut velvoitteet eivät ylitä sitä, mikä rikottujen sääntöjen mukaisen lainmukaisen oikeustilan palauttamisen varmistamiseksi on asianmukaista ja tarpeellista. Hyväksyessään Päätöksen 2 artiklan komissio ei siis ole ylittänyt sille asetuksen N:o 17 3 artiklan 1 kohdassa myönnettyjä valtuuksia.

1260 Näin ollen Päätöksen 2 artiklan kumoamisvaatimukset on hylättävä.

II *Vahingonkorvausvaatimus*

1261 Montedison vaatii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta velvoittamaan komission maksamaan vahingonkorvausta pankkitakauksen asettamiseen liittyvistä kuluista ja kaikista muista Päätöksestä aiheutuvista kuluista.

1262 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että kanteen perusteella ei voida yksilöidä niitä oikeudellisia perusteita, joilla kantaja perustelee asiaa koskevaa vaatimustaan.

1263 Tästä seuraa, että kanne ei täytä yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 19 artiklassa ja työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan c alakohdassa kanteen tutkittavaksi ottamiselle määrättyjä vähimmäisvaatimuksia. Näin ollen tämä vaatimus on jätettävä tutkimatta (em. asia Parker Pen v. komissio, tuomion 99 ja 100 kohta).

1264 Lisäksi on todettava, että vaikka virhe, josta komissiota moititaan, vastaisi niitä eri väitteitä, joita kantaja on esittänyt tukeakseen kumoamisvaatimuksiaan, jotka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on hylännyt, on kuitenkin pakko todeta, että vahingonkorvausvaatimus olisi joka tapauksessa perusteeton.

Loppupäätelmä

1265 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittamasta tarkastelusta seuraa, että Päätöksen 1 artikla on kumottava siltä osin kuin siinä todetaan SAV:n olleen osallisena rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan, vuoden 1981 ensimmäisen puoliskon jälkeen. Elf Atochemin, SAV:n ja ICI:n maksettaviksi määrättyjä sakkoja on alennettava siten, että Elf Atochemin sakko on alennettava 2 600 000 euroon, SAV:n sakko 135 000 euroon ja ICI:n sakko 1 550 000 euroon. Muilta osin kanteet on hylättävä.

Oikeudenkäyntikulut

1266 Työjärjestyksen 87 artiklan 2 kohdan mukaan asinaosainen, joka häviää asian, velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut. Jos hävinneitä asianosaisia on useita, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ratkaisee, miten kulut on jaettava näiden asianosaisten kesken.

1267 Koska kaikki LVM:n, BASF:n, Shellin, DSM:n, Wackerin, Hoechstin, Montedisonin, Hülsin ja Enichemin vaatimukset on hylätty ja koska komissio on vaatinut oikeudenkäyntikulujensa korvaamista, ne on velvoitettava korvaamaan komission oikeudenkäyntikulut.

1268 Koska osa Elf Atochemin ja ICI:n vaatimuksista on hylätty, nämä kantajat ja komissio on velvoitettava vastaamaan omista oikeudenkäyntikuluistaan.

1269 Koska osa SAV:n vaatimuksista on hylätty mutta huomattava osa niistä on hyväksytty, tämä kantaja on velvoitettava vastaamaan kahdesta kolmasosasta omista oikeudenkäyntikuluistaan, ja komissio on velvoitettava omien oikeudenkäyntikulujensa lisäksi vastaamaan yhdestä kolmasosasta kantajan oikeudenkäyntikuluja.

Näillä perusteilla

YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN OIKEUSASTEEN TUOMIOISTUIN
(laajennettu kolmas jaosto)

on antanut seuraavan tuomiolauselman:

1) **Asiat T-305/94, T-306/94, T-307/94, T-313/94, T-314/94, T-315/94, T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94 yhdistetään tuomion antamista varten.**

2) **EY:n perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamisesta 27 päivänä heinäkuuta 1994 tehdyn komission päätöksen 94/599/EY (IV/31.865 — PVC) 1 artikla kumotaan siltä osin kuin siinä todetaan Société artésienne de vinylen olleen osallisena kilpailusääntöjen rikkomisessa, josta yrityksiä moititaan, vuoden 1981 ensimmäisen vuosipuoliskon jälkeen.**

3) **Edellä mainitun päätöksen 3 artiklassa Elf Atochem SA:n, Société artésienne de vinylen ja Imperial Chemical Industries plc:n maksettaviksi määrättyjä sakkoja alennetaan siten, että Elf Atochem SA:n sakko alennetaan 2 600 000 euroon, Société artésienne de vinylen sakko 135 000 euroon ja Imperial Chemical Industries plc:n sakko 1 550 000 euroon.**

4) **Muilta osin kanteet hylätään.**

5) **Kukin kantaja vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan ja vireille panemassaan asiassa komission oikeudenkäyntikuluista. Kuitenkin asioissa T-307/94 ja T-328/94 Elf Atochem SA, Imperial Chemical Industries plc ja komissio**

vastaavat kukin omista oikeudenkäyntikuluistaan. Asiassa T-318/94 Société artésienne de vinyle vastaa kahdesta kolmasosasta omia oikeudenkäyntikulujaan ja komissio vastaa omien oikeudenkäyntikulujensa lisäksi yhdestä kolmasosasta tämän kantajan oikeudenkäyntikuluja.

Tiili Lenaerts Potocki

Julistettiin Luxemburgissa 20 päivänä huhtikuuta 1999.

H. Jung V. Tiili

kirjaaja laajennetun kolmannen jaoston puheenjohtaja

Sisällys

Kanteiden perustana olevat tosiseikat II-948

Oikeudenkäyntimenettely II-952

Asianosaisten vaatimukset II-955

Kanneperusteiden tutkittavaksi ottaminen työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan, 46 artiklan 1 kohdan ja 48 artiklan 2 kohdan kannalta II-958

I Työjärjestyksen 44 artiklan 1 kohdan c alakohtaan perustuvat oikeudenkäyntiväitteet II-958

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-958

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-960

II Työjärjestyksen 46 artiklan 1 kohtaan perustuva oikeudenkäyntiväite II-961

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-961

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-962

III Työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohtaan perustuvat oikeudenkäyntiväitteet II-963

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-963

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-964

Komission Päätöksen kumoamisvaatimukset II-967

I Muoto- ja menettelyvirheitä koskevat perusteet II-967

A Sen 15.6.1994 annetun tuomion vaikutukset, jolla vuoden 1988 päätös kumottiin II-967

1. Komission toimivalta tehdä uusi päätös 15.6.1994 annetun tuomion jälkeen II-968

a) Perusteet, joissa väitetään, että komissio ei olisi saanut tehdä Päätöstä .. II-968

Oikeusvoiman loukkaamista koskeva peruste II-969

— Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-969

— Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-970

Kahdenkertaisen seuraamuksen kieltoa koskevan periaatteen loukkaamista koskeva peruste II-972

— Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-972

— Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-974

b) Ajan kulumista koskevat perusteet II-975

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-976

— Kohtuullisessa ajassa toimimista koskevan periaatteen loukkaamista koskeva peruste II-976

— Oikeuden väärinkäyttöä koskeva peruste ..... II - 978

— Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyvien periaatteiden loukkaamista koskeva peruste ..... II - 978

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 980

c) Kanneperusteet, jotka koskevat sitä, että komission väitetään käyttäneen väärin harkintavaltaansa ..... II - 985

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 985

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 987

2. 15.6.1994 annetun tuomion ulottuvuus ..... II - 990

a) Kanneperusteet, jotka koskevat 15.6.1994 annetun tuomion vaikutuksia *erga omnes* ..... II - 990

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 990

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 992

b) Kanneperusteet, jotka koskevat Päätöksen tekemistä edeltävien hallintotoimien pätemättömyyttä ..... II - 994

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 994

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 997

3. Vuoden 1988 päätöksen kumoamisen jälkeen tehdyn Päätöksen tekemisen yksityiskohdat ..... II - 1000

Yhteenveto kantajien väitteistä ja niiden perusteluista ..... II - 1000

— Johdannaisessa oikeudessa säädetyt menettelyvaiheet ..... II - 1000

— Kuulemiseksi tulemista koskeva oikeus, johon kantajat vetoavat ..... II - 1006

Komission väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1010

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1015

B Komission Päätöstä tehtäessä ja sitä todistusvoimaiseksi saatettaessa tehdyt virheet ..... II - 1020

1. Komission 17.2.1993 hyväksymän työjärjestyksen lainvastaisuutta koskevat perusteet ..... II - 1021

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1021

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1022

— Lainvastaisuusväitteen tutkittavaksi ottaminen ..... II - 1023

— Kysymys siitä, onko komission työjärjestyksen 16 artiklan ensimmäinen kohta lainvastainen oikeusvarmuusvaatimuksen noudattamatta jättämisen vuoksi ..... II - 1026

2. Kollegisen päätöksenteon periaatteen loukkaamista ja komission työjärjestyksen rikkomista koskevat kanneperusteet ..... II - 1028

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1028

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1029

3. Komission jäsenistä koostuvan kollegion tarkasteltavaksi saatetun asiakirjavihkon koostumusta koskeva kanneperuste II-1030

4. Sen periaatteen, jonka mukaan asiasta neuvotelleen elimen ja siitä päättäneen elimen on oltava sama elin, ja välittömyysperiaatteen loukkaamista koskevat kanneperusteet II-1031

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-1031

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1033

C Virheet, joita hallinnollisessa menettelyssä väitetään tehdyn II-1033

1. Väitetiedoksiantoja koskeviin virheisiin liittyvä kanneperuste II-1034

a) Väitetiedoksiantoon liittyviä menettelyvirheitä koskeva kanneperuste ... II-1034

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-1034

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1034

b) Neuvoston asetuksen N:o 1 3 artiklan rikkomista koskeva kanneperuste II-1036

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-1036

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1036

c) Kanneperuste, joka koskee sitä, ettei kantajilla ole ollut riittävästi aikaa valmistella väitetiedoksiantoon annettavaa vastausta II-1037

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-1037

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1038

2. Kuulemisessa tapahtuneita virheitä koskevat kanneperusteet II-1040

a) Kanneperuste, joka koskee kuulemiseen valmistautumiselle varatun ajan riittämättömyyttä II-1040

b) Asetuksen N:o 1 3 artiklan rikkomista koskeva kanneperuste II-1040

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-1040

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1041

c) Kuulemistilaisuudesta laaditun pöytäkirjan puutteellisuutta koskeva kanneperuste II-1042

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-1042

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1043

d) Kanneperuste, joka koskee sitä, että kuulemismenettelyistä vastaava neuvonantaja ei ole antanut lausuntoaan II-1044

Kantajien väitteet ja niiden perustelut II-1044

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1045

D Perustamissopimuksen 190 artiklan rikkominen ..... II - 1046

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1046

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1048

II Aineelliset kanneperusteet ..... II - 1049

A Todisteet ..... II - 1050

1. Todisteiden käyttäminen kantajia vastaan ..... II - 1050

a) Kotirauhan loukkaamattomuuden periaatteen loukkaamista koskeva kanneperuste ..... II - 1051

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1051

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1053

i) Kanneperusteen tutkittavaksi ottaminen ..... II - 1053

ii) Kanneperusteen paikkansapitävyys ..... II - 1055

— Kanneperusteen ensimmäinen osa, joka koskee tarkastustoimien pätevyyttä ..... II - 1056

— Kanneperusteen toinen osa, joka koskee tarkastustoimien suorittamista ..... II - 1057

b) Kanneperuste, joka koskee "vaikenemisoikeuden" loukkaamista ja sen oikeuden loukkaamista, jonka mukaan henkilöllä on oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä toteamiseen ..... II - 1058

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1058

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1060

— Kanneperusteen tutkittavaksi ottaminen ..... II - 1061

— Kanneperusteen paikkansapitävyys ..... II - 1061

c) Asetuksen N:o 17 20 artiklan 1 kohdan rikkomista koskeva kanneperuste II - 1065

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1065

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1066

— Tosiseikat ..... II - 1066

— Kanneperusteen paikkansapitävyys ..... II - 1068

d) Kanneperuste, joka koskee sitä, ettei todisteena voida käyttää sitä, että kieltäydytään vastaamasta tietojensaantipyyntöihin tai esittämästä asiakirjoja ..... II - 1069

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1069

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1070

— Kilpailusääntöjen rikkomista koskevat todisteet ..... II - 1070

— Todisteet osallisuudesta kilpailusääntöjen rikkomiseen ..... II - 1071

e) Asiakirjojen tiedoksiantamatta jättämistä koskeva kanneperuste ..... II - 1072

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1072

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1073

f) Asiakirjojen viivästynyttä tiedoksi antoa koskeva kanneperuste ..... II - 1074

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1074

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1075

2. Asian selvittäminen ..... II - 1076

a) Komission käyttämien tietynlaisten todisteiden näyttöarvon puuttumista koskeva kanneperuste ..... II - 1076

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1076

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1077

b) Asian selvittämistä koskevien sääntöjen noudattamatta jättämistä koskeva kanneperuste ..... II - 1078

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1078

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1082

B Perustamissopimuksen 85 artiklan 1 kohdan rikkomisen kiistäminen ..... II - 1082

1. Tosiseikat ..... II - 1083

Päätöksen sisältö tiivistetysti ..... II - 1083

Kantajien väitteet ja niiden perustelut ..... II - 1085

— Yhteistoimintajärjestelyn alkuperä ..... II - 1085

— Tuottajien kokoukset ..... II - 1086

— Kiintiö- ja korvausjärjestelmä ..... II - 1087

— Myynnin valvonta kansallisilla markkinoilla ..... II - 1090

— Hinta-aloitteet ..... II - 1092

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1093

— Kiintiöjärjestelmästä ..... II - 1093

— Kansallisilla markkinoilla toteutuvien myyntien valvonta ..... II - 1104

— Tavoitehinnat ja hinta-aloitteet ..... II - 1109

— Yritysten välisen yhteistoimintajärjestelyn alkuperä ..... II - 1118

— Tuottajien väliset kokoukset ..... II - 1121

2. Oikeudelliset seikat ... II-1125

a) Luonnehtiminen sopimukseksi "ja/tai" yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi ... II-1125

Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1125

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1126

b) Teon luonnehtiminen tässä tapauksessa "sopimukseksi" ja/tai "yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi" ... II-1128

Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1128

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1132

c) Tarkoituksen tai vaikutuksen luonnehtiminen kilpailua rajoittavaksi .. II-1135

Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1135

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1137

d) Sen määrittäminen, onko menettelytavoilla vaikutusta jäsenvaltioiden väliseen kauppaan ... II-1140

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ... II-1140

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1141

e) Muut oikeudellisia seikkoja koskevat kanneperusteet ... II-1142

Harkintavallan väärinkäyttöä koskeva kanneperuste ... II-1142

Päätöksen päätösosan ja perustelujen yhtäpitävyyden puuttumista koskeva kanneperuste ... II-1142

C Kantajien osallistuminen kilpailusääntöjen todettuun rikkomiseen ... II-1143

1. Kollektiivinen vastuu, joka kantajilla väitetään olevan ... II-1144

Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut ... II-1144

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1144

2. Kantajien yrityskohtainen osallisuus kilpailusääntöjen rikkomisessa ... II-1147

a) DSM ... II-1148

Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1148

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1149

b) Atochem ... II-1150

Kantajan väitteet ja niiden perustelut ... II-1150

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1151

c) BASF ... II-1153

Kantajan väitteet ja niiden perustelut ... II-1153

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1154

d) Shell ... II-1156

Kantajan väitteet ja niiden perustelut ... II-1156

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1159

e) LVM II-1164
Kantajan väitteet ja niiden perustelut II-1164
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1165
f) Wacker II-1167
Kantajan väitteet ja niiden perustelut II-1167
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1167
g) Hoechst II-1169
Kantajan väitteet ja niiden perustelut II-1169
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1169
h) SAV II-1171
Kantajan väitteet ja niiden perustelut II-1171
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1172
i) Montedison II-1174
Kantajan väitteet ja niiden perustelut II-1174
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1176
j) Hüls II-1178
Kantajan väitteet ja niiden perustelut II-1178
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1180
k) Enichem II-1182
Kantajan väitteet ja niiden perustelut II-1182
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1184
D Vastuu rikkomisesta ja niiden yritysten yksilöiminen, joille Päätös osoitetaan .. II-1187
1. Vastuu rikkomisesta II-1187
Kantajien väitteet ja niiden perustelut II-1187
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1190
2. Niiden yritysten yksilöiminen, joille Päätös osoitetaan II-1194
Kantajien väitteet ja niiden perustelut II-1194
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1196
III Kanneperusteet, jotka koskevat oikeutta tutustua asiakirjavihkoon II-1199
A Ehdot, joilla komissio on antanut oikeuden tutustua asiakirjavihkoonsa hallinnollisessa menettelyssä II-1199
Asianosaisten väitteet ja niiden perustelut II-1199
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1203

B Prosessinjohtotoimen osalta esitetyt huomautukset ... II-1208
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1208
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1209
Sakot ... II-1220
I Ajan kulumista ja vanhentumista koskevat perusteet ... II-1221
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1221
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1223
II Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan rikkomista koskevat perusteet ... II-1227
Rikkomisen tahallisuus ... II-1228
Rikkomisen kesto ... II-1229
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1229
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1231
Huomioon otettava liikevaihto ... II-1235
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1235
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1236
Tiettyjen lieventävien seikkojen sivuuttaminen ... II-1237
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1237
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1238
III Perusteluvelvollisuuden rikkomista koskevat kanneperusteet ... II-1241
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1241
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1242
IV Oikeudelliset virheet ja ilmeiset arviointivirheet ... II-1245
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1245
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1246
V Yleisten oikeusperiaatteiden loukkaaminen ... II-1250
Rangaistusten individuaalisuuden periaatteen loukkaamista koskevat kanneperusteet ... II-1250
Suhteellisuusperiaatteen loukkaamista koskevat kanneperusteet ... II-1251
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1251
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1252
Yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista koskevat kanneperusteet ... II-1254
Kantajien väitteet ja niiden perustelut ... II-1254
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ... II-1255

Muut vaatimukset II-1257
I Komission Päätöksen 2 artiklan kumoamista koskevat vaatimukset II-1258
Kantajien väitteet ja niiden perustelut II-1258
Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta II-1259
II Vahingonkorvausvaatimus II-1263
Loppupäätelmä II-1263